

B-13

60

72

72

శ్రీరస్తు.

శ్రీమత్సంస్కృతభాషాశిలామలగు
నిఖిలవిద్యజ్ఞనులకత్యంతోపకారకంబుగ
అభినవకాళిదాసుకవికుంజరునిచే
బ్రణీతంచైన

చమ్పాభాగవతము.

శ్రీమదక్కయ్యసూరివిరచితంబగు- రత్నావళియను
వ్యాఖ్యాన సహితంబుగ
పండితపరిష్కృతంబు గావించి.

బెంగళూరు.

బూ॥నా॥ స్వామినాథయ్యగారి స్వకీయ
సత్సంప్రదాయ కళానిధిముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రింపఁబడి

ప్రకటింపఁబడియె.

౧౮౯౩ సంవత్సరము.

రాకవత్తశమ్మ- సాగవతశ్రీ.

३५५

— ❄ —

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః

జంపూభాగవతే- ప్రథమవిలాస ప్రారంభః

ఓం! భద్రదేశియమ స్తి తెమమమనశ్చంద్రావతం సేనకీం దుష్పూరితకథ
మంబరస్పృహపివేలభ్యస్తదేవాచ్యతే! కస్తాదంబరసంస్పృశిప్రతీనిశంబార్ల
భ్యమిత్యాభిభిషిస్తృష్టాయానవసంగమేషుజగతాం మాతుస్త్రితంపాతునః॥
౧॥ శ్వశురగృహనివాసస్వగతృల్యజనానామితిమధు మధురాంయ స్సా
భయక పూవగాధామ్ । నిమిషమపినహేతుం వష్టిదుగ్ధాద్ధి సర్వక్రియమ
యమతికమ్రుః శ్రీపతిర్నస్తనోతు॥ ౨ ॥ సారస్వతంధామసుధావిడంబిచిత్ర
దయాలంబిమమావిరస్తు । అన్యానపేక్షాకలుషస్య శీతాకటాక్షవీతా మమ
యస్యసాక్షాత్ ॥ ౩ ॥ చక్రేపక్షధరియపాతనబలాద్యన్యైవ వారాంశతంధీ
రైఃపక్షధరాన్వయాయమితిపేవంశస్యనామాంతరమ్ । దుష్పూరితాయద
శిష్యతాబుధగజైర్ధూదక్షిణార్థస్థితైస్తంనామి త్రిజగల్లలామమధునా శ్రీ
యల్లయాఖ్యుంగురుమ్ ॥ ౪ ॥ స్నేహేనసర్వలోకేషువివృతాశాస్త్రదీపికా
యస్యనక్షీయతేజాతువిశ్వనాథమముంస్తుమః॥ ౫॥ తద్భూతృపుత్రస్తదనుగ్ర
హేష్టహృద్యానవద్యాఖిలవిద్యవిషః । అక్రయ్యవిద్యాన్నవకాశిదాస చం
పూప్రబంధస్యతనోతిటికామ్ ॥ ౬ ॥ గాధాభట్టనిబంధఘట్టగరణి స్తంతంగు
రోర్యంత్రితగ్రికోణంకాణభుజ్జీభజత్యతిభయాత్పరివ్రతంసాహితీ! ధైర్యా
సక్యమరాణిణీమయిగిరాంగుంభాశ్చకౌంభీనసా వ్యాఖ్యాతుం నవకాశిదాస
కవితాంభుప్రధాన్యస్తిమే ॥ ౭ ॥ జటాటనకుటుంబినీశుభకటాక్షవీతాబ
లాదధాపివిధుమృతలోజ్జ్వలమిదంవిప్రీద్యతే! ధయంతుతరసారగంధసవిదో
స్యబద్ధాదరాదరారచిత్తనామకవితాకథనాన్నదనాత్ ॥ ౮ ॥ వెల్లాలకుల
వారాశిజాతశీతాంశునామన । కాశిదాసేనసవ్యేన శీతంక్రాత్రసభాకృ
తమ్ ॥ ౯॥ కాశిదాసస్యనవ్యనగః = గురగిరః । టికారత్వపక్షేభూషా

౪

చంద్రాభాగవతే - సహ్యాభ్యాసే,

తదాప్యాసాంభవత్వసౌ ॥ ౧౦ ॥ ఇహాఖలువెల్లాలకుల శిరోమణి స్తత్ర భ
వానభినవ కాళిదాసోనామమహాకవిస్సకలకల్యాణగుణశరణస్య భగవతోవా
సు దేవస్యగుణాఽయాస్వరూపప్రకీపాదనావినా భూతతయా నిరతిశయపురు
షార్థ సాధనం కావ్యంయశేనభక్త్యతే వ్యవహరవిద శివేతరక్షతయేన
ద్యౌః పరసిష్కృత యేకాంతానమ్మితతయోపదేశయుజే ఇత్యాలంకారికవచ
నప్రామాణ్యాత్లాంకికపురుషార్థోపయుక్తంచ భాగవత చంద్రానామకంమ
హాకావ్యం చికిమృచ్చికిషితావిష్ణుపరిసమాప్తినంత్రదాయా విచ్ఛేదలక్ష
ణఫలసాధన మాశీర్షమస్మిన్యావస్తునిదేశోవాపితస్మృతామిత్యాచార్యదం
డివచనాప్రబంధనుఖలక్షణత్వేనావగతమాశీరూప మంగళం గ్రంథాదాశ్లో
కష టేనాపనిబధ్నాతి ॥ కల్యాణామిత్యాదినా ॥ తత్రాదాకవగః ప్రయో
గః శ్రోతృణామధ్యేతృణాణాం మంగళార్థః ॥ తదుక్తంభందస్సారే ॥

శ్రీధనువాగీశ్వరీచరణారవిందాభ్యాసముః-

కల్యాణంసప్రభూతం కలయతులలితా లాపనైలేశ చాలా
వీలాజాలానుకూలాశ్శిరకరకలాభానుమాలాజటాలా । ఎ
షా శేషాహిభూషా పరికలితసుధా పూరధారానుకారా
భద్రా ముద్రా వినిద్రా పురహరణ విధా కాపికారుణ్య

లక్ష్మీకరః కవగఃస్సృజితీ ॥ కృత్యాదౌ కచటావగాః ప్రయోజ్యాః బ్రా
హ్మణస్సహితద - అయంచకకారః అజుపేత త్వాద్వనితావర్ణః తత్ప్రియోగ
శ్చ శుభఇతితత్త్రైవ - అదాభూదేవతాకస్యసవగగురార్త గణస్యచ ప్రయో
గః క్షేమంకరంతదుక్తంవృక్షరత్నాకరే ॥ శ్లో ॥ మోహామిస్త్రిగురుశ్చేయం
వితనుతఇతి - ఏవంవగః గణాదిశుద్ధిరస్తి కల్యాణశబ్దప్రయోగాదభ్యుచ్చయ
శ్చవణగణాదిశుద్ధ్యభావేపిభద్రాదివాచకేబుప్రయోగ దోషాభావ మా
త్రస్యశ్లో ॥ దేవతావాచకాశ్శబ్దాయేచభద్రాదివాచకాః । తెనర్వేనైవ
నింద్యాస్సృజితీపితోగణతోపివేత - అభియుక్తైర్గుక్త త్వాదితేదీతవ్యులలి
తామనాహరాఅలాపాగినోయస్యాస్మా తథోక్తామంజు భాషిణీ త్యభః ॥
ని ॥ హరభేదేవీలాసేచ లలితంచారుణిత్రిష్వేతిభాస్ - సాచసానైలేశ
స్యహిమవతోదాలా పుత్రీపావణ తీతి యావత్ సద్యపిబాలాశవో వయో
విశేషవిభిష్ట స్త్రీమాత్రపరకతథాపి కే - పద సమభివ్యాహారా త్ప్రతీయ
మానస్సంబంధోజన్యత్వమాదా - ర్యవస్యతి - కలభకరిఖతకః - సైరాన

నంస్మరతిగోపవధూకిశోరమిత్యాదౌ తథాదశనాదితివేదితవ్యంతస్యాపి
 లాజాలానాంకటాక్షభుజవిక్షేపాదివిలాసవిశేషాణాం అనుకూలా అనురూ
 పాశ్చిరకరకళాచంద్రకళాతస్యాభానుమాలాభిః కరనికరైః జటాలా జటా
 వత్ అతిసంక్లిష్టతయాజటాసరూపైశ్చంద్రకరణై ర్వాప్తమస్తకత్యభాః -
 ప్రాణిస్థాధాశోలజన్యతరస్యామితి మత్స్యభీయో లచ్చిత్రయః - ఏషేతి
 హృదయసన్నిహితత్వా దపరోక్ష నిర్దేశః - శేషాహి శేషాభ్యః సహః
 భూషాయస్యాస్యా - శేషభూషితేత్యభాః శేషాహిపదయోస్సామాన్య వి
 శేషభావాన్నపానరుక్త్యం - అతఏవ శేషాహిః కిమయం మృతాళ మృదుళ
 మితివిద్యానాథః - మృతాళ శేషాహి భువాన్వయాతి క్రిహవకత్వ సుధా
 పూరిః పియూషసమృద్ధిః ॥ ని ॥ పూరస్సౌదంభసాంవృద్ధిరితి హల యుధః -
 తస్యధారా ప్రవాహః తస్యానుకారః అనుకరణం భావేషుజ్ఞే పరికరితః కృ
 తసిసుధాపూరధారాను కారోయయాసా ధావశ్యాదప్లుదకత్వాచ్చ సు
 ధాధారామనుకుర్వంతీత్యభాః భద్రాకల్యాణేసుఖాదిత్సేనభద్ర శబ్దస్య ధ
 మ్ భమిభవనత్యాద్యధ్యలంగతాతథాచామరః అభక్రిమద్రవ్యేపాపం ఘ
 ణ్యంసుఖాదిచేతి - పురహరణవిధావినిద్రాజాగరూకాపురహంత్రీత్యభాః -
 కార్మణ్యపూర్ణానిరవధికృపాశాలినీత్యభాః - కాశ్యనివచనీయావాజ్ఞ
 నసాక్షిచేతియావత్ ముద్రాభంగీశివత్యభాః - సరాశిరాసీన్దహసాం మ
 హోజ్వలత్యాదివద్ధమ భమిణో భదోపచారాన్మద్రాశబ్దేన శివలా
 భః నః అస్మాకం ప్రభూతమధికం ॥ ని ॥ ప్రభూతం ప్రచురం ప్రాజ్యమిత్యమ
 రః కల్యాణంకలయతుసంపాదయత్సేత్యభాః - అత్రలకారాదీనామసకృదా
 వృత్తేవృత్తనుపాగ్రసనామకాశ్చ త్వారశ్చబ్దాలంకారావక ఽప్రబృతీనాంతు
 వ్యంజనానాంయదాభవేత్ - పునరుక్తిరసానామ్నవృత్తనుపాగ్రసకృత్తేతి
 లక్షణాత్ - పీలాజాలానుకూలేత్యత్రానురూప్య వణక నాత్సమాలంకారః ॥ స
 మస్యాద్వణకనంయత్రద్వయోరప్యనురూపయోరితి లక్షణాత్ - అస్యలకా
 రపునరుక్తిరూపవృత్తనుప్రాసస్యచైకపదగతత్వాతావ్యప్రకాశ కారమ
 తేవీకవాచానుప్రవేశోలక్షణ స్సంకరిః - చూడాస్తచంద్రకరణానాం జటా
 త్వరూపణాదులకాలంకారః అస్యానుపాగ్రసస్యవ పూర్వవత్సంకరః సు
 ధాపూరధారేత్యత్రాలంకారః - కించ-గమ్యత్సేన వివక్షితస్య శివగ్య
 వివక్షితరూపాదపిచారుత - గూపాతరేణాభిధానా త్వర్యామోక్తమ

లంకారః ॥ పర్యాయోక్తంతు గమ్యస్యవహో భంగ్యంతః రాశ్రయమితి లక్ష
ణాత్ - అనుచపూర్వోక్తాలంకారం త్రయప్రతిబోధాపిత ఇత్యంగంగీభా
షేనసంకరః - ఇదంచస్థగ్రావృత్తం - లక్షణంతు ॥ ముఖ్యే పర్యాయాంత్రయే
నిమిత్తమునిమితియతా స్థగ్రావృత్తయమితి - అస్యాథః ॥ ఆదిమధ్యావసాన
మయరతాయాంతిలాఘవంభజనాగౌరవంయాంతిమనాతు గురులాఘవమితి
నిష్కృష్టలక్షణలక్షితైః ముఖ్యే మగణరగణభగణగణైస్త్రైభిర్యగజైశ్చపల
క్షితాస్థగ్రావసాచ మునియతియతా - మునయస్సప్తసప్తభి రక్షరైస్త్రై
మస్తా నేమయతిభవతీత్యథః - యతిర్నామపదవిచ్ఛేదః - తదుక్తమా
చార్వదంబీనా - శ్లోకేమనియతస్థానం పదచ్ఛేదంయతింబిరుతి - తథాచా
త్రస్వితీయత్పతీయసప్తాక్షరయోర్య క్షేపపదవిచ్ఛేదాస్తి - లలితాలాపేత్యా
లాపకధావయవస్యపూర్వసప్తాక్షర్యాసంక్రాంతత్యాత్ ఎవంచ యతిభం
గస్యాదితిజెన్న దోషః ॥ ధాతునామామభేదేన విరామో విరతిర్యతిః -
స్వరసంధ్యాప్తసాంధర్యాత్తద్భేదేపియతిః క్వచిదితిపింగళాచార్యణ స్వర
సంధిస్తలేప్రాతిపదికభేదేపియతిభంగదోషస్యపరిహృతత్వాత్తద్వచనస్య చా
పూర్వా ॥ ౧ ॥ ప్రాలేయాచలభాగధేయభవనం కల్యా

యనిగళితాధః - ధాతుప్రాతిపదికరూపప్రకృత్యాః ప్రత్యయస్యచ మ
ధ్యేయతరసింధ్యః క్వచిద్ధాతుప్రాతి పదికమధ్యేపి స్వరసంధివశేన యతిరవి
రుద్ధితిపాతాంతయతికాత్పగిః కః అభ్యంగిస్తాన్విజ్జలగర మా లేతి వృత్తవి
శేషే అంగభేదేన కింపేదాంగగతపట్నంభ్యావివక్షితా ఆహూన్విద్యమనియ
మాదిగతాష్టసంఖ్యావేదివికల్పప్రకట్నంభ్యాగీకా రేతస్యవృత్తస్యద్వాదశా
యరత్నైవ పాదాంతయతిర్నిరీద్యతేతి అష్టసంఖ్యాసరత్నమేత్యభ్యుపగతం
భుదశ్చాస్త్రపాతీణైః - ఎవంపాదాంతయతిర్నిరీద్యతేపి నపల్వలో త్రిణవ
రాహయూధానృవాసవృత్తాస్త్రి బహిణా నీత్యాదౌ పాదాంతయతి
భంగదోషస్త్వేవపరిహారః - ఏవమన్యతాపియదిభంగదోషోవాశంకనీయః
ఇత్యలమతి విస్తరేణ - ఆత్రబంధస్యాత్యుజ్వలత్వా తాంతిణామకావ్యగు
ణః ॥ అత్యుజ్వలత్వంబంధస్య కాద్యేకాంతి రితీవ్యతత్త్వతి లక్షణాత్ ॥ ౧ ॥
ప్రాగీయేతి ॥ ప్రాలేయాచలస్య సామవతో భాగయూనాం భాగ్యా
నాం భాగరూపనామభ్యాధేయ ప్రత్యయో వ్యతితి స్వాధేవ ధేయప్ర
త్యయై భవనంభావస్వరూపమితియావహో స్పదలహా ॥ ౧ ॥ భవనంభావవే

శ్చనారితీ భాస్కరః - కల్యాణజాలానామా స్పదంజటాటీరః పరమేశ్వరః ॥ ౧ ॥
 కంకటికః కటాటంకః కటపూః పరమేశ్వరః । ఆహిర్భుధోన్మజటాటీరోజటా
 జాటోగ్నిలోచనత్రయం పంచాశస్త్రిఘంటుసారై - తస్యైదంజటాటీరం యత్త
 పస్తస్య ఫలంతస్యైదమితి సంబంధసామాన్యోన్మాజటాటీరః - కిలకిలే న్యనుకరణ
 శబ్దః ఆయంచసాధుః - ఆతఏవ ఋల్మకూస్మత్రే అనుకరణశబ్దానాం సాధు
 త్వం ఆభ్యుపగమ్య కుమాక్లృప్తకమాహేత్యుదాజహర భగవాన్సామ్య
 కారః - కిలకిలోన్మాస్తీతికిలకిలః ఆకాదిత్యాస్త త్వథీయోచ్చ్యయః సఖ
 వాచరతీత్యాచారిన్విబంతాల్లటశ్శత్రాదేశః కిలకిలశబ్దం కుర్వాణకృతి ఫణితో
 ధణః - యద్వాళికిలితిలాంతాయమనుకరణశబ్దః వైవక్షికత్వా దనుకరణశ
 బ్దానాంతథాచకిలకిలమతగచ్ఛతీతికిలకిలత్ ఆతసాతత్వగమనైస్తాధ్ధానః
 క్విష్టేతిన్వికేతికిలశబ్దం కుర్వాణకృత్యః యద్వాళికిలకిలదితిలాంతఃకిలకిలీలాం
 తోవాయమనుకరణశబ్దతద్యుక్తోన్మీలాశుకః కిలకిలీలాశుకకృతిమధ్యమపదలో
 పినమాసః తేనఆప్లవదితంపరిమాళిమాళో శిరసీతివిభక్త్యర్థేవ్యయాభావః -

కల్యాణజాలాస్పదం జటాటీరతపఃఫలం కిలకిలశ్శీలా శుకాప్లవది
 తమ్ । విభాణంపరిమాళికంచనుధాధారాధరం సాదరం
 తస్మైభద్రమముద్రమాకలయతా మానంద కందంమహః ॥

కంచనసుధాధారాధర మమృత వాషికాబ్దం చంద్రఖితి యావత్ విభా
 ణంతస్తథాప్రసిద్ధం మహానైజః విశేషణబలాత్పావతీతిలభ్యతేమేలముద్ర
 మమితం ఆనందకందం ఆనందం సంపాదకంభద్రంకల్యాణం ఆకలయతాంవి
 తరత్విత్వభావః - కేచిత్తుఆనందం కంచమితిమహాసే విశేషణం కృత్వా ఆనం
 దమేవకం ఉదకంశబ్దదాతీత్యానందకందం ॥ ౧ ॥ కంచారిణిచమూర్ధానీతి నా
 నాథావ్యయేష్యమరః - ఆనందస్యాదకత్వ రూపజేన ఉదకవ దపరిమిత
 మానందం ప్రయచ్ఛతీతి భగవత్సాస్పర్శోన్మాజటాటీరవ్యజ్యత ఇత్యలంకారే
 ణవస్తుధ్యని రితివ్యాచక్షతే ఆక్రభగవతీభాగధయయోః కార్య కారణయో
 భేదేష్యభేదోక్తే హేత్వలంకారః ॥ హేతుహేతుమతోరైక్యం హేతుంకే
 చిత్ప్రచక్షత ఇతిలక్షణాల్ కల్యాణజాలాస్పదమితి విశేషణభగవత్సా ౬౪రి
 మితకల్యాణదానసామధ్యభిప్రాయగర్భామితి పరికరోన్విష్టీయః ॥ ఆలం
 కారః పరికరస్సాభిప్రాయే విశేషణఇతిలక్షణాల్ - తపఃఫలమిత్యత్ర చం
 ద్రచంద్రికయోరివాచినా భూతయోః తపః ఫలత్వా సంబంధసి సంబంధో

౯

చ.పూర్వోగవతే :: సవ్యాఖ్యానే,

క్రైతతిశయోక్తిః ||*|| సంబంధాతిశయోక్తిస్యాదయోగయోగ కల్పనమితిల
క్షణాత్ - కిలకిదితిమంజుకూజనాథకం శుకవిశేషణం భగవతీ తోషణ
సామధ్యాభిప్రాయగభామితి పరికరాంతరం - సుధాధారాధర మిత్య
త్రచంద్రస్య మేఘత్వరూపణా ద్యూపకాలంకారః ఏతదుత్థాపితంచ భగవ
త్యాశ్చరుతరూపాంత రేణాభిధానరూపం పర్యాయోక్తమితి సంకరః -
అత్రప్రార్థిర్నామగుణః||*|| ప్రార్థిరుక్తైఃసరిపాకభిలక్షణాత్ || కస్త్యమితి||
ఘోరవిలోచనావికృతనైత్రః భుజగోత్తంసః సర్ప భూషితః కపాలీకపాల
వాక్ జటీజటావాక్ వీరశ్యాదిత్యాదినిః- త్వంకొసీభవసి యోవా కోవాభ
వాక్ దేవీనిదేశమంత రేణాంతః పురంమాగమత్యాహదేవ్యాత్యాది భగ
వన్నితి తపస్విబుధ్యానిదేశఃశిథిల్లంద్వారి దోవ్వారిక్తైఃద్వైస్త్వైః వివాహ
కాలిక దివ్యసౌందర్యమపహాయరూపాంతరధారణాదజ్ఞాతతత్త్వైరితిభావః.

౨ || కస్త్యంఘోరవిలోచనాసిభుజగోత్తంసః కపాలీజటీ
దేవ్యాశ్చాసనమంత రేణభగవన్నంతః పురంమాగమః | ఇ
త్థంద్వారినివారితం పురహరం నిధ్యాయ దోవారిక్తైర్యన్త్రా
తర్విదధాసిమండహాసితందద్వాత్తదిష్టానినః|| ౩ || క్రీడా
కోపమనగళంశంమయితుంక్షేమంకరే శంకరే నమోనమ్రణ

నివారితంపురహరం నిధ్యాయవిలోక్యప్రాసాదాగ్రగతేతి భావః అన్యథా
అంతఃపురవర్తిన్యా విలోకనాయోగాత్ || ౩ || నిధ్యాన మవలోకనమితివై
జయంతీ - మాతః యన్తంద హాసితం విదధాసితన్నః ఇష్టాని శుభాని ద
ద్వాత్ అత్యభగవద్గతవిరుద్ధాలంకారాదిదశకనజన్యాభగవత్యాహసాదా
వారికకృతసిషేధకటువచనాదిపతోషితో హస్యరసతామంగీచకారేతివేదిత
వ్యం - అత్రోత్తమవిషయత్వాన్మందహాసితమిత్యుక్తంతదుక్తం || స్తితమి
హవికాసనయనం కించిల్ల క్యవ్విజు హాసితం - మధురస్వరంవిహాసితంసాం
సశిరః కంపముద్ధసితం - అపహాసితంసాస్మాక్షం విక్షిప్తాంగంభవత్యభిహ
సితం - ద్వైద్యహాసితేచైహంశ్యేషమధ్యేధమేక్రమశిథిలి || ౩ || క్రీడేతి||
అనగళముచ్చుంఖలంక్రీడాకోపంశంమయితుంక్షేమంకరే జగత్యతి శేషః
శంకరేనమోనమస్కారం కుర్వాణేనతి తత్రతస్మిన్ శివేనప్రణయాపి నమ
స్కారేణనివృత్తకోపాపీత్యథః మందాకినీదపతః కుపితా మందాకినీద
పతంపర్యాయోచ్యకుపితేత్యథః ||*|| ల్యట్టోపేపంచమితస్య శివస్య మౌళిం

అబ్జమమఃస్పృశాకమలసదృశేన చరణేన ముహుర్ముహుఃప్రహరసేనార
 తేజఃత్వత్తే - గంగాయాస్తద్ధారిణ్యతాడనాభిప్రాప్తేతేతిభావః - కే
 చిత్తుఅబ్జకృంద్రాతస్యమమఃస్పృశాచంద్రస్య శిశునిష్ఠత్వాత్తస్య మమఃభ
 ద్దోభవతి - అనేనచగంగాంభాధితుమశక్తాతస్మాదహవరంచంద్రంబాధితఃతీతి
 ప్రత్యనీకాలంకారోవ్యభ్యతే ॥ బలినఃప్రతిపక్షస్యప్రతీకారేనుడుష్కరే
 యస్తడీయతిరసాః - పత్యనీకంతదుచ్యతఇతిలక్షణాత్ - అతఏవవస్తునా
 లంకారధ్వనిరిత్యాచక్షతే - తచ్చరణాంబుజంసఃఘాయాంసివితరతుదదా
 త్యోభ్యథః - అత్రపరమేశ్వరవిషయకౌపాఖ్యభావస్యశాంతిః ప్రణామకా
 లమాదాగతగంగాదశః నెనపునరుదయశ్చవణితః - ఉభయోరపిశృంగా
 రాంగత్వేనసమాహితంభావోదయశ్చేత్యలంకారద్వయంతయః - పరస్పర
 వైరపేక్ష్యాన్మృత్తికపద్మరాగన్యాయేనసంసృష్టిరితిధ్యేయం ॥౪॥ అన్యోన్య

యాపితత్రకుపితామందాకీనీదహితః । మాశ్చింతస్యముహు
 ముహుప్రహరసే యేనాబ్జమమఃస్పృశామాతస్తచ్చ
 రణాంబుజంవితరతుశ్రేయాంసిఘాయాంసినః ॥౪॥ అన్యో
 న్యంఃజయేషిణోర్విహసతో స్సానందయోస్సాహసేసా
 టోపాచితరేతరవ్యతికరాదుద్భూతరొమాంచయోః । షీ

మతి ॥ విజయేషిణోమమవిజయోఘాయాన్తమవిజయోఘాయాదిత్యాశం
 సతోరిత్యథః - విహసతోః త్వరాత్కృతకరస్థలనాదిసేతిభావః సాహసే
 సానందయోః మయాసాహసంకృతమితిహృష్టయోరిత్యథః సాటోపా
 త్సంభ్రమాదితరేత రవ్యతికరాదన్యోన్యకటాక్షకరాధిసంపకాదుద్భూత
 రొమాంచయోఃప్రతిమహుర్ముహుర్ముహురిత్యథః - వీఘ్నయామవ్యయా
 భావఃక్షీప్రాప్తిప్తకరాబ్జయోఃఅన్యధాపరాజయభయాదిత్యథఃశివయోః -
 పుమాంస్త్రైయేత్యేకశేషః - అమరదవిభవఃఅమూల్యః సవ్యాక్షతారాపణే
 యస్సంరంభఃసంభ్రమః ॥ ౫ ॥ సంరంభస్సంభ్రమికోపఇతినిఘంటుసారే -
 సఃసఃక్షేయాంసిపుష్టాతువర్ధయత్వ్యథఃస్వభావోరేరిలంకారః ॥ స్వభా
 వోక్తిస్సవ్యభావస్యజాత్యాదిస్థస్యవణానమితలక్షణాత్ - అత్రశివయోరితి
 పదనూచితాభ్యాంలూకొత్తరాలంబన విభావాభ్యాం సాన్నిధ్యదస్మిన్

వాక్షతారోపణాదిరూపైరుద్దీపనవిభావైఃసంసకటాక్షరౌమాంచాదిరూపై
 రనుభావైః క్షిప్రక్షిప్తైత్యాదిపదసూచితైరొత్సుక్యాదిసంచారి భావైశ్చర
 ససార్వభామః శృంగారిశ్చర్యణాస్పదంభవతి అత్రనిరతికయరసాభివ్యక్తిర
 స్తినవేతిహృదయాశుభిరవధాతవ్యం - నతుసమత్సరైః - ఉక్తంచభట్టగోపా
 లేన ॥ ౩ ॥ వ్యంగ్యస్యసాదృశ్యసంఘోషయోః సహృదయావివస్రమాణం -
 పుష్టితైరస్యధాపివక్తుంశక్యత్వాదితి - ఇయంచమధ్యమక్రైశీవృత్తిః ॥ ౪ ॥
 మృద్వభేదస్యనిత్యైర్ధబంధామధ్యమక్రైశీతిలక్షణాత్ ॥ ౫ ॥ భద్రమితి ॥ భ
 ద్రంశల్యాణంమంగళసాను హరిద్రోద్వర్తనాదినాకమనీయతరమిత్యర్థః -
 ఇవంవపుఃవిభూత్యాకథంఘరితం రూపితంఅనైనచాలింగన రూపంవస్తువ్య
 జ్యతే తేతవవసనంవైయాఘ్రరౌమశబళం కృతభిత్వనైన పరస్పరసంవర్దోవ్య
 జ్యతే - ఏవమాశిపరిహాసవచఃశ్రుత్వా ప్రవృత్తమితిశేషఃసవసంగతాయాః

పోత్తిప్తకరాబ్జయోఃప్రతి ముహునకవ్యాక్షతారోపణే
 సంరంభశ్చయోరమందవిభవ శ్చేయాంసిపుష్టాతునః ॥

౫ ॥ భద్రంవపుఃకథమిదం ఘరితం విభూత్యావైయాఘ్ర
 రౌమశబళంవసనంకతస్తే । శుత్రైవమాశిపరిహాసవచా
 భవాన్యాశ్చేయైస్త్రితండిశతునానవసంగతాయాః ॥ ౬ ॥

అభినవపదపూర్వః కాళిదాసః ప్రగల్భః త్రినయనదయి
 తాయాఃప్రేమదేభశ్చస్తృతీయః । విరచయతితయేవప్రేరి

తిః ప్రేమపూర్వంహరిగుణపరిణద్ధం చారుచంపూప్రబం

భవాన్యాస్త్రితంనఃప్రేయోదిశతుదదాత్విత్వర్థః - అత్రాలింగనాదివ్యంజక
 సభిపరిహాసవచనరూపవిభావేనస్త్రితరూపానుభావేనచ మధ్యమనవాధనా
 యికానిష్ఠోనార్యాశ్చిస్సంచారిభావోవ్యజ్యతభితిభావః ॥ ౭ ॥ అక్రైశీవృత్తి
 కైనస్వనామాఖ్యాసపూర్వకంగ్రంథారంభంప్రతిజానీతే ॥ అభినవేతి ॥ అభిన
 వపదపూర్వకాళిదాస పదవాచ్యత్యర్థః - త్సుణ్ణంయదంతఃకరజేనవృత్తాః
 ఖలంతికల్పాపపదాస్తదేవేత్యాదివద్వాచ్యవాచకయోరశ్చదోషచారః ప్రగ
 ల్భఃప్రాధికృతినయనదయితాయా త్సుభాషిత్యాణత్వాభావః తృతీయఃప్రే
 మదేభః పరమప్రేమాస్పదస్తనయః మాతుఃకనిష్ఠపుత్రేప్రేమాతిశయభి
 ప్రసేద్ధిః తయేవప్రేమపూర్వప్రేరితః ప్రవర్తితః స్వప్రభితిశేషఃహరిగుణ
 పరిణద్ధంభగవత్కల్యాణగుణానపాయినమిత్యర్థః చంపూప్రబంధం ॥ ౮ ॥

ప్రథమో విలాసః.

౧౧

ద్యపద్యమయంకావ్యంఛంఛూఽత్యభిధీయత ఇత్యుక్తలక్షణంఽబంధవిశేషం
 చారుయథాశధారచయతిఆశ్రప్రగల్భఇత్యనేనలోకశాస్త్ర కావ్యాద్యవేక్ష
 ణజనితందైపుణ్యమభ్యాసశ్చనూచితోభవతి - భగవతిప్రసాదాక్త్యాప్రతిభా
 నూచితాత్రయాణామపిసముచ్చిత్యకవితాహేతుత్వాత్ తదుక్తంకావ్యప్ర
 కాశే || * || ౧ క్రినిఁపుణతాలోకశాస్త్రకావ్యాద్యవేక్షణాత్ - కావ్యజ్ఞ
 శిష్యుభ్యాసఇతిహేతుద్వద్భవతి || ౨ || అథకేనశ్లోకేనవినయమ
 భినయతి || క్షయమితి || శిశౌరపుత్రృన్నకేత్యర్థః - అతవీవాగభీర
 నాచఃమమథయంసరేవః పరిచితామితానుతిక్వ - వచసావభూమిరవిష
 యభూతాయమాద్యహస్యకృష్ణకథాక్వ - మహద్వైరూప్యమిత్యర్థః -
 అతవీవాత్రవిషమాలంకారః || * || విషమంవర్ణ్యతేయత్రఘటనాననురూప
 యోరితిలక్షణాత్ - తద్వణా నేపిక్వక్తథావణా నేపియతమానహృదః ప్ర
 యతమనసఃమసాహసంక్యాపిసిర్వణికేతందృష్టం || ౩ || సిర్వణా నతుని

ధమ్ || ౪ || క్షయంమత్తిర్మమశిశౌరగభీరవాచఃక్షయంయ
 దూద్యహకథావచసామభూమిః | తద్వణా నేపియతమా
 నహృదఃకదాపిసిర్వణికేతంనిమిత్తంచనసాహసంమ్ || ౫ ||
 యద్వాదయారసరురీ పరిపూరితేన మందారమాల్యనికు
 రుంబసహూదరేణ | గౌరీకటాక్షనికరణకరంభితస్యకిందు

ధ్యానందర్శనాలాక నేక్షణమిత్యమరః - నిశమితంశ్రుతంచనభవతి - శమో
 దశేనఇతిమిత్యాద్యస్యః - ఆత్రలోకసిద్ధసాహసాభావే స్వసాహసస్యవ
 ణానాద్భేదకాతిశయోక్తిః || * || భేదకాతిశయోక్తిశ్చతస్యైవాస్యత్రవణా
 నమితిలక్షణాత్ - అస్యపూర్వోక్తవిషమాలంకారప్రభాత్థాపితత్వాత్సం
 కరః || ౬ || యద్వేతి || దయారసరురీపరిపూరితేనయార్ద్రామందా
 రమాల్యనికురుంబాణాంసహూదరేణదృశేనధావశ్యాదీప్సితదానాచ్చ|| * ||
 ఖడ్గస్సన్నయనమరీచినిలనీలఇత్యాదా ప్రాయశస్త్రీకటాక్షాణాంవైల్లవర్ణ
 నమేవద్యశ్చతే కింకల్పద్రుమమంజరీసజఇత్యాదా పుంకటాక్షాణాంధావశ్య
 మేవవశ్యతే - తథాచాత్రస్త్రీకటాక్షాణాంధావశ్యవణానమయక్తమి
 తిచెన్నైషదోషః || * || విలోచనెందీవరవాగవాసిత్వైస్సితైరపాంశాద్వగ
 చంద్రికాంచలైరితినైషధేన్వయంవరే దమయంకీకటాక్షాణాం ధావశ్యవ
 ణానాత్ - కర్పూరమంజర్యాహపి || పా || జమంకానవణ దశేనసహసా

౧౩

చంద్రాభాగవతే - సన్యాఖ్యనే,

తింభాకడంభంభండాహింగా వంతివకిల అంగిమదళంపీదోణీ సరిభంభళు -
 తాకంపూరజెణుంధవళిదో హోష్టాంబుహో విదోముంతాణం ఘణాణ
 శేంవభురిదోహ్మియేత్థందరి ఇతి - నాటకాలతరేపి ||* || కర్పూరాదపితై
 రవాదపి చలతాంతా ద్యుగంతాదపి శ్వేతాభిస్తవక్తిర్నిభివళితాసప్తార్ణ
 వామేదినీ - స్త్రీకటాక్షాణాంక్యచిదారుణ్యమపిద్యోతే ||* || ఆస్తాన్యశ్యా
 బ్ధికన్యసరసిరుహ రుచా మంత రంగరపాండైరితి - పురుషకటాక్షాణామ
 పిక్వచిద్రక్తిమాద్యోతే - తతస్తానరుణ తామరసవిలాసచాగ్నేగ్లాచనమరి
 చిసంచారే రానందయక భగవానరవిందలోచనఃస్ఫుట మభావతేభిభోజ
 రామాయణే - ఈవృశేనగారికటాక్షనికరేణ కరంభితస్యమిత్రస్వనిషయా
 పృతస్యోశ్యకః - మమదుష్కరంకర్తృమశక్యం - ఆత్రనలాకేతి కారకష
 ప్తీప్రతిషేధే మమేత్యత్ర శేషవివక్షాయాంపష్టి - జగతాంత్రయేపికింభవేన్న
 కించిదిత్యథః - అత్రదుష్కరత్వాభావేదయాదివిశిష్టగారికటాక్షనిషయత్వ
 రూపపదార్థస్య హేతుత్వాత్పదార్థ హేతుకం కావ్యలింగమలంకారః ||

ష్కరంమమభవేజగతాంత్రయేపి ||* || ప్రాదుర్భవంతుసర

సానివచాంసిగారికారుణ్యతామమముఖాదపినాత్ర చిత్రమ్ |

నైవామృతం వమతికింకరినాశిలాపి పీయూషధామ కర

* || హేతోర్వాక్యపదార్థాత్వేకావ్యలింగముదాహృత మితిలక్షణాత్ ఏత
 దుత్తాపితఃపూర్వోక్తోక్తస్య కావ్యనిర్మాణశక్త్యభావస్యాస్తి క్షోణేనిషేధ
 రూప ఆక్షేపాలంకారఇతిసంకరః ||* || ఆక్షేపస్సముక్తస్యప్రతిషేధావి
 చారణాదిలిలక్షణాత్ || ౯ || అ|| ఉక్తమేవాథంభంగ్యంతరేణాహ|| ప్రా
 దుర్భవంత్వేతి || సరసానిరసవ్యంజకానిత్యథః - రసస్యాభిధేయత్వాభా
 వాదిదంవస్తవలంకారయోరపు పలక్షణంవస్తవలంకారరసాత్మకస్యత్రైధ
 స్యాపివ్యంగ్యస్య కావ్యజీవితత్వాత్కేచిత్తసరసానిరసప్రధానానీత్యథః -
 వస్తవలంకారవ్యంగ్యమోస్త్యర్థధారనసర్వవసానై నాప్రాధాన్యాత్ రస
 స్యతుస్వాత్మమాత్రవిశ్రాంతశ్చైవ ప్రాధాన్యాచ్చైరి భావఇతివ్యాచక్షతే -
 గారికారుణ్యత ఇతి హేతోపంచమి - మమముఖాదపితాత్రజడస్కముఖాదపిత్య
 థః - అతఏవాతిజాడ్యవిశిష్టాస్తృదభకలక్షణయాతి జడానపిసంధియఃకరో
 తీతిభగవత్యాతఘటితఘటనాపటియస్తవం వ్యజ్యతశ్చత్యథాంతర సంక
 మితావివక్షితవాచ్యధ్వనిః - ప్రాదుర్భవంతునామత్రాస్మిన్వేదేనచిత్రం

తత్రదృష్ట్వాంతమాహ - కతినాశిలాచంద్రకాంతదృషదపిషీయూషధామ్న
 శృంద్రస్యకరజాలపరిగ్రహేణ కిరణసంపరేణా మృఃముదకంసుధాంచె
 తిగమ్యతేనవమతిననవతికిమిత్యభః - ఆశ్రవమతీత్యస్యగాణాగ్ధవిజత్యూ
 చారుత్వంతతేవోక్తందండినా || ౧౦ || నిష్ఠ్యాతోద్గీర్ణవాంతాదిగాణవృక్షేక్య
 పాశ్రయం||అశిసుందరమన్యజ్రాప్యకత్యైః గాహతఇతి-ఆశ్రదృష్టాతా
 లంకారఇతి || ౧౧ || యచ్చింబప్రతిచింబత్వ దృష్టాంతస్తదలంకృతిరికిలతదాతే ||
 ౧౦ || అ|| ఆధస్యగ్రంథస్యపరిగ్రహంపాఠాయతే || దోషమితి || గుణైక
 దృశోవిద్యమానదోషప్రమాణేనగుణమాత్రగ్రహిణ్యభ్యభః - ఉదారమ
 ధికం||ని || ఉదారోదాత్యమహతోరిత్యమరః - గుణాంశంస్వీకరుత - నను
 దోషసత్వేప్రబంధస్సర్వోపిత్వాజ్యః తదల్పమపినోశేత్వం కావ్యేదుష్ప్రక
 థంచసేతిదండివచనాదిత్యతనా. కళంకంత్యక్త్యానకశంకాంశమచ హామే

జాలపరిగ్రహేణ || ౧౦ || దోషంవిముంచతగుణాశము
 దారమంత్రసంతఃపూజితగుణైకదృశోదయాద్ధ్యాం | త్య
 క్త్యానకశంకమనవద్య సుధాశుభండ మీశోబిభర్తిశిరసా
 నకిమాదరేణ || ౧౧ || ఉపక్రమ్యస్తోతుః హరిమహాహివా
 త్స్యామనకథా ముధామాఘాదీనామి వక్యేమనైవప్ర
 కటితాః|| గుణైశ్చిష్టైకంతుప్రతిపదముదారైర్దు రిరిహారిపా

త్యభః - తస్యాపిస్వీకరణేఅజ్ఞత్వప్రసంగాదిభావః - అనవద్యసుధాశు
 భండంకళంకస్యమధ్యగచ్ఛేన రేఖాయాంతదభావాదిభావః - ఈశఃపరమే
 శ్వరః నిష్కళంకచంద్రాంతరనిర్మాణసమర్థఇతిభావః - అదరేణతుని
 బంధేసేతిభావః-శిరసానత్యవయవమాత్రేణితిభావః నవిభర్తికిం - విభ
 ర్త్యేవనతుక్షణమాత్రంధృత్వాత్యజ్యతఇతిభావః ఆత్రాపిదృష్టాంతాలంకా
 రః - లక్షణంతూక్తం || ౧౧ || అ|| ఇతరకావ్యవైలక్షణ్యం స్వగ్రంథస్యో
 పపాదయతి || ఉపక్రమ్యేతి || ఇహంస్మిన్నావ్యే మాఘాదీనాం అదికజ్ఞేన
 భారవ్యాదీనాం సంగ్రహః - కృతిమప్రబంధేష్వివహారిం స్తోతుముపక్రమ్య
 ముధావృథా|| ని|| వ్యభక్తేతుముధావృథేత్యమరః - వాత్స్యాయనకథా
 గ్రామ్యాధమప్రసంగానప్రకటికృతాః మాఘాది కావ్యేషు సోద్రథమతః
 ద్విత్రేషుసగేమ హరికథాముపక్రమ్య సమనంతరంతుభూయోఽస్మగైః
 భగవత్కథాభిరసం స్పృష్టమన్యజేవవణ్యతే సచహరిసైనికానాం మద్య

మహాభారత - సవ్యాఖ్యానే,

పాశ్చాత్యమున వర్ణనం హరికథైవ ఆస్యతా॥౩॥ సగరాణాం వశైలతుకా
 చంద్రాకాశాయ వర్ణనమిత్యాది మహాకావ్యలక్షణా భావస్సాగ్రితివా
 చ్యుః॥ యాయం కహారిపావసేవసితా క్రిపాద పద్మాంతరా గాధభి
 ద్రేత్యాన్యాయేన తైసిగతక్రీడాదివర్ణనస్య హరికథాత్వా భాత్ నాపి
 క్రిడాదివర్ణనాభావేమహాకావ్యలక్షణాభావః సాత్కాద్భగవతః క్రిడాదివ
 ర్ణనాపితత్విదేరితి ధ్యేయం- స్వగ్రంథస్తు నైతాద్యశత్యాహ- కింతుప్రతి
 పదం మురరిపోయదాదైగుణజైస్సంశ్లిష్టాపారాకావ్యనివచనీయా ఏషా
 సుకావ్యామృతయుః ప్రసరతిస్వగ్రంథపరిశీలనేతుభగవద్గుణ శ్రవణజన్యః స
 త్కావ్యా స్వాదజన్యశ్చానందోభవతీతిభావః అనేనకాదంబరీ వాసవదత్తా
 దిగ్రంథానాంభగవద్గుణసంస్పర్శ లేశరసీతానామేతత్కావ్య గ్రంథస్యావ్య
 నహతానూచితా ॥ ౧౨ ॥ అ ॥ సుకావ్యామృతత్వమేవప్రపంచయతి॥
 కథైకతి ॥ కథైకఘటనాపరైకకథానూత్రప్రయోజకైః అతఏవా సద్వ్యం
 జనైః వ్యంజనావ్యాపారశూన్యైః త్రిచతుశ్చైరసారపదై ర్విరియం మమకృతి

రాకాప్యేషాప్రసరతిసుకావ్యామృతయురీ ॥ ౧౨ ॥ కథైక
 ఘటనాపరేస్త్రైచతురైరసద్వ్యంజనైః కృతైర్మమయతాభా
 వేషీయమసారపదై ర్విరన్వవా । సతేనసకలాతథేత్సరుచిమా-

ర్యుతాభవేన్నేతిసంశయః అనేనచాతివిరళతావ్యజ్యతే - తేనతావన్మాత్రే
 ణసకలాకృతిస్తథాఅసారేతి అరుచింనాదధధ్వంసకరుతదధధారణఇతి ధా
 తౌరాజ్ఞ్యార్వాల్లోట్- బుధాఇతిసంబోధనం కింతుయత్పతఃప్రతిపదం ధ్వ
 నేజ్యంభణువధారయతవిచారయతైశ్యథః ॥౩॥ వష్టి నాగురిల్లోపమ
 వాస్యోరుపసగ్గయోరిత్యకారలోపః ననుజీవితంవ్యంగ్యవైభవమితివ్యంగ
 స్యజీవితస్థానాపన్నత్యేనద్వైధుర్యేతదంకస్యకావ్యత్వమేవసస్యాత్ నచావ్యం
 గ్యమపరం స్మృతమితకావ్యప్రకాశేక్వచిదవ్యంగ్యస్యాపి కావ్యత్వమంగీకృతి
 మితివాచ్యం తస్యావ్యస్ఫుటవ్యంగ్యపరత్వాత్- అతఏవా క్తమలుంకారసుధా
 నిధా॥ ౩॥ అనుబ్ధుణత్వాద్వ్యంగ్యానామవ్యంగ్యంచిత్రమీరితమ్ - వ్యంగ్య
 స్యాత్వంతవిచ్ఛేదః కావ్యే క్తత్రాపి నైష్యతఇతి - నచకృత్ప్రప్రబంధగత
 వ్యంగ్యసత్వేనావ్యంగ్యత్వమసిద్ధమితివాచ్యం - కైశ్చిత్కృత్ప్రప్రబంధగ
 తవ్యంగ్యస్యైవానంగీకారా దంగీకారే తస్యైవావాంతర వాక్యవ్యంగ్యస
 ముదాయయాపత్వాత్ తస్మాత్కావ్యత్వభంగోదువాకరఇతిచేన్నైషదా

షః - అవ్యంగ్యమిత్యస్యానుబ్ధావ్యంగ్యమితినాథః - అనుబ్ధావ్యంగ్యస్య
విలంబితప్రతీతికతయా చమత్కారవిరహేణ కావ్యత్వాప్రయోజకత్వాత్
కింతువ్యంగ్యః కవిసంరంభవిషయవాక్యార్థవత్కావ్యమథావ్యంగ్యమితివాద
ప్రజానామధిప ఇత్యాదేరపి కావ్యత్వం నహ్యత్ర స్ఫుట మస్ఫుట మనుంద
రంవాకించిద్వ్యంగ్యమస్తేవచవ్యంగ్యస్యైవ కవితాత్పర్య విషయత్వ లక్షణం
కవిసంరంభగోచరత్వం నవాక్యస్యైతివాచ్యం - అవ్యంగ్యస్థలే యేయాసిక
దేవతాధికరణన్యాయేన సంసర్గస్యైవతాత్పర్యార్థశంకంభవాత్. తదధి
కరణేహి అథాకంతరాధావసంసర్గవివతాత్పర్యార్థః - తత్సద్భావత
త్రైవిప్రతీతివిశ్వాంతేస్సేవతాత్పర్యార్థోన సంసర్గఇతి స్రతిపాదితం.
అతఏవవాచా మలంకారాణామపి సంసర్గ రూప కావ్యార్థః ఏవతా
త్పర్యార్థః ఇతిమతం - తదేతత్సర్వమధిసంధాయోక్తమనద్వ్యంగ్యం నై రితి॥
౧౩॥ అ॥ అధాస్య కావ్యస్య భావగతమూలత్వాత్తత్ప్రవర్తకం పరీక్షితం
సప్రభిశ్చైతః ప్రస్తాతి॥ అసీదిత్యాదిభిః॥ అసీమమహిమామితానభావః-

దధధ్వంబుధావధారయతః శ్చతః ప్రతిపదం. ధ్వనెర్జ్యం
భణమ్ ॥ ౧౩ ॥ అసీదసీమమహిమామితానభావః
పానురూపచరిత స్సుకృతప్రధానః | రాజాపరీక్షదభిధా

మహనీయరూపమహనీయం - ప్రశంసాయాం రూపవరూపం - కుండలము
త్తాహారనూపురాంగదాది చతుర్విధ భూషణాభావేపి భూషితవదవభా
సమానలకారవిశేషః - తదుక్తంభావప్రకాశే॥ * ॥ అవేధ్యారోఽప్యవిశ్లే
ప్యబంధనీయేరభూషితం | యద్భూషితమివాభాతితద్రూపమితి కథ్యతే ఇ
తి॥ తాదృశరూపస్య అనురూప చరితయస్య సతథోక్తః - నకవలమస్య
రూపమతిమహనీయ చరితమపి తద్వదేవేత్యర్థః - సుకృతానాం ప్రధానా
ముఖ్యాశ్రయిత్యర్థః - ప్రధానశబ్దః పుంలింగోఽష్టస్తి॥ *॥ ద్విషాంనిశేధాని
షధప్రధానశక్యభియోక్తప్రయోగాన్నచ తత్రాపి. సంశయమహమాత్రః
ప్రధానస్యాదితివోపాలితకొశేపుంసాంకే కథనాత్పుల్లింగత్వ మపీతి
పందిఘటనావ్యాఖ్యానాత్ కేచిత్సుకృతప్రధానశక్తిపుల్లింగ ప్రయోగం
కవేపామాదికం మన్వానాః సుకృం ప్రధానం యస్యైతి బహు ప్రసారితి
వ్యాచక్షతే - అభియుక్తేషు ప్రమాణమారోపయతాం తేషామేవ ప్రమా
దోయుక్తః - అతఏవ కవినా వప్రతిలాసేపి ద్విజప్రధానా శ్చచయో. ధరేత్వి

తివిక్ష్ణంభులంఽసయు క్తమిత్యలంబహునా - పరిక్షీదభిధో రాజాఆసీత్ - య
దజస్రిదాననీరేర్యదీయసంతతదానాదక్షైః ఉత్తరవాక్యస్థ యచ్ఛబ్దస్య నత
చ్ఛబ్దాపేక్షానియుషః - మరుభూమినికజలభూమిః ఆనూపభావం జల
ప్రాయతాం॥ నిజలప్రాయమనూపంస్యాదిత్యమరః - ఉపైతిఅత్రఉపైతి
తి - ఇదానిమపి జలప్రాయేత్యథోకలభ్యతే - అత్రమరుభూరిదానిమపిజల
ప్రాయేత్యస్యాసంబంధేపి సంబంధకల్పన రూపాతికయోక్త్యా నిరతికయ
మాదార్యంవ్యజ్యత ఇత్యలంకారేణ వస్తుద్వయే - తేనవవస్తునా మహాభా
గ్యరూపంవస్తువ్యజ్యతఇతివస్తునావస్తుద్వయినిపి ॥ ౧౪॥ కందపేతి ॥ నిటాలే
భవం నైటాలంత్రేభవఇతి ॥ ౧౫॥ ఫాలానిటాలానిటిలమితి వైజయంతీ
చమూస్సేనానైవచమూరుహ రణితస్యాః పంచాసనస్సింహః - వివతం

యదజస్రిదాననీరేరుపైతిమరుభూమిరనూపభావమ్ ॥ ౧౪॥

కందర్పదర్పదమనాయపురాపురారి నైటాలలోచనభవస్య
కృషీటయోనైః । కోశానలంఠిపుమహీపచమూచమూరు
పంచాసనస్యయుధియస్యపితృమాహుః ॥ ౧౫ ॥ యస్యా
తివేలధవ శేష్వఖిలాణామేషు భానైరమందవిభవస్య యశ
స్సుఖాంశోః । శ్వేతచ్ఛదాస్సలిలదుగ్ధవిభాగవిద్యాంధన్యా
మమన్యతచిరాదితరేమరాపామ్ ॥ ౧౬ ॥ ఆశ్రిత్యజన్మ

రూపాంతరంయుధియుద్ధేసంజాతమితిశేషః - శిష్టంస్పష్టంఅత్ర విశిష్టయో
థమిణోరైక్యాదోపాన్నిదశకనాలంకారః॥*॥ వాక్యథా యోస్సద్భవ
యోరైక్యాదోపాన్నిదశకనేతిలక్షణాత్ - తేనచరిత్రయక్షణాత్కృత
ఇతివస్తువ్యజ్యతఇత్యలంకారేణవస్తుద్వయే॥ ౧౫ ॥ యస్యేతి ॥ భానైఃకాం
తిభిః॥ ని॥ భాసోభాసిభగ గోష్ఠైతిభాసః॥ రం - శ్వేతచ్ఛదా హంసానియ
ద్యపిమిశ్రయోరేవ నీరక్షీరయో ర్వివేచనం హంసకృత్యంతథాపిభిన్నదేశ
స్థయోవణాసాన్యూదలక్షితవిశేషయోః కేనచిద్యోగవర్తకధర్మవిశేష
ణ పృథక్కరణస్యాపి విభాగశబ్దార్థతయా తయోరథా యో రభేదాధ్యవ
సాయేనహంసకర్తృకత్వవ్యపదేశఇతిధ్యేయం ధన్యాంసఫలాం అత్రసము
ద్రేష్వగుణత్యాగేన కీతిఃనిష్ఠ ధాన్య గుణ గ్రహణాత్తద్గుణాలంకారః॥
*॥ తిద్గుణస్వగుణత్యాగదన్యదీయ గుణాత్రయఇతి లక్షణాత్ - తేన
చకీతేనిరంతుతత్సంవ్యజ్యతఇత్యలంకారేణవస్తుద్వయే॥ ౧౬ ॥ ఆశ్రిత్యేతి॥

జన్మభవనం కులపరంపరాగతరాజధాని మిశ్రభావః - ఏషామంత్రయనా
 శింకృత్వాఽహ్వానైశ్చైత్యభావః - ధనపదాక్రమణంకోశగృహాక్రమణం- విక్ర
 మక్షయవశేన సరాక్రమణాశవశాత్ స్వంతస్తునుందరశ్చాభ్యుదయి యావత్ ||
 ని || సామ్యంతునుందరెసోమదైవతభ్యుదయః- స్వంగృహాభ్యుదయః- జన్మభవనం
 జన్మరాశిం ప్రాప్యత్రయనాశంకృత్వా || ౧౧ || స్థానంజన్మనినాశయైర్దినకర
 ఇతిశాస్త్రాదితిభావః - ధనపదంజనరాశిపేక్షయాద్వితీయస్థానంవిక్రమక్ష
 యస్తృతీయస్థానంతవ్యవశేనశ్రీయస్థానప్రాప్త్యైత్యభావః || ౧౨ || దేవేశ్వరణంక్ష
 యైర్దైవమరః || సామ్యః వ్యయశుభప్రదఇతియావత్ - షట్ప్రదేశస్థా భాను
 రితి శాస్త్రాదితిభావః - అగ్రజన్మభవనాదిశబ్దానామథాంతరానభిధాన
 నిబంధనస్యప్రతాపరవిరిహిత్యేనరూపకణిరకరణాన్లెచ్చ వివాయం-
 ధ్వనికారమతే- ఆలంకారసర్వస్వకారమతేతస్మాద్వసంసిద్ధస్యప్రతాపరవి
 రితిరూపకస్యక్షేపసంపాదకత్వామృతకషేపేదంక్షేపస్యచాంగక్షేప ఉప

భవనంవిరుభూపతీనాం యస్యప్రతాపరవిరాక్రయ నాశ
 మేషామ్ | కృత్వాతతోధనపదాక్రమణం విధాయతద్వి
 క్రమక్షయవశేనబహువసామ్యః || ౧౩ || యత్సావతివృష్ట
 జనితానియశోనిభాని ముక్తాశలానిదిగధీశకిరీటశాస్త్రైః | ఉ
 త్తైజితాన్యహహదిగ్వర వణికనీనాంహరింతితకవిగవీగు

యోగభివివేకః - తమక్రంతద్యుఖ్యానైచక్రవర్తినా || ౧౪ || రూపకం పూర్వ
 సంసిద్ధంక్షేపముత్పదయ్యది - తదారూపకమేవస్యాదన్యథాక్షేపఇవ్యత
 ఇతి - తేనచయథారవిరారాధనైవసమాధ్యాయతుపరాక్రమేణతథా
 ప్రతాపాపీతిప్రతాపస్యసీరగళత్వంవ్యజ్యతఇతీత్వలంకారేణవస్తుధ్వనిః || ౧౫ ||
 యదితి || స్వంధనంతస్యాతివృష్టిరేవస్యాతీనక్షత్రజనితవృష్టిరితిశ్రీ ప్రరూప
 కంయశోనిభానికిరీటావ్యాజేనసంజాతానీత్యభావః || ౧౬ || మిషంనిభంచనిదిక
 వైమితిహాలాయుధః యద్యపినిభశబ్దపన్త వసరః తథావిప్రకృతేలక్షణయా
 రూపణమాక్రమితద్రవ్యం - దిగధీశేత్యాది శిరసాశ్లాఘీ తానీత్యభావః -
 ఇతరముక్తాశలాని శాస్త్రైజననశ్యంతిఎతానితునతథేతివ్యతిరేకంమూచ
 యతి-అహహేతి - సతకవయోవ్యాసాదయసేషాంగావావాచః - గోరత
 ద్ధితలుగితిసమాసాంతటచిటత్వాన్నివ - తావవగుణాంతంపః అనెనచరూ
 పకణికీతే రాకల్పంకస్థాయిత్యంవ్యజ్యత ఇత్యలంకారేణవస్తుధ్వనిః - హ

రంతిహారవదాదరంతి - దిగంతవిశ్రాంతాక్షీర్తితిభావః - ఆత్రానయమా
 నామవయవినశ్చసామస్త్యైన రూపేణా రూపణాత్సానయరూపకాలంకా
 రః ॥ ౧౮ ॥ స్మృత్యైతి ॥ ఆచార్యమానురన్వితామాత్రగర్భగళిః పరీక్షి
 దశ్వత్సామప్రముక్తబ్రహ్మస్మైక్రిక్షీడ్యమానాహరిణాసప్రతిజ్ఞం రక్షితభుజక
 థానుసంధేయా - స్వభావోక్తిరలంకారః - అనెనచపగన్తండలపరిపాలన
 సామన్యకన్యజ్యతభిర్యలంకారేణవస్తుధ్వనిః ॥ ౧౯ ॥ ఉపసంహారతికింవిస్త
 రేణేతి ॥ పరీక్షితకలిదూరీకరణేనరాజ్యపరిపాలనంప్రసిద్ధం - ఆత్రాసిన్వ
 భావోక్తిరలంకారః - అనెనచవిధిమప్యన్యథాకర్తుంశక్తస్యకత్తుజయః కి

ణగుంభితాని ॥ ౧౮ ॥ స్మృత్యాయమేవ కరుపాండుకుల
 ప్రతిష్ఠామాచార్యమానుశరజాలనియమ్యమానమ్ । ఆవిశ్య
 కుక్షీకుహరంతరసాజుగోపచక్రేణశారీరతిమాత్రకృపావి
 శాలః ॥ ౧౯ ॥ కింవిస్తరేణవచసామధునాయువీషకాలె
 పిహంతకలిపూరుషజృంభణాసౌఖ్యం । ప్రావతకాయత్సు
 కృతమేవ పదైశ్చతుభిరంహాఃప్రవృత్తిముపరుధ్వ విధిప్ర
 క్లప్తామ్ ॥ ౨౦ ॥ ౧ ॥ సవీషపరీక్షదధిధానారాజ్యవిరాక
 ణేతవివిధమధునూదనకథాప్రపంచస్తతాపి సౌహిత్యమ
 నధిగచ్ఛన్నధిగతనిఖిలనిగమతత్వం తత్వవిదామగ్రసరము
 పశమశకలితవిషయాభినివేశమపరిమితమహిమమహితంభ
 గవంతంబాదరాయణే మద్రాక్షీదప్రాక్షీచ్ఛ-అయిభగవన్మ
 శమితానిపాండునందనప్రశంసామాంసలానిజగదుద్భవప్ర
 సంగసంగతాని రుచిరతరమురభిదవతారలీలానికరకరంభి

యానిశ్యథాపత్రివ్యభ్యతభిర్యలంకారేణాలంకారధ్వనిః - ఆలంకార
 స్యావిధ్వనీరలంకారత్వం బ్రాహ్మణపరివ్రాజకన్యాయేనప్రత్యభిజ్ఞానబలాద
 విరుద్ధమితిరహస్యం ॥ ౨౦ ॥ వివిధమధునూదనకథేత్యనెనస్కంధనవకంవివ
 త్తతం - సౌహిత్యంతృప్తికదనధిగచ్ఛక ॥ అత్రతృప్తికారణేనతృప్తిశృప్త్య
 నుదయాద్విశేషోక్తిరలంకారః ॥* ॥ కార్యాజనిర్విశేషోక్తిస్సతిపుష్కలకా
 రణభిలిక్షణాత్ - తేవచహరికథానామతిమాధుర్యంవ్యభ్యతభిర్యలంకా
 రేణవస్తుధ్వనిః - అపరిమితేతి - అపరిమితమహిమామ్నామహానుభావానాం
 మహితంపూజ్యమానమితి శేషవప్యానిష్ఠాంతేన సమాసః ఆతవీవవక్తనచ

ప్రథమో విలాసః.

౧౯

పూజాయామిత్యాదిమకారకషష్ట్యా ఏవసమాసనిషేధః పరిహరదత్తః - బాద
 రాయణింశుకం - బాహ్యదిత్వాదిభో అప్రాక్షీత్ పగ్రచ్చ ప్రశ్నప్రకారమే
 వాహాయిత్యాదిపా || నిశమితానిశుతానివచోమృతానినామే త్యుత్తరేణా
 న్వయ్యే వచోమృతాని విశిష్టపాండునందనే త్యాదినా - అత్తైక్యకసం
 ధైప్రాయశేషైకాప్రధానకథానంగృహీతా - క్వచిద్విత్తాఢితివిశేషః ||

తానిధృవపృథుపురంజన చరితభరితాని దక్షాద్వరవిధ్వంస
 ప్రపంచకంచుకితాని ప్రియవ్రతచరిత్రవిచిత్రతాని ధరణీగా
 శపరిమితినిరూపణసురూపితాని సముదంచ దజామిశ చరిత
 కవచితాని వృత్రవధవిధాన వృత్తాంతసందాని తాని ప్రహ్లా
 దకథాకదంబకందళితాని వణాశ్రమధద్ధమర్మ సముదయ
 మేదురాణి మకరకాతరీకృత సింధురకథాని బంధనబంధూ
 రాణి దుగ్ధపమోనిధిమథనోదంతదంతరాణిబిబిలనియము
 నకథానుషంగతరంగితాని విహారహిమకర కులనరపాలగు
 ణపరిశీలనకీర్తితానిభవదీయవదనారవిందనిష్కృందమాన మక
 రందబిందు సంహోహయితాని వచోమృతానినామ || ౨౧ ||
 ఏవమమృతాసార సరసమాస్వాదయన్నపి భవదీయ వచన
 నిజయమునుపజాత పరితౌషభౌష ఏవమదీయమాన సమాన
 సచరః || ౨౨ || తదస్తికించదభ్యుథానీయమ్ || ౫ || ఆయము
 హమిదానీ మాశానితంబిసితంబ బింబ దుకూలాయ మా
 న యశానికురుంబస్య నిరవధిక్రపావారిధే రనగృహీతయ
 దుమహీభృదన్వ వాయస్య నిఖిలలోక హితావతారస్యభగ
 వతోగరుడధ్వజస్య మహిమాన మవకణ్ఠా నిరతీతయ సుఖ
 మనుభవేతుమథిలపామీతి || ౨౩ || స || ఆకణ్ఠాకణా వధురం
 పచనంత దేతదానంద ముధరమమువ్యవహీమఘానః | వై
 యాసఃకథయతిస్త తతో నిషీయ కారుణ్యపూర పరిపూరి

౨౧||౨౨||౨౩|| ఆకర్ణ్యేతి || కర్ణస్య మధురంప్రియమితివృత్తీసమాసః - పూర
 ణగుణేత్యాదినిషేధస్తూరదరివ్యం సంజ్ఞాప్రమాణత్వాత్తద్యక్ష గౌరవంప్ర
 సజ్యేతేత్యాదిపాణిని శబరస్వామ్యాది మహాపురుష ప్రయోగదర్శనాదని
 త్య ణితిపదమంబరీకారిః - దృశావీసంనిషీయేత్యదృశాపానవసుపషన్తుం

౨౦

చంపూభాగవతే - సహ్యాభ్యాసే,

స్యాదాదరాశయంవ్యంజయతీతిజహల్లక్షణామూలావస్తుద్భవః ॥ ౨౪ ॥ మ
హీనాథతి ॥ ఉదీతాఉత్పన్నాశ్చ గతావితిధాతాః కర్తృక్తః పూర్వపు
రుమైరణానాదిభిః ప్రతపసాం త్రక్వప్తతపసాం - కిముతయిద్వా - తప
హరికథాక్రనణేచ్ఛాసంభవస్త్యత్సకృతపరిపాకస్త్యద్వంశసుకృతపరిపాకో
పేనిర్గళితాథః ॥ ౨౫ ॥ ఇథ్థమితి ॥ పారికాంక్షీవిభుస్తాపసశ్చైవ్యః శుకః ॥ ౨౬ ॥
తపస్వీకాపసః పారికాంక్షీవాచయియోమునిరిన్యమరిః ఆభిమన్యవం ఆ
భిమన్యుసుతం - తస్యాపత్యమిత్యణే అధరీణంధికృతం ॥ ౨౭ ॥ స్థాసహిత

తయాద్భుతైనమ్ ॥ ౨౪ ॥ ప ॥ మహీనాథప్రజ్ఞాతపవరిణ
తాపున్యదిభవైరుదీతా శుశ్రూషా మురరిపుకథానాం యి
దతులా అభూమిర్వాచానాం కిముతభవతః పూర్వపురుషే
రసాభూమాభూమావిరహవిరచితానాం ప్రతపసామ్ ॥ ౨౫ ॥
ఇథ్థమేనపభిన్నాద్య భూయసా పారికాంక్షీ విభురాభి మ
న్యవమ్ ॥ ఆదదేనపదివాచమాదరాన్మాధురీభి రధరీణమా
క్షీకామ్ ॥ ౨౬ ॥ స్థా సహితత్ ॥ ప అలక్షితాథా అపిలోభనీ
యాద్విజస్యవాచశ్శుకనామభాజః ॥ తావనచైదథ యతా
ముకుందలీలాకులాయా అపి కేంపునస్యాత్ ॥ ౨౭ ॥ గ ॥
పురాభినిభిలసహన బిరుద ధురంధరాపి వసుంధరాదుస్స
హమదమేదురకంసాది మేదీనీదయితకై తప నిశాచరభరమ
సహమానాపరిగృహ్య పయస్వీరూపమశ్రునలీల కలుషన
యనయుగళా శోకపానకపరివశ నిజాయాపరిచెవననిన
దదంతురితపారిదంతరాభగవంతి మంభోజ సంభవం శర
ణమభజత ॥ ౨౮ ॥ గ ॥ సోపినిపేదనవిదితతదీయపేదనాపనో

దితి ॥ శుకస్యవాక్తాధుర్యంయు క్తమిత్యథః ॥ ౨౯ ॥ యుక్తే ద్వేసాం ప్రతంఘా
నశ్చత్యమరిః ॥ అలక్షీ తేతి ॥ అలక్షీ తాగ్ధానిరర్థకాః ద్వీజస్య పక్షిణా బ్రాహ్మణ
స్యచకులాయాః ఆక్రియాః ఆక్రిశుకగిరాం ప్రాగవసిద్య మాధుర్యస్య అగ్ధ
హరికథాభ్యాం సంబంధేనాతిశయాదను గురుణాలంకారః ॥ ౩౦ ॥ ప్రాక్సిద్ధస్య
గుణోత్కర్షో మగుః పదసన్నిధిరితిలక్షణాత్ ॥ ౩౧ ॥ పురేతి ॥ నిభిలసహనే
త్కాది - సర్వసహపీత్యథః కంసాదీతి - కంసాదివ్యాజేన భూమావపీర్ణా
కాల నేమ్యాదినిశాచరాత్త్యథః - పయస్వీరూపం గోమూపం ॥ ౩౨ ॥

౨౯ || దదమితి || దదాతీతిదదః - దధాతీతిదధః దదాతి దధాత్యోర్వి
 భాషేతిప్రత్యయః - హంతీతినాసఃవచాద్యచ్ - పిబతీతిపిబఃపశ్యతీతిప
 శ్యః||౩||పాఘాదైతిపిచాదేశః - ప్రాఘాద్ధాదేతిశప్రత్యయః - అత్రఅత
 శ్చౌపసర్గఇతిపూర్వసూత్రాదుపసర్గానువృత్తిర్నైకకల్ - అతఎవకా
 శికా||౩||ఉపసగః ఇతి కచిన్నానువర్తయంతీతి - ధారయతీతిధారయః - అ
 నుససగః ల్లింపవిచేత్యాదినాశప్రత్యయః - స్తావంస్తావంస్తుత్వాస్తుత్వా
 అభిశ్చ్యైఃముత్ - అనంసీత్ప్రీణమతిష్ఠ ||౩౧|| సమాధిస్థతి || వేధసిసమా

దనాయశతమఖముఖసురి నికరపరివృత శ్చతురానన స్సహ
 సురభిరూపధారిణ్యాధరణ్యాపయఃసయోధిముపసరిసర్ప||
 ౨౯ ||తత్ర||ప || దదకల్కాణానాందధమపిక్వపాయానిరవ
 ధేహానంక్రవ్యాదానాంపిబమఃభవాభైశ్చ్రితపతామ్ | శ్రి
 యఃపశ్యంఘాయస్సకలజగతీధారయమసౌ విధిస్తావంతా
 వంమధురిపుమనంసీత్సపిబయమ్||౩౦|| అపారకరుణాపూర్
 పరిపూరితమానసమ్ | వాస్థిస్త్రయా మయాభిస్తముపతీస్థై
 పితామహాః|| ౩౧|| సమాధిస్థైవేధస్యవిదితవదాహగచకల
 త్సుధాసారాకారానభసితదభీష్టానుసదృశీనిశమైన్యాంవే
 ధాస్తదనుదనుజారాతినిచయానసాపూదేవాచం ప్రతినిద
 వాచాలితదిశమ్|| ౩౨||౧||విదితవీవనసేవేదితోపి భగవతాచ
 చతుర్భుజైనిరవధిరసౌవసుంధరాజః||౩౩|| ౧|| సోయమ
 వసీవ్యసనవివాసనాయ సంప్రతిసుప్రతి పన్నవసుదేవ తన
 యధావః పరివసుందర మవతరితు మధ్యవస్యతి || ౩౪ ||

ధీస్థైసతిధ్యానాయచి త్తైకాగ్యంసంపాదయతిసతీత్యర్థః - అతఎవప్ర
 హషణాంకారః ||౩|| ఉతకంతితార్థః సంసిద్ధిర్విద్యానాయక్సంప్రహషణా
 మితి లక్షణాత్ - తేనచభగవతోపరమకారుణికత్వీంవ్యజ్యత ఇత్యలంకాదే
 వస్తుధ్వని - అవిదితవదాఅజ్ఞాతవక్తృకా ||౩|| వదోవదావదోవక్తృశ్యమ
 ౩ - సుధాసారోనిరంతరామృతధారా ||౩|| ధారాసంపాతఅసార ఇ
 త్యమరః - ఆచకలల్ అవిర్భూత - దనుజారాతినిచయాదేవాత్ ||
 ౩౨ || విదితఇతి || ననివేదితోపీతి || అవిజ్ఞాతోపీత్యర్థః ||౩|| నభిర్థ
 స్యనశబ్దస్యనుచ్ఛపేతిసమాసఇతివామనః ||౩౩|| సఇతి | నివాసనాయనవ

౨౨

చంద్రాభాగవతే - సవ్యాభ్యాసే,

రనాయ - విభక్త్యర్థైవ్యయాభావః || ౩౪ ౩౫ || ఏవమితి || మానవమా
 నీనిభావామానుషీత్వం || ౩౬ || కంభీనసవిభురసశేషోపి || ౩౭ || కంభీనసఃపు
 ల్లిరికౌ తేలిహసశ్చ కంఠకీర్ణజయ్యుతదగ్రభవఃకృష్ణశ్చేష్ఠభ్రాతాబలభద్రరూ
 పేణైత్యథః || ౩౮ || పురా ఆవతరతి ఆవతరిష్యతీత్యథః - యశోదా
 యశికన్యకారూపేణైతిభావః - యావత్పురానిపాతయోర్లాడితిభవిష్యదర్థే
 లట్ || ౩౯ || కులపాలికాపదంకులస్త్రీత్వదారభావమినియావత్ - రాఘవ

గ || తదిదానీమవిలంబిత మవలంబనీయవీవ తదభ్యుచ్యతా నా
 యభవద్ధిరపియదుకలసముద్భవః || ౩౫ || గ || ఎవమమరవర
 వణేన సిభిరపిమురరిపుచరణపరిచరణాయ పరికలనీయ ఏవ
 మానవమానీనిభావః || ౩౬ || ఋషిభిరపి పురుషోత్తమపరి
 తోషసోషణాయ గోరూపధారణమాదరణీయ మేవ || ౩౭ ||
 గ || కుంభీనసవిభురపిమురరిపు భజనాయ భవితైవతదగ్రభ
 వః || ౩౮ || గ || మాయాపిభువన మోహినీమరశాసనశాసనీన
 పురాపరివసుంధరమకతరతి || ౩౯ || గ || కమలాలయాపిభువి
 రేదీయకులపాలికాపదమనుబుభూషతి || ౪౦ || గ || తదవలంబి
 త మేవయథోదితమనుష్ఠీయతామితిబుధసభాసదస్సమాదిశ్య
 సమాశ్వాస్యచ మేదినిమమృతధారాకల్పజల్పితపరంపరాభి
 రనుభవనమపససారసారశాసనః || ౪౧ || ప || మధురామధు
 రానామరాజధానీపురాతనీ | దేశేషుకూరసేనేమబభూవ
 యదుభూభుజామ్ || ౪౨ || ప || ఆవసన్నగరిమేనాముగ్రసేన
 మహీపతిః | గుణైరనుచకారై న మనుజో మనుజోత్తమః ||
 ౪౩ || దేవకస్తవయాతస్య దేవకీదేవతాపమా | తనయో

త్యైవవత్సితాయుక్తిశ్చక్లజన్మనీనివిష్టుపురాణవచనాత్ || ౪౦ || ౪౧ || రాజ
 ధానీతి || ౪౨ || ప్రధానసగరిరాజ్ఞాంరాజధానీతికథ్యత ఇతిశబ్దార్థః || ౪౩ || ఆ
 వసతి || ఆశ్రితఇత్యథః || ఉపాన్వధ్యాజ్ఞస ఇత్యాధారభూతాయాః న
 సగర్యాకర్మత్వం - మనుజోత్తమోగరశ్రేష్ఠః దేవకీనముగ్రసేనంగుణైర
 నుచకారతత్పుత్ర ఇత్యథః || ఆశ్రమధురేత్యాదిష్టోకత్రయస్య కళికత్వా
 త్రైతీయశ్లోకస్థ దేవకపదస్య ద్వితీయశ్లోకస్థే నానుచకారేత్యనేనాన్వయః ||
 ౪౩ || ౪౪ || ౪౫ || హరణాత్ నేతి || వివాహకాలేదుహితృ దీయమానంవ

స్తుసారణం- ప్రాజ్యమధికం ॥౩॥ ప్రభూతం ప్రచురం ప్రాజ్యమిత్యవరః- హ-
స్తిరథాశ్వమితి- సేనాంగత్వాదేకవద్భావః ॥ గీతైరితి ॥ ౪౬ ॥ రోదోంత
రం బ్రహ్మాండమధ్యం అంతఃకెతేతి- ఉద్దిశ్యేత్యర్థః ॥ పా ॥ ఆహంతుంషతిద

ప్యగ్ర సేనస్యకంసోసాకులపాంసనః ॥ ౪౪ ॥ గ ॥ అతకదాచి
దానకచుండుభిరధిమధురానగరముపయమ్యదేవక తనూజా
ముపజాతహృషప్రకషక స్ససాజాయయా పరిజనేనచ నిజ
భవనజిగమిషయాసమారురోహరథమనుపహతమనారభః ॥
౪౫ ॥ ప ॥ వాత్సల్యంభగినీజనేప్రకటయ నూంసస్తతస్సా
దరం సారథ్యసముపేయివాన్పరివృతో రాక్షసైరథానాంత
తైః । సానందంహరణాత్ నాదుసీతరి ప్రేక్షుదదా దేవ
కః ॥ ప్రాజ్యంహస్తిరథాశ్వముజ్జ్వలతరా దాసీస్సూరూపా
ఆపి ॥ ౪౬ ॥ గీతైవాకరవిలాసినీపరిచితైః కల్యాణవాదాం
కురైరుద్వైరైరపి కాహళీకలకలై రావూరి రోదోంతరమ్ ।
కంసంనివృత మంతరేణగగనై దైవీతదావాగధూ దస్యా
స్తైలయమష్టమఃకలయితాగభోభగిన్యాకైతి ॥ ౪౭ ॥ ఎనా
మాకల్యాణవాణీం వికలితహృదయఃకంసవీష స్సప్తసారః
స్తగ్రాహంగృహీత్వాకచనిచయమిమాం హంతుమభ్యుద్య
తోభూత్ । దృష్ట్వాకష్టాయమానం తమభమ్మదుగిరాసాం
త్వయామానశారిః స్రత్యాదిప్రోథతేన ప్రకృణీ ముపగతో న
ప్రియాభంగభీరుః ॥ ౪౮ ॥ అనివార్యమథాలోచ్య సాంత్యై
స్తస్యనిశ్చయమ్ । ఉవాచవచనంకారి దేవయితా ప్రేమ
విహ్వలః ॥ ౪౯ ॥ గ ॥ అయిభగవత్ భోజకులతిలకప్రతీత
దీనదయాళు భావస్య దిశాంతవిశ్రాంత యశోవైభవస్యన
సాంప్రతమేవ తపస్వినీ మేనామనుజామపి తనుజామివ న

రేణకీరిగోదింతిరా ఓ ఇతిశాకుంతలేప్రయోగః ॥ ౫ ॥ చళాణామణాదా
అదరేణకీరినీమాళవీవీర్తితి మాళవికామ్మిత్రేచ-లయంకలయితా- లక్ష్మ
హనిష్యతీత్యర్థః ॥ ౪౭ ॥ ఏనామితి । కచనిచయంకేకపాశః ॥ చిక్చరాన్య
హనురాక చాఇతిభోజనిఘంటా- హస్తగ్రాహంగృహీత్వాహస్తేనగృహీత్వ

త్యభః హస్తైవతిః గ్రహారితీణముత్ - సామన్యవిశేష భావేనా భేదాన్య
యః కష్టాః సమానంపాపంకతుః సుత్యహమానమిక్లిభః - కష్టాయక్ర
మణిభిశ్చక్య - శారీర్వసుదేవః ససాంప్రతపే వనయుక్తమేవ - తపస్విసీమనా
ధతయాశోచ్యాం ని ॥ తపస్వీతాప సేశోచ్యతి ప్రజయంతీ - సభాజన
మానందనం - సభాజప్రిత సేవయోరిః ధాతోశ్చారాదికాల్ల్యుట్ ॥ ని ॥ ఆనం
దనసభాజనత్యుచ్యుర్యః - తస్యభాజనభూతాం ని ॥ అహంభాజనయో

భాజనభాజనభూతామనుభివి యోజయితుమ్ ॥ ౫౦ ॥ కిం
తుభవదత్యాహితే హేతుభూతమే తదీయ మపత్యమద్భవి
ష్యతియదీనద్యవీవవ్యాపాద్యతామితి ॥ ౫౧ ॥ మత్వాహిత
మిదంవాక్యంపరిణామవిషాయితమ్ । తతోనివృత్తేకంసోభ
గనీవధతౌయోత్ ॥ ౫౨ ॥ ౫ ॥ ఇత్తమానకదుండుభిరుగ్రసే
నసుతసమాలంభితాం నిజవధూవధవిధితా ముత్సార్గ్య స
ప్రమోదమేవనిజసదనమాససాచ ॥ ౫౩ ॥ ప ॥ వాసరే నద
సుస్తోత్రైకీర్తిమన్నామభాజనమ్ । సుఖవేదవకీనూనుమైం
ద్రీచంద్రమసంయథా ॥ ౫౪ ॥ ౫ ॥ తదనుయదుపతిరపి
తనయసముదయనికమన సముసన తమానందమనుభూయస
త్యవ్యత్యాససాధ్యసాదెనముః సీయకథమపి కంసాయ సమ
పాయమానమ్ ॥ ౫౫ ॥ పుకంసోపిద్యేగ్య చనివార్యవధో విచా
ర్యతస్యాతివీర్యభివంశమాబభాషె । నాస్తాద్భిభేమికల
భోయముప్రేతుసద్భగర్భోష్టమో మచ జిహ్వాం సురభాణి
పూర్వమ్ ॥ ౫౬ ॥ ౫ ॥ ఇత్తమనుకంశ్యమానోపికంసేనశంత
మానసవీవ సుదేవస్తనయమాదాయ నిజసేవేక మాపివేక
౫౭ ॥ ౫ ॥ అథకదాలిదాగ్రసేనిరనవరతబృందారక బృందవం

గృహాత్రయోరితిభాస్కరః - ఆనుభివి యోజయితుమ్ ॥ ౫౦ ॥ హంతుం
అత్యాహితంమహాభీః ॥ ని ॥ అత్యాహితంమహాభీః కమజీవానపీషి
చేత్యుచ్యుర్యః వ్యాపాద్యతాంహన్యతామ్ ॥ ౫౧ ॥ ౫౨ ॥ ౫౩ ॥ ౫౪ ॥
౫౫ ॥ ౫౬ ॥ ౫౭ ॥ అథేతి ॥ యోగ్రసేనికంస - అమరమునబృందారకం
దేవపీఠే శ్చేదం ॥ ని ॥ బృందారకౌ రూపిముఖ్యా వేకముఖ్యాన్య కేవ
లాతిత్యుచ్యుర్యః విగ్రహసముత్సృకమితి - నారదః కలహప్రదతిప్రసిద్ధం

సముష్ణితవిగ్రహాభినివోమితి ప్రవృత్తివణకయాశరీరాభి మానరహిత
మిత్యభః || ని || విగ్రహస్సమరేదేహాత్మభి స్మరః - ఆధారగుణగణం
తరస్మాత్తతద్భావిషయజితేంద్రియంవా || * || గుణస్తావృత్తికృత్తాద
జ్యేంద్రియాముఖ్యతం తుష్టితివైజయంతీ - ఉపవీణయంతవీణయా ఉప
గాయంతం - సత్యాపపాశేత్యాచినాచీచ్ || ౫౯ || వాష్ట్యేయాత్మతి || అత

ద్యమానశరణారవింద మరవిందభవనస్తనమమర మునిబృం
దారకమవిరతవిగ్రహ సముత్సుకమపిసముష్ణిత విగ్రహాభి
నివేళమధరీణగుణగణమపిమురరిపు గుణగణ నుపవీణయం
తంభగవంత మఖిలనిగమధమ మమనిభేదనవిశారదం
నారదమునిమద్రాక్షీత్ || ౫౮ || తదనునారదోపియథావిధిత
దభ్యచా నాముపగమ్యకంసమిదమవాదీత్ || ౫౯ || ౪ || వా
ష్ట్యేయా వసుదేవ దేవక ముఖా గాపాశ్చనందాదయ
స్తతాంతా అపి దేవతాత్మతిమతిల పర్యాకలాం మాకృ
తాః | త్వద్గ్రహస్య నపిదానవాన్సకముఖా త్వాంకా
లనేమింపురాభూతం విద్ధిచతుర్భుజోపిభవితానాథాయ
దూనామితి || ౬౦ || ౫ || ఇత్తముపదిశ్యసురతపస్విని వినిగ్గ
తేతద్వృత్తనవిదితయాదవ దేవభావసంఘాత భయవిధూన
నాయ దేవకదుహితరమానకదుందుభిమపికారాగార సీమ
నివిధాయనిగళందానితా పితరమపిపరిభూయనిశకాననవి
క్షయాకృతశూరసేనవిషయశ్చావారజరాసంధ కశిమహః
శనముష్టికారిష్టదేనుక బకతృణావృత్తాదియాతుధాన వివృ
త్తపరివృతస్సపదియదుకదనమమితమతనుత || ౬౧ || ౫ ||
తదనుభగినీగభాసముద్భవమభాకషటకమపి వ్యాపాదిత

వసుదేవస్యవాష్ట్యేయత్వేవిప్రుధగ్గ్రహణముతకర్తాధం తత్కాంతాత్మ
తి - దేవకీయశోదాదయిత్యభః త్వద్గ్రహస్యనితి - త్వత్ప్రత్యక్షితానిత్యర్థః
పదానైవ్రితావ్యపజ్ఞేహచెతిక్యవ || ౬౦ || ఇత్తమితి || శూరసేనవిషయః
శూరసేనజనపదః || ని || విషయస్సాద్విదింద్రియాద్దేవదేవనపదవిచరివి
క్యః - యదుకదనంయదుభిస్సవాకలహా||ని||కదనంకలహాయుద్ధాత్మనిధుః

ఘనాశే ॥ ౬౦ ॥ ౬౨ ॥ అఖలభద్రస్సమవతీర్ణ ఇత్యాహ - శేషాఖ్యామితి ॥
 ౬౩ ॥ ౬౪ ॥ అథేతి ॥ తనూశ్చాయాతనుశ్చయం - విభాషానేనానురాచ్య
 యాకాలానికానామితికి బత్వం ॥ ౬౫ ॥ ౬౬ ॥ అథేతి ॥ అపన్నసత్వామితి ॥ ని ॥
 అపన్నసత్వస్యాధ్యుర్విగ్భంతర్వప్తిచగర్భిణీత్యమః - సంధానితంబద్ధం ॥ ని ॥
 బద్ధసంధానితంమూతమిత్యమరః ॥ ౬౭ ॥ అథేతి ॥ దేవకీగర్భవీవగర్భగృ

వాక్ ॥ ౬౮ ॥ ప ॥ శేషాఖ్యంబిభరాం బధూవభగవద్ధా
 మానుసిద్ధంతతోగభాంజెవక నందనహరిరథ త్రాతుంత
 సుత్యాహితాత్ ॥ షీప్రం గర్భమమంవికృష్య సకలాంతస్సం
 మోహ్యానందవజై రోహిత్యాని పేశయేతి జకరే మా
 యానిజానూధికత్ ॥ ౬౩ ॥ ప ॥ తయాసపదినిర్యూధేవచ
 నేవనమాలినః ॥ గభోకవిగభితోదవ్యా ఇతి పౌరానికు
 క్రుతుః ॥ ౬౪ ॥ ప ॥ అథాతనతనుశ్చాయవిశదీకృతదిజుత్త
 ఖమ్ ॥ రోహితీసుమపేమానుం రోహితీవగర్భియసీ ॥ ౬౫ ॥
 గ ॥ భగవాంపసేనమన తరమానకదుందుభిమనారథపరిపూ
 రణాయ దేవకీజకరమవజగాహే ॥ ౬౬ ॥ గ ॥ అథకమపసేనమ
 యమాగ్రగేని రననుభూతపూర్వసువమా విశేషవిషయా
 ధూతామేతామాపన్న సత్వమాలోక్యనియత మవిలంబిత
 ముత్పత్స్యమానమపత్యమేవమదత్యాహిత హేతుధూతమి
 తిదింతానంతానతంతువిలాసనందా నితాంతః కరణోయ
 మభవత్ ॥ ౬౭ ॥ గ ॥ అతపితామహపురస్సరాస్సురాః నార
 దాదిభిరమరమునిభిస్సహవనుమతీమవతీర్ణగర్భీకృత చతుర్ద
 శభువనమవి దేవకీగర్భగర్భభవనమధ్యమధ్యాసీనం భగవం
 తమంభోజలోచనమస్తామః ॥ తథాహి ॥ ౬౮ ॥ ప ॥ దామోద
 రాయదమితామిత దానవాయదారిద్యదావదహనాయద

హంగంభీరాభోగావాసగృహం - అధ్యాసీనమాశ్రయం ॥ ౬౮ ॥ అ ॥ అథనవ
 భిక్షోక్షేపరమేష్వరంస్తాతి ॥ దామోదరాయత్యాదిభిః ॥ దారిద్య్రమేవ
 దావోచనంతస్యదహనః ॥ ని ॥ వనైవనవహ్నిచదవోదావఇవేష్యత ఇ
 తి శాశ్వతః - దారుణదారిణాయ దుష్టశిక్షకాయనమః ప్రణామందధ్యాన్ -
 ప్రాత్రకన్తాయాంలిక్ సపదీదానీ మిత్యుభవః ॥* ॥ సపదిభినిపాదాద్వ్యా

ప్రథమ విలాసః

౧౩

హరంతీదురుక్తిమితిభోజప్రయోగః ॥౬౯॥ నీతేతి ॥ నీలాభ్రాకాం నీలమే
 ఘానాం కాంతినికురుంబేణ కరంబితోమిత్రితః సాక్షాత్తత్కాంతై రేత
 స్తీక సంభవేన తత్సదృశకాంత్యాజ్ఞేపాత్ పదార్థవృత్తినిదర్శనాలంకా
 రః - అనేనచనీలమేఘస్వేకజగత్సంతాపహరిత్వంవస్తువ్యజృత ఇత్యలంకారే
 ణ వస్తుధ్వనిః - పలలాశాక్రవ్యాదాః ॥౭౦॥ పలలంక్రవ్యమామిషమిత్యమరః -
 అతవీచపలాలజాలానితుషంఘాః ॥౭౧॥ ద్రష్టేతి ॥ సకలస్యప్రపంచస్య ద్ర
 ష్టాక్షాతైవత్వం - ఏవకారోభిన్నక్రమః - సతుదృశ్యం జ్ఞేయమేత త్ప్రసం
 చజాతం - భవాత్ - జడత్వాదపరమాధికత్వాచ్చేతిభావః ఇత్యాకల
 య్యక్షాత్వా ॥౭౨॥ సర్వంమాయామయంసాక్షాదాత్మాసర్వావభాసకః ఇతి
 యస్తువిజానాతెనసాబ్రహ్మవిదేవహీతవచనావగతాం బ్రహ్మవిత్వమాత్ర

యాపరాయ ॥ నూరీకృతాతిదురితాయదురాసదాయద
 ద్యాంనమస్సపది దారుణదారణాయ ॥౬౯॥ ప ॥ నీలాభ్రాకాం
 తినికురుంబకరంభితాయ కల్యాణజాలనిధయే కరుణార్ణవా
 య ॥ నీలాలయాంపలలాశపలాలజాల జంఘానీలాను పు
 రుషాయనమః పరస్మై ॥౭౦॥ ప ॥ ప్రష్టాత్వమేవసకలస్యనదృ
 శ్యమేతదిత్యాకలయ్యతదనుత్పదనస్యభూతమ్ ॥ వ్యామృశ్య
 దృశ్యమపి తాంధీయమస్య పాస్య గంవిత్సుఖైకరసికా స్స
 ముపాసతేత్వామ్ ॥౭౧॥ ప ॥ స్రష్టాత్వమేవజగతః పరిపాల
 కోపిసంహరికోపిభవనీతేనమామనంతి ॥ కారుణ్యపూరవరి

సంపాదికాం దృగ్దృశ్యవివేకరూపాంప్రథమఃభూమికా మారుహ్యోద్యుతః
 తదనుసాక్షీబోధదాధ్యానంతరం దృశ్యమపిత్వదనస్యభూతం వ్యామృశ్యత్వ
 దభిన్నం జ్ఞాత్వా ॥౭౨॥ దృశ్యజాతవిదంసర్వం దృగ్మూలేప్రపశ్యతి - ఆక
 త్యాక్రీతస్వరూపేణ ససాబ్రహ్మవిదుత్తమ ఇతివచనా వగతాంబ్రహ్మ
 విదుత్తమత్వ ప్రయోజికాంబ్రహ్మసత్తాతిరిక్తాం ప్రపంచసత్తాహాస్యత్వజ్ఞా
 నరూపాం ద్విశీయభూమి కామాత్రిత్యేన్ద్రియః - పూర్వభూమికాయాం
 బుద్ధ్యపారోహాధికం దృశ్యస్యసత్తా పరికృత్య ద్రష్టృత్వేవేవేతాత్మావ
 గతిః అత్రతుతన్నాస్తీభవతేతద్భేదం - తాంధీయమపిజాతీయ ప్రశ్న
 యితరసాంరహస్యక సజాతీయ ప్రశ్నయ ద్రవాహీకరణయానం సుకల్ప
 నమాభిమిత్యధః అపాస్యత్వ త్వానచాత్యయత్పూర్వకస్యాగః కేతున

౨౮

చంపూభాగవతే - సహ్యాఖ్యానే.

ద్రావిమతంత్రస్యజాగ్రత్పదార్థగ్రహణశైధిల్లనత్సూచోక్తసమాధిద్వ
యదాధ్యక్షబలేన సకలవికల్పవిలయస్సప్రతివీచభవతి - తదుక్తంద్యుగ్మశ్శ్చ
వివేకః॥౩॥ స్వానుభూతి రసావేశాద్భృతబ్ధానుపేక్షితుః - నిర్వికల్పసమా
ధిస్సాన్నిహితాస్థిత దీపవదితి॥ తతస్సంవిత్సుతై కరసికాః చిదానందైకర
సికాః॥౪॥ దక్షణాదక్షణేనసాత్వా కేవలాత్స్వరూపతేః - యస్త్రివృతిన
పాబ్రహ్మక బ్రహ్మవాక్యోతునేతరా - ప్రశాంత సర్వసంకల్ప యాశి
లావచసస్థితిః - జాగ్రన్నిద్రావినిముక్తా సాస్వరూప స్థితిఃపరేతి - వచన
ద్వయావగతాం నిర్వికల్పసమాధి రూపాంత్యక్షీయభూమికామాసన్నా ఇ
త్యర్థః - త్వాంసముపాసతే - స్వస్వరూపత్వేనానుభవంతీత్యర్థః - అత్ర
ప్రథమభూమికాయాం జిజ్ఞాసాదిభూమికాత్రయజాగ్రదవస్థారూపస్యస్వి

పూరితమానసస్యసంహారధీస్తవకథస్వతినప్రతీమః॥ ౨౨ ॥

ప॥ ఆనందజాత్రుభరితాక్షముదీతకంప ముద్భూతగర్గదము
దంచితకోమహర్షమ్ । త్వామేవసంవిదరవిందమరందచిందు

సందోహసాంద్రమభివంద్యముదంప్రయాంతి॥ ౨౩ ॥ తీర్థా

సికోకజలధిం యమినామనాంసిద్ధ త్వాతవాతి మృదుళం

చరణప్రవాళమ్ । మజ్జంతి హంత మహతీ మపిగ్రాతయస్త్వి

మాలంబ్యనిర్భరసుఖామృత దీప్తిక కాసు॥౨౪॥ లబ్ధ్యాభవ

త్పదనకోజపరాగజాలసంగం శిలాపిజడభావమమంచదా

శు । స్తంభం భజంతిహృదయేనభవంతమేవ చిత్రంచితా

యపరితభ్యకరీణోసి॥౨౫॥ స్థానైవిదారితహృదానఖరైర

తీయభూమికాయాంస్వస్వరూపాయాః చతుర్థభూమికాయాః తృతీయ

భూమికాయాంసుఖ స్తిరూపస్య వర్ణాదిభూమికాత్రయస్య ఫలభూతస్య

చాంతభావఇతిరహస్యః॥౨౬॥ ఆనందశేతి॥ సంవిదరవిందంహృదయక

మలం॥౨౭॥ తీర్థానీతి॥ చరణకమలధ్యానమాత్రేణసకలశోకనివృత్తిత

ను ధ్యానాభ్యాసపాటవేనకృత్సావయవపరిహృతౌ సత్యాంసుఖపార

వశ్యమపిసమభూదితాత్పర్యాధః॥౨౮॥ లబ్ధేవతి॥ హృదయేనవక్షసాస

రిరభ్యుపలింగ్య అన్యత్రోక్తయేన మనసా ఆలింగ్యధ్యాత్వా॥౨౯॥ హృద

యంవక్షసీస్వానైతిహాలాయుధః - స్తంభంజడీభావం - తన్నామకంసా

క్షిప్తభావంచ॥౩౦॥ స్థానైతి॥ దృప్తశత్రువినాశనయ్యుక్తవిత్త్యర్థః -

ప్రథమో విలాసః.

అథా

అథావిధూతం - భావేలుక్ - యాంతితి || విలాసనమాత్రతత్త్వతి - తత్రతు-
నఖవిదళనాదత్రతుదర్శనమాత్రాచేత్యథః - హృద్గ్రంథిభేదమితి - భి-
ద్యతేహృదయగ్రంథిరితః చనమత్రానుసంధేయం - అన్యత్రవత్సావిదార-
ణమ్ || ౭౬ || అసీశేతి || అశక్తత్యథః || ౧౧ || ఈశః భాశంకే స్యాదితివిశ్వ-
ప్రకాశః - యాథాభ్యుత్పత్తిం - కిముతేతికింత్విత్యథః || ౧౨ || కింపునరభే-
తిశయేప్రశ్నై సత్కాంతరేచకిముతేతిగణరత్నమపేనాదధా - సతావదస్త్రదీ-
యస్తుత్యాజగత్పరిపాలసేప్రవర్తసేకింతుస్వతపేభావః - సమాపలక్షితదా

భానియద్యైరిణానరహతే తవగర్వభాజా | యాంతిశ్రి-
తాఅపివిలాసన మాత్రతస్తేహృద్గ్రంథిభేదమితి కింతునిచి-
త్రపాత్రమ్ || ౭౬ || అసీశాయాథాభ్యుత్పత్తిం గహనమభిధా-
తుంశ్రుతిరపిస్వకైశ్చైదిల్యం స్ఫుటయతి యతోవాచయ-
తితే. అతస్తో సతుంశక్తాః కథమివవయంత్యాంకిముతతెకృపా-
పారావారోజయతుజగతీపాలనకృతే || ౭౭ || స్తుత్యైవమ-
రపిందాక్షముగ్రసేనసుతాదితామ్ | దేవకింముహూరా-
శ్వాస్యదేవాస్స వ్యభవనంయయుః || ౭౮ || తదనుదేవకనందనా-
సముపలక్షితదాహృదలక్షణా విలక్షణసమూహిశేషామం-
ద మందమపవనయవివిధ భూషణభర. మపచితబలమపిస-
ముచిత రుచినివయమవయవ సముదయ మదీధరత్ || ౭౯ ||
యచ్చింతనాపి నిమిషమాత్రంసారూప్యమూహ్యేత తమ-
భాసీలమ్ | గభేవిధాయాపివిరూపభావం బభారగా-
రావసుదేవదారాః || ౮౦ || గౌరవంభవతిగర్భసంభవాన్మధ్య-
మేమృగదృశస్తస్థియసి. | సాధుతద్రధిమకృద్భవిచ్ఛలం హే

హృదలక్షణావ్యక్తగర్భచిహ్నమ్ || ౭౬ || ౭౭ || ౭౮ || ౭౯ || యచ్చింతనేతి ||
యస్యకృష్ణస్యచింతనసాపిఃముత గర్భధారణేనైతిభావః - సారూప్యం-
సమానస్వభావతాసమాన నీలవీతాదిరూపవత్త్వ చ || ౮౦ || రూపంస్వభావే-
సాందర్యైకకారశ్లోకయోరపీతివిశ్వ - అభ్రవదాకాశవస్థీలం - అత్రగభే-
హరేధారణేపితదీయన్తైస్స క్రమాభావాదఽద్దుణః || * || సంగతాన్య-
గుణానంగీకారామాహురతద్గుణమితి లక్షణాత్ || ౮౦ || గౌరమితి || మృగ-
దృశోదేవక్యాః - తద్రధిమకృదితమధ్యస్యతేయాస్తావత్తద్భంగ భియాదిధినా

కృతమిశ్యతః - అత్రవశిమవశిత్వమపహ్నాన్యహేమ రామనికురుంబ
 త్వోత్పేక్షా - వ్య జకాప్రయోగాద్గమ్య ॥౮౧॥ గవీరేతి ॥ మహాభీలమా
 కాశః ఆతిగభీరం బిల చపూర్వం నాభేరతిగభీరత్వాన్త హాబిలత్వం - ఇదా
 నీంతుగర్భస్థాత్వేనగాంధీర్యనాశే ప్యాకాశత్వాన్త హాబిలత్వం - ఆకాశత్వం
 చవిష్ణుపదత్వకృతమితి తాత్పర్యాధః - నాభేర్విష్ణుపదత్వంచ గర్భస్థనా
 భినంశ్చిత్వత్వత్ - అతపివాప్రిపూర్వరూపవిశేషోలంకారః ॥౯॥ పూర్వావ
 స్థానువృత్తికృత్వితేనతపస్సునీతిలక్షణాత్ ॥౮౨॥ ఆ ॥ అక్షేకేనగర్భేనకృ
 త్ప్రపాదుర్భావంవహాయతి ॥ అసంజేన కందశీలేషు సంజాతకందశేషుసం

మదామనికురుంబమత్రుటత్ ॥ ౮౧ ॥ గభీరభావేనబహుభావ
 నాభీమహాబిలంబాలవిలోచనాయాః । గాధాపిగభాన్యుర
 శేనవిష్ణుపదచ్చలాత్పాప్రమహాబిలత్వమ్ ॥౮౨॥ గ ॥ అథ
 కదాచిదభిలదేహీవ్యయం దానందకందశీలేషుదభితేషుచమ
 సుజఘననకలుషేమకలుషేషు చవిమతహృదయ కమలేషు
 విమలేషు చనకలసలిలాశయేషువినులాశయేషుచ విబుధజన
 సమూహేషుసంమోహేషు చనకలాసురేషుభాసురేషుచ
 నిభిలదిగంతేషు శాంతేషుచ జీమూతగజితేషు తజితేషు
 చవ్యగనసనిర్ములేషు యుక్తేషుచ సకలసమయార్హిష్టేషు
 వృష్టేషుచ కల్పపాదప కుసుమతరంగి తేషు తరంగితేషుచ
 గీవాణి వరవణిని నృతైషు వృతైషుచ గగన కల్లాల్లినిక
 ల్లాలమాలికా కలకలవిడంబ శాండనిజార జయడిండిమా
 డంబరేషు పరిమధురా నగర మధినీకథ మభిక్షాత విరో
 చనాభిధానతేజస్త్రితయముద్భాషితజగత్త్రియమనుద్భా

జాతానందేష్విత్వతః ॥ మనుజఘననస్య ధూలోకస్యకలుషేషుదురితేషు
 అన్యైతకలుషేషు మునినేషు కలమశబ్దస్సఖాదిత్వాద్ధర్మధర్మిణవచనం - సమ
 యారిష్టేషు విషఘటికాది దుష్పమయేషు - కల్పపాదపకుసుమానాం
 తరంగితేషు తరంగేష్విత్వతః - తదన్యైరంజాశం తారకాదిభ్య ఇతజితి
 సంజాతాథేతత్చ గ్రిహ్యయః - ప్రవ్యయాభావ్యావివక్షితత్వాత్ ప్రకృత్యై
 థకమాత్రలాభః - తిసరిహుతజ్జాహూతివ్యతప్రకృత్యైవప్రత్యలాభః
 హువచన మవివక్షిత మితి ముహూసకాః - దశయతే భవజ్యత్యాగవ

ఊతోఽదీర్ఘః ఇతిశాబ్దికాశ్చ - ప్రకృతేపితద్వదితిద్రష్టవ్యం - అన్యత్రతరంగి
 తేషువర్ధితేషు - విరూచనాభిధానేతి || ౧౧ || చంద్రాగ్న్యరాజవిరూచనాభి
 త్యమరః - అహుతపూర్వమితి - పూర్వంపూతంపూతపూర్వంసుప్తుపీఠిన
 మాసృతిచరత్పూత్రైకాశికాకారః - తన్నభవతీతిభిధోక్తం || ౧౩ || అవి
 ర్చభూవేతి || శీతాంశురపిశ్చక్షణం ఆవిర్భూతవేద్యస్వయః ప్రకృతస్యకృష్ణ
 స్య - అప్రకృతస్యచంద్రస్యచోభయరూపైకక్రియాన్వయాద్దీపకాలంకారః ||
 వదంతివణ్యావణ్యానాంధమైక్యం దీపకంబుధాఇతిలక్షణాత్ || ౧౪ ||
 కిశోరమితి || న్యధ్యాయద్గద్య || ౧౧ || నిధ్యానమకలోకసమితిజ్ఞజయంతీ - సు
 తపూర్వంకిమపిమహాప్రామరభవత్ || ౧౩ || స || అవిభా
 భూవదెవక్యాస్తతశ్చివత్సలాఽఛనః | ద్రష్టుమేన వివ
 ప్రాచ్యాశ్చీతాంశురపితత్క్షణమ్ || ౧౪ || కిశోరంన్యధ్యామ
 త్తదనువసుదేవస్యతేసమామసీమానామేనం కలమివనవినా
 రుణనిభమ్ | కృపాపారావారం కరబదరకల్పం సుకృతినాం
 సుధాధారాధారాయితనయనధారాంచితముఖమ్ ||
 ౧౫ || ప || ఖనింకల్యాణానాంయదుదకలమహాభాగ్యవిభ
 వంస్ఫురల్లీలాజాలం వలభిదుపలశ్యావలతనమ్ | గదాంశం
 ఖంచక్రం ధనురపిదధానం కరతలైస్తనాపీతంపాసస్థిరసిమ
 కుటంకొస్తుభమపి || ౧౬ || ప || తనూజానాం పాండోకి
 మపివలదైవంసకరుణంవిలోలల్లావణ్యామృతజలధివేలాయా
 తతనుమ్ | గుణానామంభోధిం సుకృతనిచయంవిగ్రహభృ
 తం ప్రకాశాస్తన్వానం చకచకితభాగైర్దశదిశః || ౧౭ ||
 వీవమానకదుండుభిరత్యద్భుతానుభావమభూతపూర్వ
 ధాధారాయాః ఆధారాయితాఅగ్రయాధూతానయనస్యధారాఅంచలః
 తయాఅంచితంరవ్యం ముఖంయ్యతంతథోక్తం - శిరసిమకటంకొస్తుభమ
 పీతి || ౧౮ || యయోర్లాటాలక్ష్మీరరుణహరిచూడామణిరుచిరిశ్యతస్మాదేహ్య
 డామణిః కౌస్తుభఇత్యాభ్యాంసంసర్వజ్జ్యోత్స్వలత్క్షణేన || ౧౯ || తనూజానామి
 తి || ప్రకాశాస్తన్వానమితిప్రకాశశబ్దోద్ధర్మధర్మవచనః || ౨౦ || ప్రకాశశ్చ
 ప్రకాశశ్చల్లాకాలాకథివాచలఇతిరఘుః || ౨౧ || వీవమితి || సురభిశతం
 గోశతం - అవనిసురసాద్భ్యక్త్యాదాదీనాదేయేత్రాదేతినాతిప్రత్యయః ||

39

వల్మీకీగారి - సహ్యాభ్యాసే,

౮౮ || అథ సుచభిః శ్లోకైః స్తూతి || పురాణ ఇతి || హరేత్వంపురాణః - అ
నాదిః అసి - అసీతి స్వత్రసంబధ్యతే - నీరూపనిరాకారః విగుణో నిర్గుణః
గిరాం వశగో అధీనో వానాసి || * || యతో వాచానివతత - త ఇతి శ్రుతేః
నిశ్చేష్టహితాహితప్రాప్తిపరిహారార్థస్సంపదరహిః శరీరాభావాదవాప్త
సకలకామత్వాచ్చేభావః - అపి చైతన్యనిలయః పరంచిన్మాత్రమిత్యర్థః -
చైతన్యనిలయః శ్లోకైః సహిష్ణుమాప్రతిష్ఠిత ఇతి భూమో న
న్యూతితస్య లాభవచ్చైతన్యస్యాప్య న్యూతితస్య లాభేన చైతన్యస్వరూపత్వేన
ర్యవసానం - ఈశ్వరేశ్వయ్యపి శ్రుత ఏవయువతయః కథం వారజ్యంతికథం
వా తాత్పర్యేణ ప్రతిపాదయంతీ త్యర్థః - అప్రాప్యేతి శక్తినిష్ఠే భాద
సంగత్వేన శక్యసంబంధరూప లక్షణాయా అప్యభావాన్నిధానముకత్యైవ
వేదాంతవేద్యస్వరూప ధర్మానుభవాచ్చేతి భావః || మాయావైభవేన స
ర్వసంగచ్ఛత ఇత్యాహ - భువనత్యేన హనకరీతవమాయాహిని తవమాయా

మావిధూతమే ననుభవకం చతుర్భుజమవధార్యనిభా
రానందసింహునిమజ్జనమనుభవన్న పునరుక్తసలలాసగాహ
నశ్చేతనైవసురభీత మవసీసురసాద్విధాయభగవంత మం
భోజూచనమస్తాషీత్ || ౮౮ || తథాహి || ప || పురా
ణోనీరూపస్త్వయసి విగుణోనైవవశగోగిరాం వానిశ్చేష్టః
మమపితు చైతన్యనిలయః | కథం వారజ్యంతిశ్రుతి యువత

నజయ్య జెతుమశక్యా అఘటితఘటనాపటియ సామాయయా సర్వసం
హార్యత ఇతి భావః || వ్యంగ్యార్థః || హరేత్వంపురాణః స్థవిరోసినవాసుం
దర ఇత్యాహ - నీరూప ఇతి - విగుణోయువతిశ్చాఘ్యగురుణరహిత ఇత్య
ర్థః - గిరాం వావశగోన పియవచనాదినావశీకర్తుమశక్య ఇత్యర్థః - నా
పిస్త్రీభోగామకూలాశక్తిరస్తీత్యాహ - నిశ్చేష్ట ఇతి - హస్తపాదాది
చాలనేష్యసమర్థ ఇత్యర్థః - అపితు పరంచైతన్య నిలయః పరంప్రాణమా
త్రసంవృక్ష ఇత్యర్థః - ఈశ్వరేశ్వయ్యపి శ్రుత ఏవయువతయః కథం వారజ్యంతి
మాయా మసామ్నా సర్వసంగచ్ఛత ఇత్యాహ - భువనత్యేన హనకరీతవమాయామణిమంత్రావధాదికృతావంశ
నా || ౯౧ || వంచనాదంభహింసానుమాయేతి భాస్కరః - నజయ్య అచిం
త్యోసామణిమంత్రావధానాం ప్రభావ ఇతి భావః అత్ర వపురాణ ఇత్యాహ శ్లోకః

శ్రుతినాం యువతిత్వరూపణాద్రూపకాలంకారః ఏతదభయోత్తాపితః ఈ
 ష్య శేషిన్యు యువతియారజ్య స్థితిబరోధస్యా భాసత్వాన్ భాభాసో
 లంకారః - కథంవేత్త్యాచినాస్వాక్తాయా అనురాగానుపపత్తేః నజయ్యేత్త్యా
 చినానిషేధాదాక్షేపాలంకారః - పూర్వప్రతిపాదితవిరోధస్యనజయ్యే
 త్యాచిపాక్ష్యాభాససమర్థనాద్యాక్యాభాసేతుకం కాశ్యలింగంచాలం
 కారఃనచవిరోధస్య సమర్థనేవిరోధాభాసత్వం నస్యాదితివాచ్య సమర్థిక
 తస్యాపి విరోధస్యవస్తుత ఆభాసత్వేన తస్య భవాత్ కాశ్యలింగాక్షేప
 యోరేకవాచకానుపవేశలక్షణస్సంకరః - అథాల్పకారయోరేవాయం
 సంకరః - స్వారసితవాచ్యప్రతియోగిత్యాచ్యచకన్వయేత్యలంకారసర్వస్వ
 రహస్యం - సంజేహసంకరోవా - ఏతైస్సత్త్వైర్జ్ఞాప్యమానానిందయాన్తు
 త్యభివ్యక్తిరూపావ్యాజస్తుతిః - పురాణత్వాదీనాంగుణానాంవోషత్వకల్ప
 నరూపలేశకభైవ ఉత్తాప్యతఇతి లేశవ్యాజస్తుత్యోస్సమప్రాధాన్యసంకర
 ఇతి వివేకః - ఏవమేతేమస్తుతిల్లోకమ సంస్కృప్తిసంకరాదికం బహువివేచన

య స్త్యయ్యపి హరేనచయ్యతే మాయాబలతఘననసంహాః
 హాసకరీ || ౮౯ || ప || నిధిఃకల్యాణానాం త్వమధికముదార
 స్సకరుణః కృతాథాన్తే భృత్యాఇతిచతవ సేవాసరవళః

యమస్తీ - అథాపి గ్రంథవిస్తరభయాదుపరశ్యతే || ౮౯ || నిధిరితి ||
 త్వంకల్యాణానాంనిధిస్త్వయం కల్యాణనిధిరేవపరస్యకల్యాణం దాతుంశ
 క్నోతీతిభావః అతఏవపరికరాలంకారః - అధికమత్యంతమదాకోమహా
 నత్యుత్కృష్టత్యభివ్యక్తః కర్తవ్యమహదాశ్రయఇతి న్యాయాదితిభావః || ౯౦ ||
 ఉదాహరణాదృశ్యమహానిధిమరః - సకరుణోనిరుపాధిక కృపానిధిరిత్య
 భావః - తేభృత్యాఃకృతాథాన్తేకృతకృత్యాభివ్యక్తియావదితిచమత్సేత్య
 భావః - గమ్యమానాథత్వాద్వదప్రయోగః ప్రయోగపానరుక్త్యుచిత్యలం
 కారికాః - తవసేవాసరవళఃనిరంతర సేవాత్మకః జనఇతి శేషః - సర్వ
 స్వసర్వధనవిహితేనతి || * || యస్యానుగ్రహమిచ్చామితస్యవిత్తంహరా
 మ్యసామితి విష్ణుపురాణవచనాదితి భావః - అఖిలజనాత్మప్రసంగిక సకలజ
 నామేతయ్యా అతిరిక్తఃఅధికః || ౯౧ || అతిరిక్తస్సమధిక ఇత్యమరః - అభవది
 తియత్ నిర్ధానత్వేన మోతునా మదనాశేనతి మోక్షాధికారిత్వాదితిభా
 వః - తదస్తుతతావన్మాత్రామేవ పురుషార్థ ఇత్యభావః - కస్తహి పురుషో

భవభక్త్యకాహ - ఆత్మాసరముతకృష్టం నిర్విచిత్తం చుభాతకాలబృథితే
హి సమధికోలాభః - ఆత్మలాభాన్నపరవిద్యత ఇతి శ్రుతేరితిపరమాధః
వ్యంగ్యభావః - త్వంకల్యాణానాం సువర్ణానాంసిధిః అతిధనకభిత్వ
భావః ॥౧॥ కల్యాణంమంగళస్వర్ణా ఇతిభాసకరః - అధికమగ్యంతముదా
రాదాతానకరుణఃపరమః-భద్రహాణేచ్ఛః-తేభృత్యాః కృతాధాః లబ్ధ
వాహూరశ్చకృతవిద్యశ్చే త్యాదావివక్తృశబ్దలాభాధికకాంతి చమత్కృత
వసేవాపరవశః నిమగ్నహుసేవాసక్త ఇత్యధః - సంపత్తిరాదార్యం కరుణే
తిగుణత్రయంభృత్యసంపత్తించవిచార్యప్రభుంసేవంతఇతిభావః - సర్వస్వేషి
హృతేసతి ॥౧॥ అన్యధాచింతితంకార్యంనైవమన్యత్రచింతయే దితిన్యాయా
దితిభావః - అఖిలజనాదతిరిక్తః అతీదరిద్రః ఆభవదితియత్ - అతఏవాత్ర
విషాదనాలంకారః ॥౧॥ ఇమ్యమాణవిరుద్ధాధః సంప్రాప్తిస్తువిషాదనమితి
లక్షణాత్ - పదస్తుసర్వస్వంహృతకల్యేతావన్మాత్రమేవ నశోచన్యమిగ్య
భావః - ఆత్మాలబ్ధిభిసరమిత్యేవసమధికోలాభః చోరాదివిప్రతసర్వస్వ

హృతేయత్సర్వస్వస్వభవదతిరిక్తాఖిలజనాత్రతస్తాత్వాలబ్ధిః
పరమితి హిలాభస్సమధికిః ॥ ౯౦ ॥ దురాపమితి త్వంమ
త్వాజగతిసుదృశం వశ్యమపరైరభిష్టాంభక్తింతే వివరమ

ప్రాణమాత్రావశేషణమాత్మలాభశబ్దాధః - ఆత్రప్రభాఃఖిలత్వదోషేణ
వధాభావస్యగుణత్వేనవణానాదుల్లాసాలంకారశ్చ ॥౧॥ ఏకస్యగుణదోషా
భ్యాముల్లాసోన్యస్యతాయదీతిలక్షణాత్ ॥ ౯౦ ॥ దురాపమితి ॥ జగతివి
తేతమతయోవిస్తృతబుద్ధయవిత్వానివస్తువివేచనచతురావిత్వభావః - సు
దృశంసుధియాంభక్తానామితియావత్ వశ్యమధీనంత్యాం అపరైరభక్తై
దురాపమత్వాతేఅభిష్టామభిమతాంభక్తిం - యోమద్భక్తస్సమేప్రి
యశత్యాదాభక్తిసంబంధస్యక్రియత్వదర్శనేనభక్త్యాప్రియత్వం కైముతిక
న్యాయసిద్ధమితిభావః - శరణయంతిదృఢాంభక్తిమవలంబంతఇత్యధః -
తదవలంబాభక్తికమక పరిగ్రహః దృఢతయాదిదృఢభక్తిస్సాన్యచైది
త్యధః - శ్రేయోదాతామోక్షప్రదః ॥ ౧౧ ॥ శ్రేయోనిశ్రేయసామృతమిగ్య
మరః - ఏవంనచేతైషాంభవతః సకాశాత్కలతశోపివభవేత్ ॥౧॥ కమేం
ద్రియాణిసంయమ్యయత్రైవమససాస్మరత్ - ఇంద్రియాధాన్యమోధా
త్మామిథ్యాచారస్సంకల్పత్యై - నకల్మషత్వంనకమూఢతీలాకస్యస్వరూప

భూః - నకమః ఫలసంయోగం స్వభావస్తుప్రవతత ఇత్వాదిగీతావచనా ది
 తిభావః - వ్యంగార్థాస్తు ॥ వితతమతయస్సుధీయః - జగతిసుదృశాంస్త్రీ
 శౌంవశ్యమధినంత్యామవలైఖాహిష్టైః కేవలైర్దురాంత్యాం మత్వా
 స్త్రీలాలతయా అంతఃపురగతత్వాదితిభావః - తేలభిష్టాంప్రేయసీంభక్తిం
 తన్నమికాంస్త్రీయం శరణాయాంతియాతీ ద్వారాతామేవవశీకర్వంతీతి
 భావః - తదవలంబః ప్రేయసీకర్తృక పరిగ్రహః దృఢతమాయదిత్వత్ప్రే
 యసీకంచి దాత్రియత్వేన పరిగృహాతిచేదిత్యర్థః శ్రేయోదాతా కల్యాణ
 ప్రదః అసికామాంధాః కింకుర్వంతీతిభావః - ఏవంనచేత్తత్పక్షపాతాన
 స్యాచ్చేదిత్యర్థః - తేషాంభవత్సకాశా త్వలలేశోఽనస్త్రీపరతంత్రస్య
 తవదశేనస్యైవ ములభత్యాదితిభావః ॥ ౯౦ ॥ నాథేతి ॥ తవగుణ
 జాలం రజ్జునివహః తేనబద్ధహృదయాః సందానితవక్షసః భక్తావిముక్తాః కథ
 మితి విరోధః - గుణజాలంసత్యకామత్వాది కల్యాణ గుణగణః తేనబద్ధం

తయోయాంతిశరణమ్ । అసిశ్రేయోదాతా యదితదవలం

బోద్ధశతరోనచేదవంతేషాంనఖలుఫలలెశోపిభవతః ॥ ౯౦ ॥

నాథత్వద్గుణజాలబద్ధహృదయాభక్తావిముక్తాః కథంసంజా

తామితవేదనాఅపికథం మగ్నస్సుఖాంభోసిధా । ధ్యానేన

ప్రకృతింతవైవగమితా మాయామతీతాః కథం నాశ్చర్యం

తద్ధ్యానశీలమిత్యర్థః - హృదయంమనోయేషామితివిరోధపరిహారః ॥ ౯౧ ॥

హృదయంవక్షసీస్వాంత ఇహహలాయధః - సంజాతాఅమితావ్యథాయే

షాంతే తథోక్తాః ఈదృశాఅపిభక్తాస్సుఖాంభోసిధాకథంమగ్న ఇతివిరో

ధః సంజాతంఅమితంవేదనంజ్ఞానం - విదజ్ఞానేఅస్మాల్ల్యుట్ యేషామితి

విరోధపరిహారః ధ్యానేనతవైవప్రకృతింమాయాంగమితాః ప్రాపితభక్తాః

మాయామతీతాఃకథమితి విరోధః తవైవప్రకృతింస్వభావంగమితాః సాయా

స్యంప్రాప్తాఇతి పరిహారః - నాశ్చర్యమితివిరద్ధధర్మాణామేకత్ర సమా

వేశనంనాద్భుతమిత్యర్థః సాయస్మాతారణాత్ తవవాంఛాఇచ్ఛా-జగ

దేవేంద్రజాలంతస్యకలసేనిమాణే పింఛాయథేంద్రజాలికః పింఛాభ్రమణ

మాత్రేణ గగనేనముద్రాదికంబయతి - తద్వ్యాచ్యమాత్రేణాచింత్యసిర్వా

ణాం జగద్రవయతస్తవనఃచిదపి దుఃఖరయిత్యర్థః - విరోధసమాధాన

శ్చిసా-విరోధాభాసాంకారః ॥ ౯౨ ॥ అభాసత్వేవిరోధస్యవిరోధాభా

334

చలపూర్ణాగవతే - సవ్యాఖ్యానే,

స ఇవ్యత ఇతిలక్షణాత్ ॥ ౯౨ ॥ ప్రాప్తా ఇతి ॥ ధీరావిద్యాంసః॥ని॥ ధీ
 రామసీషీజ్ఞః ప్రాజ్ఞ ఇత్యమరః - దృష్టా జ్ఞేతిగమ్యతే - తమఃపరిచయాత్త
 మోగుణప్రాచుర్యాంధకారిప్రాకట్యాచ్చవిరసం అసారంనిజకలంచ॥ని॥
 సోగంధరసేనావదతిక్తాదోవిషరాగయోః - శృంగారాదాద్రవేపీర్యైహ
 ధాత్వంబుపారదఇతివిశ్వా - భవస్సంసారవేపాంధుఃకూపః ॥ని॥ వుం స్వేవాం
 ధుఃప్రహింకూపఇత్యమరః - తెగుణగణానవలంబ్యధ్యాత్వైత్యథః - గుణగ
 ణాప్రజ్ఞగణానవలంబ్యధృత్వైతచవ్యజ్యతే - నిర్వాంతసిగ్ధాచ్చుత్తయుక్త
 మిత్యథః - సుఖాంభోనిధాన్వయిమగ్నత్తనాంమగ్నస్వరూపాణాంఽన్వి
 యైక్యంప్రాప్తానామిత్యథః - మగ్నశరీరాణామితచ ॥ని॥ ఆత్మాజీవేధృతౌ
 దేహేస్వభావపరమాత్మనీతియాదవః - అమీషాంధీరాణాం నిరయస్యనిగ

జగదింద్రజాలకలనె పింఛాహి వాంఛాతవ ॥ ౯౩ ॥ ప్రా
 ప్తాస్తః పరిచయాద్విరసంభవాంధుం నిర్వాంతతే గుణ
 గణానవలంబ్యధీరాః । మగ్నత్తనాంఽన్వయి సుఖాంబుని
 ధావమీషాంసంభావనాపిరియస్యకథంపునస్సాన్యతే ॥ ౩॥
 ఇతిప్రావం స్త్రావంప్రతిముహురనసీ స్మరరిపుం దృశాపా
 యంపాయం చిరమపిన సోహీత్యమగమత్ । సుఖం ధ్యా
 యంధ్యామం కృతినమయమాత్మానమభజద్దిపుంసార్థం

మస్య పునరావృత్తేరితియావత్ సంభావనాపిక్వనాస్తీత్యథః - అగధకా
 రేనిజకలకూపపతితోద్భజ్జః రజ్జాద్యవలంబ నేనకథం చిన్నిగణాజ్ఞేత్ - మ
 ద్యేసముద్రంమగ్నస్యతునపునరావృత్తిరితి తాత్పర్యాథః ॥ ౯౩ ॥ ఇతి
 తి ॥ స్త్రావంస్త్రావంస్త్రాత్వాస్త్రాత్వావీవము తరత్రాపిజ్ఞేయం - ముహుముహ
 ఃపరిత్యథః - వీఘ్నాయామవ్యయాభావః - ఆత్మానంకృతన ధ్యాయంధ్యా
 యంధ్యా యంసుఖమభజదిన్వయః - రిపుంకంసంవ్యధితకరోత్ - ఆ
 మందానందకందభితమితి వ్యాఖ్యాత మేతత్ - మాదృశంసుసరూపం సుఖ
 నద్రష్టుంయోగ్యం ॥ని॥ నిరూపయన్విపిచాయతి నికుండతీతి దశకనపర్యా
 యేష భట్టమల్లః - అశివః ॥ని॥ తంపర్యతీయ ప్రమదాశ్చ చాయీరేఇతిమా
 ఖ్న ద్వాదశ సర్గేప్రయోగః - మాకువీధాః ఏతద్రూపముపసంహరేత్య

భక్తిః - ఏనాంమామిత్యభక్తిః || ౧౪ || ౧౫ || ౧౬ || ౧౭ || ౧౮ || పురేతి || మతపసఃప
 త్పిష్ట్యభిః - ఆతప్యేథామితితపస్తపః కర్త కన్యకేతికతుః కర్మవద్భావా
 దాత్మ సేవదల - యువాంపూర్వంతపఃకృతపంతావిశ్యభక్తిః - పురాభవా

స్మారంవ్యభిత్ పరమత్యాహితమపి || ౧౪ || ౧౫ || తదనుదేవకసం
 దనాపిముకుంద మమందాన ద కందభితమభివంద్యచ మధా
 సారసారతరాభిరమితస్తుతిభిరిష్ఠ మేనంప్రార్థయత్ || ౧౪ ||
 ౧౫ || భగవన్నను భూతచర మభిరూపం రూపమిదం సుని
 రూపంమాద్యశాలమా కుర్వీధాః || ౧౬ || అపితు తేనయా
 విరహాదూయమానమానసా మేనామానలదయతూరిపుభయ
 మపిపరిహరతుభవానితి || ౧౭ || ఏవమభిదదానాతనయ
 విరహకాతరామా లాపితరా మురశానసస్సాదరవిదమవా
 దీత్ || ౧౮ || పు పురాభిలయివాంస్యస్మినుతపానామధార
 యా । తపఃపరమతప్యేథాం తేనప్రముదితోభవమ్ || ౧౯ ||
 స || పుత్రఃపురాభవామితి యువయోర్వరమవ్యధామ్ । తే
 నాహమిహజాతోద్యభవత్ప్రియ విభిత్సయా || ౧౦౦ || యా
 వన్తమానుభావేనతరిభక్త్యాకవారిధిమ్ । సంద్రజమహాక్షే
 య సాంప్రతం సంప్ర తారణాత్ || ౧౦౧ || ఏవంవ్యా
 హృత్యభగవాన్ బభూవప్రాకృతశ్శిశుః । రోదితస్మృతత
 స్తారం తారకోభవవారిధేః || ౧౦౨ || మాయాపిసందజా
 యాయామజాయత తదాహరేః । తయా విమోహితాః
 కంస పురాంతః పురరక్షిణః || ౧౦౩ || ౧౦౪ || సమంతర మానక
 దుండుభిరపి జనాదనప్రచాదనెన నలదమందిరమువయా
 తుకామ స్త్రీణమేవవిగళితసగళబంధస్సూతికాని కేశినాద్వి
 నిర్గత్యగత్యనుకూలమయత్న సుభూత మరరవిఘటన ము
 పలక్ష్మ్యుపజిహ్విభణాగణివారిత వారిధారవవిలచితమం

మిభవిష్యామి - యావత్తరభః తరిష్యభః - సంప్రతారణాత్ వంచనాత్
 పురతోరణతః పురజిహ్వాద్వారాత్ || ౧౦౫ || తోరణాస్త్రీబహుద్వారమిత్యమ
 రః - తరణితసూభవంయమునాం . అతిసృష్టసరణిం తత్తమాగాణాం . త
 రణిమంతరేణనావంవిना || ౧౦౬ || స్త్రీయాంనాస్తరణిస్తరితిత్యమరిః || ౧౦౭ || ౧౦౮ ||

30

చంద్రాభాగవతే - సువ్యాఖ్యానే,

౧౦౨॥౧౦౩॥ ౧౦౩॥ ౧౦౪॥ ౧౦౫॥ తామసాశ్చితి॥ అనన్యతేతి - నహిరుభ
యపపి - యథాపురాయథాపురమిక్యవ్యయాభావః పూర్వపదిత్యథః ॥
౧౦౬ ॥ ఆదత్తేతి ॥ తత్రైవకృష్ణ ఏవనిష్ఠితయయా నిస్సంశయయా - పర
తాధియాపరమాత్మత్వబుధ్యాపి ॥ ని ॥ పరందూతాన్యముఖ్యమసరోరిపర
మాత్మసోరితిజ్ఞానము - తాద్యగ్విధంపుత్రత్వభాంతి జన్మాన ద సద్యశ
మిత్యథః - సుఖంఅనయా సులభంస్యాత్కీన్న సులభమేవ యశోదాయః
బ్రాంతిసిద్ధం పుత్రదశకనసుఖం బ్రహ్మసాక్షాత్కార సుఖాదతిరిచ్యత ఇ
త్యథః - యద్యప్యానందశబ్దస్యసుఖంతత్వాత్పుల్లంగత్వమేవయుక్తం - త
థాపిచిన్తాత్ర మతలవిషయవద్వయ మానందమనుభవాయాధం బ్రహ్మై

తేపురతః పురతోరణతాపిచ నిష్క్రమ్యతరణి తనూభువ
మతిస్సప్తసరణిమంతరేణ తరణిమతిలంఘ్య నందప్రజ మవ
జగాహ ॥౧౦౮॥ ప॥ నందప్రజంశారిరుపేత్యతత్ర శిశుంయ
శోదాశయననివేశ్య ॥ తస్యాస్సమాదాయ సుతామధాశు
వివేకహషేణనిజంసివేశమ ॥ ౧౦౫ ॥ తామసానిజదా
రాణా నిదాయనవిధేతతః । చరణానిగతైరాశుయథా
పురమానన్యత ॥౧౦౬॥ ఆదత్తనందరమణీ వసు దేవనూనా
వానందమాత్మ జధియాభ్రమయాల యాయుత్ । తత్రైవ
నివిశయయాపర తాధియాపి తాద్యగ్విధం కిమనయాసుల
భంసుఖంస్యాత్ ॥ ౧౦౭ ॥ గ॥ సమనంతర మంకః పుర
ద్వారే పురగోపురేషుచ యథాపురమావృతేషు బాలికా
కలకలమాకలయ్య నిలయపాలికాస్సత్వరమవమధ్య కంసా

వాస్తీ తదన్యం సకేమప్యస్తీతి విస్మయోవిదుషాం - అఖండానందమేతంయ త
ద్భ్రష్టాశ్చవధారయేత్యాది భగవత్పాదప్రయోగదన్యనాత్ ప్రకృతేన
పుంసకలింగనిదేశం - అశేషవక్తృచిదానందకమలాకాతసుఖానీచేతి సమాన
పాతథికివేదితవ్యం - ప్రాచాతుపరతాధియా అన్యగ్విబుధ్యావసుదేవసుతస్వ
బుధ్యేత్యథః - పుత్రత్వభ్రమాదేవాయమానందః నాయంమవ పుత్రభితి
యాథాభ్యుక్తా నేతుమతస్సుఖమిత్యథః శిశివ్యాఖ్యాతం ॥ ౧౦౮ ॥ పు
రగోపురేషుపురద్వారేషు ॥ ని ॥ గాపురంతుపురద్వారేద్వారమాత్రేషుప్ర
కృతీవ్యం - ద్వీధువ్యుత్పన్నమితి - సూతికాగృహంఅశుభంచెత్త్యథః ॥

ప్రథమో విలాసః

౩౪

ని||అరిష్టంనూతికాగారితక్రవాప్యశుభేశుభఇతివైజయంతీ || ౧౦౮ || ధా
యాంసశ్చతి || సుధాధామాననాశ్చంద్రసదృశవదనాః మాననాః యో
గ్యాః బహుమానాహః ఃభాగినేయత్వాదిభాః - భీరురంగనాఅయమా
జంతశ్చతివందితునా వ్యాఖ్యాతం - త్వంరక్షసాభీరుయతో పనీతేత్రయో
గశ్చదర్శితః - హ్రస్వాంతవివాయమిన్ద్రపరే - ఆపతంతికుసుమాన్యభియా
తి - త్వాపభీరుకులకుంతల బంధాదిత్యాద్యభియ క్తప్రయోగశ్చ | అసావి
అసూత || కమణిలక్ష్మణేన్ద్రే || సపదిభద్రాసీంచానయనప్రావయమాన

యసుతావతరణంస్యవేదయన్ || ౧౦౯ || ౫ || సోపితద్వందన
నిశమనసమయమశనిహత ఇవధారాధరస్సమధికగతహృద
యవేదనస్సమజనిజనిలయ హేతురంతకశ్చిత్సాతంకఃపంక
నిమగ్నపదభవద్విరదః కృత్యాకృత్యపేకేమకలయన్ ద్వవిధ
మప్యరిష్ట మాసాదయన్ వ్యాపాదనాయదేవక తనయాం
తనయా మయావత - సాపినాపాశయమేనం ప్రత్యేవా
దీత్ || ౧౧౦ || ప || భూయాంసో నిహతాస్సుతామమ
సుధా ధామాన నామాననా యోగ్యాభీరు రసావసా వివ
పది ప్రేమాసమాలంబ్యతామ్ | క్లేశంమానయమానయ
స్వభగిసిం దూనామమానాధినా వోసించంతిధరా ధరాశి
మశనిస్తోషేపిధారాధరాః || ౧౧౧ || ౫ || వివమతిక్షుణ్ణమాల
పంతీ మేనామానక దుందుభిమపి దీనారవ ముఖరిత హరి
దంతరమవిగతయ్యస్తనంధయా మాదాయపరిశిలాతలము
త్పాత్యపాత యితమారభత || ౧౧౨ || ప||అబలాయదే
వకజానతతస్సోయంశృణోతుతద్వాణేమ్ | అనకదుందుభిశ్

యస్య - మానపూజాయామితిచారాదికొధాతుః - అమానాధీనాఅధికమ
వోవ్యధయాకృతాపరారస్యావృప్తకారే ప్రవృత్తాదృష్టాంతమాహ || వో
సింవంతీతి కాకుః సింహుర్వేవేత్యధః - అశనిస్తోషేపిలశనినాదగ్ధాపిన్ద్ర
భః - ప్లుషదాహే || ౧౧౦ || ౧౧౧ || అబలతి || దేవకజాదేవకీతశ్చతి
స్త్రీత్వప్రయుక్తా నాదరాదిత్యధః - అనకదుందుభిర్వసుదేవః విస్తయతే
తా - పురుషవచనమపినాశృణోదితి విస్తయతి అత్రాదరపూర్వకశ్రవణని
ష్ఠేభిః - దుర్బలాచ్ఛరితశ్చ స్యాత్తమందతయా శృణవ్యాభావాయ

౪౦

చంద్రాభాగవతే - సహ్యాభ్యాసే,

క్రమః పటహాభరిశబ్ద మపినాశ్యణోదిత్యహాబాధిర్యదితి ధ్వనిః ॥ ౧౧౨ ॥
 ౧౧౩ ॥ అయితి ॥ వైధేయోమూఖః ॥ ౧౧ ॥ మూఖః వైధేయబాలిశా
 ఇశ్యమరః - నిబహితయా హతయా ॥ ౧౧౪ ॥ అపీతి ॥ సమభ్యవ్యక్తనాయే
 త్యత్యవిపరీత లక్షణయా సమస్తీలనాయేత్యథోలభ్యతే ॥ ౧౧౫ ॥ ౧౧౬

బ్జునాశ్యామీ దేవవిస్తయాయైతల్ ॥ ౧౧౭ ॥ X ॥ సాపిప్రుత
 కాశతేనతత్త ఇమంతిరితువ ర్తనిసముత్పత్త్యసమధిమ్యుచ
 సురసుందరియాపం విస్తయమానమేనముగ్రసేనతనయ మ
 వాదీల్ ॥ ౧౧౩ ॥ X ॥ అయిభోవైధేయకలతిలక కిమనయా
 బాలిశయామయా నిబహితయా ॥ ౧౧౪ ॥ X ॥ అపీతుశు
 విసము ద్భూతవివ తవసమభ్యవక్తనాయకోపినిరతి కళమ
 హిమానుభావ స్సావధానమేవ తదవధారయతు భవాని
 తి ॥ ౧౧౫ ॥ X ॥ కంసోపినితాంత మరుంతుదవచన జర్మక
 రిత హృదయకొటరః కమపికర్కశదశావిశేషముపగమ్యవ
 ను దేవవివశరణికిరణియతితి ధియమయాసీల్ ॥ ౧౧౬ ॥ ప ॥
 ప్రాప్తోప్రితాదకన వజ్రభూతాక కంసాంబువాహాద్వ
 నుదేవశైలః । బభారతస్త్వైవవచాంబుధాలాశ్శీర్షేణగుర్వీ
 ఖలుజీవనాశా ॥ ౧౧౭ ॥ X ॥ దేవకీచ సాంత్యవచనైరభ్య
 క్తాయ మానమేనం సానుశయమాశయ సంధుతుణ విచక్ష
 ణం తత్త్వణమానందయామాన ॥ ౧౧౮ ॥ X ॥ ఏవంప్రసా
 దమెదుర హృదయారవిందా దంపతీ వ్రుండరిక విలోచన వి
 లోకన వికలనకలబంధావపి విగళితనిగళబంధావాధాయ
 తాభ్యామాశ్వాపికాకంసోపినిజనదనమానసాద ॥ ౧౧౯ ॥
 తత్త్ ॥ X ॥ అపవితరుచి నిచయసామకరవిరహ విధురితరచ

ప్రాప్తతి ॥ కీషేణ - బభార - బహుమన్యతేస్మ - అన్యత్ర అగ్రేణధృ
 తవా నిత్యథః - జీవనాశా జీవితస్పృహ ఉదకవాంఛా - సమని
 శ్చాభిః రవనావిశేషైః ॥ ౧౧౭ ॥ దేవకీతి ॥ సానుశయంసపశ్చాత్తానం ॥
 నిర్భేదనుశయోద్వేషే పశ్చాత్తానానుబంధయోరితివైజయంతి - అశ
 యసంధుక్షణవిచక్షణంహృదయోల్లాసనకతురం ॥ ౧౧౮ ॥ ౧౧౯ ॥ అపవి

తేతి || పూర్వసంస్వంసహాభృదుదయపర్యతః ఏవపూర్వశస్త్ర ధూపతిరితిశ్చి
 వ్యరూపకం - సముక్తముద్భృతం || సాసముదక్తోద్భృతే సమత్యమరః ఉచ్చా
 వచమనేకభేదం - ఉల్లిఖ్యమానేవర్ణ్యమానే - హరిహయశ్చక్రః స్వహరి
 త్పా ౧౧ || ౧౦ || ౧౧ || ౧౨ || సత్తతీతదనువిధేయంతదనంతరకృత్యం -
 సకలబాలహానసమిత్యథః - సకలశిశునాశనే స్వశత్రురపి నశ్యేదితి తాత్ప

నీయువతీపరి దేవనవిరావాయిత నానావిధపతగవిరుత ముఖ
 రితేషుహరిన్ముఖేషుకిన్ముఖేషుపూర్వసంస్వంసహాభృ దవలం
 బ్యమానభాసురమణిముకురమిదంకిముతపరిసర విస్మయర కే
 సరవాసర కమలాపిలాస కోకనదమిదమాహ్లాస్విదవనీత
 లావణిణమధునూచననిపేవతాయబలిసదనసముద్భతభుజగ
 పరివృథచూడాశోణరత్నమిద మథవారథాంగః కూంగదూ
 రీకృతవిరహానలజ్వాలా పటలమిదం కిముతద్విజరాజవసుహ
 రణసముపనతవిగహాణానిబహాణాయ వాసరకరసము
 దక్తతప్తలోహాళలకమిదమేవ ముచ్చానచ ముల్లిఖ్యమానే
 హరిహయ హరిన్ముఖచుంబ్యమానే సముదంచతి భగవతి
 భాస్వతి || ౧౦ || ప || దుర్మంత్రిభిరసావాశుసమ్మంత్రయతు
 మంతరాత్ | సమాజమాజగామాథ కంసస్సంతాన పాం
 సనః || ౧౦ || ౧౧ || సోయమనుయతే పటచాలితయాసల్లపిత
 మఖిలమపితేభ్యోనివేద్యతదనసువిధేయమభిదధే || ౧౦ || ౧౧ ||
 తేపిమంత్రిస్తస్త్రియంత్రణపరతంత్ర తాస్సకలపనుషతీవా
 స్తవ్య పృథుకమథన కృకనిశ్చయాస్తిశ్చక్రముః | స్వయమ
 పినిజనియమయాసేత్ || ౧౦ || ౧౧ || ప || తదైసందస్సుతేభా
 వభాజః పరస్యసాత్కారకైసమృతః | నిర్వాణమాపాన

ర్యం || ౧౦ || ౧౧ || తత్తితి || నియంత్రణనియమనంవాస్తవ్యాన్తమానాః - హసే
 స్తవ్యత్కతేరిణిచ్చేతికతతేరితవ్యత్ || ౧౦ || ౧౧ || తదైవతి || సుతభావభాజః ||
 పరస్యనుంః పరమాత్మనః - సాత్కారకైసందస్సుతేభా నిర్వాణసుఖం || ౧౧ ||
 నిర్వాణనిర్వృతా మోక్షాతి భాస్కరః - ఆపవక్రభరేరక్షేనతికృష్టస్య
 నంద వజ్రప్రాప్త్యనంతర మిశ్యథః - బంధాభవత్ పునఃకారాగా
 దైవాపికృత్యథః - నందస్యపరమాత్మసాత్కారాన్మక్తిభూత్ వ

౪౨

చంపూభాగవతే - సవ్యాభ్యాసే,

సుదేశస్తుతత్పరోఽత్యుద్బద్ధభృతిధ్వనిః ॥ ౧౨౫ ॥ స్థానేభితి॥ హృదాపరిర
భృవక్షసాఅలింగ్యధ్యాత్వాన భూతాదాతాః - అత్రవిరాగాణాంయతీ
నామపితరీయ వీలాపారవశ్యోముతమాత్యుశోదాయా ఇత్యథాపత్తిర
లంకాః ॥*॥ క్రముత్యేనాథకసంసిద్ధిః కావ్యాథాపత్తిరవ్యతభిలక్ష
ణాత్ ॥౧౨౬॥ బధూవతి॥ ప్రకాశమితి యశోదాయాః పుత్రలాభజన్యా
నందఃసైవ్రపిజ్ఞాయత ఇత్యథాః - తస్త్వమత్వాపీతిమమైవపుత్రోయ
శాదయాపరిపాల్యత ఇతియాథాథ్యోజ్ఞానేపీత్యథాః - నైదంఅనంద
స్యప్రకాశనంనాస్తీత్యథాః - పుత్రలాభజన్యానందంస్వయ క్షేవానుభవ
తినతుకంసభయాప్రికటయతీతిభావః - అత్రకబ్ధశక్త్యా పూర్వవాక్యేయ
శోదాయాఅజ్ఞానావృతస్యా ప్యానందస్య ప్రకాశ ఇతి విభావనాలంకా
రవిశోషావ్యజ్యతే - తల్లక్షణంతు ॥*॥ కావ్యోత్పత్తి స్మృతీయాస్యాత్సత్త్వ

కదుండుభస్తుబంధోభవచ్చక్రధరైపరోక్షే ॥౧౨౫॥ ప॥ స్థా
నేతమాదాయ తదాయశోదాప్యమందమానంద మవిందతే
తి । హృదాముదాయం పరిరభ్యవీలా లోలావిరాగాయత
యోపిధూతాః ॥ ౧౨౬ ॥ ప॥ బధూవచిత్రంవసు దేవనూ
నామాకాయా వృతాయా అపినందవధ్యాః । ప్రకాశమా
నందముముష్యత తత్త్వం మత్వాపినేదం వసు దేవతనాన్వయః॥
౧౨౭ ॥ X॥ సందోషితదనునందనసముదయసమయ సముచి

పిపతిబంధకభితి - ఉత్తరవాక్యేతు దేవక్యాఅనావృతస్యాప్యానందస్య
నస్ఫురణమితి విశేషోక్త్యులంకారోవ్యజ్యతే - తల్లక్షణంతు ॥*॥ కార్యా
జనిద్విశేషోక్తిస్సతీపుష్కలకారణభితి - తథాచాక్రం - అలంకారాధవ
స్త్వైవవశబ్దాద్యత్రావధానతే - ప్రధానశ్చైవవిజ్ఞేయశ్చబద్ధశక్త్యుద్బవోద్వి
భేతి - అత్రయద్యప్యలంకారాపివస్త్వైవ తథాప్యలంకారావిచిత్రంవ
స్తు - ఇతరత్తుశుద్ధవస్త్వైవప్రతిపాదయితుంవస్త్వైవేత్యేవ కారణిరహ
స్యం ॥ ౧౨౭ ॥ సందోషితి॥ నిస్సాదరాజేతనిస్సాదధ్వనిరీత్యథాః - యద్య
పివశిరణ్యోరుపసంభావనమితిఅచోవిధానాద్భుతో బాధిః - అతఏవామ
రః - వశంకాంతా - రక్షస్త్రాజేరణంకన్యభితి - తథాపిప్రావాదివచ్చాహు
శకాద్భుతోద్రష్టవ్యః - ప్రాచాతురణవివరాణి ప్రజ్ఞాదిత్వాత్సాన్వయభేద
ణితివ్యాఖ్యానం - లాగ్యంలానేతి - లాగ్యంనామసృతవిశేషః - తదుక్తం

సంగీత చూడామణౌ ||౧౧|| శృంగారరసధూయైర్భూరిభావతరంగిణైః ।
 అంగరసంగసర్వస్యకోభావిశయశాఖిభిః । అస్యతోన్మత్తభద్రాయస్తల్లాస్యమి
 తికభృతభిః - వెళావేశ్యాగృహం - తత్ప్రస్థితామత్తకాశ్యైః వెళ్యాత్వ
 ధాః ||౧౨|| నెవధ్యేగృహమాత్రేవవేశావేశ్యాగృహపిచేతిరభినః - గాయ
 నెమగాయకేషున్యైర్మితకర్తృణాం - సుమనసోదేవాఃపుష్పాణిచద్వజా
 తే ఉత్పత్తియేషాంతేద్విజాతాః బ్రాహ్మణాః || ౧౩ || జాతంజన్మసమూహ
 యోరితిశాశ్వతః ||౧౪|| క్రమేణేతి || విగ్రహవాక్ సశరీరః దుర్విసస్యాం

తమానందమనుభూయ పయస్వినీశతమపరిమిత కనకమప్య
 వనీసురసాద్విధాయ తోరణపతాకాని కాయధూషితేషు
 నికతనెమదుందుభిపటహనిస్సాణ రాణముకరితేషు హరి
 న్నుభేమలాస్యవిలాసలాల సాసుభేకమత్తకాశీమ శ్రుతిరు
 జాపహరిగాన రసాచ నెమ గాయనెషు వికీర్ణసుమనోగ
 ణేషు సుమనోగణేషుప్రకటితకల్యాణగాధేషుమాగధేషున
 ముచితానంద పల్లవేషుపల్లవేషు ప్రవర్తితమంగళ సూక్త
 జాతేషుద్విజాతేషుచ తన్మణిమాన్తజన్మనోజాతకర్మమంగ
 శనిర్వర్తయామాన ||౧౫|| ప || క్రమేణవప్యధేశారిధా
 ర్విగ్రహవానివ । తథాదుర్విసయాంకూరకంసస్యచని
 రంకుశః ||౧౬|| అతకదాచిదుపహారవితరణాయ ప్రజప
 రిత్రాణభర మఖిలమపినిజ మనుజీవిజనసాద్విధాయ సమధి
 గత మధురానగర ముపహృత సమస్తవస్తునికరళయా పరి
 తాపిత పరివృధంనందగోపముపగతమాకల్యాణవసుదేవస్స
 త్వర మదనీయముదవసితమయాసీత్ || ౧౭|| ప || తావథ

కూరః అంకురః || ౧౮ || అంకెలాపిప్రరోహస్సాన్యదంకూరంకరమస్త్రీయా
 మితివైజయంతీ - అత్రప్రస్తుతయోఃకంసదుర్విసయాంకూరకృష్ణయోర్వృద్ధి
 రూపైకధర్మాన్వయాత్ప్రస్తుతతుల్యయోగితాల కారః ||౧౯|| వత్సానామిత
 రేషాంవాధర్మ కృంతుల్యయోగితేతిలక్షణాత్ || ౨౦ || ఆజనీయమితి ||
 త్యదాదీనిచేతివృద్ధసంజ్ఞాయాంపుధాచ్ఛః - ఉదవసితంగృహం ||౨౧|| గృహాగ
 హూదవసితేత్యమరః || ౨౨ || తావతి || భాగ్యరావితిసందవసుదేవయో
 రైశ్యక్షుత్రియయోర్భాగ్యధావః సేహకృషిః - సిద్ధౌ వయాస్యమి

౪౪

చంద్రాభాగవతే - సవ్యాఖ్యానే, 1

త్రంచనగంధోమిత్రాయస్సుహృదినిసజ్జనకాశే అనాయమితత్వేషస్యాప్తుశ్చ
 లక్షణం ||*|| బ్రాహ్మణంకుశలంపుచ్ఛేత్త త్రంబంధమనామయం - క్షౌర్యంతే
 మంసదాప్యచ్ఛేచ్ఛాద్రుమరొగ్యమేచేతివచనాత్ - చ్యుతసుతాశస్యేతి -
 గతయావనత్వాత్పుత్రప్రాప్తివిషయేనిరాశస్యేత్యర్థః - ఆచ్యుతసుతస్సృ
 హానిరవధికసుతాసురాగః ఆచ్యుతరూపసుతాసురాగశ్చేతివ్యభ్యుతే - ఆ
 త్రైకపదగతోవిస్వనికృత్సృష్టోకశోభావనాః - తదుక్తంధన్యాచార్యైః ||*||
 విచ్చిత్తిగోధినై కేవలభూషణేనెవకామినీ - పదద్యోతేననుకవేధ్యనినాభాతిభా
 రతితి || ౧౩౧ || ౧౩౨ || కుశలీతి || కుశలీకుశలవానితి సిద్ధవన్నిడేశః - రాహి
 ణేమోబలధండః భాస్వతః తేజస్వివః ||ని|| భాస్వాత్ భాస్వర సూర్యయో
 రితి వైజయంతీతేతవసత్తనితాతసద్వీయతి||*|| తాతసద్వీవాచరతికిము-ఆధి
 కరణాచ్యుతివచనాదాచారక్యవ నఃకృతిపదసంజ్ఞాయాంసలూపః కృచిచే

భ్రాతరాన్నిధౌవైవాతబృతసమాగమా - పరస్పరంపరి
 వ్యభ్యుప్రపచ్చతురనామయమ్ || ౧౩౧ || భ్రాత స్తనయసా
 రేణ మధురేణవివధాసే | జాతాచ్యుత సుతాశస్య యద
 చ్యుతసుతస్సృహం || ౧౩౨ || కుశలీ రాహిణేయస్మేభా
 స్వతికిముసద్వని | తాతసద్వీయతిప్రాధ్యాకింవామిత్రగృ
 హీయతి || ౧౩౩ || తవార్పితకరస్యాద్యనాదేయమిహకించ

తీకారః - మాధ్యాత్వామేవతాతంమన్యతేకిమిత్యర్థః - ప్రాధ్యామిత్రగృహీ
 యతిమిత్రగృహాభివాచరతివాకిమిత్రప్రశ్నః - మమపితావసు దేవవీచనందస్తుమి
 త్రమితిమన్యతేకిమిత్యర్థః - వ్యంగ్యార్థః - రాహిణేయోబుధః - భాస్వతస్సూ
 ర్యస్యసద్వని సంసారాశ్చ తాతసద్వీయతికిము ||*|| రాజానారవిశీతగూఢీతి
 సుతోనేకాకుమారోబుధ ఇతివరాహమిహిరేణసూర్యస్యాసిబుధజనకత్వో
 క్తః - కింవామిత్రగృహీయతీతి ||*|| మిత్రేసూర్యసితా బుధశ్చేతిశాస్త్రాత్ ||
 కంసాజ్ఞాయతూతనావ్రజంగమిష్యతీతి చైతసికృత్వాహ || ౧౩౩ || తివేతి -
 అపికతకరస్యద్రోపామనస్య తవ ఇహమధురాయాం ఆదేయంఆదా
 తుం యోగ్యంప్రాప్య మిత్రయావత్ - కించిదపినాస్తిఆత ఇతిప్రయోజనా
 భావాదిత్యర్థః - ఆసంగ్రహంకతుకంస్థాతుం - వ్యంగ్యార్థః - అపిక
 తకరస్య దత్తపాదేరాదేయం ఆదాతుంయోగ్యంవస్తునాస్తి - వచనాదా
 నగమన విసగ్ధానందానాం వాక్పాత్యాదికషేంద్రియవిషయత్వాత్ -

ప్రథమో విలాసః,

౪౫

అతోవ్రజంగతు మహాసి - పాణివైకల్వేపిపాదవైకల్వభావాదిభావః -
 ఆసగ్రహంకతః - పితృవ్యాసనంగృహీతుంపునః పునశ్చిద్ధస్తవ్యః -
 నాహాసిపాణివైకల్వదితిభావః - ప్రాచాంతుపూర్వాభానా - దేయమి
 త్యత్రన అదేయమితిచ్ఛేదం కృత్యాయః పరోపకారాయ హస్తమేవప్రయ
 చ్చతి - కిమన్యదదేయ మితివ్యజ్యతఇతివ్యాఖ్యాతం - సలాభాసంతతేః స
 కలచాలసంఘస్య - అతిసమృద్ధ్యాంభస్ప్రత్యయః - అతిసంహితవసుంధరే
 తి || అతిసంహితావచింతా - సమోవాహితతతయోరితివైకల్వీకోమకా
 రః || ౧౩౧ || వంచనంచాతినంధాసమితివైజయంతీ - వసుంధరాశబ్దేనతత్త్వా
 జనాలక్ష్యంతే - పరాసనంమారణకరగ్రాహం గృహీత్వాకరణ గృహీత్వే

ద | అతోహాసివ్రజంగతుం కతుంనైవాసనగ్రహమ్ ||

౧౩౪ || భృతవ్రజముపేక్షస్వనోత్పతశతసుకులమ్ |

విరరామాభిధాయేదం నందమానక దుందుభిః || ౧౩౫ ||

ప్రముదితహృదయం విధాయశౌరిం తదభిహితంహితమా

కలయ్యఘాయః | భవనమనుతతశ్చచాలనందస్యమ మనుజే

విభిరాద్యతైశ్చపీడైః || ౧౩౬ || పూతనాశదనునందమం

దిరం పాతనాయక సకలాభా సంతతేః | యాతనానునిపు

ణాసమామయాచేతనాడనపరాయణాశయా || ౧౩౭ ||

౧౩ || సేయమవతం సితకంసకాసనా కమనీయతర కామిని

రూపసంపదతి సంహితవసుంధరా చాలిత పరాసన పరా

యణాన దభవన ఘోషణీభూతముపధిచాలితం వనమాలి

నమతివేల చాలలీలావిలోకన లాలసేవకరగ్రాహం గృహీ

త్యథః | హస్తైవర్తిగ్రహారిశ్యత్రాతగ్రహణాణ్ణామత్ - తదీయభందం

తదభిప్రాయం || ౧౩౧ || ఛందోభిప్రాయ ఆశయ ఇశ్యమరః - అవలేపంగర్భం ||

యదితివారం సయాహం || ౧౩౨ || నివహవసరౌ వారావిశ్యమరః - స్తనాస్వాదని

భాత్ స్తన్యపయఃపానవ్యాజాత్ || ౧౩౩ || నిభోవ్యాజసద్భుతయోరితిభాస్కరః -

అధాసీత్ : బలిస - డేట్టాన - విభాషా డేట్టాన్వరితవజ్జోవైకల్వీకత్వాచ్చుజ

భావపక్షేసిచిరూపం - విభాషాఘ్రిథేట్టాన ఇతిసిజ్ఞోపస్యచవైకల్వీక

త్వాత్ - తతఇతిపవనాశనత్వాదిత్యథః - చక్రిసర్పాహరిశ్చనిరధా

రిసిన్చితః - సువర్ణప్రణయిశ్వంగరుడసఖ్యం || ౧౩౪ || ౧౩౫ || ౧౩౬ || ౧౩౭

౪౬

చ. పురాణాగవతే - సవ్యాఖ్యానై,

౧౩౮ ౧౩౯ ॥ సేతి ॥ జగత్ప్రాణధయీ సకల జగత్ప్రాణహరిణీహయ
 ద్రోహిణీచ ॥౧॥ సమీరమానుతమరుజ్జగత్ప్రాణసమీరణాత్మమరః ॥ తుల్య
 తి ॥ వాతద్రోహిణీసామ్యేపిత్యభః ॥ ౧౪౦ ॥ నిపీయేతి ॥ మరుతాం దే
 వానాం సవనానాంచ ॥౧॥ మరుతాపవనామరాత్మమరః - విషధీజ్వలధి

త్వాతరీయ మధురతరభారతీభరనిశవన శరవశనిజాశయే
 వకమపి ప్రమోద భరమభినీయ హాలాహల నిలయ మాత
 నస్తనయుగళమపాయయత్ ॥౧౩౯॥ ౧౪॥ యదునందనోపి
 త్రిభువనమోహన విశారదమపి మామియమహిసంధాతుమ
 ధ్యవస్యతీతి తదీయచ్ఛంద మను సందధానస్తదీయ మపరి
 మితశరీరబల మవ లేపమపి ప్రాణసమీరణైస్స మమసిన్వదత్ ॥
 ౧౩౮ ॥ ప ॥ యత్పూతనాప్రాణసమీరవార మసౌ స్తనా
 స్వాద నిభాదధానీత్ । చక్రీతతోసౌనిరధారికింతుచిత్రం
 సువణః ప్రణయిత్యమస్తి ॥ ౧౩౯ ॥ ౨॥ సాస్తీజ్జగత్
 ప్రాణధయీసచాస్యాః ప్రాణానిలానైవ నినాయనాశమ్ ।
 తుల్యేపరాధే మరుతాంహితోభూ దసౌరిపుస్సేతి విచి
 త్రమేతత్ ॥ ౧౪౦ ॥ ప ॥ నిపీయతస్యాగరతాయతానిన
 వివృధేస్తస్య పయంసిసోయమ్ । ఆవాసభూమిర్విషధి
 స్స తాపితస్తైవయస్యేష్టతమేతివిశ్రమ్ ॥౧౪౧॥ ప ॥ అ
 లమలమితవాదిసితతోసౌ యుడితివిభిన్నసక్ష గ సంధిబం
 ధా । అధిధరణిపపాతనప్తసంక్షాగిరిరివదుస్సహ రాద్రవ
 బ్రహ్మతాత్ ॥ ౧౪౨ ॥ ప ॥ అపపురమిదమియం గాత్ర
 మాధాయఘోరం కలయతిశిశుః క్షౌరక్షిణాం చక్రవా
 తే । నిజసవనముపాగాన్మందగాపస్సహస్తైర్నిశమితస్తుత
 వాతోవిస్మయంచవ్యతానీత్ ॥ ౧౪౩ ॥ ౧౪ ॥ అథకదాచి

గృరళనిధిశ్చ - నవివృధేనభిన్నః - కథమేతదిత్యాశంక్య విషముబన్యాయే
 నసంగచ్ఛతత్తత్యాహ - ఆవాసభూమిరిత్యాదినా - విత్తప్రసిద్ధం ॥ ౧౪౧॥
 అలమితి ॥ నప్తసంక్షాఅచేతనా ॥౧॥ సంక్షాస్యాచ్చేతనేత్యమరః ॥౧౪౨॥ అ
 పపురమితి ॥ గ్రామాద్భూపారిశ్రభః ॥౧॥ అపసరిబహీరంచవః పంచవ్యే
 శ్యవ్యూహావః ॥౧౪౩॥ అథేతి ॥ సమీరితఃక్షీప్తవిశంకటఃవిశాలః ॥౧॥ విశం

కటృపుగుబ్బహద్విశాలమిత్యమరః - యుక్తుకరీభావశ్చుణ్ణేభావః - త
త్కమణ్యాస్యనభిభూతమితి - పాదాగ్రస్థితకటనాశేష్యనశ్శంతమిత్య
భాః ॥ ౧౪౪ ॥ ౧౪౫ ॥ ౧౪౬ ॥ ౧౪౭ ॥ తృణావృత్తతి ॥ యథాతులమితి -

దౌత్థానికమపేమాత్సవనముత్సుక సకలవల్లవవిలాసీనీకల
కలకలకబళితానుహరిద్దరీమపయః పిపాసాగమా కలయ
శోదాశోచరణతల సమీరితవిశంకటనికట శకటజర్దురి
భావముత్పాత శతమాశుకమానానంద గౌఢపురోగమా
స్మృతకర్మణాస్యనభిభూతమర్చకమవలోక్య కమపిప్రమో
దమనుబభూవుః ॥ ౧౪౪ ॥ ౫ ॥ వనముత్పాతశతమపిపరిభా
వంతమనంతమహిమాన మేనమభాకం యశోదాకదాచి
దుత్సంగసంగీనమా భాయవర్తమానాగిరిశిఖర భరమివత
తక శైబరభరనిమిషమపినవిషేహ ॥ ౧౪౫ ॥ ప ॥ కుక్షి
స్థాభిలలాకాయమబలానందనుందరీ । విస్మయావిషయే
ప్యస్మిన్వ్యస్మయంతతదాజనాః ॥ ౧౪౬ ॥ ప ॥ అద్భుతంప
రమాస్థాయఃసనీభారపీడితా । అవతార్యశిశుంఘాహ
కర్మసువ్యాపృతాభవత్ ॥ ౧౪౭ ॥ ప ॥ తృణావృత్తక్
వ్యాత్తదనుకృత చక్రానిల తన్యథా తూలనీత్వా శిశు
ముపరిభారార్జితకరః । వ్యవస్యన్నుత్సక్రియంపుథుకకరని
ప్రీడితగళోగళత్పాణిః ప్రాయాద్ధరణిమిద మత్యద్భుత
మభూత్ ॥ ౧౪౮ ॥ ౫ ॥ తదనుయదుకులపురోధాగగా
భిధానా మహాముర్ఖమదేవనిదేశేన సందమందిరమధిగ
మ్యయథా విధిసమభ్యర్చిత స్తనయయోరనుహసమేవ నా
మకర్తృమంగళంవిధివద్విధాతుమారభత ॥ ౧౪౯ ॥ తతః ॥
ప ॥ తాహిణేయంబలారామస్స కషణ ఇతిద్విజః । అశ
దద్యానువోసౌక్యవృత్తత్యపినందజమ్ ॥ ౧౫౦ ॥ ప ॥ నహి
తః పోతోసౌనిరవధికసంసార జలధర్మపాతఃపాకోయం

తూలమివేశ్యభాః ॥ ౧౪౮ ॥ తదన్వతి ॥ అనరహసమేకాంతే - అన్వతస్తా
ద్రహస ఇతి సమాసాంతోచ్చక్రియః ॥ ౧౪౯ ॥ ౧౫౦ ॥ నేతి ॥ పోత ఇతి
నాశ్చికుచ్ఛ ॥ ౧ ॥ పోతశ్చికువసోత్రయోరితిభాసకరః ॥ పాకః పరిపాకశ్చికు

౪౮

చంద్రాభాగవతే - సవ్యాభ్యాసే,

శ్చ ॥ ని॥ పాకోరజనిష్ఠాయమర్చ్య కేవలసేవీచేతిభాస్కరః - గళద్వేతప
సామమితసుకృతినాం నిజైర్విలాజాలైరితి- ద్వితీయవిలాసే ప్రథమతోవణానీ
యానాదాలిలీలానామయముహూర్తః ॥*

౧౫౧॥ అథమావత్కించేమన్మన్మహాకెతిస్మృతి శాశ్వతీతావత్పుణ్య
కృతాన్లోకానంతాన్పురుషేశ్వరతత్త్వశాస్త్రార్థమనుసంధానః ప్రబంధేని
జనామాభ్యాసపూర్వకంపరిచ్ఛేదసమాప్తిం కథయతి ॥ యస్మిన్మితి ॥ శంక
రదారాణాంభవాన్యః సౌరభం సౌందర్యం ॥ ని॥ సుగంధాచమనాజ్ఞాచ
వాచ్యవత్సురభిన్నతత్త్వవిశ్వః - దుఃఖిణహరగిరస్సౌరభం నారంభంతి
సంకల్పసూర్యోదయప్రయోగశ్చతేన జరీభృంభంతః అతిశయేన భృంభమా

యమకులగళద్వేతపసామ్ । తథాప్యేతాపీతపక్రమ
వలంబ్యాథజగతీం నిజైర్విలాజాలైరిహహవిదధాతే ప్ర
ముదితామ్ ॥ ౧౫౧ ॥ పున్యస్థితశంకరదారసౌరభజరీ
భృంభత్కటాక్షచ్చటాపాతాః కల్పలతావితానసుమనో
గుంభప్రియంభావుకాః । తస్యాసౌనవకాశిదాసవిదుష
శ్చంపూప్రబంధామృతే పూర్వః కావ్యవిదాంప్రకల్పితస
ముల్లాసోవిలాసోగమత్ ॥౧౫౨॥*

డాః అతిసుందరాదృత్యథః- యేకటాక్షాః ॥* ॥ యద్గతాగతవిశ్రాంతిమై
చిత్రేణవివర్తనం- తారకాయాకళాభిజ్ఞాః తంకటాక్షంప్రచక్షతత్త్వతీనం
గీతరత్నాకరాక్రమణాః తేషాం ఛటాః తాసాం పాతాః ప్రవృత్తయఃక
ల్పలతేత్యాదిసకలేస్సితాథా ప్రదాదృత్యథః- ప్రియంభావుకాదృత్యత్ర ॥*॥
కర్తరిభువఃఖిష్టుచ్ఛుకభావితి కతేరిఘ్నకథో ప్రత్యయఃఅరుద్విషదజంత
స్యనుమ్ - పూర్వఆదిమః ॥ ని ॥ పుంస్యాదిః పూర్వపారస్యైత్యమరః- వి
లాసాదిపరిచ్ఛేదస్యసంక్షా ॥ శిష్టంస్పష్టం ॥*

ఇతిశ్రీ పదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణశ్శ్రీమహా

పాధ్యామ పక్షధరయల్లయార్యభాగ్యతనయేన

అక్కయసూరిణామిచితాయాం భాగవత

చంద్రాభ్యాసయాంరత్నవళిసమా

భ్యాసాంప్రథమోవిలాసః

7

శ్రీ రస్తు.

శ్రీ పృష్ఠపరబ్రహ్మ ఛేనమః.

చం పూ భా గ వ తే- స వ్యా భ్యా నే-

ద్విషీయః లాస ప్రారంభః.

అ॥ అథేదాసీంబాలలీలా స్త్రింకల్ శ్లోక్యావణంయతి॥ మత్సర్వస్వేవత్యా
 నిభిః ॥ అచూల్యం లోకాంతరమత్యక్షణః- లీలాజాలంబిలాససమూహం॥
 స॥ లీలాంబలాసక్రియయోరిత్యమరః- అదితస్వీకృతవాక్-చకా కేతయవత్-

మత్సర్వస్వమదీయజీవితమమప్రాణాంబలా తేతితతత్రపే

ష్టా యేన ముహుశ్చుచుంబజననీయద్వాహరిభావలికః ।

తనైత్రయశోదాప్రేక్షేతనైకృష్టలీలాజాలాయచ అస్థాకంనమో నమస్తా
 రః - ఆస్తీతగమ్యతే॥ అస్తిభావంతి పరాప్రయుజ్యమానాస్యస్తీతిమహా
 భావ్యవచనాత్-భవంతీతిపూర్వాచార్యాణాంబలస్సంజ్ఞా-అత్రహరిర్బాలి
 శబ్దపదసూచితేనలోకాంతరాలంబనవిభావేననిర్మిమిత్రహంసాస్సవృథా
 వణిల్లలనాదిభిః- ఉద్దీపనవిభావై శ్చాటువచనచుంబనాదిభిరనుభావైర్హ
 ర్వాదిభిస్సంచారిభావై నురక్తసిద్ధైర్నైశ్చోమాంచాదిసాష్టిక భా
 వైశ్చసంయుక్తకౌమల వర్ణాసందర్భా సహృత్తైర్నిరతిశయానంద ని
 రతిశయరూపౌవత్సలరసఃప్రతిచుతే- నను వత్సలసస్యైవా నంగీకారా
 దీద మయుక్తమితిచేత్ - వత్సలు సమంగీకుర్వన్నైవద్రష్టవ్యః- కింస్థాయ్య
 భావాదుతసామగ్న్యభావేనరస్యమానత్వభావాత్ - నాద్యః వత్సానివిష
 య కరతే రెవస్థాయిత్యాత్ నద్వీతీయః లోకాంతరవత్సరూప విభావస్య
 అస్పష్ట భావణానిమిత్రహంసాదే రుద్దీపనవిభావస్య ముహుముఖహు రవ
 లోకస చాటువచనాద్యనుభవస్యరొమాంచాదిసాష్టిక భావస్యచింతాది
 సంచారిణాంచ సక్షేపవిశిష్ట సామగ్న్యభావస్యమానత్వాత్ - ఏతేనశృం
 గార ఏవాంతర్భావభిక్షపతఃతక్పరాస్తావలక్షణవిభాగాదిసామగ్రికత్వేన
 అన్యోన్యఃపయక రతిస్థాయికత్వా భావేనచ అభేదాభావాత్ - నచరతి
 సాయికత్వేన సాయ్య భేదాద్భేదావసంభవతీతివాచ్యం - నాయకానా

౫౦

చుపూర్ణాగవతే - సహ్యాభ్యాసే,

యకవిషయత్వేనవత్సాదివిషయత్వేన వత్సాది విషయకత్వేనచ భదాత్
వైజాత్యస్యానుభవసిద్ధత్వే జాతీకృతభదస్యాపినత్వాత్ రతిత్వమాత్రేణాభ
దేమనోధమత్వమాత్రేణస్థాయిభేదాభావాచ్ఛృంగార సోస్యాదీనామపి
భదానస్యాత్ - నచవీరాదిస్థాయిభావవిలక్షణరతిత్వానుగత స్థాయికత్వా
త్వీరాదివద్వాత్సల్యస్యసా నరత్వంనసంభవతీవాచ్ఛృంగారోక్తరీత్యా
ప్రసిద్ధశృంగారవిజాతీయత్వేనతరవ్యాప్తతరతిత్వానుగత స్థాయికత్వేపి
అతర్చావాభావాత్ - అతఏవనైయాయకమతేద్రవ్యవిభాగపృథివీజలయో
రితరవ్యాప్తతరసవత్వేనానుగమేపి గన్ధవత్స్నేహవత్సాభ్యాంవైజాత్యా
న్నజల్యపుథివ్యామస్తర్భావః - అతఏవదశమరసశ్చైత్యేకదేశిజః - ఆస్తువాఅన
యో రేకరసత్వంఅత్యోన్య వైజాత్యాదానవీరదయాదివదేశరసావాంతరభే
దాశ్శృంగారవాత్సల్యదయః - అతఏవప్రాచాంగ్రణేషు శృంగార శబ్దఃస
జాతీయ వాత్సల్యాదీనాముపలక్షకః - అతఃశృంగారవిచిక్తః వత్సలరసో

స్మైరాస్యఃకిమపిబ్రువన్మిజజనన్యాలోకనాదుర్లలల్లిలాజాల
మమూల్యమాదితనమస్తస్మైచతస్మైచనః॥౧॥ గుజైరనవ
లంబితాం నియమిచిత్తడోలాంగమాగమత్యజమణీయసీమ
సదనుచ్ఛూతాశ్రితామ్ | జగద్గురురపిశ్రిత స్వయమ
వాపయస్సంమదంచలాధృతగుణా గురుర్మోమతస్య డో

ప్యస్తీతిసిద్ధం ॥ ౧ ॥ గుజైరితి ॥ గుజైర్విషయైస్సత్వాదిభివా అనవలంబి
తాంనిగుణస్తావృత్తి శబ్దాదిజ్యేంద్రియా ముఖ్య తంతుష్వీతి వైజయం
తీ - అతఏవగమాగమత్య జంగమనాగమన రహితాంవైరాగ్యా నిశ్చ
లామిత్యభావః - అణీయసీం నైయాయకమతే అణిత్యా ధ్యుపగమాతీ -
అసంత్య పరమాథా భూతాని అనుచ్ఛ భూతాని సూక్ష్మ పృథివ్యాది
భూతాని వైరాశ్రితాంసూక్ష్మభూతమయీ మిత్యభావః - డోలాపక్షే
తుగుజైః రజ్జుభిః అనవలంబితాం అతఏవ గమాగమత్యజం నిశ్చలాం ఆ
ణీయసీంశయనాథామపర్యాప్తాం అసంతిదష్ట్యాని అనుచ్ఛభూతానిత్స
ద్రజంతవోమత్సుకాదయస్తైరాశ్రితాం ఈదృశీనియమినాం చిత్తమేవ
డోలాతాం యోహరిః స్వయంజగద్గురుః జగదీశ్వరోపినా అన్యత్రజగ
తోపిగురురతీస్థులోపినా శ్రితస్సక సంమదమవాప॥ తస్మైతి ॥ తాదృశ
దోషభూతాం డోలానుప్యాశ్రిత్య సుఖమనుభూతవతతత్వభావః - అ

సామంధోలాయంతు పూర్వోక్తదాహనసంపత్త్యాహ - చలేత్వాదినా-
 ధృతగుణాసరజ్ఞః మత్తు-కాద్యభావరూప గుణాశేనీ చేతిదోషద్వయని
 రాసత్తితీర్థ్యయం- అత్రాధారాధయయోమనఃపరమాత్మనో రాసరూ
 ప్యాభావాదధికాలంకారః॥ * ॥ ఆధారాధయయోరాను-ప్యాభా
 వాధికామతత్తితిలక్షణాశ్చ ॥ ౨॥యదితి॥ అమృతదంము క్తదంసుధాప్రదం
 చ॥ ౩॥ అమృతంరివిభేదాత్తే యజ్ఞ శేషే మరాశనత్తితివాడికోశే॥ మధు
 సారం మధునామక రాక్షసబలం త్వాద్రస్థితాంశంచ॥ ౪॥ సారోబలేన్ధి
 రాంశేచేచ్ఛమరః ॥ ౫॥ పురేతి॥ పురాభావపూర్వజన్మనిరామావతారభ

లాముశ్చ ॥ ౬॥యత్సామ్యజసామృతదంకరాజ్ఞం విగృహ్య
 యద్వామధుసారమాధాత్ తత్సంగీసమంగుళిషేషనిశ్చయం
 బాలోహరిశ్చుంబతునాత్రచిత్రమ్॥ ౭॥ పురాభావేకింకర
 వాలమాశ్రం యోమేకృతానునక శకాకదగ్ధమసమేయో
 నేషత్తివదాలస్సృమ్మహారిదీపశిఖాంవృవాస్యత్ ॥ ౮॥
 మనోగతంస్వప్రతిబి బమాత్తుంచక్రహారిర్యచ్ఛిథిలం మనః
 ప్రాప్తం స్మృత్యైవతద్దపకాగంస్వమాత్తుంచాలానఖై స్త
 చ్చిథిలంవ్యతీతృత్ ॥ ౯॥ పురాతనస్యాభివస్య వాస్యాద్య
 క్తస్యనిర్వాణమితో ముకుందాత్ ॥ మహాత్మనైకాపి
 వినభక్తాద్యభూవనిర్వాణమముష్యచిత్రమ్॥ ౧౦॥ చిత్రేని
 రుద్ధస్యచిరంమునీనాం బద్ధస్యచాపిస్తృతితంతుజాతైఃసర
 గళోనిమ్మమణోత్సవేన యుక్తామకుందస్య శిశోఃప్ర
 మోదః॥ ౧౧॥ మాతాపితృత్వంభవనీతికస్యాప్రేక్షాను

త్యక్షణ-కింకరసానుమాం ప్రస్యబాలోవబయోరథదాత్పుచ్చః- కింకరీ
 భూతబాలోవ్యస్యతే- అథాప త్రినలంకారః-లక్షణంతూ క్తం॥౧౨॥మనో
 గతమితి॥ అంతఃకరణగతపరమాత్మప్రతిబింబత్వా జ్ఞేవనేతిభావః- ఆ
 మ్మంస్యాభిన్నంకతుమిత్త్యక్షణః- శిథిలంచక్రజ్ఞానసంపాదన ద్వారానాశ
 యామానేత్యక్షణః- స్మృత్యైవేత్తుత్రేతా ॥౧౩॥ పురాతనస్యే-భక్తస్యా
 స్మస్యప్రతితస్యచ॥ * ॥ అంధఃకూరంభ క్తమిత హలాయుధః- నివాణంశ
 త్మప్తిజన్మసుఖంమోక్షశ్చ - మహాత్మనైకాపి ఆన్నప్రాశన మహా
 త్మనమిత్త్యక్షణః॥ ౧౪॥ చిత్రేతి॥ స్వప్తమేతత్ ॥౧౫॥ మాతేతిత్వంకస్యామా

౫౨

చంపూభాగవతే - సన్యాభ్యాసే,

తాపితాభవనీతి అనుముక్తిః పుష్టః ॥౧॥ ప్రశోన్నయోగపూర్ణచేత్యమ
 రిః- మృషానాథూదితి- జగజ్జనకత్వాత్తస్యేతి భావః ॥ ౨ ॥ స్తంభమితి ॥
 సక్తిశోకాబాలః సూరిః గృహంతరస్థం స్తంభం స్థూణాం సమాలంబ్యధృ
 త్వా ఆచాడదస్తాదుత్థితః - తస్య ఉత్థితస్య కృష్ణస్యవాః లోక సేన పితృ
 నాందస్య ప్రహ్లాదవృద్ధిసంతోషాంతిశయః - ప్రశంయస్తన్నామకశ్చాత్మిక
 భావశ్చ నాస్తుకింస్యాదేవేభ్యః - వ్యంగ్యభావస్తు ॥ సహరిన్యూనిం
 హతిశ్చభావః - గృహంతరస్థం స్తంభం సమాలంబ్య ఉదస్తాత్ - స్తంభం ని
 భిః ద్యౌర్దగతభిశ్చభావః - తస్య నృసింహస్య విలోక సేన ప్రహ్లాదస్య భక్తస్య
 వృద్ధిపితృస్తప్తముః సారణ్యకథితః ప్రశంయోనాశోపినాస్తుకింస్యాదేవే
 భ్యః - అత్రాథాంతరప్రతితిః - శబ్దశక్తిమూలభవసి రెవప్రకరణాది
 నా అభిధాయా నియంత్రితత్వేన అభిధయా అథాంతరప్రతిశ్య సంభ
 వాన్నచా ప్రకృతార్థాస్యాపిశక్యా ప్రతిపాద్యస్యాభిధేయత్వా వశ్యం

యుక్తస్సయశోదయాభావకః । తేవేతియత్ప్రమానతన్మృ
 షాధూత్సమీకృతం ప్రాకృతపాఠవాచా ॥౨॥ స్తంభం స
 మాలంబ్య గృహంతరస్థమాదాపుదస్తాత్సూరిః కిశోరః ।
 ప్రహ్లాదవృద్ధిః ప్రశంయోపికిన్న పితృనాంతస్యాస్తు విలోక

భావేనవ్యక్త్యనపేక్షణాదితివాచ్యం - అర్థశక్తి మూలభవనావపి ల
 క్షణయోవోపపత్త్యాంజనానస్యాత్ - యశ్చిచముఖ్యాభావాధాద్య
 భావాల్లక్షణా ససంభవతీతి వ్యంజనాపేక్షేతిమతం - తహిణానా
 భావశబ్ద ప్రయోజక ప్రకరణాదస్యతమాభావేన అభిధయా అప్రకృతా
 ర్థాప్రతిత్వసంభవాద్యర్థమిదం వాచ్యేత్యుచ్యం - ఆస్యథాప్రథమ
 వివాప్రకృతార్థా ప్రతిత్యాపతేః - నచప్రకరణాదేకం ప్రతిబంధకమి
 తివాచ్యం. పశ్యాదపితృతవీవ ప్రతిబంధాదభిధాయా అథాంతరప్రతి
 త్యసంభవాత్ సచాభిధాయాలక ప్రతితిం ప్రతిఅథాంతరప్రతిత్య ప్రకర
 ణాదే ప్రతిబంధకత్వాద్వ్యంజనయా వ్యథాంతరప్రతితి నానంభ
 వతి ॥ అత్రవ్యంజనాయాశ్చబ్దశక్తిమూలత్వేన అథాంతరప్రతితేః శక్త్యా
 విజన్యత్వాదితివాచ్యం - శక్తిమాత్రప్రయోజ్యవీవ జ్ఞానేతన్యప్రతిబంధక
 త్వేన అభిధానమాకృతవ్యక్తిప్రయోజ్యేతస్యాప్రతిబంధకత్వాత్ - వస్తు
 తన్మతశ్చైవచాభావస్మరణమాత్రవీవోపయోగః - శబ్దప్రతిత్యావ్య

జరాయామవన్యాపారభృతి సతతప్రతిబంధకత్వశంకాపీతి శశ్వశక్తియూ
లభ్యనానకాచిదనుపపత్తిరిత్యలం విస్తరేణ ఎవమస్మిన్నాశ్చ యావత్
గ్రంథసమాప్తిశబ్దశక్తియూలభ్యుపరేవ ప్రాయశః తత్ప్రసవత్రాపి శ్లే
షాదిబుద్ధిమహాయహృదయాశుభిరనిధాతవ్యం ॥ ౯ ॥ పదేపదభృతి ॥
సతీగతిం స్థలితగతిః నివిచికిత్సం పరమాత్మజ్ఞానంచ స్థలితగతి సంస్త
రజేన సతీగతిభావవీతి విచిత్ర మిత్యర్థః ॥ విపద్భావమితి ॥ విపదాం
భావస్సత్రాతాం ప్రాప్తైరపి విపత్పరింపరా పరీభూతైరిత్యర్థః - అ
న్యత్రవిపద్భావం పదరిహితత్వం ప్రాప్తైః సంభవిత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥
సమందమందమితి ॥ యత్ర లనెనయదీయమ - దగన్యస నధానెన ॥ ౧౧ ॥
సతీగతిరితి ॥ హంసోనచేదిదృశంగతిసాందర్యం నఘటత ఇత్యర్థః - అతఏవా

నెన ॥ ౯ ॥ పదేపదేనస్కలనం సబాలశ్చచాలయత్తజ్జ
యతుక్తియై నాసతీగతిస్సంస్తరజేపియన్ముగ్ధా - వాస్యే
తి నచిత్తమ్ ॥ ౧౦ ॥ సమందమందం విచచారచా
రుతదాయ దానంద పదం తదను ॥ ప్రాప్తైః విపద్భా
వమపి ప్రకాశముజ్జ్వలైః త్యైః గలనైగమ్య ॥ ౧౧ ॥
స ॥ సతీగతి స్తత్పదమాశ్రితభ్యాయత - స్తోసానకథన్న
హంసః ॥ అతిస్ఫుటేకృష్ణ పదేన్యమప్తిన్నధాతౌ రా
ష్ట్రేన్యమిదంతు చిత్రమ్ ॥ ౧౨ ॥ తత్పాదసంకరసము
త్రితాసుభూమిమలత్క్వాన్యకభస్మవానః ॥ నవీనవేతత్త్వ

త్రాసుపమాలంకారః - అన్యత్ర సతీగతి మోక్షమితి - తత్పదమాత్రా త్రదీయ
చరణధ్యానైవైవలభ్యా - భక్తైరితి శేషః - యత స్తః కారణాత్ హంసః
పరమాత్మకథం సభావేత్ భావేదేవేత్యర్థః - హంస త్వేపి త్రివిధ
హంసేషు కొసా హంసభిర్యతేతమా - కృష్ణపదే నీలచరణేస్థితేపి ధా
తౌ రాష్ట్రేన్యం నేతివిచిత్రం - నీలచంచు చరణాహంసో ధాతౌ
రాష్ట్రే ॥ ౧౩ ॥ రాజహంసాస్తు తేచ చు చరణైలోకాసాత్తేస్సితాః ॥ మలి
చైర్నైకాత్మాస్తేధార్తరాష్ట్రేస్సితేతరైరిత్యమరః - అన్యత్రకృష్ణపదేకృష్ణ
త్వేధార్తరాష్ట్రేన్యంభృతరాష్ట్రేసంబంధిత్వంతతత్త్వ పాతిత్వమితియా
వత్ ॥ ౧౪ ॥ తత్పాదే ॥ లక్ష్మ్యస్సంపత్తేః కాంతైః త్రియోవా ॥ ౧౫ ॥ శా
భానంపత్తిపద్మాసులక్ష్మీక్రితిగద్యత ఇతిశాశ్వతః - నవీనం చిత్రం స్థల

౫౪

చంపూభాగవతే : సవ్యాభ్యాశ్చ,

పద్మగాంధీల గతపద్మముద్రారూపకమలగతేత్యర్థః-అన్యత్రస్థలకమలవా
సిని సాలక్ష్మీస్సరోజకాంతిం తత్రత్యాంలక్ష్మీం చ అతియాతి అతిశేతే-స
రోజాపేతయాస్థలకమలస్యసిన్ధుత్వాదిదంచిత్రమితిభావః॥౧౩॥ అక్ష్మా
త ॥ తూణం గ్రాహయతిస్థ ఉపవిశతిస్తేత్యర్థః- గ్రహాన్వికమణక
త్వం కంచిస్నేహ్యంతి- ధాతువృత్తికారాస్తుద్వికమణకోయ మిత్యాహుః-క
దాచిదేనంగిరోనస్స శేయురితిఅయం మూకోభవేదిత్యర్థః- సాశ్రుతిః॥
శ్చ ॥ యతోవాచానివతంతత్యతిశ్రుతిరితిభావః- కథమాబభాషేకథమవ
దత్ సోక్తార్థస్యాన్యథాభావాదితిభావః॥౧౪॥ యస్మిన్మణి॥ అసంకీర్ణం
యథాతథాయథా పూర్వోత్తరాక్షరయో స్సంసంగోనభవతి తథేత్య
ర్థః- ఫణి నిమాణంకాద్యక్షర లేభనం- అన్యత్ర ఆసంకీర్ణంగుణకమణ-

లపద్మగాంధీ సరోజలక్ష్మీ మణియాతిశేతి ॥౧౩॥ అక్ష్మాంబు
తాశేతి వచాంసితూణంశిశుం ప్రహరాగ్రాహయతిస్థ
శారీమ । కదాచిదేనం నగిన్సన్వేశేయురితిశ్రుతి
స్సాకథమాబభాషే ॥౧౪॥ యస్మిన్మణిఃకా మశేషవ
ణనిమాణబాతుర్యమనన్యలభ్యమ్ అశీక్ష్మిక్యన్లోపినమ
స్తవణపరిగ్రహేసోయమిదంసవీనమ్ ॥౧౫॥ ప్రాధాన
పిగ్రాహయతుం రుణద్ధిసదక్షరం గాథమనశ్చతోయః । స
దంభడింభాకథమక్షరాప్యైపలాయదత్ గురుణానిరో-

విభాగన అశేషవణానాం గ్రాహణాదీనాంసృష్టిః సోయంకృష్టోషి అ
శేషవణాపరిగ్రహే సర్వాక్షరస్వీకరణే - అశీక్ష్మిశీతత్యతిచిత్రంకృష్టః
సీలోపిశుక్లపీతాదిసకలవణాపరిగ్రహేశీతత్యతిధ్వజి॥౧౫॥ ప్రాధానితి॥
లోకవయ సాప్రాధాః చిరమనశ్చతో బాలకా అక్షరగ్రహణా
యరుంధంతి ప్రకృతేతు తద్వైసరితమితి తాత్పర్యార్థః - వాస్త
వాథాస్తుయోక్యస్తః గాథమనశ్చతః అనశనరూపం తపః కువాణాణా
ప్రాధానధీతసాంగసావధ్యాయాక సజ్జాభ్యమక్షరంబ్రహ్మ ॥ ౧౬॥ అక్ష
రంబ్రహ్మవణయోరితిరుద్రః - గ్రాహయతుంప్రాపయితుంరుణద్ధివిష
యేభ్యోనివతేయతిజ్ఞానంసంపాదయతిచేదిత్యర్థః ॥ శ్చ ॥ తేషామహం
సముద్ధతా మృత్యుసంసారసాగరాదిగీతావచనాత్ । దంభడింభా

కపటచాలః-సలాయనంపలాయః- భాజేఘర్ష- తత్రవత్సః ॥ ౧౬ ॥ ఆ
యమితి ॥ ప్రాకృతపదప్రాకృత్యేదాల్పాత్మికమేపిత్యర్థః-ఉదారకాష్టాశ్చ
తేనస్థూలదారుమయేన - వయోగారవవశేనస్థూలదారుమయవృషభా
పేక్షేతిభావః- అన్యత్రఉదారకాష్టా అత్యుత్కృష్టః ॥ ౧౭ ॥ కామ్యోత్క
షేన్ధితాదిశీత్యమరః- తామాశ్రితేన అత్యుత్కృష్టే నేత్యర్థః - పృష
ణసుకృతేనసహ॥ ౧౮ ॥ సుకృతేవృషభేవృషభీత్యమరః - యన్యకృష్ణస్యకృష్ణ
సంధమనంస్థాపనాథాఽయప్రవృత్తిరితిభావః॥ ౧౯ ॥ యదితి॥ వత్సా లా
త్యాదత్తభివత్సలః - లాతదానైభిత్సాధాతో రాతో సుపసగళక ఇ
తికప్రత్యయః - తస్యభావోవత్సలత్వం - జనానదకయతి చాధత్యభిజ

ధ్యః ॥ ౧౬ ॥ ఆయంగచాయంవృషభోమమేతనజంతుభి
ర్దారుమయైరభిలత । యత్యుజనంప్రాకృతపదవృద్ధదార
కాష్టాశ్రితేనైవవృషేణచిత్రమ్ ॥ ౧౭ ॥ యదేవవత్సాన్స
రిగృహ్యైరేమేతదస్యయుక్తంఖలువత్సలత్వమ్ । విచారయం
తఃకథమన్యధాతుజనార్దనేవత్సలతాంప్రతిమః॥ ౧౮ ॥ కూ
రంసుధాకల్పమభుక్తుకృత్సంసారంప్రతిగ్రాసముపా
సనాధిః । నిర్బంధతామేవహిమాన్యగ్రమాసేదజస్రస్యప్రం
తమహిమానతస్య॥ ౧౯ ॥ యదర్థితోభోక్తమసౌనవిత్ప్ర
ముహుస్తదుద్వలవిలాసమాత్రమ్ । భక్తాసురక్తఃకథమన్య
ధాతుసభక్తవైరన్యభరంబిభత్స॥ ౨౦ ॥ ఉద్వైర్వృద్ధీయం

నాదకనః-ప్రతిమావిశ్వసిమనః॥ ౧౮ ॥ కూరమితి ॥ కూరమన్నంతిశనం॥
౧౯ ॥ కూరమాహారభిక్షస్థపర్యాయే వ్యజయ్యః - ప్రతిగ్రాసంప్రతికమిశం
ఉపాసనాభిరభ్యుచనాదిభిర్బుధ్నతామేతి ॥ లోక ఇష్టసాధనతా
జ్ఞానకూన్య తయాఅభుంజానస్య చాలస్య మాధ్యంఃర్పన్నతాంతుప్రా
ధిః - ప్రకృతేతుతద్వైపరీత్యమితిభావః- తత్రహేతుమాహ- అజస్రకృ
ప్రమితి-చోరిత మద్దపానాదినా సంతతత్వప్రమిత్యర్థః - అన్యత్రావా
ప్తసమస్తకామమిత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ యదితి॥ అధికతః ప్రార్థితఃసవిత్సృజన
న్యా॥ ౧౯ ॥ అంబాసవిశ్రీజనసీమా తేతిహలాయుధః - ఉద్వైలవిలాసమాత్ర
మితి- సత్వన్నవైరస్యాదితిభావః - భక్తాసురక్తఃఅన్నాభిలాషీ ఆభితక్త
పాశుశ్చ ॥ ౨౦ ॥ భిక్షాన్ప్రీభక్తమంధోన్నమిత్యమరః॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ అష్టా

౫౬

చంద్రాభాగవతే - సప్తాభ్యాసే,

మితి॥ వ్యయతానప్యా - సరః ధికదుగ్ధపిపాసాభావే నిరంతర దుగ్ధాభి
 శాయాకథంభవేదితిభావః॥ ౨౨॥ భూత్వేతి॥ ప్రకటయథాతథాస్వ
 యంవిధుర్విష్ణు శృంధస్స భవన్నపి॥ ని॥ విభుర్విష్ణో చంద్రమసీత్య
 మరః - రిరంసుః రంతుయచ్చుః యేనమాగ్ధేన బాలాః క్రీడనాయ గం
 ద్రువాంశంతీతినసిద్ధిః - స్వపదాశ్రితే విష్ణుపదా సరనామక వ్యామా
 శ్రితే॥ ని॥ విమర్శిష్టపదమిత్యమరః - స్వచరణసేవకచ ఆస్తికచం
 ద్రేషప్రాపతామతిఃకులభవ్యబుద్ధిఃస్వపదాశ్రితోనదులభాభి॥ ౨౩॥
 యదితి॥ న్యైశుత-తనువిస్తారే॥ ౨౪॥ పయ్యతి॥ అమృతంసుధాం

తపయాంసితస్యపయోమహాప్రేక్ష్యతువాషనత్వమ్ । అ
 పాహరత్తాని తథాపికేనతస్యావగమ్యంనిభిలోన్నతత్వమ్॥
 ౨౧॥ లద్ధాంస్వమాతురపిచావ్యవశాదవాప్తా మాసాస్వ
 ద్యమగ్ధలహరీమనవాస్తత్వప్రీమ్ । సంస్కృత్య బాలవన
 మాలినమాశ్రితోసౌమద్ధాంబుధింకుతభిత్వయితాద్యశం
 కా॥ ౨౨॥ భూత్వాస్వయంవిధురపిప్రకటంరిరంసుఃయే
 నాసకృద్విధుమసౌజనసీయయాచె । దుష్ప్రాపతామతి
 రవిస్వపదాశ్రితేస్త్రితేనైవమాగ్ధమిదమస్తుముదానిదా
 నమ్॥ ౨౩॥ యదవ్యక్తైర్వజైఃమధురమధురంవ్యాహ
 రదసావహేతుంహాసంవావ్యతనతధరస్తేరవదనమ్ । ని
 రుద్ధాయత్రైష్ణాప్యసరదగమాన ర్నితకరోనతస్మైకోనా
 మస్పృహయతువిలాసాయజగత్॥ ౨౪॥ పయ్యపీత్యాచా

హేతుంపనిగూఢం ప్రకాశం యథాతథా చా ర్శ్యేణ నీయమానం వస్తు
 స్వల్పచూల్కంప్రకటతయా దీయమానంతు మహాఘోమితి అపేక్షావై
 చిత్యమితిభావః - ముషితేష్వప్నమితి॥ *॥ యస్యానుగ్రహమిచ్ఛా
 మిరస్యవిత్రంహరామ్యసామితివచనాదితిభావః - అవినయం దౌర్జన్యం
 ఆత్రపరివృత్తిలంకారః॥ *॥ పరివృత్తిర్వినిమయోనూనాభ్యధికయో
 మిధభితిలక్షణాత్ - ననుయత్రన్యూనందత్వాఆధికం గృహ్యతేతత్రై
 వపరివృత్తిలంకారః - నిచ్చిత్తివిశేష సద్భావాత్ - ఉదాహృతంచత
 థాప్రాచీనైః॥ *॥ జగ్రహైకంశరంముక్త్యాకటాక్షా సరిపుత్రీయా
 మితి॥ న్యూనంగృహీత్వాఆధికసమకలస్యమాగ్ధపర్యవసాయి శయా

నాలంకారత్వం - క్షవిద్విచ్చిత్తి విశేషసద్భావేషి ప్రాచీనైరనుదాహృత
తత్త్వాభ్యేతితత్ నాయంకలధమః - విచ్చిత్తివిశేషసద్భావేతస్యాప్య
లంకారత్వావిత్వాత్ - సకృతేహిన్యూనమపిదుద్ధాదిస్వీకృత్య మేతా
భ్యంపరచ. పురుషార్థాదన్యవానిశ్యనన విచ్చిత్తివిశేషోన్యైవ - కతఃఆ
యంపరమాత్మేతి జ్ఞానాభావాత్ - గోపాస్త్వతపివ దుద్ధాదిసప్రయ
చ్ఛంతి - అప్రదాననభగవదారాధనాభావాత్ ముక్తిర్నసిద్ధేదతాబ
లాత్మా - రేణదుద్ధాదికం తేభ్యోగృహ్లాక ముక్తిప్రయచ్ఛతీత్యనేనభగవతః
పరమకారుణికతత్వంశ్చ్యతే - కించ॥ *॥ స్వల్పమేవగుణంగృహ్లాన్ప్రమా
దమదదాద్భూమిమత్పుదాహరణాంత రేకస్య చిదనతి రవ్యం స్వకావ్యం
| శ్రావయోఃకవేః కావ్యాత్స్వల్పమపిగుణంగణంగృహ్లాక అతివిదగ్ధకశ్చనవి
ద్వాక పునఃపునరభిసంవసేనతస్మై ప్రమాదాతిశయందత్తవానిత్యనన

ర్యాదమృతమనిగూఢంవితరతః ఫలంకించి నీత్వా నిఖలఘ
లజాలానిదధతః | ముషి త్వేషద్విస్తంస్వపదమపి తేభ్యోవి
తరతః కథంఘాయస్తస్యా వినయమపినతావ్యతుజనః ॥
౨౫ ॥ సయస్వాదంస్వాదంత్వరితమతిదూరంప్రసరతః
పునమాతురుగ్ధరనునయనజలైరుపయతః| ఘృతక్షీరద్ర
ఫ్ఫాకలితవపుక్షస్తస్యహసతస్సుఖంఘీలాజాతైః కియపివ
సవిత్రిసభజతామ్ ॥ ౨౬ ॥ అకాలుష్యంజ్ఞైతదవయవ

శ్రోతునిరవధిక సౌజన్యవ్యజ్జతభి విచ్చిత్తివిశేషోన్యైవేత్యలంకార
త్వమవివాచం - నవప్రాచీనైరనుదాహృతత్వ మాత్రేణ అలంకారత్వం
నసంభవతీతివాచ్యం-సాహిత్యచింతామణీకృతావీరనారాయణేన ॥ *॥
బాలేనాథ విముంచనూనిరుష మిత్యాదాపుదాహృతస్య ప్రశోత్తిరి
కాలంకారస్య అప్పయదీక్షిత క్షీరజై రుదాహృతస్య లలితాలంకార
స్య సమప్రాధాన్యసంకరస్యవ ప్రాచీనైరనుక్తత్వేపి విచ్చిత్తిసద్భావే
నాలంకారత్వా సపాయాత్ అపిఎవోక్తం సాహిత్య చింతామణే ॥
* ॥ తేవాద్యాపిహితల్ప్యం తేకస్తాక కాశ్చ్యైవనవక్ష్యతీతి ॥ ౨౫ ॥
సయస్వాదమి॥ ఉపయతస్సమిప మాగచ్ఛతః - ఉపహార్యాతితోల
టక్మతాదేశేద్రఫ్ఫాబిందవః ॥ ని ॥ విప్రుట్టిప్రపవతోబిందుస్తాకాద్ర
ఘృతైవైజనుం॥ ౨౬ ॥ అకాలుష్యమితి॥ ఏకత్రమానిన్యాభావః అన్య

౫౮

చంపూభాగవతే - సవ్యాఖ్యానే,

త్రపాపాభావః పంకాపాయః కదమాపాయః పాపరాహిత్యంచ॥
 ని॥పంకాస్త్రీకర్మమైససారితివై జయంతి- నిలేకపత్వంద్రవీధూతపస్త్రసం
 సగాభావః పాపసంబంధరాహిత్యంచ॥ ౨౬॥ అనశ్చరుదితైరితి॥ అ
 సాంశ్వువచనగ్రహైః సాంశ్వువచనాశ్రవణైః జనన్యాస్తద్విప్రియ మహి
 తంకుశితలస్థానామపిహితం తద్విప్రియం కథం జనన్యాః ఆహితమిత్య
 థః॥ ౨౭॥ మాతరితి॥ అధునాఅపరాహ్ణాకదాతహీతితసీక
 దావాదాన్యసీత్యథః॥ ఆయాతుపితృప్రసూరితి - సాయంకాలస్సమా
 గచ్ఛ్యోత్యథః॥ ని॥ సాయంసంధ్యాపితృప్రసూరిత్యచరః - పితృనశం

ధూళీవృత్తికరాదధూత్పంకాపాయ స్తదురుపదపంకచ్ఛు
 రగతః॥ అధూన్నిలేకపత్వంద్రవీధూతపస్త్రసం
 శోదాయాకస్మాదితిఖలునవిద్మకథమపి॥ ౨౮॥ అనశ్చరు
 దితైరిసావసమయేపయఃప్రారథ్యైః కరాంబరవికషణ
 తైర్భువిసరోషముల్లుంతయైః॥ అసాంశ్వువచనగ్రహైరకృ
 తవిప్రియంయత్తద్దాతపోనిచయ సంచితంతదహితం జ
 నన్యాఃకుశః॥ ౨౯॥ మాతదేహిపయశ్చిశోకిమధునావ
 తేతదుగ్ధంకదాతహీత్యయాతుపితృప్రసూరితిమధునాతా
 తప్రసూజీవతి॥ నోసాయంకిమిదంతమః ప్రకటతాసా
 గర్భగహేస్సుతేత్యాలాభోస్తుయశోదికాతనయయోన
 శ్చ్యేయసేధూయసే॥ ౩౦॥ గాయంతీవివిధాకథామూర
 రిపోః పూవావతారాశ్చితా షోటాచాలన మాదధేయ
 దుదయన్మోదాయశోదాశిశోః॥ శ్రుత్యైతత్సుఖపారవశ్య

జన్యప్రసూమాతా పితామహీతియావత్ - సాత్రయాత్వితివ్యజ్యతే-
 గర్భగృహేగృహంతవతిగృహేయశోదైవయశోదికా - స్వాధేక
 ప్రత్యయేకణితీహ్రస్వప్రత్యయస్థాదితీత్యాది నెత్వం - అత్రప్రశస్తిత్త
 రికాలంకారః-తదుక్తంసాహిత్యచింతామణి॥ అన్యోన్యభాషణంయ
 త్స్యాత్సప్రశోత్తరీకామతేలిత్యణాత్॥ ౩౧॥ గాయంతీతి॥ నిదో
 త్పాతనాథమితిభావః - శంద్రీచ్ఛలాచితి - నేయంతంద్రీ - కింతుస్వ
 కీయ పూవావతార లీలాశ్రీచణ జన్యసుఖ పారవశ్య మేతేత్యథః-
 అశవినాత్ర కైతవాపహ్నుతి రలంకారః - కైతవాపహ్నుతి వ్యక్త

క్తా వ్యాజాద్యై నిఘ్నాత్తేః పదైరితిలక్షణాత్ ॥ ౩౦ ॥ ఏవమితి ॥
నియంతుమపారయంతీ శిషితుమశక్త్యాప్రభుపుత్రత్వా దణెయత్వాచ్చేతి
భావః-సంఘాయమిశిత్యా ॥ ని ॥ సంభవస్సంహతావపీతినిఘ్న-టుసా రే ॥
౩౧ ॥ సేతి ॥ ఉపాలంభోనిందా-అనాకణిక-తమవాకర్ణననటనం-అనురహస

మభజద్యద్వాసతంద్రీచ్ఛలా దాకల్పం వితనాతున స్తుభ
యంకల్యాణాచారంపరీమ ॥ ౩౦ ॥ ౫ ॥ ఎవమతిదర్శనితమపికమ
నీయగరిత్రం ప్రతారితవల్లవయువతీజన మనవరతనవసీత
చార్యపర్యుత్సక మేనమర్చకనియస్తుమపారయంతీగోపసీ
మంతినీసంహతిస్సంఘాయత దీయమవినయంమాత్రేన్యచె
దయత్ ॥ ౩౧ ॥ ౫ ॥ సాపిసషసంతరమతిమాత్రపుత్రవాత్స
ల్యాత్తత్సమర్పితమశేషమపితదుపాలంభభాషితమనాకర్ణి
తకనపరిఘాయతనయనియమనమనుహసమభినాయ ॥
౩౨ ॥ తతః ॥ ప ॥ ఆలోకైశ్చ కైతస్సగద్గదరక్షైర్దీనైస్సుధాసో
దరైరాలామైరపరాధమాద్దనపరై ర్భూష్యైర్బుధైదాకం
భిక్షైః శిభితింనాటయతస్సమీక్ష్యవదనంమాయావినశ్చీకతేః
ప్రేమాదాక్రొద్ద్రమనామనాగపిన సావైరస్యషస్యా త
నాత్ ॥ ౩౩ ॥ పాయంపాయంగుచిమపితనోలూకనబాలేం
దులీలాం శ్రావంశ్రావంగిరమపిసుధా సారసారాముదా
రామ్ । చుంబంచుంబంముఖమపితనూజన్తనస్సానురాగం
క్షేషంక్షేషంతసుమపినసాసౌహితీమాలలంబే ॥ ౩౪ ॥ ౫ ॥ ఆ
థకదాచనప్రజనివాసినస్స బ్రహ్మచారిణస్సకల బాలకా
స్సంఘాయయదునందనశ్చభాదమృదమిత్యశోదాయైన్య
జేదయత్ ॥ ౩౫ ॥ ౫ ॥ సాపితదుదీతనిశమనాదనునియమ
నకామనయాసరయమాహూయతనయ మయిభోదుర్లలి
తకిమిదమనార్యమాచరసీతసరోషముపాలభత్ ॥ ౩౬ ॥ ౫ ॥

మేకాంతే-అభినినాయవస్తుతత్వభావః ॥ ౩౭ ॥ ఆలోకై
రితి ॥ అత్రశ్లోకద్వయేనిభకరానందసంవిద్రూపవత్సలరసాభివ్యక్తిర్వత్సల
రసఎవనాస్తీతిపదతాకనవార్థేత అతఏవసహృదయైక శరణోరస ఇతి
ధ్వన్యాచార్యా ॥ ౩౮ ॥ ౫ ॥ ౩౬ ॥ సశితి ॥ సప్రశ్రయం సవినయంవిశ్వకృత్సమ ॥

౩౩ || ౩౯ || తదస్త్వేతి || అనుధావమానమానయా అనుధావనశీలయేత్సత్త్వః - తా
 చ్చీల్యవమోవచనశక్తిమచానశితతాచ్చీలేయచానన్ - స్వగతావిశ్వస్యపర
 స్తైపదిత్వాన్నాయంచానన్ - తజానావాత్సనపదమిత్యతలఃపరస్తై
 పదమిత్యతాలిత్యనవృత్తైలాదేశస్యానైవ్యవగ్రహిణం - చానశిస్తులా
 దేశత్వాబావాన్నాత్సనపదిత్వమితి రహస్యం - ప్రాచ తుస్వగతావితి
 ధాతోఃశానచ్చిత్వయానుపపత్తిమాశంక్యధాతుగః శుద్ధోరితి ధాత్వం

సోపినప్రత్రయమయిజననివిశ్వసిహివిశ్వమపితదీయమా
 లాపకలాపమవధారయజనమిమముపగతానూయమిశ్యధి
 ధాయవ్యాదాయదవదనమదశయతే || ౩౩ || ౪ || య
 తోదాపివదనమనాలాఃతచరమశేషమపివరాచరమవలో
 క్యవిప్లయమానమానసాపరమపురుషవివాయమితితత్త్వణ
 మధిదధానాపునరపి మోసాగమానమగాహతే || ౩౪ || ౫ || అథ
 కదాచనవిశంకటదధిఘటవిఘటనసంజాతరోషయాంశో
 దయాసమాద్వజితస్సపదియడునద్దనస్సరయమితిసూరమ
 పాసరతే || ౩౯ || ౫ || తదనుతమనుధావమానయాఽత్రచ
 క్రచంక్రమణచతురంఆతిరుచిరమథాకకమేనమవలంబిత
 మపారయంత్యాపరిశ్రమః పరమనబభూవే || ౪౦ || స్థానే
 సింహతే || ౪౧ || ప || జంఘాలతాయాముసమానధూతంమ
 వోపియన్నప్రభటేద్ధృహీతుమ్ | కథన్నగృహ్యతుతమేనమే
 షాసదానదంతావదమందయానా || ౪౨ || ప || తతః ||
 ఘృత్యావినాయోగమలభ్యమేనం సమానమాలంబ్యగరిం
 నిగూఢామ్ | కరేణజగ్రాహకథంబిదేషాతతోవిముక్తౌకథ

తరమేవేవంతస్యవోభయపదిత్వాచ్చానచ కేవలగత్యథాస్యాపి ధావధా
 తోశ్చీఘ్రగత్యథాకత్వంచప్రకరణాల్లభ్యత ఇతివ్యాఖ్యాతం || ౪౦ || ౪౧ || జం
 ఘాలతాయామితి || వేకవత్తాయామిత్యథః || సప్రభవేదితి || అప్రాప్యవన
 సాసహితిభావః - మనసోవేగవానితివ్యజ్యతే - సదానదంతావతోమత్త
 హస్తీతదన్తందయానెతిగతి సౌందర్యవణానన మందగతిత్వం వ్యజ్యతే
 అత్రాననురూపఘటనాన్విషమాలంకారః || ౪౨ || మత్స్వేతి || ఏషాయశో
 దాయోగం వలచనాయాముపాయంచినా || ౪౩ || యోగస్సన్నహనోపా

ద్వితీయో విలాసః.

౬౧.

యథ్యానసంగతియ్యక్తివ్యవస్థామరః - విచక్రవర్తంగమానం సిక్ష్మబ్దంగు
 ధానగతిమాంబు పశ్యద్భాగాదాగత్యేవ్యథః - కథంచిత్రేణ జ
 గ్రాహ - తతోవిముక్తాప్రయత్నః కథిరవిమోచనార్థంకరాదిచాలన
 మప్రయోజనకమ్యథః - వ్యంగ్యార్థస్తు - యోగంధ్యానంవినా వీన
 మలభ్యం మత్వానిదిధ్యాసీతవ్య ఇతివిధిరితిభావః - సమానం లోక
 వాతాకథనంహీత్యేవ్యథః - నిగూఢాపింతరహస్యభూతాంగతిం
 జ్ఞానంకరేణ జగ్రాహ సాక్షాదకరోదిత్యథః - తతోవిముక్తాప్రయత్నః
 కథప్రయత్నంతరేణ కీమిత్యథః ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ పర్యాప్తభావమితి ॥
 తస్యకృష్ట్యబుధే బహవోపిగుణాన్తంతవః సర్వాప్తభావంసాకల్యం

వప్రయత్నః ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ ఆదాయచతశేనమలూఖలసీమ
 నిబిద్ధమారభత ॥ ౪౫ ॥ ప॥ పర్యాప్తభావంబహవోపిత
 స్యబంధేగుణానైవయయుస్తదాసీమ్ । తస్మిన్గుణావిస్మిత
 యాతయాభబద్ధోగుణాతీతసుకథంచిత్ర ॥ ౪౫ ॥ ౪౬ ॥ తద
 నయదుపతిరపి పురావిషమకరసంగత వికలసీచయయు
 వతీశతపరిపృతావప్రాప్యతకలెబరాశస్త్రణమేవతదవలో
 కనకుపిత నారదవిశ్రాణితశాపవ్యాపారాదుపాత్తార్థ
 నమహీరుసాభావామణిగ్రీవనశకూబరాభి ధేయానరవా
 హనందనామందిర పరిసరవర్తినామనజిఘ్రుక్షురులూఖల
 మవినమాకృష్టకత్సనిధముపససర్ప ॥ ౪౬ ॥ ప॥ సాచీభూ

నయయుః - గుణాతీతతనుః రజ్జుప్రమాణాతితతనుః కథంచిద్బద్ధభిభా
 వికార్యసిద్ధ్యథః బంధః స్వేనైవాంగీకృతభివ్యథః - వ్యంగ్యార్థస్తు
 తస్యపరమాత్మనః బంధేబహవోపిగుణాన్సత్వాదయః పర్యాప్తభావం
 సామర్థ్యంనయయుః - తయామాయయాగుణాతీతతనుః నిగూఢాన్వ
 రూపః కథంచిద్బద్ధః బంధస్యానాదిత్వేనైవోపపత్తిః - కారణం నీ
 నిర్వచనీయమితిభావః ॥ ౪౫ ॥ తదన్విరి ॥ సీచయోవస్త్రం ॥ ని ॥ స్త్రీకస్త్రీ
 పటోస్త్రీసీచయఇనిజయంతీ - అగ్రచపూర్వం మఖేరసుతా స్త్రీభిస్స
 హనగ్నభావేనక్రిడంత తదానీమాగతం నారదమవలోక్యప్రేమత్ర
 శయాతీథేవస్థితౌ - నారదేనకోపాచ్ఛాపాదత్రైతికథానుసంధేయా ॥
 ౪౫ ॥ సాచీభూతమితి ॥ సాచీభూతంత్యగ్భావం ॥ ౪౬ ॥ ౪౭ ॥ తా

నితి || తాంప్రకృతింస్వభావంతజ్ఞానవృక్షత్వమిత్యర్థః - నిజనిత్యంరూపం
 ముక్షరూపమితిర్థః - ఉత్తరాంగతిమాశ్రితౌ ఉత్తరదిగాభిముఖ్యేనగ
 తావత్కర్తృః - దిగాశ్రితముత్తరత్వం తదభిముఖాపుపచర్యతే - వ్యంగ్యార్థ
 స్తు - శారెకృపయాతాంప్రకృతిం మాయామతీత్యనిజంరూప ముపగమ్య
 జీవత్వవేషమపహాయేత్కర్తృః ఉత్తరాం ఉత్కృష్టాంగతిం మోక్షమితియా

తములూఖలం విధివశాదాకృష్యంతైలోపమంతస్త్రిక సత్త్వ
 రమంత రాతరుయుగం సాటోపమాధావతికత్వంరంభ
 సమిరితౌనిసతితౌ యోజీరుషశాతశ్చ తౌత్తేనాఘాన్నిబిడీ
 కృతంపటపటధ్వానేనగోదోంతరమ్ || ౪౭ || ప || బంధోయ
 దుతనూజన్యమునిశాపవిపన్నయోః | ఆభవద్బంధ మోక్షౌ
 యముక్షరాజతనూజయోః || ౪౮ || తౌతతఃకృపయాశౌ
 రేఃప్రకృతింసమతీత్యతామ్ | ఉపగమ్యనిజంరూపమాశ్రి
 తౌగతిముత్తరామ్ || ౪౯ || ౫ || అథనందగోపపురోగమాః
 ప్రావృషేణ్య పయోవాహనివహ నిఘ్నాక్షపారంపరీస
 బ్రహ్మచారిణమాకస్మికమనోకహ పతనసంఘాత పటప
 టారవమాకర్ణ్యకిమిడముపస్థితమతిభయానకమితివిస్త్రయ
 పరీత మతయ స్త్వరితమాపత్యశతధారవిదారితమివధా
 రాధర శిఖరయుగళమాలింగిత మహీతల మద్భునమహీరు
 హాయుగళమంతరాతరుయుగళ మద్భూర్ణ మానములూఖ
 లనిబద్ధమకుతోభయమర్చకమపినిజమవలూక్యసకలమిదమే
 తదభవః కకృతమితిపరిసరవిసరకర్చకభారత్యామసంఘా
 తవిస్రృభావిమన్యచప్రభుకముత్పాతశతపరీతంపదమిద
 మనినానయోగ్య మితిసతిమంత్ర్యకుంత్రిభిస్తద్య ఎవశృంగ
 వాద్యనినదమాపాద్యగోధనమపి పురోధాయకుంభిసి రం

వత || ౪౯ || అథేతి || అకుతోభయంకుతశ్చిద్భయరహితం - మయూరవ్యం
 జకాదిత్వాత్సమాసః - ఎతదర్చకకృతంకృష్టకృతం - అసంఘాతవిస్రంభాః
 అజాతవిశ్వాసాః || ౫ || సమావిస్రంభవిశ్వాసావిత్యమరః - కుంభినిభూమిః
 పరిచ్ఛదః వస్త్రభూషణాదివస్తుజాతం - నీలకంఠోమయూరః హరిః సిం
 హానకలాగమనైవధీసకలవృక్షాశ్రయం || ౫ || సరాశీదుద్రుమాగమమి

త్యమరః ॥౫౦॥౫౧॥ తామితి ॥ వసూనాం దేవః పరిధానికత్తియావత్ ॥ని॥
 దేవస్సురేధవేరాజ్జీతివిశ్వః ॥౫౨॥ ౫౩॥ వృషేతి ॥ గుణసమున్నతయోర్య
 యోరామకృష్ణయోః వృషవివర్తపదంసుకృత పరిణామత్వంవృషభవికా
 రత్వంచేతిగమ్యతేప్రధితంప్రసిద్ధం - శిశుచాపలాద్యవృషభవేషభృతోస్త
 యోఃపరస్పతస్య సలీలవిలంఘనం సవిలాసాక్రమణంలీలాయద్ధమితియా
 భాయితా భిరాభిర భీరుభిస్సమమశేషమపి పరిచ్ఛదమా
 రోప్యశకటమతివిస్తయసీయకామసీయకమస్వథాభిధా
 నగోవధానధారాధరవతకనమనోరమంక్షలాసమివసీల
 కంఠనిలయంచైకుంఠమివహరినికేతనంబతురానసమివసక
 లాగమ సేవధిం యామునపునైన లాభసీయం బృందావ
 నోద్దేశమవిశేష ॥౫౦॥ ప॥ బృందావనపడదీనబృందావన
 పరాయణాః । గోపావిరచయంతిస్తగోపాలన కృతేవ్ర
 జమ్ ॥౫౧॥తాతతఃపితృనిదేశతస్సుతావత్పపాలపదమన్యతి
 వృతామ్ । తద్విహాయవసుదేవసప్తిధింగోపమందిరసమా
 శ్రితేఫలమ్ ॥౫౨॥అరమతమురప్తైరిమల్లయుగైస్తదాయ
 త్కిముతదిదమభాలీన్తల్లచాణూరఘాతమ్ ॥యదపిముహు
 రభలతరంతుకైగోపకాంతా కచకలకవిమదప్రాధ
 యస్తత్రాతాసు ॥౫౩॥ వృషవివర్తపదంప్రధితంయ
 యోర్వృషభవేషభృతో శిశుచాపలాత్ । గుణసమున్నత
 యోర్వృతయోః పరస్పర సలీలవిలంఘనమద్భుతం ॥౫౪॥
 సకలసత్వగుణాస్పదతాయయోరవిశయాసతయోరితయో
 గయోః నిఖిలసత్పరతాసుకృతియా విలసితోపనతంసుఖ
 మద్భుతమ్ ॥ ౫౫ ॥౫॥ ఇత్యమతిశయితకృతరీపరిపాల
 వత్ - నాద్భుతంఆవృషభస్యతుచిత్రమిత్యథాః ॥ ని ॥ లంఘనంతూపవా
 సేస్యాతరమజేష్ఠవసేమిచితివిశ్వః ॥౫౪॥ సకలేతి॥ సకలసత్వాస్సర్వజం
 తవః ॥ ని ॥ సత్వమస్త్రీతుజంతుష్విశ్వమరః - తెషాంగుణానామింద్రియా
 ణాం ఆస్పదతాఆశ్రయత్వం యయోరవిశయానిస్సంశయాస్సకల జీవాభి
 న్నత్వాదిభావః - ఇతయోగయోఃప్రాప్తసంగమయోః అపినాఘాత
 యోరిత్యథాః - తయోః శిష్టంస్పష్టం ॥౫౫॥ ఇత్యమితి ॥ శక్తృరీర్ష

త్వంసాక్షాత్కృత్కరిస్తువత్సస్సాక్షాత్కృత్యమరః ||౫౬|| సీతెతి || కదంసీతవిద
మసీతమితిజ్ఞానసహజః ప్రబలవిరోధాదితిభావః - పరఃపరమాత్మా ||
ని || పరోపరమాత్మవోరితివైజయంతి - తస్యాశనాయభక్షణాయమా
రణాయేతియావత్ || అగతఃపక్షవత్సః తతోసుగోవిందస్య భుజవిపడిరు
మహాహృదంధసేననున్నః తాడిలః తృణావృత్తస్యపదంస్థానంప్రపే
శద్వస్తృతశిర్ష్యథః - స్వయంస్యోరస్తు సీతాసీతజ్ఞానవిశేషశూన్యః
చతుర్వాదితిభావః - పరాకాధికాంతనాయాత్మనః || ని || అశనాయా మి
భుక్షాత్మదిగ్యమరః - తాంగతఃప్రాప్త్యతితిత్తుదితశిర్ష్యథః - వత్సస్త
రాకః - తతోసుగోవిందో గోపాలకః || ని || గోష్ఠాద్యక్షేపిగోవింద
శిర్ష్యమరః - తస్యభుజేమఉరుదకంధః తేననున్నః ప్రేరితః తృణానా

నలాలసమాసాదితానందమాద్యోపిత్వేదేశంహృషీకశమి
భిబుభూషురుగ్రసేనసుతనియంతిత స్త్వరితమాజగామవ
త్సాధిధావోయాతుధానః ||౫౬|| ప|| సీతాసీతజ్ఞానవిశే
షశూన్యః పరాశనాయాగతవిషవత్సః | తతోసుగోవింద
భుజోరుదంధనున్న స్తృణా వతకపదం ప్రపేదే ||౫౭||
౫ || బకౌపితదనుయదునందనపరిబుభూషయాసత్వరమా
పత్యచూతనాసాహచర్యమలభత || ౫౮ || ప|| హంసంస
న్తానసావాస మాశ్లిష్టకమలాకరమ్ | ఉదార బల సంవృ

మానమంతాద్వకనమావతః - భావేషుజ్ఞ - తస్యపదంస్థానంశృ
ణప్రచురప్రచేకమిత్త్యథః || ని || అవతొకవతకనెపిస్యాచ్చింతనెపయ
సాంభ్రమితిభాస్కరః - పపే - బద్ధశక్తిచూలవ స్త్వలంకారధ్వనిః ||
౫౭ || ౫౮ || హంసమితి || సతాంమానసంమనవీజఅవాసోయస్యకంతభో
క్తంఅశ్లిష్టతనమాతాత్ శ్లిష్ట్యపిడినతియోవత్ - కమలాయాశకరాయేన
తంలక్ష్మీప్రపతిమిత్త్యథః - యద్వాప్తశ్లిష్ట్యకమలాయాశకరః ఉత్పత్తిస్థా
నంక్షీరాబ్ధిర్భవతం క్షీరాబ్ధికాయనమిత్త్యథః - యద్వాప్తశ్లిష్ట్యః కమ
లాకరః పద్మసరోవేనతలం తలసీకాననం యద్రయప్రపద్మవనా చ ||
౫౮ || సంతిభాగవతాత్మకం సత్సహితో హరిదితాస్తాత్ - ఉదా
రేణబలేనరామేణసత్సంహంసంసరమాత్మానం || ని || హంసో
విహంగభేదేస్యాత్మరమాత్మనిమత్ సరకతివిత్వః - బకౌకథంపరిభాషత్ -

వ్యంగ్యభావస్తు - సత్ప్రకృత్యమానసంగరః - అవాసాయస్యతంతథో
 క్తం - ఆశ్రిష్టః కమలకరః సగోయేనతం - ఉదారబలసంవృక్తం సబ
 లంహంసంబకః కథంపరిభవేత్ ॥౫౯॥ ముష్టాముష్టితి ॥ ఆశ్చర్యపర్యా
 కులాః - ఏకేనకథంబహువాయు పరాజితాఇతి విస్తృతా ఇత్యర్థః -
 యుక్తంచైతదిత్యాహ - గూఢంపేదైకసమధిగమ్యంచతుర్భుజత్వం విష్ణు
 త్వంభుజచతుష్టయశాలిత్వంచ సత్త్వం బలంగుణశ్చతస్య ఏకసంవాసతాం
 ని ॥ సత్త్వగుణైశిశాచాదౌబలే ద్రవ్యస్వభావయోః । సద్భావేవ్యవసా

క్తంబకఃపరిభవేత్కథం ॥౫౯॥ ప॥ ముష్టాముష్టివిహారసా
 రసరసాగోపాలబాలాస్తదాజాతాస్తేనపరాజితాః కిమి
 దమిత్యాశ్చర్యపర్యాకులాః । గూఢంసత్త్వచతుర్భుజత్వమ
 పినాసత్త్వైకసంవాసతాంబైదగ్ధ్యంచబలిప్రతారణసిద్ధౌ
 కొనామజానాతుతత్ ॥౬౦॥ ప॥ యామునైమపుళి నైమస
 శారీస్సేతుబంధవిధిభిర్యదరంస్తతత్పురాపరియోపసాధిసే
 తోస్సప్తమారచనవాసనయేతి ॥౬౧॥ ప॥ ఏవమానకదుం
 కుభినయనాంభోజదుగ్ధభాభిరాభిరశాబకభాగధేయపరం
 పమాపరిణతిభిరంభోజసంభవప్రముఖబర్హిర్ముఖసికరలో
 భసేయాభిరర్చకలీలాభిరశేషమపి భువనమానందయంతా
 వాళ్యీనేయావివవసుంధరాజ్వరనివర్తనాయమధ్యలోకభా
 జౌమదనమాధవావివవసంచారిణౌ జయంత నళకూబ
 రావివభూలోకమిలోకనవాలసౌభ్యపూర్తజన్యసుకృత
 సంచయావివసశరీరబుతౌరామణీయకసర్వస్వవిశ్రమప్ర

యేచచిత్రైప్రాణిమజబ్బితఇతివిశ్వవృక్షాశః - బలప్రతారణంశక్తవలచ
 నంబలిస్తామకదైత్యవంచనంచ ॥ ౬౦॥ ౬౧॥ ఏవమితి । బహిఃకముఖాఃదే
 వాః వసుంధరాజ్వరో భూధారః అన్యత్ర వసుంధరాశబ్దలక్షితానాం
 మనుష్యాణాం రోగశ్చ ఇష్టం యోగాది పూతం పాపీతేహికాదిని
 మూలం ॥ ౬౧॥ త్రివ్యధక్రతుకమేష్వంపూతంఖాతాదికమణిత్యమర్క
 సశరీరబంధౌ శరీరధారిణౌ విపినవత్కనా సంచర మాశావతి సమ
 స్తృప్తియాయుక్తాదిత్యాత్మనేపదం - అధ్యక్షయతా అధ్యక్షం కువతా
 పశ్యన్మిత్యర్థః ॥ ౬౧॥ ప్రత్యక్షేధి కృతేధ్యక్షఇత్యమర్కః - అతిరూప్యః

అతిక్రూరః ॥ ౧౧ ॥ రూక్షస్త్రవేష్ట్యచిక్చణిత్యమరః - సోదరాబ
 కః తస్యనిమాదనం మారణం వైరనిర్యాతనం పరకృతానిష్ఠ ప్రతీకా
 రః ॥ ౧౧ ॥ వైరశుద్ధిఃప్రతీకారోవైరనిర్యాతనంచతదిత్యమరః - మహా
 మహీధరవిడంబిమహాశైలసదృశంవ్యాదాయవదనమవతన్దతి తత్కాశేపి
 క్త్వా-కృద్విద్యధానేత్రేనిమిల్యహసంతి వదనువ్యాదాయ స్వశాంకర భా
 వ్యేహదావృతం చన దేశస్సమీపం॥౬౭॥ తమితీ॥ నిధ్యాయత పశ్యత ఉర

దేశావత్య పరిపాలనాయవిశినవత్త్వనాసంచరమాణౌగుం
 జామణిపుంజరంజితావవతంసితనానాకుసుమదామనము
 దాయావనదేవతాభిరపినవిన్నయమవలోకయమానాపర
 శ్వతాభిరాభిరకిశోరరాజిభిరనుగమ్యమానాతావేతాకా
 హిణేయనందనందనావద్యక్ష్యయన్నతిరూక్షః క్షణదాచ
 రఃకశ్చిదఘాభిధానోసన్నిధాయసోదరనిమాదన సంజాత
 వైర నిర్యాతనసముత్సుకః కమపి మహామహీధర విడం
 బిబిలేశయక శేఖరమాలాబ్యవ్యాదాయచవదనమను వివిన
 మవతన్దే॥౬౭॥ త మేనమాభీరశాబకాస్స ద్వేషినిర్వణ్యే
 కమపి బృందావనసదేశవాస్తవమవసీ ధరం మన్వానాని
 ధ్యాయతగిరియమురస్సర ఇవతపీయకందకొడర మాన
 నమితరమివగవ్వరపరిసరవర్తిగండోపలయుగళమిదమీ
 యదంష్ట్రాయుగళ మివతదంతర ప్రదృశ్యమాన ఘంటా
 పథనరణిరాయతారసజ్జైవతత్రత్యదావపాచక పరిచితన
 మీరణశ్శాస్సానిలఇవదవదహనదగ్ధ సత్వదుర్లభస్తదశితా
 జ్జి తపిశితపూతిగంధఇవశిఖిరౌపరిఘూర్ణ మానమభ్రపట
 లమిదమీయభణానిలమణికిరణనికురుంబమీవనితాంత వ్యా
 త్తదరీ ముఖతయూగిశితు మస్తానివసాయ ముత్సుకఇతి
 పరస్పర ముత్ప్రేక్షమాణౌయది పునరిదమవి తథమేవ
 స్సరఃఉరగఃగవ్వరపరిసరవర్తిగుహయాః పార్శ్వద్వయవర్తి అశితౌ
 జ్జ్యేతంఅతిభక్షణాద్వాంతంగిశితుం ఉదరంప్రవేశయితుం - గృహనిగరణ
 ఇతిధాతోస్తుమున్కిత్వాభావాద్దుఃఖిత్యేక్షమాణౌఇతి - వస్తుతస్స
 ద్వేకల్పితపవనతవేషేతస్మిన్సర్వతత్పరశ్శేఖరసర్వధమోత్యేక్షణంస్వ

విష్ణు తి మో వి లా నః

భావోక్తాపర్యవసృతీతి ధ్యేయం ॥ యదిపునరితి - తస్మిన్పర్యతే విలాసా
 దస్మాభిరుత్ప్రేక్ష్యమాణం సర్వత్వ మస్మిన్నిగరణోత్సుకత్వం తథ్యమ
 వచేదిత్యర్థః - తహి-బకలావం లావిష్యతేబకత్వవ హనిష్యతేకృష్ణై
 నైతిభావః - ఉపమాకమణిచేతిణముత్ - కమాదిషయథా విభ్యసు
 ప్రయోగః - సామాన్యవిశేష భావేనభదాన్వయః - స్యసిచ్ సియ
 డిత్యాదిసూత్రేణవిణ్విడితివృద్ధిః॥ ౬౪॥ పేగాదితి ॥ త్రైవిక్రమంత్రవిక్ర
 మసంబంధినంప్రకమంచక్ర ఆతిష్టాల్య మభజదిత్యర్థః - తేనశ్వాసని
 తోధేనఅసౌ అఘాసురః బలి చక్రవర్త్యకపి సమథాగ్రేసరోపి శిరప
 థాన్మస్తకమాగాత్ ॥ ౬౫ ॥ రజోవాచీరజోదంతః శిరోనాచీ శిరస్త
 ధైతకంతఃసూషణకౌశే ॥ ౬౬ ॥ విచకతశిరాద్రాణీరితి ప్రయోగశ్చ

తహి-బకలావంలావిష్యతేతి సాకూతస్థిత కరతాలము
 ధోక్షజమవలొకయంతసత్సరమవిమృశ్య సహశకృత్కరీ
 భిరదసీయవదనోదర ప్రవేశమవిశేష॥ ౬౭ ॥ భగవాన
 పితస్యమాయావినామాయానుభావం విభావయత్ సతీ
 భ్యకుశలమభ్యర్థయమానసస్తదీయవదనకోట రవయూ
 సీత్ ॥ ౬౮॥ పాపేగాదాననకన్దరాంతరగతస్తై విక్రమంప్ర
 క్రమంచక్రచక్రధరస్తదానియమితశ్వాసాసలా పూరణః॥
 తేనాసౌబలిచక్రవర్త్యకపితతో ముంచస్తధః ప్రస్థితంనిర్య
 త్ప్రణసమీరణశ్శిరపథాదాతిష్ఠముచ్చైఃపడమ్॥ ౬౯॥ వ్య
 ముచ్యతాఘనహరైఃప్రసాదాదానందమాసీత్సరమంసరా

నిర్యత్ప్రణసమీరణస్సత్ అథప్రస్థితిం సరకాభిముఖ గమనం ముంచత్
 ఉచ్చైఃపడమాతిష్ఠత్ - ఆశ్రితః - నహిభగవతాహతస్యదుగ్ధతిభావ
 తి- డ్యేషాచ్చైద్యాదయో నృపాణివచనాదితిభావః - భగవతాత్రివి
 క్రమధర్మాశ్రయణే కృతేపిబలిచక్రవర్తీ పాతాలగవనంవిహాయ స్వ
 గాఢిపతిస్సంవృతృతిధ్వనిః॥ ౭౦ ॥ వ్యముచ్యతేతి ॥ ఆఘనతన్నామ
 కేనాను రెణఆనందమాసీదితి- జగదుపకారిత్వాత్త్ర్యేభావః - ఏకస్య
 ముక్తిరన్యస్య ఆనందావాప్తిరిత్యసంగత్యలంకారోవ్యజ్యతే॥ ౭౧॥ పరుద్ధ
 భిన్నదేశత్వంకార్యపాతోష్ట్రసంగతిరీతిఉత్తాత్ ॥ తన్మరణేనహృష్య
 త్త్యాహ-సఃఆఘసిద్ధాంతోనివృత్తనాకృతిమృతృత్యర్థః॥ ౭౨॥ సిద్ధే

౬౮

చంపూభాగవతే - సహ్యాభ్యాసే,

నివృత్తనిష్పన్నా అన్తోనాశభిచామరః - బుద్ధైర్దౌఢైరపి కథంప్రీతిః
వృధాయితృతాచేవానామపి స్పృహయశ్చల్యాయితేభ్యోహాసామభ్యుమి
తిభావః - అపసిద్ధాంతభూతంముక్త్యానందయోవైకయభిరణ్యం కథం
వివృద్ధిరపిసిద్ధాంతభిర్యోగీకృతమితిధ్వనిః - కృతాంతనిశాంతాది వయ
మనదనాదిపదానమద్భుతశౌర్యాదికముఖ ॥ ౬౭ ॥ ఆఘవదనాతి ॥ సజ
గ్గిమితి ॥ ని ॥ సజగ్ధసహభోజనమిత్యమరః - సమకవాగ్ధిఃపరిహాసగోష్ఠీ
భిః ॥ ౬౮ ॥ కూరమితి ॥ ని ॥ అశనంకూరమాసంర మిత్యేషు పర్యాయేష్య
జయ్యుః ॥ కథోపదంతమితి ॥ కథాభిరుపదంతంకృత్వేత్యథాక - ఉపదంతస్త్రృ

ణామ్ ॥ బుద్ధైరపిప్రీతిరహావిశాలాకథంససిద్ధాన్తభివ్యధా
యి ॥ ౬౯ ॥ అభసంక్రాన్తయాతదీయతేజస్సంపదాసంస
న్నకృతాన్తనిశాన్తాదివతదీయవదనకన్దరాదాపతద్భిస్సవ
త్రైర్వత్సపాలైరభినందమానస్తదపదానముదిత దివపదు
పపాదితమన్దారకుసుమవీచీభిరభ్యర్చ్యమాన శృక్రధరఃక
మపివచసామవిషయంహావకమభజత ॥ ౭౦ ॥ తతః ॥ పాఅ
పవదనవిముక్తస్తత్రగోపాల బాలైస్తటభువి యమునా
యాస్సాదరంసప్యమానః ॥ అవిరతపరితృప్తోష్ఠ్యేష శౌరి
స్సజగ్ధింవ్యతనుతలలితాభినందయన్తమకవాగ్ధిః ॥ ౭౧ ॥
కూరంమురారికమనీయకథోపదంతమాధాయ భాజనపు
టేఘసుధావధారి ॥ హేదాత్తదానిజనిజాన్మరుచిప్రకాశ
మాచామతిస్త్రసురభీశకిశోరరాజిః ॥ ౭౨ ॥ గోపాలబా
కులసంకులకూరికారేష కేషుపుటేష పులినే తలినేతరా
భా ॥ రాకాసుధాకరకరప్రకరస్య తస్యతారాగృహేః పరి

తీయామామితిఃముత్ - రుచిప్రకాశగస్వాదంప్రకాశేత్యథాక - ద్వితీయా
యాంచేతిఃముత్ ॥ ౭౩ ॥ గోపాలేతి ॥ కులంసంఘాని ॥ సజాతీయగణే
న్వయేకులమితిభాస్కరః - సంకులాపిష్టితా - తలినమల్పంతదితరా అభి
కేత్యథాక ॥ ని ॥ తలినంవిరభేస్తోక ఇన్ద్రమరః - సుధాయాతకరా ఉత్పత్తి
స్థానఘాతా ॥ ని ॥ ఆరకశృణునిరితివ్యాఖి - ప్రకరాః కిరణసంఘాయస్య
సతతోక్తశ్చంద్రభిర్యథాక - తారాణానక్షత్రాణి తారాగ్రహః కుజాది
పంచగ్రహః ॥ * ॥ తారాగ్రహణామన్యాయ్యంయద్ధంవాధసమాగమితి

సారసిద్ధాంతాత్ - అత్రనిదశకనాలంకారః॥౭౦॥ ప్రథమాతేతి॥ మాధురీ
విజృంభోమాధుర్యాతిశయః తస్యపరిరంభఆస్వాదనంతర్కృతిః ప్రమద
సంతోషః ప్రకృష్టమదశ్చనబుబుధేత రామత్యంతనబుబుధ- కిమక్రిజిత్యా
దిసూత్రేణాంప్రత్యయః-అతిదవీయసీమతిదూరాం ॥౭౧॥౭౨॥ ౭౩॥ తమి
తి॥ తస్మిన్నేవసమయత్వత్వర్థః- అత్యంతసంయోగేద్వితీయా- అవప్తంభనం

వృతస్యఖమద్యభాజి॥౭౦॥తతః॥ ప॥ ప్రథమాతమధసూ
దనప్రియకథానుభామాధురీ విజృంభపరిరంభజః ప్రమద
భూమవిస్తారితా । తదానబుబుధేతరామతిదవీయసీమప్య
సాశక్యతక్రరిపరంపరాంసురభిపాలబాలావళిః ॥౭౧॥౭౨॥
సమనంతరంసమంతతఃప్రసార్యైలోచనవఃపలోకనశభమ
తిక్రాంతంవత్సనంచయమనాలశ్చ్యవైలశ్చ్యవిషాదకబళితే
మ వత్సపాలేమ ॥౭౩॥ప॥ యశోదాదయాదో నిరవధి
పరీతాఽలహరీపరీతానాతన్వక్ సపదిముదితాక్ గోపతి
సుతాక్ । వికన్వక్ వత్సానాం చరణసరణిం మంత్యగహ
నంజగామోభక్తార్తిచ్చిదురమధురీ స్మరణదనః॥౭౩॥౭౪॥త
మేవసమయమంభోజసంభవశిసరభసమఘానురావప్తంభ
సంభారపఘటనసమయమనుభూతమపి భగవతశ్చతుర్భుజ
స్య మసామానుభావ మనంధూత విస్రంభతయా భూ
యోపి విభావయితుకామస్సమాసత్సనవత్సాక్ వత్సపా
లానసజశః ॥౭౪॥ భగవానపిపినసీమనిచిత్వ చిరతర
మలబ్ధవత్సోపలబ్ధిరిపునరపిపులినోపకంత మాసాద్యత్రవ
త్సపాలానస్య నవలోకయక్ ముహూర్తమాత్రమివ చి
త్రియమాణచిత్తస్సకలమేతదపికమలసంభవదంభసంఘా
తమితిదివ్యచక్షుషాసాక్షాత్కుర్యాన్ స్తవణమేవతదుభ

భారపఘటనంగర్వాతిశయనాశనం ॥౭౫॥ సభారసంభృతాగణితవిశ్వః
భూయోపి పునరపి విభావయితుకామోదిదృశ్యుశ్చిత్రీయమాణచిత్తోవిస్తీ
తమనాః సమోవరివశ్చిత్రజిక్యజిత్యిత్ - తదుభయాత్మకంవత్సపాలమ
యం యావత్సంవత్సంసంవత్సరపర్యంతం ॥౭౬॥ సంవత్సకారదోవత్సఇతి
నిఘంటుసారే ॥౭౭॥ వత్సరేపటజేవత్స ఇతిభాసూరశ్చ ॥౭౮॥ ౭౯॥ ౮౦॥

౧౦

చంద్రాభాగవతే - సవ్యాఖ్యానే,

గవామితి || నిరవధింప్రేమాణం నిషీయపరప్రేమాస్పదత్వం దృష్ట్యైర్వ్యర్థః
 నిరచినోదితి - ఇదాసీంగావోగోపాలాశ్చ స్వస్వాపత్యేమం పరమప్రేమ
 కుర్వంతి - పూర్వంతు ప్రేమమాప్తం పరమప్రేమాస్పదత్వంచ స్వస్వా
 త్మసపీవఘటతేనతుజాయాపుత్రాదః - కృష్ణస్యతుపరమప్రేమాస్పదత్వం
 యుజ్యతే - స్వస్వాత్కాభిన్నత్వాత్ - అతఏతేవత్సపాలాశ్చసర్వే
 మురరపుమయాశ్చితి నిర్ధారితవానిత్యర్థః || ౧౭ || చతురాననశ్చితి || యథాపు
 రం పూర్వవత్ || ౧౮ || అ|| అథపంచభిక్షోక్తస్తాతి || జగజ్జీవేత్వాదిభః ||

యాత్తకమాత్మానమకల్పయత్ || ౧౯ || ప|| వత్సాస్తైవత్స
 పాలాయదుతనయమయాస్సాయమాసాధ్యసద్వస్వం
 ప్రేష్టుప్రహంపరిపుపుమరమీహ్వావత్స వస్వమాతుః
 యావత్సంవత్సం మేవంవిహరణపరతా మస్యగూఢా మవా
 గాద్రామోవానైవచిత్రంవికృతిరుదభవత్తేమనప్రార్థశా
 యాః || ౨౦ || గవాంగోపాలానామపి నిజనిజాపత్యవిష
 యేనిషీయప్రేమాణంనిరవధిమనాస్వాదితచరమ్ | బలా
 విస్మేరాంతఃకరణసరణిర్వర్ష విరతౌకథంచిత్రానేతాన్ము
 రరిపు నివతాన్నిరచినోత్ || ౨౧ || X|| చతురాననాపిసంవ
 త్సరావసానే వసుమతీమవతీర్యయథా పురమేవ విహర
 మాణౌ సవత్సావత్సపాలానవలోకయన్ కిమపి మో
 హగహనమవ గాహ్యయాధార్థ్యమవగంతుషసమర్థఃపు
 రుషో న్మమస్మోషీత్ || ౨౨ || తథాహ|| ప|| జగజ్జీవాభేదస్సు
 టనపరయైవశ్రుతిగిరానిరస్తంజైవతత్త్వగతమపినైవా
 ద్భృతమిదమతథాపిప్రాగల్భ్యంత్యయిభజతియత్పంచజన

జగజ్జీవాభేదో జగదభేదో జీవాభేదశ్చ తస్యస్ఫుటనపరయా విజాతీయ
 జగదభిన్నంసజాతీయభిన్నంచ బ్రహ్మతి ప్రకటయంతీత్యర్థః - శ్రుతిగి
 రా- ఏకమేవాద్వితీయం బ్రహ్మతిశ్రుత్యాతేస్వగతం జైవతంతేదోద్వి
 త్వంచేతి వ్యజ్యతే- నిరస్తంభదం నైవాద్భుతం అయంచ శ్రుత్యర్థః - స
 రైవరపిక్షాయత ఇత్యర్థః - తథాపిత్వయిపంచజనతా మానుషత్వం ||
 ని|| స్యుః పుమాంసః పంచజనాః పురుషాః పురుషానరఇత్యమరః - అస్య
 ప్రపంచసంఖ్యాయుక్తజనాః పంచజనాశ్చితి మధ్యమపదలోపినమాసః -

తేమాంభావస్తత్తావ-ప్రాగల్భ్యంభజతీతియత్ - తన్మాయాకబళితవృ
దామస్తాకం వంచనకళా ప్రకారణచాతురీ - యస్మిన్ ద్విత్వమేవశ్రు
త్యాఃషిధ్యతే - తస్మిన్ పంచజనత్వమత్యంతా సంభావితం తథాపితత్ప్ర
కటనంవంచ నైవేత్యధః - వస్తుతనచ్చిదానందవిగ్రహస్య తవప్రాకృ
త శరీరభాక్త్యం నాస్త్యేవ తథాపి మానుషవేష భాగివాస్తాభిమాన
యామోహితైర్దృశ్యస్య ఇతిపరమాధః || ౭౯ || సతఇతి || హరేతవ
సాత్మాత్కారాజ్ఞాయమానం ఫలంసతః సత్యస్యదుఃఖస్యాంతో నాశోన
భవతి ||౮|| సత్యేసాధావిద్యమానే ప్రశస్తేభ్యర్థితేచనదిత్యమరః - తరతి
శోకమాత్మవిదిత్తశ్రుత్యాజ్ఞాన నివృత్త్యథేనావగతస్య శోకస్యశుక్తిరూ
పవన్మిథ్యాత్వేనసత్యదుఃఖస్యైవాభావాదితిభావః - అగన్మిథ్యాభూ
తంనుఖంవానభవతి బ్రహ్మసాత్మాత్కారస్య సుకూపసుఖాభి వ్యక్తిఫలక
త్వేనవిషయవత్ క్షుద్రసుఖజనకత్వాభావాదితిభావః - యద్వాతనదవి

తాతదస్తాకంమాయాకబళితవృదాంవంచనకలా || ౭౯ ||

సతోదుఃఖస్యాంతో నహినుఖమనద్వాతవదీభో ఫలంసా

త్మాత్కారాదపితునిజరూపేణభవనం|అమత్వేదంతత్త్వం

కిమపిఫలముద్దిక్యభజతామబోధానాంప్రాంతేఫలముపన

ద్యమానం నుఖంవానభవతికంత చామీకరన్యాయేన నిత్యసిద్ధినుఖస్యావి
ర్భావమాత్రంనతుత్వత్సాత్మాత్కారేణావిద్యమానకశ్చిదానందోజాయ
తఇతిభావః అపితునిజరూపేణ స్వస్వరూపేణ భవనమవస్థానం కల్పనికం
జీవత్వవేషమపహాయచిదానందలక్షణేన సస్వరూపేణావస్థాన మిత్య
ర్థః ఇదంతత్వమమత్వాతత్వమజ్ఞాతమితిపశ్యత్తాపంప్రాప్త్యేత్యధః-కిమ
స్యనిర్వచనీయం ఫలం మోక్షాఖ్యముద్దిక్య అపేక్ష్యభజతాం సేవమానా
నామనిష్పన్నతత్వజ్ఞానానాం - అనుదరాక న్యేతివదిషదధేపిసమాసఃప్రా
ప్తా తేనమాధినిష్పత్త్యనంతరం ఉపనతాయాః ప్రాప్తిద్ధాయాః భాగ్ంతేరవి
ద్యాకృతస్య దేహేదిష్వహమితే భగ్నిమస్యవిలయోనివృత్తిః ఫలమితపరమా
ర్థః-వ్యంగ్యార్థస్తు - తవసాత్మాత్కారాత్ దర్శనాత్ఫలంసతోవిద్యమానస్య
దుఃఖస్య అవోనాశఃసభవతి - అనేనఅనిష్టనివారణరూపపురుషార్థాభావ
ఉక్తః|అనదవిద్యమానంతద్వాత్రయణాత్ పూర్వవిద్యమానమిత్యధః-
నుఖంవా నభవతిత్వద్వాత్రయణానంతర మపూర్వవిషయాలాభేన తత్ప్ర

యం క్రతుభునా స్తీర్ఘభాః - యద్వాఅసమ్మద్రంవాసుభునభవతికిముతమ
హనుభుతిభావః - అననభిష్టపాప్తిరూప పురుషార్థాభావఉక్తః -
అపితుజిరూపేణ భవనమవస్థానం త్వదాశ్రయణాత్పుష్పం యద్యశ
మవస్థానం తాదృశమేవావస్థానమిత్యభాః - గృహంబికుమారీవనైధ
తేనచతుష్కపీతిన్యాయాదితభావః - కిమపిమరు. మరీచికాజలనిదనభా
వితం ఫలముద్దిశ్యభజతాం సేవమానానాం అబోధానాం సరశీయ కప
టమజాన కామిన్యభాః - ప్రాంతేచిరశేవాకృతనివేదానంతరం ఉప
సతాయాః ప్రభుణాపునఃపునః క్రియమాణైశుషుః ప్రయైరుత్పన్నాయా
ఇన్యభాః - భ్రాంతేలుః ప్రభువిషయకదాశ్చక్వభ్రమస్యైన్యభాః - వి
లయోనాశం ఫలందాత్మవభ్రమనివృత్త్యనంతరం నిరభాకశేవాప్రవృ
త్త్యభావాద్భ్రమనాశస్యఫలత్వమితభావః ||౫౮|| పురాణాంతి || త్వం
పురాణః అనాదిః తవగృహీణీమాయాచపురాణీకృత్రిం పురుషాచైవ
విద్యనాదీఉభావపీతవచనాత్ - త్వంనితరామసంగశ్చ || * || అసగో

తభ్రాంతివిలయః ||౫౮|| పురాణస్త్యంమాయాతవచగృ
హీణీత్వంచనితరామసంగస్సాపిత్యాంస్పృశతినకదాపిప్ర
ణయతః! తవయంసాన్నిధ్యాత్పరమపితృనూతేజగదితిప్ర

హ్యయంపురుషఇతిశ్రుతేః - సాపిమాయాపిత్యంప్రణయతః స్నేహాత్
కదాచిదపిసస్పృశతి మాయాయాస్సాన్వితయాధీనత్వ స్యేతరవ్యామో
హకత్వస్యచప్రసిద్ధత్వాత్ అపితుఇయంమాయాతవసాన్నిధ్యాత్పరం స
న్నిధిమాత్రాదేవహేతౌగ్భగత్సూతేకల్పయతి - అయస్కాంతవన్నిర్వికార
స్యాపితవసన్నిధిమాత్రేణజడాపిమాయా జగత్రుప్తనసమథాభవతీ
త్యభాః - ఇత్యయంప్రవాదః నిచ్చితధియాంజ్ఞానినాంమిథ్యానకభంభవతు
పామరదృష్ట్యవప్రపంచస్సత్యతాత్త్వికదృష్ట్యాతుమిథ్యైవచెతిపరమా
భాః - వ్యంగ్యాన్త - త్వంపురాణోవృద్ధఃతవగృహీణీచవృద్ధైశ్యనేన ఉ
భయోరపిప్రజోత్పాదరానమాతా సూచితాకృతవిద్యుద్ధా నామపిరితం
సాదృశ్యతే - తవతుసాపినా స్తీత్యాహ. అసంగంతి - మాస్తుతవాసురా
గః గృహీణీరింసుశ్చేత్ప్రజాసంభవేద్దపినా స్తీత్యాహ - సాపిత్యా
మితి - కదాచిన్నస్పృశతీసంభోగవాతాతు దూరతవీచేకభాః - అపి
తుతవసాన్నిధ్యాత్పరంజగత్సూతే జగచ్ఛబ్దేనతత్త్వాజనాలక్ష్యతేతేన

చ బహుప్రజ్వం వస్తువ్యజ్యత ఇతి జహల్లక్షణా మూలా వస్తుధ్వనిః - 4
 త్యయం ప్రవాహో నిశ్చితధిమాం తత్త్వమిథ్యాపివేచనచతురాణామిత్య
 థః - మిథ్యాకథనభవతు మూఢాస్త్రకింకింసంభావ్యత ఇతిన్యా యేన
 తదపినత్యంమన్వ తేనతుసుధియ ఇతిభావః॥ ౮౧॥ మన ఇతి ॥ స్వైరంయ
 థేచ్ఛం లో కేవిహరత్ - భ్యావ్య వక్షి స్తమియావత్ - మనః ఉపరుధ్యత
 భ్యానవై రాగ్యాభ్యాముపరతవృత్తికంకృత్యేత్యథః - అమితఫలేమోక్షా
 ఖ్యైతశాంప్రకల్ప్యముముత్యాయామనాధమక త్వాదితిభావః - బోధాంకు
 రస్యజ్ఞానాంకురస్య షడంగాధ్యయన జన్యస్యాపాత బ్రహ్మజ్ఞానస్యేత్య
 థః - భరణకృత్యైరోషణవిధా నియమయక నియమ క్తంకర్వక ఉత్పన్నా
 పిజ్ఞానాంకురమనస్థైర్యాభావేనశ్యతీతిభావః - తస్యజ్ఞానాంకురస్య
 సంబంధితమృతమయం మోక్షరూపంఫలం ప్రాంతేజడమితి హేతోరిదం
 మనఃప్రతార్యభుజ్జే - మోక్షదశాయాంకతకరేణన్యా యేన జడస్యమి

వాహోయమిథ్యానభవతుకథనిశ్చితధియామ్॥ ౮౧॥ మన
 స్వైరం లో కేవిహరదుపరుథ్యామితఫలేప్రకల్ప్యశాం
 బోధాంకురభరణకృత్యేనియమయక నియమ క్తంకర్వక ఉత్పన్నా
 మృతమయముపాంతేజడమితిప్రతార్యదంమా యాకథమి
 వనివత్కాతవజ్జనైః॥ ౮౨॥ ॥ పురాణ స్వంజాయప్ర
 కృతిరసతిహంతనిభలాజడా స్తవ్త్వాజాతా ఇతితవజగత్యా

ధ్యానూతస్యవమనసోపిహాశాదితిభావః - తవమాయాకథం నివత్కా -
 నకథంచదిత్యథః - వ్యంగ్యార్థః - స్వైరం లో కేవిహరత్ తత్తతత్ర
 యథేష్టసంచారేణోదరభరణం మర్వాణమిత్యథః - మన ఇతిన్యా నేన కచ్చి
 త్పురుషాకారరహితోజనావ్యజ్య కే - అమితఫలేతశాంప్రకల్ప్య అంకుర
 రక్షణేకృతేతవమహాకలాభోభవిష్యతీతిజగత్కా ముత్వా ద్యేత్యథః - నియమ
 యక అనన్యవ్యాపారతయూత త్రైపస్తాపయస్త్రిత్యథః - తస్యజ్ఞానాం
 కురస్యమృతమయమితిమధురమిత్యథః - కలంఉపాంతేజడం మనః జడం
 పరకీయకపటానభిజ్ఞమితిమత్వా ప్రతార్యభుజ్జేతవ మాయాకపటః॥ ని॥
 వంచనాదంభసంసాసుమాయామాయో స్త్రీయాముభేదా - భానూరః
 జనైఃకథమివనివత్కా పరహృదయస్యా ప్రత్యక్షత్వాదితిభావః ॥ ౮౩॥
 పురాణ ఇతి ॥ తస్యపురాణ ఇత్యనేన భోగా నమాకరీరతానూచితా -

జానాతనపాములయో పత్నిధూతా ప్రకృతిమాణ్యాయా ఆసత్ ఆవర
మాథధూతా అన్యజాయాయాః ప్రకృతేః స్వభావః అసతీదుష్టా అ
నెనతనుకూలదాంపత్యా భావస్సూచితః - త్వత్ప్రజాతానిఖిలా ఆకా
శాదయః పదార్థాజ్ఞానః ఆన్యతత్వతా జాతాస్సతా ఇత్యథాః-
జడావామదక్షిణహస్తానభిజ్ఞాః ॥ ౫ ॥ పుత్రశ్చతురపండితఇతిన్యాయా
దిదమతిదుఃఖావహమితిభావః - ఇకపాశోః జగత్పాలకస్యభువనశ్చ॥
స॥ జగతీభువనేత్మాయామితివిశ్వః - విభారపితవ సంసారేసౌఖ్యంసుఖ
మేవ - స్వాశేషశ్చో-నాస్తి - ధూపతేరపిజాయాపుత్రాద్యానుకూల్య
మూలకంహిసంసారసుఖమితిభావః - స్వరూపానందభరితస్య తవపర

అపివిభోః । నసంసారేసౌఖ్యంయదిహరుచిముచ్చంవిఘ్న
టయకరోపిత్వత్తుల్యంశ్రితమపినవీనంతుతదిదమ్ ॥ ౩౩॥
తవాపాంగైస్తుంగైస్సరసిజవిలాసప్రతిభాపై దయాసా
రైస్సారైరమృతరసకల్లోలమధురైః । ప్రతస్తుంసి క్తంమాం
విరచయయదజ్ఞానవిధయాకృతంవాచాపల్యంతదపి సపది
తామ్యతుభవాత్ ॥ ౩౪ ॥ విరించిశ్చేయసాందాయం
ధాయంత్రిజగతామపి । స్తుతైవమఖిలేశానమగమత్పద
మాత్మనః ॥ ౩౫॥ కరుణావరుణాలయస్తతాసౌహారిరా
శ్వాస్యవయస్యవత్సపాలాత్ । వ్రజమాపదదాపదానమ

మాత్మనః త్సుద్రంసంసారసౌఖ్యంనాస్తివేతిపరమాథాః - చిత్రంత్వేతది
త్యాహ - ఇహసంసారే ఉచ్చామధికాంరుచిమభిరతిం విఘటయత్ నాశ
యత్ శ్రితమపిత్వత్తుల్యంకరోషియత్ త్వత్సాయుజ్యం దదాసీతియదిత్య
థాః - అన్యత్రత్వత్తుల్యం కరోషిత్వామివసంసార సుఖరహితంకరోషీ
తియత్ స్వయంనష్టః పరాన్నాశయతీతి న్యాయాదితిభావః తదిదంతున
వీనంచిత్రంనకశ్చిదపి సేవకస్య స్వపదందదాతి త్వస్తుతథా కరోషీతివిచి
త్రమిత్యథాః - అన్యత్రఈదృశీపునరసూయానక్యాపిదృష్టచరితిభావః॥౩౩
తదేతి॥దయాయాఅసారైర్ధారాసంపాతైరితిభేదేఅభేదోక్తిఃప్రతస్తుం
పశ్చాత్తస్తుంమామపాంగైస్సి క్తంవిరచయత్సన్వయః ॥ ౩౪ ॥ విరించి
రితి ॥ దదాతీతిదాయః-శ్వాద్యధేత్యాదినాప్రత్యయః ॥ ౩౫ ॥ కరు

తేతి || వరుణాలయస్సముద్రః || ౮౬ || అథతి || శుండాలోగజిక్ష్ణా
 లమాలికా సుయత్సలిలం సవిలాస ముచ్చలితాః సితపత్రతా హంసాః
 తేషాం పత్రత్రసంరంభః పక్షువిక్షేపః ఉరగపరివృథవివర్తకభూతేతి - శే
 షావతారభివృద్ధిః || సమీరితేతి || ప్రేయస్యః ప్రియా యశ్చాఘృవస్తు
 ప్రేషయంతీతిభావః - ఆననోమకరందః శబ్దాయ మానాః శబ్దంతు
 వాణాణాః - శబ్దవైరకలహేత్యాదినాకమః కిక్యత్ || హరినందనమితి ||
 హరిరింద్రః కృష్ణశ్చ తం నందయతీతి తథోక్తం సరభసంశీఘ్రం సహవాంవా ||

స్యజవసీమిప్రసారవిస్మయాం || ౮౬ || ౫ || అథక
 దాచనవిపినశుండాలశుండాఘాత సముద్భూతా మానసానా
 నోకహనివహాశ్చిరక్షు సుమకోటరోదర సముచ్చరదమంద
 మకరందవిందుసందోహ మేధురీఘాతైః కలింద నందనాక
 ల్లాలమాలికా సలిలసలీలోచ్చలితసితపత్ర పత్రత్రిసంరంభ
 సంఘాతతుషారపుష్పత్కడంబకరంబితాకాశైరరగపరి
 వృథవివర్తకభూతసంకర్షణసంసేవనాయమలయ శైలవ
 లానివాసినీభిరురస్సరవిలాసినీభిరాదరాదివనమీరితైరుదర
 విసరదాసనాస్వాదమదశబ్దాయమాన చంచరీకనీచయవా
 చాలితవికచకుటజశాంపేయమచర్చికాపరిచయ సముదం
 చితామోదైవనదేవతావదనమారుతపరీరంభజృంభితై
 ర్బాలానిలైరుపలాల్యమానం నందనమివహరినందనం నందను
 గ్రహమివ సకలఫలాస్పదంబృందావనాంతరాళగతంతాత
 విపినమనుచర సమభ్యర్థనాభిస్సంకర్షణమధునూదనాసర
 భసమభజతామ్ || ౮౭ || త్రైత్రఖిలు || ప || పూరయన్నారవై

నిరభసోపేగహవా యోరితిభాస్కరః - అత్రవిపినశుండా లేత్యాదివిశే
 షణబలాత్తదాఘాతజనితమాద్యంతరీయమదగంధ మిశ్రితత్వంచ వ్యజ్య
 తే - కల్లోలమాలికా సలిలతేత్యనేన హంసానాం తలగతజల సంబంధస్యా
 పిల్లభ్యాబిందునామతిశీతలతావ్యజ్యతే || ౮౭ || పూరయన్నతి || రోషనా
 డింధమైః రోషాశ్రయీభూతసిరాభేదకైః రోషోత్పాదకై రితియావత్ -
 నాడీముష్ట్యోశ్చేతిభిశ్చ సత్యయః || * || పక్ష్యైతారుచయః పతంగవృష
 దానూగ్నయినాడింధమాశ్చిమురారిప్రయోగశ్చ - సవయసామిత్యా

౭౬

చంపూభాగవతే - సవ్యాఖ్యానే,

కాం॥ని॥స్థిగ్ధౌవయస్యస్వయమాత్మవ్యమరి॥ ౮౮॥ ౮౯॥ ఆసావితీ॥ ధే
 నుపదభృత్ ఆసా అనురః ధేనుకపదే ధేనుపదసద్భావాదితిభావః - వత్సా
 పాయేనవత్సాసురనాశేనవ్యధిత హృదయఃఖిన్నః - ఏకకార్యపరత్వా
 ద్ధేనుకవత్సాదీనాంసఖ్యమితీద్యయం - హలభృతారామేణవత్సనైవ
 పదంనిన్యైవత్సాసుర వన్మారితభిత్వథః - వ్యంగ్యాథఃస్తు - ధేను
 పదం ధేనుత్వం విభక్తిఃతి ధేనుపదభృత్ ధేనురిత్యథః - వత్సాపా
 మేనతణకవిరహేణవ్యధితహృదయేతి లింగవిపరిణామః - హలభృ
 తాకృషీవ లేనవత్సనైవపదంస్థానంనిన్యైవత్సేనయోజితేత్యథః అబలజ

ర్యాతురోషవాద్యస్తమైర్వనమ్ | రామస్వయసాంతుజ్యై
 ఫలభారమపాతయతీ ౮౮॥ తత్రతాలఫలపాతనజన్మా
 కోస్యభూచ్చటచటభ్యునిరుచ్చైః | తస్మిన్మృగపితః ఖర
 రూపే ధేనుకస్వపదసన్నిదధర్మిణ్ ॥ ఆసావత్సాపాయ
 వ్యధితహృదయోధేనుపదభృత్పదంవత్సనైవవత్సరిత మధ
 నిన్యేహలభృతానశంస్తుబాలాస్తదనుకృతసాకూతహ
 సితాబలంహమోత్కమాదయవబలజయ్యః కథమితీ॥
 ౯౦॥ ౯౧॥ తదనుతదనుచరసికరమపిఖరతిరఘేరవవేషభీ
 వణమతిరోషకౌరామకేవహ సమూలకామకవతామ్ ॥
 ౯౨॥ ప ॥ తతోభుజంగనపుత్రస్థనేనకదధ్యమానామ
 మలాంప్రకృత్యా | ససూదరీంపాప నియామకస్యగౌ

య్యఃబలభద్రవ్యతిరిక్తజయ్యః దుర్బలజయ్యశ్చసమూలకావమకవతాం
 సమూలభూతంజఘ్నతురిత్యథః సమూలసమూలయోః కవతితిణమత
 యథావిధ్యనుప్రయోగః॥ ౯౩॥ తతితితి॥ పుత్రస్థనేనమూఖేణసీచేన
 వా॥ని॥మూఖేనీచోపుత్రస్థనావిశ్యమరి॥ భుజంగనకాశీయేన కదధ్య
 మానాంవిషప్రక్షేపాచినాకలుషీక్రియమాణాం - ప్రకృత్యాఅమలాంసి
 దోకపాం స్వచ్ఛాంపపాపనియామకస్య యమస్య సహూదరిం యము
 నామిత్యథః - గోఘ్నంరక్షితుం కాశీయనాశనేన సుప్రసేతాంకతుకా
 మిత్యథః-పురుషోత్తమఃకృష్ణఃప్రతస్తే - వ్యంగ్యాథఃస్తు - శరౌప
 కారశీలతయా పురుషశ్రేష్ఠః కశ్యోత్ - భుజంగనవిపేనకదధ్యమా
 నాం భోగాయ నిబద్ధమానాం ప్రకృత్యాఅమలాం పతిప్రతాం పా

పరియామకస్యేత్యనేన స్వయమేవ కేవలం నధమతత్పరః - కింతుపరా
 నపి పాపాన్నివర్తయతీతి కశ్చిత్పురుష ధారయోవ్యజ్యతే - తస్యస
 హూదరీ మిత్యనేన సత్కులోత్పన్నేతి వ్యజ్యతే - తాంగోస్తుంబుహ
 ననేనతస్యాః పాతివ్రత్యరక్షితుమిత్యథః ప్రతస్థే ||౯౭|| తదితిక్షణన్యా
 తిప్రసంగఃపిపాసాతిశయః - మూర్ఖాలేమచూర్చితేమ||౯౩|| కారుణ్యే

స్తుప్రతస్థేపురుషౌ త్రమస్తా||౯౭|| తత్తతామేవభరతర
 కిరణకిరణసంపాతసంపాదితపరితాపాతిరేకశముదితోద
 న్యాతిప్రసంగతయాకాశీయవ్యాఖ్యేష్ట్యాతస్కరగళగరళ
 శబళితకళిందనందనా సలిలరసమాస్వాద్య మాధాతే
 మసవత్సేమవత్సపాలేమ||౯౩|| ప|| కారుణ్యోచ్యతే
 రసారభరితైస్తుంగైరపాంగైర్మహస్సంస్పృశ్య స్వపతాం
 బుజైకశరణానేతాక సముజ్జీవయత్ ||మధ్యేయామునవారి
 ఘూరిగరళజ్వాలవలీధాంతరంసాహం సద్భవితే సాల
 శిఖరాల్లిలాకులాయోహారి||౯౪|| స్వభవనపరిభవనం
 భవరోషాదాయాదధానుభుజగేంద్రః | మురరిపురుచి
 రచరితో ఘోరాకాండదంశదశనైశ్చ ||౯౫|| శారిరా
 పనభుజంగవిహంగ్విజ్వాల జాలజనితాంపరిఘాతిమ్ | చ
 క్రిణోర్యదిపరస్పరయుద్ధంక్షేప్తతోహినతదాన్యతరాద్రి||
 ౯౬|| స్పృదితుంసనశశాకతదైవ శ్రీశతిభుజగభోగ్గపి
 ధ్ధః | చిత్రమేవతదిదంకథమస్మిన్వ్యజ్యతాంభుజగభోగజబం
 ధః||౯౭|| తదాబాలాస్తస్మిన్నరిపరిభవంబన్ధమంత్రేత్యేకం
 దుఃఖంమోహోద్విగతమవిదిత్వాజడధియః | కథంవాముక్తి
 స్యాత్కు-భమితదధ్యక్షజనితం సుఖన్నశ్శోకోవానిరమతు

తి||సాలశిఖరాదితి - సాలశిఖరమారు హేళ్యైర్బల్యోపేపంచమీ - లీలానాం
 కులాయత్రయః||౯౫|| శారిరితి || చక్రిణోరితి - కృష్ణకాశీయయారిత్య
 థః ||ని|| చక్రికృష్ణే కులాతేపశా ఇతిభాసురః సహయారితివ్యజ్యతే-
 అత్రలోకోక్తిరలంకారః ||*|| లోకప్రవాదానుకృతిలోకోక్తిరితివర్ణ్య
 త ఇతిలక్షణాత్ ||౯౬|| స్పృదితుమితి||చలితుంకథంయుజ్యతామితి-అచిం
 త్యశక్తిత్వాదితిభావః ||౯౭|| తదేతి || జడధియోబాలావత్ససాలభాలాః-

తస్మిన్మన్తే విషయే అరిపరిభవం కాశీయకృత తిరస్కారబంధం రజ్జుక
ల్ప సహకరిత కృతవేష్టనంతత్రాతం దృఢబంధన కృతం దుఃఖమోహా
దక్షానాత్ వితథ మన్వతమవిదిత్వా ముక్తిస్సర్వాంగవేష్ట ననివృత్తిః త
దధ్యక్షజనితంసుఖం ఆపాదమస్తుకం సహవేష్టితతయా దుదాశకన్య
కృష్ణస్యకళానజన్య అనందశ్చకథంస్యాత్ శోకోవాకథం విరమత్వితీ వి
వశాః జాతాభిశేషః - క్షయగ్యభక్తు - జడధియః అపరిశుద్ధాం
తః కరణాః అతఏవచాలా అజ్ఞాతస్త్రిజీవే అరిపరిభవం కామక్రోధా

కథంవేతివివశాః || ౧౮ || గ || భగవానపి కంచితకాలమ
బలభావమభినీయంతాంతచింతాదంతరితాంతరంగమ
సహచరేమసచమత్కారముల్లుత్యముహుముహుశ్చర
ణఘాతమాహశ్చచభుజంగమతిమాత్రమసమర్థం సమథా
యామాన || ౧౯ || తతఃప్రయాణోన్ముఖప్రాణం ప్రాణే
శనిశమృతదంగనాజనస్సరభసమధాక్షజంశరణమభజితస
వినయమనాషీచ్ఛ || ౧౦౦ || తథాసీ || ప || కృతంమాత్స
ర్యేణస్తరణమపినిర్వాణకరణంహరత్యన్యోద్దేశ్యాద్భ్రహ్మణ
మపినామ్నోభవభయమ్ | పయోవాపత్రంవాహితమహ
మాభక్తైరుపపృతంపరేపారంవిదోసతవ కరుణాయాని
రవధేః || ౧౦౧ || క్రియాప్రాణప్రాయాం తుణవపివి
నాభావవిరసాంయయాహిత్యాయాసంనిభృతమనుజీవిన్
జమపి | ఆయాసీస్సంభ్రాంతస్సపదికరిదీనారవభద్రైహా
రేశ్రేయస్సానః ఫలతుతవకారుణ్యలహరీ || ౧౦౨ || దీనా

దిపారవశ్యం బంధంకర్తాదీనతాం తత్రాతందుఃఖాచ మోహాద్వితథ
మన్వతమవిదిత్వాముక్తి రవిద్యావిశ్లేషఃకథంస్యాత్ తదధ్యక్షజనితంతత్ప
దాదసాక్షాత్కారజన్యం సుఖంకథంస్యాత్ శోకోవాబదచానలసదృశః క
థంవిరమత్వితీవివశానిర్విణ్ణాభిశేషః || ౧౦౩ || భగవానితి || చరణఘాతమా
హత్యపాదేన హత్యేశ్యభక్తిః - కరణేహసత్పితృమత్ || ౧౦౪ || తత్రాతి || అ
నాషీదితమస్తుతౌలుక్ || ౧౦౫ || గజేంద్రమోక్షణకాలిన కృపాంస్తౌతి ||
క్రియామితి || యయాకృషయానిభృతంవివీతం || నినిభృతవివీతప్రశ్రితాస్స
మాభిత్వమరః || ౧౦౬ || దీనాత్మనామితి || దీనాత్మనామపరాధవరీతి

లోకహవిశేషః ॥ సి ॥ రీతిస్త్రీయూ మాదకూట మిత్యమరః - తావక
 స్తద్విద్యుః నిత్యసిద్ధోనిరుపాధికః సామరాగః కృపేతియావత్ - తస్య
 భావాత్కల్యాణభావాయ కల్యాణోత్పత్తయేనకల్పతేన సుపద్యతే - తే
 దనధకలాభః అనిష్టావాప్తిః - కథంవాక్యోస్తునకన్యతా అపరాధా
 స్తద్విత్క్రపాబలా దపరాధతామపహయతే సచారామభవంతి - ఆస్య
 ధావ్రతిపదమనాథా స్సంభవేయూరితిభావః - వ్యంగ్యార్థః - దీనాత్మ
 నాం దరిద్రాణాం అపరాధవివరీతిలోకహః తావకాయోనిత్యతత్త్వయ్య
 సిద్ధరసః సిద్ధపారదః తత్ప్రభావాత్తస్సంపదకమాహత్యాత్ కల్యాణ

త్తనాంతావకనిత్యసిద్ధిరసప్రభావాదపరాధరీతిః - కల్యాణ
 భావాయనకల్పతేచేదనధకలాభః కథమస్తువార్యః ॥ ౧౦౩ ॥
 అనాత్మజ్ఞస్థానశుచమయజ్ఞాయాసీద్విభురితిస్వరూపం
 తావతేనపదిపరిత్యజ్యత్యుపశమమ్ | పరిభావంకోతైర్వదిసపు
 నతద్యాపి భజతేప్రతీతిః కేయంతే నిరవధిక్యపాసీరధిరితి ॥
 ౧౦౪ ॥ సభోగియాదామణి కేవలపూర్వార్థం వయః చభోగి
 న్యతిప్రతీతిః ఘటేతనైతత్తలభోగభాక్త్యంకృపాంవినా
 తేగరుడధ్వజస్య ॥ ౧౦౫ ॥ త్వయినాథేపిజగతా మనునాన
 స్సనాథతా | తెనసఃకరుణాసింధోహరసా భాగ్యవిప్లవమ్ ॥
 ౧౦౬ ॥ గ ॥ ఎవమభిధాయబాష్పాయమాణనయనాభిరూ
 ష్మాయమాణహృదయాభిరజగరవధూటీభిరాద్రీకృతచి
 త్తవృత్తికారుణ్యకల్లాలమాలీవనమావీత భేతితక్షణమురీ

భావాయ సువర్ణాయనకల్పతేచేత్ - అనర్థలాభః ద్రవ్యలబ్ధ్యభావః కథం
 వాక్యోస్తునకథంచిత్యర్థః - ప్రతీతిః ప్రసీద్ధిః ॥ సి ॥ ప్రతీతిః ప్రథితో హృష్యే
 దృష్యేజ్ఞాతేమసిషిత ఇత్యజయ్యః ॥ ౧౦౩ ॥ ౧౦౪ ॥ సతి ॥ భోగియాదా
 మణిస్సర్పరాజః - భోగైకతత్పరత్వభోగిన్యో భుజంగ్యోభోగానుకూలా
 స్త్రియశ్చ ॥ సి ॥ భోగిన్యోన్యస్త్రియిత్యమరః - వితద్భాగభాక్త్యం
 గరుడధ్వజస్యకృపాం వినాకథంఘటేత - జగదీశ్వరకృపాభావేకుతోభో
 గః ప్రత్యుత్తదుఃఖమేవస్యాదిత్యర్థః అన్యత్రభోగః సర్వకరీరంతద్భాక్త్యం
 గరుడధ్వజస్యగరుడనియామకస్యతియావత్ - తస్యకృపాంవినాకథంఘ
 టేతనకథంచిత్యర్థః ॥ ౧౦౫ ॥ ౧౦౬ ॥ ఏనమితి ॥ బాష్పాయమాణం - సా

౮౦

చంపూభాగవతే - సవ్యాఖ్యానె,

శ్రు ఊమ్మాయమాంసోష్ణ - పరితప్తమితియావత్ || * || బాష్పోష్ణ
 భ్యాముష్ణమనఙ్గిక్యజ్ - అజగరవధూటిభిః సర్పయువతీభిః || ౧౦ || అథ
 గ్రీష్మంవర్షయివ్యర్షాదౌ మలయానిలాన్నర్ణయతి || అథకదాచిదిత్యా
 దినా || ఉపచితం చధికతం రణరణకం ఉత్తంతాయేనస ఉపచితరణరణ
 కోమన్తథఇతియావత్ - తస్యరణః కామయుద్ధమిశ్యర్థః || ని || ఆయలకము
 త్కంతాస్యాదుత్కలికారజస్వరణరణ కమితిహలాయుధః || * || రణరణ
 కప్పద్ధిం బిభ్రదావతకమాన ఇతి మాలతీమాధవేభవధూతి స్రయోగ

కుర్వాణస్తస్మిణముపసర్పతుపయోనిధిమిహనివసతునిమిష
 మపినభవానితి దండమాకమాదిశ్యసమాశ్వాస్యవధూనమ
 నుచరసికరమాత్మ సదనమానసాద || ౧౦ || అథకదాచిదుప
 చితరణకరణనిస్సాణరాణకల్పాగలన్నశిలీముఖపటలర్పుం
 కారకరంభితాకారతయా వన దేవతాభిరివవిహతకుశలా
 ను మోగాభిరున్మితమల్లికామతల్లికాపాటలపటల పరిమ
 లపరిశీలన కషాయాభిరసవరళ జాగరూక ధారాయంత్ర
 నిరగళ విసిగళ ద్వారిధారా విరచిత వీలావిహారాభి
 రతివేలకరళభిరతయవన రాజీభిరివ సానంద మభినంద్య
 మానసమాగమాభిః ప్రతిదిశమశనాయితసరీస్యచవక్రక
 మాణితయేవ విరళప్రచారాభిర్మలయాచలబాలానిలమా
 లాభిః కథంచ నధార్యమాణ ప్రాణప్రాణి సందోహాస్వ
 కీయ పరితాపాతిరేక మసహమానాభిరివప్రతిబింబ దం
 భాదభ్యంతరమవగాహమానాభి రహిమకరకిరణపరంప
 రాభిర్నందోష్టికృగ్నకలసలిలాశయస్సముదంచిత మరుమరీ

శ్చ - వన దేవతాభిరివే - నెమెభృంగర్పుంకారాః కింతువన దేవతాకృత
 కుశలప్రశ్న ఇత్యుక్తేత్తా - ఇవేనసహసమాటోపి కాచిత్కః - అత
 ఏవఉద్బాహురివ వామనఇత్యాది వ్యస్తప్రయోగ ఇతి కాన్తుభకారిః
 ప్రకృతేపి తద్వదితిద్రష్టవ్యం - భృంగర్పుంకారాణాం గీతత్వరూపణవ
 ద్వ్యక్తభాషణత్వరూపణ మప్యస్తి యథానాగానందే || * || మధు
 రమివవదంతి స్వాపతం భృంగశబ్దైరితి - కషాయాభిః సురభిభిః || ని ||
 అస్త్రీకషాయోనిర్యాసే సారభరసరాగయోః | క్వాభేవిలేపనేచాథ

ద్రవ్యేస్యాజేషవాచ్యుదితి దానరః || ని || కటుతిక్తకమాయాస్తుసౌ
 రభేప్రకీర్తితా ఇతికేశవశ్చ - అనవరతజాగరూకం నిరంశరౌఘటి
 తచ్ఛాసం - అత్రధారాయంత్రే అచేతనజాగరణమనుపన్నం సం
 తాపాతిశయం వ్య జ న తీతి జహల్లక్షణా మూలవస్తుధ్వనిః - వైధు
 రీధురీణంనైష్ఠ్యల్యసంపాదకం || ని || వైశ్యేషివవిశ్లేషేవిధురంవిశ్లే
 త్రిష్వితిరభసః - పుష్పసమయోవసంతః ఆవతకసమయశ్చ || ని || వసం
 తేపుష్పసమయః స్వాద్యజిపుష్పమాలకవమితిసామరః - ఏతత్ప్రభృతి
 వాక్యపంచకే పరిసంఖ్యాలంకారః - యువతీష్వేవ పుష్పసమయోనా
 న్యత్రేత్యాదిపరిసంఖ్యానాత్ లక్షణంతు || ౫ || ఏకస్యవస్తునః ప్రాప్తా

చికాసలిలవీచికాదిహారవైఖరీవిషయపథికజనమనోరథస్తై
 ధరీధురీణమధ్యందినవిజృంభణస్సముదితయావనయోమా
 విశేషగమేషితపుష్పసమయశ్చిరతర పరిహిణీజన నయన
 మాత్రపిత్రాంతవమాకసమున్మేషః పితామహా పురుషా
 యుషమాత్రావలంబి శరదా యామః ప్రబలశర సలభా
 వితానథక పరిజజీహీషకయాతుమారగిరి కంఠరాంతరా
 శతపశ్చర్యాపరుత్సుక హేమంత సమయఃతరుణీకుచ కల
 శసంభన్నవాస్తవ్యశిశిరభావాభోజ్యుషశేషవరసపిపాసా
 సమాకులనకలలోకతయాజీవనభావమంభసస్సమథయ
 మానఃకాయమాననికాయై కాయనవిలాసిజనచిర పరి
 త్యాగకృతశోకాదిరెకాదివబాష్పాపజేషేననిరంతరనిస్సర

వనేకత్రైకదాయదా | ఏకత్రనియమస్సాహిపరిసంఖ్యానిగద్యత ఇతి
 శరదాయామః శరతాకలధమక విజృంభణం వమకదైఖ్యంప || ని ||
 స్వాద్యతావత్సరేశరదిత్యమరః - ప్రబలతరవిరోధేతి - హేమంత స్త్రిష్ట
 యోశీశోష్టప్రధానత్వేన విరుద్ధత్వమితిభావః - తపశ్చర్యాపర్యుత్స
 కిత్యనేనహిమాద్రి గుహస్వపి తపఃశ్లేశే గక్షిణిత్యవ్యభ్యతే - శిశిరభా
 వశ్శీతలత్వంశిశిరతులీలాచ || ని || భావోద్ధేవిధూతాచయోనావీలా
 పదాథకయోరిత్యమరశేషే - శీతకాలేభవేగుష్ట ముష్టకాలేతు శీతలమి
 తివచనాదితిభావః - కాయమానం నామ ఉష్ణకాలేన లవవత్ప్రకాశ
 నిమిత్తం శిశిరోపచారబహుళం వీలాగృహం కాయమాన సమానా

భోగేతిభోజః - భాష్పాప దేశేన ఊష్ణవ్యాజేన నిరంతర నిస్సరకా
నిశ్వాస శ్వాసనాయస్య సతథాక్తః ఈద్యశో గభాభవనాభోగో య
స్యేతిబహువ్రీహిగభోః బహువ్రీహిః - పానకరసేతి వ్రాతౌమధూ
క ఖజూరకామృతైశ్చ సవవక్తైః ॥ * ॥ తుల్యంజైకల్పితంపూ
తంత్రంకస్తూర వాసితమ్ । పానకం పంచసారాఖ్యం దాహతృప్తాని
వతకమిత్త్య క్తలక్షణేర్విధః - పటేరపకశ్చందన పంకః తదాతేపే

స్నిశ్వాసశ్వాసనగర్భభవనాభోగఃపానకరసపానైకతాన
తాంపటేరపంకాలసలోలుపతాంప్రమాన శయనంస్పృ
హతాం ప్రపాసస్మివేతసాశయతాంవారివిహార సాదర
తాంవారిజమాలాకుతూహలితాం నిశాకర కరాలాకకా
ముక తాంనిశాసమయసముత్సుకతాంచ విషయ లంపటా
నాంసంపాదయక్తులభసలిలావగాహతయా సుగమన
చ్చాయప్రవేశతయాపరిధాననిరపేక్షయా సుప్రాప ప్ర
పాశిశరపానీయతయాసుకరతాలవృంత రయచ కించిద
కించనజనస్యాపిభోగసుభగంభావుకస్సముదంచదాంతర
సరితాపమాత్రపరిధూతవిరహిణీజన సత్వరప్రాణిహర
ణాయబహిరపిసమున్మేషితోష్ణేతభూమి రూష్మాగమ
సమయస్సమజ్యంభత॥౧౦౮॥తత్రచ॥ప॥ ఆయామాయామ
భావనకృతాంగీకామనీయకమ్ । నకలాసకలానాథాయామి
నీకామనీయయా॥౧౦౯॥ తన్మాధవబలాక్రాంతంబృందావ
నపదంత దాశుశుభనతథాప్యాసీద్వికస్వరపలాశతామ్॥
౧౧౦ ॥ బృందావనపడెరమ్యే తదావిరహతో హరైః ।

లోలుపతామాస క్తతాం ॥ * ॥ లోలుసోలోలుభోలోలోలుపటోలా
లసోపిచేతియాదవః - తాళవృంతంవ్యంజనం అకించనోదరిద్రః సుభగం
భావుకఃఅనుకూలః- కతకరిభువఃఖిష్టుచ్ ఖుకథావితీ సుభగపూర్వస్య
భువఃఖుకథో-ఊష్మాగమఃగ్రీష్మః ॥ని॥ ఉష్ణఊష్మాగమ స్తపశ్శిశ్యమరః॥
౧౦౮॥ అయామేతి ॥ యామదైహ్యభావేనహేతునేత్యర్థః - కృ
తాంగీసకలానాథా సచంద్రాప్రియసహితాచ కామినీకమనీయేతి భా
వః॥ ౧౦౯ ॥ తదితి ॥ మాధవబలౌ కృష్ణరామౌ తదాగ్రీష్మవికస్వరా

ద్వి తీ యో వి లా సః.

హక్

విజృంభమాణాః పలాశాః క్రవ్యాదా యస్మిన్ వనతస్య భావస్తత్తా॥
 ॥ పలమున్నానమాంసయోరపితిరుద్రః - రామకృష్ణ సాగభూమా
 కుతోరక్షఃప్రవృత్తిరితిభావః - వ్యంగార్థస్తు - మాధవస్యవసంతస్య బలే
 నశక్త్యా ఆక్రాంతం-తథాపీతి - గ్నిష్ఠనిరిసనేసేవసంతోనేషేపీత్యర్థః -
 వికస్వరపలాశతాసంపుల్లపలాశకుసుమవత్తానాథూదితివిశేషోక్తిః॥ ౧౧౦॥
 ౧౧౧ ॥ భిదైరితి ॥ గాయకానాంముఖగతైఃవేణుచ్ఛ్రీమముఖంపి
 ప్త్యాగాయంతీతిప్రసిద్ధం - ఆగతుకైస్సహజైశ్చ భిదైర్జేఘ్రియాన్
 భారహీనఃవంశోవేణుః తదాహారికర గ్రహణస్యానుభావాత్ శృతిం

వేణునాద వినోదన కేవానైవాతిహర్షితాః॥ ౧౧౧॥
 స్థానెహితత్॥ భిదైర్ముఖపలముఖగతైరపి గాయకా
 నామాగతుకైస్సహజైర్జేఘ్రియాన్ ॥ వంశస్త
 దాహారికరగ్రహణానుభావాత్ప్రశ్నశృతింజనయంతీతి
 ముదంనచిత్రమ్॥ ౧౧౨॥ ౫॥ తదైవగౌరూపధారి ప్ర
 లంబనామానిశాచరస్సంకర్షణ మభిభూయధేనుకసిద్ధిమ
 లభత॥ ౧౧౩॥ తదనుదండహ్యమానదావానలజ్వాలామా
 లావలయితేమగోపాలేషు॥ ౧౧౪॥ ౬॥ హాకృష్ణహారామ
 దయాపయోధేనీనాతిహారికశరణంభవేతి ఆర్తద్రాణా
 దంకురవిరావసరూపమేషామశృణోస్తురారిః॥ ౧౧౫॥
 శ్రీపతిశ్చితవాత్సల్యాత్కల్పంతదహనోపమమ్ । తదా

క్రవణంప్రాప్తస్య ముదంజనయంతీతి నచిత్రం - వెణూరచేతనత్వేనస్య
 తోమంజుస్వనాభావేపి పరకీయవ్యాపారేణ వీణాదివతరణా ప్రియంక
 రత్వం నచిత్ర మిత్యర్థః - వ్యంగ్యార్థః - గాయకానాం దూషకా
 నాంముఖగతైః - ఉష్ణోష్ణమాణైరిత్యర్థః - ఆగతుకైస్సహజైశ్చ
 బహుభిచ్ఛిదైః - దోష్టైః లఘ్వియానశ్లాఘ్యైః - వంశే అన్వయః సారే
 గ్యత్కరగ్రహణంతస్సేవసంతోనే కన్యాగ్రహణమితియావత్ - శృతింపా
 ప్రశ్నశృతస్య ముదంజనయంతీతి నచిత్రం ఆశ్రయోపి వంశోపహర్షిస్స
 హసంబంధాల్లాభ్యా భవంతిభావః - ఆప్రివంశశబ్దేనవేణుధ్వనిలక
 త్యుతే॥ ॥ యథా-అశ్రయతపాంజనస్యజిమాకే॥ ౧౧౩ ॥ తదితి॥

దండవ్యామానఃతతిశయేనదహా ॥ ౧౧౬ ॥ ఇతరైరితి ॥ ఇతరైస్సమంశి
తరానివత్యథః - సన్నిధిస్థాగ్రిష్మానంతరభావిత్వా త్ప్రవృత్తతతి భా
వః - తపేనగ్రిష్మేణ ॥ ని ॥ ఉష్ణహిష్టాగమస్తపిత్యమరిః - తాపితా
కిమిత్యత్యైతా ॥ ౧౧౭ ॥ నామోదితమితి ॥ తదావమాకాలేకాదంబః
దూబకుసుమసంబంధీఉన్మేయేవికాంతైర్వభవైః కింవానామోదితం న
సురభితం ॥ ని ॥ ఆమోదోగంధహాషయోరితవిశ్వః - తథాపికాదంబోన్మే
షజ ఆమోదోనైతి విరూధః కాదుభాః కలహంసాః తేషామున్మేయేవి
జ్యంభాంతజ్జన్యహాష ఆమోదఃనైతిపరిహారిః ॥ ని ॥ కాదంబః కలహం
సస్సాద్విదిత్యమరిః ॥ ౧౧౮ ॥ యదాగతిరితి ॥ యదాగతిస్యానుగమనం

యోగబలాద్వహ్నిముపసంహరితస్మత్తమ్ ॥ ౧౧౯ ॥ ఇత
రైస్సమమేవసన్నిధిస్థాకిమువమాకాలపితాపితాతపేనాయ
దసోస్తనితచ్చలాద్రుంతీరుదతీవృష్టిమిమాత్తదావిరాసీత్ ॥
౧౧౭ ॥ నామోదితంతదాకింవాకాదంబోన్మేషజైభవైః ॥ చి
త్రంతథాపినామోదఃకాదంబోన్మేషజోన్మేషామ్ ॥ ౧౧౯ ॥
యదాగతిరయోగాతకవధూజనవినాశిని ॥ ప్రాప్యసిప్ర
సృతోవాతఃకుతస్సోయంసదాగతిః ॥ ౧౧౯ ॥ మలినోఽప్య
తిచంచలోపిమేఘకలయోనత్సుతరసిక్రియాంసదాపివి
వపూరమయా శయోపిదీనైః ॥ ప్రణతః కైశ్చనదీవనప్రదా
నాత్ ॥ ౧౨౦ ॥ గజికతైస్తజికతామస్యతటిద్భిభీషితా
మపిసర్వంసహస్థిరాంనైతుప్రసాదంశరదాయయా ॥

ఆయోగోవిరహఃసతీప్రకస్తాపరూపకారాథేతి యావత్ - ఆగతిరాగ
మనయస్యచసదాగతిఃకుతఃదురాగతిరైవత్యథః ॥ ని ॥ వాయుమాక
తరిశ్వాసదాగతిరిత్యమరిః - అతఏవాత్రనిరుక్తిరలంకారః ॥ * ॥ నిరుక్తి
ర్యోగతోనామ్నామన్వాత్యత్యప్రకల్పనమితలక్షణాత్ ॥ ౧౧౯ ॥ మలిన
ఇతి ॥ మలినోనీలఃపాపీగతఃచంచలః అధికవిద్యుత్ ॥ ని ॥ విద్యుచ్ఛ
లావపలాఅపీత్యమరిః - చంచలచిత్తస్స సత్సునక్షత్రేఘవివయే తిరసిక్రి
యానూచ్ఛాదనంకలయోక్తు ॥ ని ॥ భవాన్యాతుసతీస్త్రీస్యాన్మక్ష
తైతునభంసకమ్యేమరశేషే ఆన్యత సత్సుసాధుమ తిరసిక్రియాం పరి
భవంకుర్వత్ వివపూర మయాశయః ఉదకపూరితాభ్యంతరిః అతిక్రూర

హృదాశయశ్చప్రణతస్తుతః ॥ ౧౨౧ ॥ ప్రతిపన్నతి ॥ ప్రతిపన్నః ప్రా
 ప్తః ఘనాగమో మేఘాగమః ప్రాప్యడితియావత్ - అన్యంతభాగోయే
 నసతథోక్తః నిపుత్రప్రాప్యడిత్యథః - మధ్యమో లోకో భూమిః - సమ
 పద్యతజాతః - వ్యంగ్యార్థః - అధ్యమః అనుత్తమః లోకోజనః ప్రతి
 పన్నాజ్ఞాతః ఘనః అధికః ఆగమాంతభాగోవదా - త భాగః యేనత
 థోక్తః - విమలీధూతః లడయోరభేదాజ్ఞడః ఆశయోంతః కరణంయ
 న్యతథోక్తః - విపంకోనిష్పాపశ్చ బధూవ - తదానీం హంసః పర
 మాత్మా కథంనావిరస్తు సాక్షాత్కారః స్యాదేవేత్యథః ॥ ౧౨౨ ॥ పక్ష
 పాత ఇతి ॥ తదాశరదిపక్షపాతో గరుద్దళసం నీలకంఠో మయూరః శివ
 ఏవ పక్షపాతో నాన్యదేవతాయామితచమ్యజ్యతే - మహీశబేదన తత్త్వా
 జనాలక్ష్యంతే ॥ ౧౨౩ ॥ సంతప్తా ఇతి ॥ సుదృశ స్త్రియః - చిత్తోద్భవవ్యాధి

౧౨౧ ॥ ప్రతిపన్నఘనాగమాంతభాగో విమలీధూతజలా
 శయోవిపంకః సమపద్యతమధ్యమోహిలోనతదానీం
 కథమావిరస్తుహంసః ॥ ౧౨౨ ॥ పక్షపాతస్తదానీలకంఠే
 కవిమయోభవత్ ॥ వాసుదేవేపరంరక్తాతథావీనకలామహీ ॥
 ౧౨౩ ॥ రిదనుశరదివ్యతీతాయామ్ ॥ ప ॥ సంతప్తాస్సుదృశస్త
 దావ్రజగతాశ్చిత్తోద్భవవ్యాధిభి మ్మనావానాహరిమంతరే
 నివిరసం సంసారసంసేవనమ్ ॥ కువాణాగుణవణానం
 ప్రతిముహురేకయాః కథాసంతతేకింవాసాధనమంతరం
 గమితితత్త్వాప్తా విచారాకులాః ॥ ౧౨౪ ॥ నాథస్త్రీజ

భిః మదనజ్వరైస్సారప్తాః హరిమంతరేణ పతిమకృత్యేత్యథః - గుణవ
 ణానం కుర్వాణా ఇత్యనేన ప్రలాపోనామావస్తావిశేషస్సూచితః ॥* ॥
 ప్రలాపః ప్రియసంక్లిష్టగుణాలాపఉదాహృత ఇతిలక్షణాత్ - కథాసం
 తతేగేయాః కథాసమూహాన్ గాయంత్య ఇత్యథః - భవ్యగేయే
 త్యాదినా కథేరినిపాతః - తత్త్వాప్తా అంతరంగ సాధనంక్షప్రసి
 ద్ధికరం వ్రతాదిక మిత్యథః - కిమితివిచారా కులాజాతా ఇతిశేషః -
 అత్రహరి సంపకం వినా సంసారస్య అరమ్యవ్యకథనా ద్విన్యాక్తికలం
 కారః ॥* ॥ వినోక్తిశ్చేద్వివాకించత్ప్రస్తుతంహీనమచ్యుతఇతిలక్షణాత్ ॥
 వ్యంగ్యార్థః - సుదృశః సుధియః చిత్తోద్భవవ్యాధిభిరున్మైదుఃఖ

దీనాం మనోధనుః త్యాదితిభావః - హరిమంతరేణ హరిధ్యానం వినై
 కేత్యథాః - గుణాన్సత్యకామత్వాదయః - కథా భారతాదయః -
 తత్త్వాత్ప్రాముక్త్యా అంతరంగం సాధనం కీమితివిచారే ఆకులః భక్త
 జ్ఞాన ద్వారా మోక్షమేతురితి బహిరంగ సాధనత్వాదితిభావః ॥
 ౧౨౬॥ నాశీకేతి ॥ నాశీకద్యుతేః కమలకాంతేః పశ్యతోహరం ॥ ౧౨॥ పశ్య
 తోయోహరత్యన్తం సహారః పశ్యతోహర ఇతిహాలాయధః - వాగ్వికృత్య

గతాం నాథోహరిరస్తాకమ స్త్వితి హ్రేమస్తే ప్రథమేమాసి
 చక్రః కాత్యాయినీ ప్రతమ్ ॥ ౧౨౫ ॥ ౫ ॥ అనంతరమభ్యర్చ్య
 చభగవత్పీఠవాసీం వివిధోపచారైశ్చైవ మస్తామః ॥ ౧౨౬ ॥
 తథాహి ॥ ౧౨॥ నాశీకద్యుతిపశ్యతోహరమద స్త్వత్పాదపం
 కేరుహం పంచేయన్మకరండబిందులహరీ దైన్యానలధ్వంసి
 నీ యత్రేభీకలహేమవిశ్వజననిత్రాసాన్మతశ్శంకరశ్చ
 డాపీడహిమద్యుతిస్సుగ్రుహధారాభిరాసించతి ॥ ౧౨౭ ॥
 మాత స్త్రీతి చతుముఖః ప్రణమతి ప్రాచీనబహిఃముఖ
 హుర్వ్యాచప్తే మురశాసనస్తవగుణాన్మందారమాల్యోప
 మాన్ ॥ ఇన్ధంపాశ్వచరోక్తిభిః కథమపివ్యాపారయంతీ
 ద్యుతః ప్రాంతే కాంచన హేహినీవిజయతే లీలాశుక్తకాయ
 నా ॥ ౧౨౮ ॥ అనందాశ్రుయురీపరీతనయానా స్సంపుల్లరో
 ముచ్చటా స్వేదాపూరితగద్గదధ్వనిభృత స్సంక్షీణవేద్యాం
 తరాః ధన్యా ॥ కేచన చిన్మయింపశుపతేరానందకందా
 యితామబత్వామనుచింతయంతి కరుణా కల్లాలిని మాద
 రాల్ ॥ ౧౨౯ ॥ మురాంతకపురాంతకప్రభృతయోదయా
 మేదురాన సంకీర్తిము దేవతాః ప్రణతలాల నాలాలసాః ॥

ద్యోము క్తిదండహరెష్విత్యలుక్ - అనంతరితసమంతా స్పించంతీత్యనే
 నచిరంప్రసాదాభావోవ్యజ్యతే - తేనచ భగవతామహానపరాధః - కృత
 ఇతివ్యజ్యతే ॥ ౧౩౦ ॥ మాతస్త్రీతి ॥ లీలాశుక్తకాయనాశుక్తకాగ్రచిత్తా
 అయమేవవ్యాసంగే హేతురితిభావః ॥ ౧౩౧ ॥ అనందేతి ॥ స్వేదేతి స్వేదేన
 ఆపూరితావ్యాప్తా అనంతరంగద్గదధ్వనిభృత ఇన్ధంపాశ్వకాలసమాసః -
 పశుపతేరానందకందాయితామితి ॥ ౧౩॥ సచ్చిన్ద్రయశ్చివస్సాక్షాత్ప్రసాద్వి

నందమయీశివేతివచనాదితిభావః ॥౧౩౦॥ నకమేతే ॥ అత్రకమాదికర
ణనిషేధోనుపపన్నస్సప్తకృతీశయేపర్యవస్యతి - అతఏవాత్మేపభేదో
లంకారః ॥ * ॥ నిషేధాభాసమాత్మేపంబుధాః కేచనమన్వత్యతి లక్ష
ణాత్ ॥౧౩౧॥ తుమా రేతి ॥ ముదారుణమితి - ముదాసంతోషేణ శరణమ
యామహ ఇతిసంబంధః - అరుణంరక్తంఅదారుణంసౌమ్యం హరిణోమ

తథాపి మమమాన సంకలిత కల్పవల్లినిభదయారసమయా
శయేమహసి శంకరాహ్లాదిని ॥౧౩౦॥ నకమేతచయామ
హేనచతపాసి ఖిత్తామహేనదైవతముపాస్మహేనహృ
దికించిదాశాస్మహే ॥ మహాకిమపిమంగళంపరమమంగళా
నామపి త్రిలోదనతపఃఫలం హృదివిధాతు మీహమహే ॥
౧౩౧॥ తుమా రగిరిసుభవం మఘవసీలసీలాలకంకళాధర
కళాధరం కలితలోల వీలాశుకమ్ ॥ దయామయమయామ
హేశరణమిందు బింబాననం ముదారుణమదారుణంకిమపి
హరిహరం మహాః ॥౧౩౨॥ సుధామధు విధాధరేనవి
ధుఖండమాదాపదేమహీయసి మహామహే మహాసింహ
రాగారుణే ॥ నిమజ్జతు నమజ్జనప్రచుర తైన్యదావానలేమ
నో మమమనోభవాహితమనోవినోదావహే ॥౧౩౩॥ వి
భావసువిభార్యురీతుహిన రశ్మిరశ్మిచ్ఛటాశిఖా లయశిఖా
వళీమీళితలూచనాబ్జంమహాః ॥ సదామృతముదావహంకిమ
పిసీపవాటితటినివాసి గుణవాసితంభజతుమామకీనంమనః ॥
౧౩౪॥ దయారసకరపచితైనవసుధాతరంగోజ్జ్వలైస్సరో
జపరిపంథిభిస్సప్తపయ మామపాంక్షైశ్చివే ॥ ఆనేనమమథ
న్యతానచతవత్రమస్తావతా యశోపితవజ్రంభరితకృపా

నోహరాహారాయస్యతథోక్తం ॥౧౩౨॥ ౧౩౩॥ విభావస్వీతి - శిఖానాం
జ్వాలానామాలయోవస్త్రితి - సూర్యచంద్రాగ్నిలోచన ఇత్యర్థః ॥
౧౩౪॥ దయారసేతి ॥ జ్యౌభత ఇత్యసదా తైత్వలక్షణమాత్మనేపద మ
నిత్యం - చక్షుజోజితరణాత్ జ్ఞాపకాత్ ॥ * ॥ తృప్తైజ్యంభసి పాశక
మకపిశునే ఇతిభతులహరేః ప్రయోగశ్చదాయాదస్సహజః ॥ ౧౩౫

౮౮

చంపూభాగవతే - సవ్యాఖ్యానై,

దయితి ॥౧౧॥ దాయాదౌసుతబాంధవా విత్యమరః ॥ యోనితి - జగన్ని
మాత్యాస్తవనిర్మితయో స్త్రీపుంసయోఘటనం కియచిత్కళః ॥
౧౩౬ ॥ ౧౩౭ ॥ ౧౩౮ ॥

భుతాహేతుకమ్ ॥౧౩౫॥ దయితోమేయశోదాయాదాయా
దోయంకయామయః । దేవితేవయయాభూయాదాయా
సాయంకియానయే ॥౧౩౬॥ X॥ ఏవంభూయసాప్రాశస్య
భాగవతీం భవానీ మభీష్ఠిత మభ్యర్థక మానావల్లవదిలాసే
న్యాయావన్మాసంవ్రతమన్వతిష్ఠక్ ॥౧౩౭॥ ప॥ యస్త్రిన్యం
కర దారసారభజరీజ్యంభతక్టూక్షచ్ఛటాపాతాకల్పల
తావితానసుమనోగుంభప్రియంభాపుకాః । తస్యాసౌనవ
కాళిదాసవిదుషః కావ్యేద్వితీయః పునశ్చంపూనామనిధీమ
తాంకృతసముల్లాసోవిలాసోగమత్ ॥౧౩౮॥..... *

ఇతి శ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావార పారీణ శ్రీమహా
పాధ్యామ పక్షధరయల్లయార్య భాతృతనయేన
అక్కయసురిణా విరచితాయాం భాగవత
చంపూవ్యాఖ్యానాయాం రత్నావళిసమా
ఖ్యానాం ద్వితీయా విలాసః.

12

శ్రీ రస్తు.

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః.

చం పూ భా గ వ తే- స వ్యాఖ్యానే-
తృణీయవిలాసప్రారంభః.

అ || అథేదానీంప్రజయువతీనాంకాత్యాయినీ ప్రతఫలీధూతంభగవ
త్సహాగమంవదాయితకామస్తమపాద్ధాత త్వేనజలక్రీడాంప్రస్తాతి||అథే
త్యాదినా||తరవారిఃఖడ్గః || ని || అసితాంగోవిశననస్తరవారిశ్చహంకృ
తః|కరవాళికుతారుశ్చవాలశ్చంద్రసుతోపిచేత్యజయ్యః - విమలతరవారి

ప || అథవారివిహారసాదరావిదరావల్లవలోలలోచనాః|

అగమన్యమునామనావిలాంకలయంత్యహృది నంద నంద
నమ్|| ౧|| వసనాన్యపనీయయామునీమవగాఢాహారీంత

తస్త్రియః | చ్యుతకోశరతీశపిన్సుర తరవారిప్రతిమాంస
మాగమః || ౨ || అథనేత్రపరంపరాంహరణహారిరా

సామసరస్తరొశ్చిరః | ప్రమదానతదప్యవాగమన్నతివె
లంజలసంగలాలసాః|| ౩|| ౪ || తదనుచితరవాదివిహారని

తాంతపరిశ్రాంతాఃకాంతాః నిగమన కామనయాకూ
లోపకంశవ్యాపారితనయనాంతాస్తత్ర దుకూలజాలము

ప్యనాలక్ష్మ్యమమీపసిపపాదపశిఖరవాస్తవ్యముపహృతప
రిధానమరవిందలోచనమవలొకయమానానిన్మయ మా

నమానసాబహువుః|| ౪||ప|| తత్రైత రితరవిలాకనహాస
ధారా పరిత్రాసితరాజహంస మండలత్తి వాసవదత్తాయాం శ్లిష్టప్ర

యోగశ్చ||౧||౨ || అథే|| నేత్రపరంపరాంవస్త్రసంభయం||స||సాజ్ఞతార
శుకయోర్నైత్రమిత్యమరః - జలసంగజలక్రీడా- నావాగమన్నజానంతి

స్మ-లోచనానిజహః శేతివగమ్యతే - తదపిలోచనహరణమపినావాగమః
తత్రహేతుమాహ-లదయోరేదాజ్ఞజనం గలాలసా స్సంసగజాదోష

గుణాభవంతీతిభావః|| ౩ || ౪ || తత్రైతి || అథోక్షజోషితేంద్రియోవి

అధఃఅధఃకృతంఅక్షజంబింద్రియజన్యజ్ఞానంయేనైకవృత్తైః - అతివీచా
త్రపరికరాంకురాలంకారః॥ ౧॥ సాధిప్రాయేవిశేషేత్యుభవేత్పరికరాం
కురత్పరికరత్వేన॥ ౨॥ కస్యామితి॥ తెలనంతైగుణజైఃదాసదాక్షిణ్య
దిభిఃకస్యాందిశి ఆచ్ఛాదనం సకృతం కావాదిశోనాచ్ఛాదితాః దిగంతవి
త్రాంతాస్తవగుణాత్తత్యథః - శిష్టంస్పష్టం - వ్యంగ్యభేదస్త - తెలనం
తైగుణజైస్తంతుభిఃకస్యాందిశిఆచ్ఛాదనంసకృతం ॥ ౩ ॥ వస్త్రమూచ్ఛా
దనంవాసవిత్త్యమరః - సర్వతాగ్రహిత్యత్యతతంతుభిరేవవస్త్రాణివయం
తీత్యథః - త్వంతుకిముతేతిభావః - తతోహేతోగుణానిధేస్తంతువయ
తస్త్రవాబలాంబరహరితాదరిద్రావస్త్రహరణంనయ్యక్తా॥ ౪॥ అ॥ య

శంకాసంకొచవిభ్రమమనాహరమంగనానామ్పాండిత్య
మాంగజమనగళమావిరాసీదాకషియేనస విలాసమ
ధోక్షజోషి॥ ౫॥ అథతాస్తరుణ్యైయదుతనయమేవం సహన
యంవ్యజిజ్ఞీషత్॥ అయేకరుణాపారావారయశోదానం
దన॥ ౬॥ ప॥ కస్యాందిశినతేనంతైః కృతమాచ్ఛాదనంగుణైః
అతోగుణనిధేర్యక్తానాబలాంబరహరితా॥ ౭॥ వ్రతస్యభ
లమస్తాకందాసీధావాన్నతేపరమ్ । ఆసాదితమిదంఛహి
వాసోనఃకృతగోపనమ్॥ ౮॥ ౧॥ ఏవమృజుబుధ్యాప్రాథమ
యమానాసుతాసుసకౌటిల్యమరవిందలోచనః ప్రత్యభా
షత ॥ ౯॥ ప॥ కువిందస్త్యంప్రతేనాసిదాసానశ్చేలపా

దివయంతవప్రతికూలాస్తదాత్వేవం కతవ్యం సంప్రతితువైవమిత్యా
హ ॥ వ్రతస్యేతి ॥ దాసీభావాద్దాసీత్వాత్తవదాస్యోధూయాస్త్యితి
వ్రతమకరవామేత్యథః - ఏవందాసీత్వం ఆసాదితం వయందాస్యో
జాతావేత్యథః - కృతగోపనంగోపితం అంగీకృత దాసీభావానుప
రాక్రమేనయుక్తఇతిభావః - వ్యంగ్యభేదస్త - తెలవదాసీభావాద్దా
సత్వాత్ - అధూతతద్భావేచ్ఛి - త్వమస్తాకందాసో ధూయాత్పరి
వ్రతంకృతమిత్యథః - ఇదందాసత్వమాసాదితం - స్నానావసరే అస్మ
ద్వస్త్రరక్షణాదితిభావః - కృతగోపనంరక్షితంవాసోఛహి - దాసాః
ప్రభోస్సన్నసమయేవస్త్రాణిసంరక్ష్యస్నానానంతరంపునః - ప్రయ
చ్ఛరీతిభావః॥ ౧॥ అ॥ తమేనంవ్యంగ్యభేదముద్ఘాటయతి ॥ కువిందఇతి॥

త్వంకువిలదస్తంతువాయతతి ప్రథమశ్లోకవ్యంగ్యం - ప్రతేనాసీత్యాది
ద్వితీయశ్లోకజ్ఞేయం - అతఏవాత్రవక్రోక్తిరిలంకారః ॥ * ॥ వక్రొక్తి
శ్లేషకాకుభ్యామపరార్థ ప్రకల్పనమితి లక్షణాత్ ॥ సతావదత్రవిష్ణు
తొక్తిరిలంకారః ॥ శ్లోకద్వయేపి వ్యంగ్యరూప్య ప్రీతామపివివక్షిత
త్వాత్ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ఏవమితి ॥ ఎకాంతనితాంతం శీతవేషితాః ॥ ని
తీవైకాంత నితాంతానీత్యమరః - సంవృత వరాంగాః ఆచ్ఛాదిత గు
హ్యోః ॥ ని ॥ వరాంగమూర్ధగుహ్యయోరిత్యమరః ॥ ౧౨ ॥ తదేక తీరమ

లకః ॥ ఇతివశ్లేషవాగ్భంగిరబోధినమయాకిము ॥ ౧౦ ॥ ప్ర
త్యేకంయూయమాయాతవినిర్యాయజలాశయాత్ ॥ తదా
దాస్యతిదాసోయంవాసాంసివినయేనవః ॥ ౧౧ ॥ ఏవ
మథాంతరపరికల్పనయావిడంబనైకతానై భవతిభగవ
తిగత్యంతరాభావాదేకాంతశీతవేషితా వనితావామహ
స్తసంవృతవరాంగనితాంతనమితాంగాః కథమపిసలిలా
శయాన్నిశ్చక్రము ॥ ౧౨ ॥ ప ॥ తదాతీరమపిప్రాప్యమజ్జంతీ
నాంత్రపాణిపేషరస్పరాదృతేతాసా మాసీనైవావ
లంబనమ్ ॥ ౧౩ ॥ ఊరుమూలపిసితంవిలోకయన్ గోపము
గర్జమణిమణిగణమ్ ॥ సంతతాః ఫలితమాత్మనాప్రతం ప్ర
త్యుతేతిభగవానచింతయత్ ॥ ౧౪ ॥ గుహ్యమస్తుకిము
గుర్వవేదినాతాసు నెక్షితచరంమురారిణా మోహనాయ
మనసస్తథాస్యసాసుభ్రవామిదమువాచసన్నితః ॥ ౧౫ ॥

అంజలింశిరసినంచయ్యజేన్తాంసమస్కరుత భావమాం

పీత్యపిశబ్దద్యౌతితస్య విరోధస్య తీరస్య యమునాసంబంధిత్య మాదాయ
పరిహారః - పరస్పరాదృతే అన్యాయంవినా అవలంబనంనాసీత్ - సదుఃఖం
పంచభిన్న హేతినాయేనకథంచల్లజ్ఞానియమితప్యేత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ ౧౪ ॥
గుహ్యమితిగుర్వవేదినాసవజ్ఞేనమురారిణా - తాసుప్రీషవిషయే - నెక్షిత
తచరమనవలోకితపూర్వం - గుహ్యం వరాంగవస్తుకిమనస్యాప్రవేత్య
ర్థః - సవాంతగః తిస్యాపితి భావః - సర్వజ్ఞేనావిదితం రహస్యం
వాస్తీతిధ్వనిః ॥ ని ॥ రహస్యోవస్థయోగుహ్యమిత్యమరః ॥ ౧౫ ॥ అంజలి
మితి ॥ అంతరంభాపంపదార్థంయోసిమితీయావత్ - స్పష్టమూకలయ

౯౨

చంద్రాభాగవతే - సవ్యాఖ్యానే,

తాపశ్యతేతి వ్యంగ్యార్థఃవాచ్యార్థఃస్తు - అంతరంభావమభిప్రాయం
స్వప్రమాకలతాసకపటంనవేశోధయతేత్యర్థః - శిరస్యంజలిం బద్ధా
నమస్కా-రేకృతేమనానిష్క-పటమన్యథాసకపటమితిభావః॥ ౧౬ ॥ ఏవ
మితి ॥ అతిసంధధానంపంచయంతం॥ని॥ పంచనంచాతి సంధానమితివైజ
యంతీ- అంతరేణవచనకరణమితితదుక్తార్థానుష్ఠానం వినెత్యర్థః॥

తరమ్ స్వప్రమాకలయతాతదామయాదీయ తేభిలషితార్థ
సంచయః॥౧౬॥ ఏవమభిదధానమేనమతిసంధధానమంతరే
ణవచనకరణమపరిహంగ్యనిశ్చయం మన్వానాను తరుణీమా
తథాకుర్వాణాను॥ ౧౭ ॥ ఆసామాసాదితామోదోవా
సాంసివితరణహరిః । ఆశ్రాప్తీన్నిజసంబంధరూప ప్రత
ఫలాపణమ్॥ ౧౮॥ అథవాసాంస్యపాదాయప్రజంప్రజ
వధూజనః॥ వివేకకేశవాదేశాదాశాపాశా సీతాశయః॥
౧౯ ॥ అథభృశంవివశానశనాశయాసపదినశ్శీతపాలక
పాలయ । ఇతినీశమ్యవచస్సహచారిణాంకుంభరువాచవ
చఃప్రియమీదృశమ్॥ ౨౦॥ యజ్ఞవాట్యితస్సోమ్యానాతి
దురప్రదేశతః॥తత్రయాచధ్వమంధాంసియదిసాహిత్య
మిచ్చథ॥౨౧॥౧॥ ఏవంహృషీకేశాదేశాదాశావేశఃరవశ
నిజాశయోగఃవీశైరాసాద్యసవనసదనమభ్యర్థ్యచనిజైస్సి
తాథామప్యనిత మునిజన ప్రత్యాఖ్యాత తయాప్రత్యా
గతైరాచేదితవృత్తాంతేనభగవతాతదియప్రమదాజనోద్ద
తేనపునరిపి ప్రహితైరభ్యర్థితస్తదీయ రమణీగణోము
హుముహు నిజరమణనివారితోపిభాజ్య మమృతప్రా
యంప్రాయచ్చత॥౨౨॥ప॥ఆశ్చర్యమేతత్॥ప్రతీపదశివో

౧౭ ॥ ఆసామితి ॥ అతదానస్యాపూర్వానాథాయకత్వాద్రజకస్యవ
స్త్రందదాతీత్యాదివల్షష్ఠీ-ఆశ్రాప్తీతప్రతిజ్ఞాతవా॥ ౧౮ ॥ అథేతి॥
అసితఃఆనమంతాద్వద్ధ- ఆశమోంతఃకరణం యస్యసతథోక్తః॥ని॥ బ
ద్ధాజానాసీతావిత్యమరః ॥౧౯॥౨౦॥యజ్ఞైః॥ఆంధఃఆన్నం॥ ౨౧ ॥ భిన్నా
స్త్రీభక్తమంధోన్నమిత్యమరః ॥౨౧॥౨౨॥ప్రతీపదర్శనఇతి ॥ విపరీతబుద్ధ
యోవక్రదర్శనశ్చ - ప్రతీపదశివ్యతిత్రాప్యేవం ॥ని॥ ప్రతీపదర్శనీవా

మాశనితేత్యమరః - అత్రప్రశీపద్యష్టిస్త్రీ సరవహాయపురుషానాశితేత్య
 నెసపర్యాయాలంకారః ॥ ౧౩ ॥ పర్యయేయదిపర్యయేజ్ఞానకసం
 శయతిలక్షణాత్ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ప్రసాదఇతి ॥ విధింశాస్త్రమనతయాత్రై
 స్సాంగమసుష్టితైరిత్యథః - స్వనైవస్వతఏవ - ఆతపివాత్రప్రహర్షణా
 లంకారః ॥ ౧౪ ॥ ఉత్కంఠితాథకసంసీద్ధిర్వినియత్నంప్రహమణమితల
 షణాత్ ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ అథేతి అరంశీఘ్రిం ॥ ౨౭ ॥ అరంశీఘ్రిచ చ
 క్రాంగఇతివిశ్వః - బలవైరివైరితామింద్ర శత్రుతాం కలయక ప్రకట

జాతాః పుమాంసస్తదవజ్ఞయానతుప్రతీపదశిశ్యస్త్రీన్
 యస్తత్త్వపదనాత్ ॥ ౨౩ ॥ ౫ ॥ దత్వావతదన్న భగవం
 తమేవమశ్లాఘంత ॥ ౨౪ ॥ ౬ ॥ ప్రసాదస్సాధ్యైవిధిమన
 తియాత్రై క్రతుశతైర్యదిస్వనైవాస్మాక్ కలయసీకృతా
 థాకకరుణయా । తతః కింభాగ్యంనః కిమివతపసాం

వాఘలమపహానమత్వాతత్త్వంతే కితిచనవిమువ్యనికు
 ధియాః ॥ ౨౫ ॥ ౫ ॥ ఏవమభిదదానమవగతభగవత్ప్రభావమ
 బలాజన మనుగృహ్యత దపితమఖిలమపిభాజ్యజాతమా
 స్వాద్యజనితాంతమభి ననందనంద నందనః ॥ ౨౬ ॥ ౬ ॥ అథ
 జాతుపురందరాదరా దరమారాధనతత్పరాకహారికల
 యక బలవైరివైరి తామవదన్నందపుర స్సరాన్నరాక ॥

౨౭ ॥ ౫ ॥ అయేకృతమనేనసంభృతసంభారేణసంక్రందనసప
 ర్యాయసంరంభేణ ॥ ౨౮ ॥ ౬ ॥ అత్యుచ్చ సకలాగమప్రణయినం
 విశ్రామధూమింగవాం నిత్యాశేషఫలాస్పదం సుషనసాం
 సంసేవ్యమామోదతః స్యాదేనంసముపాస్యనూనమచలం
 శ్రేయోవనా వాసినాం మోహావస్సురతాజ పూజనధి

యక ॥ ౨౯ ॥ అయేషితి కృతమితి - అలమిశ్యథః ॥ ౩౦ ॥ యుగపర్యా
 ప్తయోః కృతమిశ్యమరః ॥ ౩౧ ॥ అత్యుచ్చమితి ॥ అత్యుచ్చమత్యున్నతం
 సకలాగమప్రణయినం సర్వవృక్షసంస్పృక్తం ॥ ౩౨ ॥ పలాశీద్రుద్రుమాగ
 మాశిత్యమరః - గవాంగేనూనాంవిశామభూమిం విశ్రామోసశబ్దఇతి
 కాశికాకారః । వ్యాకరణాంతరేణాయంసాధురితికేచిత్ - ఆతఏవ ॥ ౩౩ ॥ వి
 శ్రామంలభతామిదంప్రశిథిలజ్యాబంధమస్తద్ధనురితిశాఖంతే ॥ ప్రవే

విశ్రామశాఖనం వాచామితమురారిప్రయోగశ్చ - నిత్యం అశేషఫలానా
మాన్యదంసుమనసాల పుష్కరామామోదతోగంధాద్ధతో స్సంశేవ్యం
నానాకుసుమగంధైర్జనానాకన్వంతమిత్యర్థః - ఏనమచలంగోవధానం
సముపాస్యవనవాసినాం వనచరాణామస్తాకంశ్రేయఃకల్యాణం స్యాత్ -
వ్యంగ్యాథస్తు - అత్యుచ్చంసర్వోత్కృష్టం సకలాగమ ప్రణయినం
సకలపేదపేద్య గవాంచాచారం విశ్రామభూమిం ||౩|| యతోవాచోనివ
తాంతభిశ్చతే - నిత్యంయదశేషఫలం అఖండఫలంతదాన్యదంతత్సం
పాదకమిత్యర్థః - మోక్షస్య సకలఫలానా మంతభావాదితిభావః -
సుమనసాంజ్ఞానినాంచ ఆమోదతో హర్షాత్సంసేవ్యంనతు నిబంధనే
తిభావః - అచలపూర్ణత్వాచ్చలసరహితం ఏనంపరమాత్మానం సము
పాస్యవనవాసినాం వైరాగ్యాద్గృహంపరిత్యజ్య వనమాశ్రితానామి

యాకస్మాదకస్మాదయమ్||౨౯||ఏవంతదానీంకృతపక్షపా
తఃపురోషతోషంహరితాగిరిండ్రః| చిరాన్మఘానాకృతప
క్ష పాతశ్చకారవైరస్య మముత్రచిత్రమ్ ||౩౦|| తతః||స||
సీతాం భగవతోవాణీం ప్రమాణంచ విచింత్యతే|విధివ
త్పూజయాంచక్రువిః మోహంజ్ఞగతీధరమ్ ||౩౧|| గోగణం
హుతభుజంప్రదక్షిణ జ్వాలజాల మవసీసురానపి| తపః
యఃప్రజనివాసినాంప్రజోభూభృతేబలిమధన్యవేదయత్ ||

త్యర్థః - సశ్రేయోమోక్షస్స్యాత్ - మోహాశ్రితుడ్ర దేవతోపా
సనం. మూఢానామివ || * || అంతవత్తుఫలంతేషాం తద్భవశ్యల్పమేధ
సామితిభగవద్వచనాదితిభావః || ౨౯ || ఏవమితి || హరితాకృతపక్ష
పాతః గిరిదేవపూజనీయోనత్వేంద్రభి కృశీషేహిత్యర్థః - తోషం
పురోష - నమకథం అన్యపరకీయ జీవనశ్శేషప్రయుక్తదుఃఖంనాస్తీత్యత
ఆహ - చిరాచ్ఛిరకాలాత్పూర్వకాల మిత్యర్థః - మఘానాకృతః
పక్షపాతః పక్షచ్ఛేదోయస్యసతథోక్తః - అతఏవాత్రవైరస్యంచకా
రయుక్తవీవ తస్యజీవనచ్ఛేద ఇత్యభిననం దేత్యర్థః - చిత్రమితి|| జీతాః
పరాశోపినవస్త్రిగిత్యాశ్చర్యం - అత్రపూర్వాధేకృష్టేనసద్యః కృతప
క్షచ్ఛేదోపేతుష్టభిప్రసాదః - ఉత్తరాధేమఘానాచరాదారభ్యకృతసే
షాపివైరస్యంచకారతిధ్వనిః || ౩౦||౩౧|| ౨||౩౩|| బలచిహ్నరీతి|| ౮హి

త్రుహివృతహవిష మే ॥ ని ॥ సర్వేషు తాను రేచ్యహిరితిభనః కృష్ణస్య
నాదరః అనాదరః తత్రబలరాక్షసం తస్యరిపుః బలభద్రరిపురితిచగమ్య
తే . మఘవాహారేః నసితః బలభద్రవిగ్రాహీనకృష్ణస్యహితఇతిభావః ఇతి
సహేతుః బలభద్రరిపురింగ్రామమాపి ద్వేష్యఇతి హేతునా ద్వేషం నకృత
వానిత్యథః - తర్హి ద్వేషేకో హేతురిత్యత ఆహ - అచలచ్చలతఇతి - గిరి
పూజావ్యాజిన స్వోదరపూరణం కర్తుమిత్యర్థః - ఇదం ఇంద్రపూజానివార
ణం వ్యధిత అకరోత్ - తత్రబలభద్రరిపుత్వస్య క్షేపలబ్ధ త్వేన ఆహేతు త్వేసి
ద్ధేపి హేతుస్వనిషేధశ్చ మతా రావహా ఇతి సతిషే ధాలంకారః ॥ ౩౩ ॥ ప్రతి

౩౨॥ అథ చైతనయన్మనుప్రవేశా దచలేంద్రంబలిమగ్రహీ
స్తురారిః । చరితంపరిషీయతద్గభీరం నతదాకే పునరద్భు
తంవి తేనుః॥ ౩౩॥ బలరిపుర మువానసీతో హ రేరితినహేతు
రహిద్రుహినాద రే । బలిమసావచలచ్చలతస్త్వయంపరిజ
ఘృతురిదంవ్యధితధృవమ్॥ ౩౪॥ ౫॥ అథనిజవిమతమురరిపు
చరితపరికుపిత హరిహయసమీరిత సంవత్స సమయసము
జ్జృంభణోచితధారాలధారాధరనిరంతరసముద్గీర్ణమాణ
సలిలాసారచుళకితా శేషనివేతప్రదేశతయాసముదీర్ణకర్ణప
రుషవిషమదీనభాంకా రేణసురభినిక రేణసమమృతకదర్ధితే
మగవీ శేషశరణముపయా లేమ॥ ౩౫॥ ౬॥ అపయశఃఖలుగో
త్రభిదిత్యల ఘువిబభూవహ రేరితిచింతయా । అపనయన్మివ
తద్యతనంవి నావ్యధితగోత్ర సముద్ధరణంహరిః॥ ౩౬॥ ౭॥ గో
గజైస్సమమాతాకైశ్చర్యశోదాతనయాజ్ఞయా । జీమూత
తలమాబీరాజవాదవజ గహి ॥ ౩౭॥ ౮॥ కలుషేషిజలైర్హి

మేధః ప్రసిద్ధస్యనిషేధస్యానుకీర్తి నమితిలక్షణాత్ ॥ ౩౮॥ అథేతి । సంవ
త్స సమయః ప్రళయకాలః ధారాలా అవిచ్ఛిన్నాక్షి చుళకితంకబళితం ॥
౩౯॥ అపయశఇతి గోత్రభిత్పర్వతచ్ఛేదీ కలనాశకశ్చ - అపనయన్మివే
త్యుత్ప్రేక్షా - గోత్రసముద్ధరణం సర్వతోత్తమణం వంశోద్ధారణం ॥ ౪౦॥
గోగజైరితి ॥ జీమూతతలజ్జి రేరధః ప్రదేశంవృష్టిభీత్యాషేఘస్యాధఃత్ర
దేశంగతాఇతి మాధ్యంగవ్యతే ॥ ని ॥ జీమూతా షేఘసర్వతావిత్యమధః ॥
౪౧॥ కలుషఇతి ॥ ఘాదిమాహాత్మ్యాగ్లోవర్ధనాద్ధరణరూపాత్ - వ్యం

గ్యాధాన్తు - నిర్మర్యాదప్రవృత్తిభిరుల్లంఘిత విధిభిర్నిషేధైః జకరైః
 డైరిత్యభావః - లోకకలుషేషిషశోరవివేకినోపిస్వాశ్రితస్యేతిశేషః - మం
 కస్త్వశాః పాపబంధోన - ఆస్తితిశేషః - ఆస్తిభావంతిపరః ప్రథమపురు
 షేప్రయుజ్యమానోఽస్మితిమహాభావ్యవచనాత్ || ౩౮ || పరిభూతిరితి||
 అతిసంక్షేప్తిస్సీమైః||ని|| సంధాసంధాససీమయోరిత్యమరశేషే - ఆన్యత్రని
 మర్యాదైః ||ని|| సంధాప్రతిజ్ఞామర్యాదేత్యమరః జలైః జలైఃగతిరోధి
 సంచారప్రతిబంధకంసత్పదమ్యతై రాకాశాద్గభితైఃదురాచారైశ్చ ||౩౯||
 స్వకమితి. అవమతే స్థిరమూరణాదేతోవృషభావంవృషత్వం || ని || వా
 సవోవృత్రహవృషేత్యమరః - వృషభత్వంచేతిగమ్యతే - ప్రకాశంప్రక

కేనిమర్యాదప్రవృత్తిః| నతదాహరిమాహాత్మ్యత్వంక
 స్పర్శిపశోంషి||౩౮||ప||పరిభూతిరభూజలైఃజలైఃతేషామతి
 సంధరపిమాధవాశ్రితానామ్|గతిరోధితుసత్పదమ్యతైస్తై
 ధరణౌపంకముపాజితంప్రభూతమ్|| ౩౯||ప|| స్వకం
 ప్రకాశంవృషభావమింద్రస్స వెశ్వరస్యావమతేర్వితేనే|
 గవాంనిరుంధేన్మసంతతేన్మనైర్వరప్రవృత్తింవిపరీతమీత
 త||౪౦||ప||హంసస్యతస్యోదయతోభిలేమలోకమశోభా
 తిశయాశ్రయేషు|అంధ్యంప్రపద్యప్రతికూలచారీ తమోను
 గఃకౌశికవీవనాన్యః||౪౧||గ||తదనుయదునందనాపదానని

టనంవితేనే || ౪ || ప్రకాశంప్రకటం స్పష్టముల్బణం విశదంస్ఫుటమితి
 యాదవః సవేశ్వర ప్రాతికూల్యం కుర్వాణౌవృషభవక్ యాధవీవె
 తిభావః - గవాంసంతతేన్మచూహస్యనైర్వరం ప్రవృత్తింయథేష్టసం
 చారంనిరుంధేన్మవృష్ట్యేతిభావః అన్యత్ర - గవాంసంతతేః ప్రజాయాశి
 నైర్వరప్రవృత్తినిరంతకోత్పాదనం || ని || సంతతిఃపక్షివిస్తారపారం
 పర్యనుతాన్వషితిభాస్మరః - విపరీతమితి - వృషభస్య గోత్రజానిరోధి
 త్వంవిపరీతమిత్యభావః || ౪౦ || హంసస్యేతి| తస్యహంసస్యపరమాత్మ
 నఃఉదయతః - అవతరణౌలోకమజనేషుఅంధ్యంమోహంతమోనుగః
 తమోగుణపరవశఃకౌశికఇంద్రః - వ్యంగ్యాధాన్తు - హంసస్యరవః లో
 కమభువనేషుకౌశికఉలూకః || ని || మహేంద్రగుగ్గులూలూకవ్యాక
 గ్రాహిషుకౌశికఇత్యమరః || ౪౧ || ౪౨ || అనునెతుమితి. అత్రనతత్వే

నానుభావేన అనుచితకమారంభకృతలజ్ఞాభ్యుసంబారీ భావోవ్యభ్యుతే ॥
 ౪౩॥౪౪॥ అథపంచభిష్క్వైకైస్థాతిపరేభ్యుతత్వాదిభిః॥పరేభ్యుతతి॥ మనీ
 నామవిరతస్త్వతి శ్రేణీసంతతధ్యానధారైవరశ్చి ప్రకరోరజ్జనివహస్తై
 నపరిణద్ధోబద్ధః త్వపరేభ్యోముక్తిం మోక్షంకథంవితరసి - తెషాంభ
 క్తిరేవ ప్రచురజలధిస్తత్రమగ్నః తాకకథం వాతారయసి ఉభయమేత
 దాశ్చర్యమిత్యథః - తెతత్త్వంవివరీతునిగీతం వ్యూతోనేతివాదీ
 ఘ్నః - కథప్రభవతి - ఇవశబ్దో వాక్యాలంకారే - నకశ్చిదపికోవీతీత్య
 థః ॥ అమత్యేతి । కేపిదీవాఃత్వామమత్వాజ్ఞానమూలకత్వా త్వంసా

శమనసమసమయవిగళితదురవష్టంభసంభారేణ జంభరితు

జానివారితేవారివాహనివహే విహాయవిహాయస్థస్థలమ

పసరతినిరపాయమావాస వసుమతీసవిధమధికయానెమ

గోపాలదాతేమ॥౪౩॥ ప॥అనునెతుంయథాస్థానసంస్థాపి

తగిరింహరిమ్॥పురస్తరస్సమాయాసీదాసీచ్ఛావనతాననః॥

౪౩॥౪౪॥అనమ్యుదముహుర్ముహురనంతరమస్తాపీత్॥౪౪॥

తథాహి॥ప॥పరేభ్యుత్త్వంముక్తింకథమివమునీనామవిరతస్త్వ

తిశ్రేణీరశ్చిప్రకరపరిణదో వితరసి॥నిమగ్నస్తద్భక్తైఃచుర

జలధాతారయసి॥తాస్కథంవాతత్త్వం తేకథవివరీతుఃప్రభ

వతి ॥౪౪॥ అమత్వాత్వామాశాపరవశహృదఃకేపివిదధు

స్ఫురన్నానారూపాస్త్యయిమివతిసంసారనటనమ్॥చిరా

రస్యేతిభావః - అశాపరవశహృదః సకామాః నిష్కామస్య సంసారప్ర

వృత్త్యభావాదితిభావః - స్ఫురన్నానారూపాః దేవతీకృతమవస్థా

కరాదినానావేషభాజశ్చసంతః త్వయిమివతిపశ్యతి సతినర్వసాక్షి త్వా

త్తవేతి భావః - సంసార ఏవనటనం నాట్యం మిత్యాత్వాదితిభావః ॥

విదధుశ్చక్రః - చిరాదపికిమవిఫలమప్రాప్తాః - నైయ్యయికవతే సుఖ

స్యాపి దుఃఖానువిధన్యదుఃఖ వద్విషయభోగరూపఫలస్య నశ్వరత్వాదఫ

లత్యవ్యపదేశః అథనిత్యానిత్యవస్తువివేకానంతర మిన్యథః ॥ తేజా

దార్యముత్యైశ్చ తాంవిది త్వాకృతమితివచః కవలం ఇతఃపరంతపసం

సారేణాలమితివచోమూత్రం ॥ ని ॥ యుగపర్యాప్తయోగకృతమిత్యమరః

యాచం తేభిఃపరమార్థః - వ్యంగ్యశ్చ - కేసినటాః త్వామమత్వాత్వం

అబ్ధిత్వజ్ఞానానాత్వత్వః - ఆవిదితపరశోన్మదోబలం కామకాశస్త్రి
స్త్రిత్యాదివత్సమాన్యాజ్ఞాన వాదోవిశేషాజ్ఞానే పర్యవస్యతీతిశ్చయం
ఆశాపరవశహృదః ముహుముహు నాకబృదశశనోత్సుకోయం ప్ర
భురభివృందాస్యతీతిఆశాశతావిష్వాత్వత్వః॥ అతివీషస్ఫురంతిసుందరాణి
నానారూపాణిదేహాయేషాన్తేతథోక్తాస్సంతః త్వయిమితవసితత్వదవ
లోకనాథకమేదేత్వత్వః - సంసారనటనం చక్షుఃవిరాదపి అప్రభాత
మపీత్వత్వః - కిమపిఫలమప్రాప్తాస్సంతః - అథలేదోదార్యంజ్ఞాత్యాది
పరీతలక్షణయాదోదార్యాభావంజ్ఞాత్యేత్వత్వః - కృతమితవచఃకేవలం
సతుధనాదీకమిత్యత్వః - యాచంతేఅపహులుబద్ధత్వమితభావః ॥ ౪౬॥
సతీతి ॥ తవప్రకృతిర్మాయాసతీత్రికాలాబాధ్యాచేలోకానాంమాయా
జన్యానాం బాధస్యప్రతిబాధ్యత్వంనభవతి - అత్యంతమసతీవాశశశృం
గ్గాది వత్సర్వయాసేణతైక్రికాలికనిషేధప్రతియోగినిచేత్వత్వః - నభవతి-

దప్యప్రాప్తాకిమపిఫలమోదార్యమథ తేవిదిత్వాయాచంతే
కృతమితవచఃకేవలమపహు॥ ౪౬॥ సతీచెల్లకానాంనభవతి
సాబాధాప్తిరసతీసవాత్వంతంసత్యామితవభవతియత్ప్రత్య
యథితి । ఆకక్తానివత్తుంప్రకృతిమతవీతాంతవబుధాభ

కుత ఇత్యతాహ - యద్యస్మాత్కారణాత్ సత్యాంప్రకృతావివ బ్రహ్మ
ణిచేత్వత్వః - యథాక్తంగీతాసు ॥ ౪౭॥ భూమిరాపోనలోవాయుః ఖం
మనోబుద్ధిరేవచ । అహంకారఇతీయం మేభిన్నాప్రకృతిరష్టథా । అపరే
యమిత స్త్వన్యాం ప్రకృతింవిద్ధిమేపరాంజీవభూతాం మహాబాహుయ
యేదంధార్యతేజగదితి - స్రవ్యయః ప్రతీతిర్భవతి - అహమజ్ఞోమామన్యం
చనజానామితి బ్రహ్మవదపరోక్షమసుభూయత ఇత్యత్వః - అత్యంతా
సత్వేశశ శృంగాదివత్ప్రతీతి రేవనస్యాదితి భావః - ఇత్యతోహేతోరె
తాంతవప్రకృతినివత్తుం సదసచ్చిద్వాభ్యాం నితరాంవత్తుం ఆకక్తాబు
ధావిద్వాంసుః బోదాసిన్యాన్మాయా విలాసోపేక్షజేన పరమానందల
హరీం భజంతి సేవంతేధ్యాయంతీతి యావత్ ॥ ౪౮॥ విశ్వప్రతీతిర్విదుషా
స్వస్త్రీవృద్ధేవవీక్ష్యతే । నాంగీకార్యానచత్యాజ్యాకింతుకమక్షయోవ
ధిరితవచనాదితిభావః - వ్యంగ్యాథకస్తు - తవప్రకృతిస్సృష్టభావః సతీసా
ర్థ్యచేత్ లోకానాం జనానాం బాధాయావ్యధాయా ఆ ప్లినభవతి

శ్రీ తీ యోవి లా నః.

శ్రీ

శ్రీసీసజ్జనో జనాన్పాదత ఇతిభావః - అన్యంత మనతి అతిదుష్టావా
నభవతి - యద్యస్మా త్తారణాత్ సత్యా ప్రకృతావివ ప్రత్యయో
విశ్వాసోభవతి || ని || ప్రత్యయోధీనశపథక్షాన విశ్వాసహేతు వ్యభి
మరః - వినితబేషవచన మాధుర్యాద్యభినయేన గజనవత్ప్రయ విశ్వా
సోభవతీత్యథః - అథాహేతో స్త్రస్తకృతిం నిర్వత్తుమశక్తాస్సజ్జనాదర్జ
నాబేషవిపేక్తుమసమర్థా ఇత్యథః | బేదాసిన్యామపేక్షణాత్ - నైహ
దేవయోరుభయోరపి స్రహణేనైత్యథః - పరమానందలహరీంభజం
తే సేవతే || ౪౭ || మనః | శోక్తేష్టమ్మందగ్ధాని || పుష్ప పుష్పాప్తి తాదగ్ధ
ఇత్యమరః - మనఃపరమాం నివృత్తిం సుఖంశీతలతాంచ భజన్వేషం
త్యేతి శేషః - అమృతస్యంది సుధాసాగ్రావి సుధామయ తనుత్వాదిభావః ||
యద్వా అమృతస్యంది మోక్షప్రదం తెవరణం వీతస్తిన్నపక్షిపంక్షుపే

జంత్యోదాసిన్యాదహహపరమానందలహరీమ్ || ౪౭ || మన
శోకేష్టమ్మంభజతుపరమాంనివృత్తిమితిక్షిపం త్యేతస్త్రింసై
చరణమమృతస్యందిమునయః | కవీవంజానీతేహృదయమిద
మాపత్సహచరంవిన శ్యేత్స్యాదేతద్విరహకృత కైవల్యమితి
చ || ౪౮ || పరప్రేమాధార స్త్వమసింకలానాంప్రకృతితస్త
వప్రేమః పాత్రంభవతి చిర సేవాభిరపికః | సదంభోగ్య
ప్రేమానిరుపధిక్యపానీరభిరసిత్వమి త్యేవంజాత్మహహ

హృదయంవిన శ్యేత్ - నిరంతర ధ్యానేనమనసిలయోభవతి || ౪౯ || ధ్యాని
కోటిసమాలయఇతి శాస్త్రాత్ - ఏతస్యహనసోవిర హేతకృతం కైవల్యం
మోక్షశ్చస్యాది త్యేవం కొఞానీతేమనస్సంగర్గానంగగాణేవ బంధమో
క్షావితిమతమనుస్మత్యేదముక్తం - అన్యత్ర ఆపత్సహచరం ఆపత్స్వస్యన
పాయశీలంమిత్రమిత్యథః - ఇదంహృదయంవిన శ్యేత్ తాదృశమిత్ర
విపత్తిర్దుస్సహేతిభావః ఏతద్విరహేణమిత్రనాశేనకృతం కైవల్యంకైవల
స్యభావః - అసహాయస్వమనాధత్వమితియావత్ - తచ్చస్యాదిత్యేవంకో
జానీతేనకశ్చిద్భావినమర్థంజానీతఇతిభావః || ౫౦ || పరప్రేమాధారఇతి ||
త్వంసంకలానాంజనానాంప్రకృతితః పకత్యాకపాధిం విశేష్యథః - సాగ్ధ
విభక్తిక స్తనః - పరప్రేమాధారిః పరప్రేమాస్పదంభవసి - సగ్ధస్యాదిస్వ
స్వాత్మనః పరప్రేమాస్పదత్వాత్తస్య చత్వదభిన్నత్వాత్తిధావతితవప్రే

మృతాశ్రంతుచిరసేవాభిరసికోభవతిసకల్యశ్యథః॥౧౧॥ ఐహికానాంజన్మ
నామంతేజ్ఞానవాన్మాంప్రపద్యతే॥ వాసుదేవస్సర్వమితిసమహత్మానుదు
లభతిభవననాదిభావః తదపితథాపి అన్యప్రేమిభ్యతరజనస్నేహఃసదం
భఃసాపాధికఃత్వంతు నిరుపధిక్యపాసిరధినికవ్యాజ కరుణా సాగరభి
తితవభువిక్తిర్నిజాగతిఃఅహహేతి ॥ వస్తుతస్సర్వై నిరుపధిక్యపాశ్ర
యః త్వంతుసవ్యాజకృపాశ్రయభి దుర్యశసిభవిత్యేవై పరిత్యమాశ్చ
ర్యమిత్యథః ॥౧౨॥ స్మృశంతభి ॥ సిర్వాణాశ్శాంతాః-పరివాహే
త్సుపసగఃస్యఘ్నామనుష్యేభహుశమితిక్షిప్తః ॥౧౩॥ అథేతి॥హరివా
సరఃపికాదశీతనహసంకాలం - శమనభగినీయమునా ప్రచేతావరుణి॥

భువిక్తిర్నిస్తదపితే॥౧౪॥ స్మృశంతోభక్తానామనిశమపరా
ధానలకణాభవంతనివాణాఃకతికతినకారుణ్యజలధిమ్॥
కటాక్షైస్తద్వన్మామపిసురగవీనస్తతపయఃపరివాహాప్రా
యైస్సప్రయవిరమాగఃకలుషితమ్॥౧౫॥సురధేనుపయః
పూర్వైరభిషిచ్యతతోహరిమ్॥ దివందివస్పతిప్రాయాత్పరి
పూర్వమనారథః॥౧౬॥౧౭॥ అథకదాచిదాచరితహరివాసర
వ్రతముపజాతానందంనన్దమువగాహవానహామనేహశ
మనిచార్యపరివిభావరిశమనభగినీపానీయమవగాహమాన
మతిమాత్రకుపితఃప్రచేతోదూతస్సావధీశనివేశమవేశయ
త్॥౧౮॥స్తానేహితల్॥ప॥అసమయమవిచింత్యత్రనంద
గతవతిసూర్యసుతామశాంతనిద్రానిజగృహగతమక్రమం

౧౯॥ అసమయమితి॥ అసమయమవిచింత్యనాయం స్నానాహాకాల
భిక్ష్యవిధిత్వేత్యథః - తత్రప్రేతుమాహ - అశాంతనిద్రభి - నిద్రా
శేష సంభవే మోహస్యాదిదిభావః - సూర్యసుతాంయమునాం ఉదక
సంభవతో దురాచారస్యవరుణః ఖలుశిక్షకః అపాంపతిత్వా దితిభా
వః-వ్యంగ్యావతస్తు - అసమయం దురాచారమవిచింత్య పారదార్య
మనాచారభిక్ష్య విగణయేత్యథః ॥ ౧౯ ॥ సమయాశ్చపథాచార కాల
సిద్ధాంతసంవిద భిక్ష్యమరః - సూర్యసుతాంగతవతి అశాంతనిద్రాఅనివృ
త్తాజ్ఞానేనిజగృహగతంస్వపత్నిగతం॥ ౧౯ ॥ గృహఃపత్నీగృహేస్త్యై
తాభివిశ్వః-అక్రమందోషంపత్నీత్వజేవవినిష్క్రితపాపపరిరితి- అత్రస

మాసోక్తిరలంకారః॥ ౩॥ సమాసోక్తిః పరిస్ఫుటః ప్రస్తుతే ప్రస్తుతస్య
చేదితిలక్షణాత్ - నాత్రకబ్జశక్తియాలభ్యసిః - విశేష్యశ్లేషసద్భావవీచిత
స్యసమున్నేషాదితరహస్యం॥౫౩॥౫౪॥ పరిపూజ్యే॥ లబ్ధయోరభేదాజ్ఞ
డాధీశోపిత్యంతజడోపి అప్రమత్తఇతివిరోధాభాసోవ్యభ్యతే - అనంద
మిత్యత్ర ఆనందమితిపదచ్ఛేదః నందం సంత్యజక్ కృష్ణాయనమహాయగ్ని
త్యథః తూణానందపరిత్యాగాశేవానందమజల్ - అన్యధాదుఃఖమే
వభజేదితిభావః॥ ౫౫॥ పుణ్యవాసితి॥ కృతీశుశలః పరుణలోకయాత్ర
యానందమాప్యపరుణలోకంగత్వానందంస్వవశీకృత్యేత్యథః - శిష్యం
స్వప్తం - వ్యంగ్యాథక్తు - పుణ్యవానతవీచిత్యేత్యథః పురుషోత్తమః
కశ్చిత్పురుషశ్రేష్ఠః పరుణలోకయాత్రయా ఆనందమాప్య పరుణలోకే

విదిత్వాకథమివసోధుమపాంపతిస్సమథః॥౫౬॥ అథో
విదితవృత్తాంతస్తరితం మురళాననః॥ అమగన్తకసారోష
గురుణాపరుణాలయమ్ ॥ ౫౭॥ పరిపూజ్యజలాధీశోవ్య
ప్రమత్తస్తదాహరిష్ఠ॥ అనందమభజత్పూజక మానందం
సంత్యజన్నపి॥౫౮॥ పుణ్యవాన్పరుణలోకయాత్రయానం
దమాప్యపురుషోత్తమః కృతీతత్త్వైతైరవసితే వునఃపీఠిం
ప్రాపమాంకమనుష్యవేషభృత్॥౫౯॥ ౫॥ అథభగవా
నరవిందలోచనః కన్యామపితామన్యామభ్యుపగతార్థగమ
థక్నానాయకాననపరిసరం రిరంసురశిత్రయత్॥౬౦॥ సమ
నంతరమాశావశాధీశకుశలానుయోగాయేవదిగంత

ఘాయానసమధాయేత్యథః - తత్త్వైతైరిత్యాది ॥ ౬౧॥ పాప్రపుణ్య
కృతాంలంకానుషిత్యాశాశ్వతీస్సయాః శుచీనాంధ్రీమతాంగహయోగ
భ్రష్టోభిజాయితే ఇతివచనాదితిభావః॥౬౨॥ అథేతి - తామన్యామితి॥
తామసీప్రారంభఇత్యథః - అభ్యుపగతార్థేతి వస్త్రాప్రహారగమయ
ప్రతిజ్ఞాతస్య సంభోగరూపేత్యథః - ఆశావశాధీశాదిగ్గణాః కురు
విందఃపద్మరాగః ॥ ౬౩॥ కురువిందఃపద్మరాగహింగుశాదశక్ముస్త
కాఇతిభానురః - మనోభవస్యస్మరస్యమణిబింబం మండలం మణిమం
త్రాప్తధానీసావశీక్రియాసాధనానీతిభావః - అంజనకరంపమితి కళంక
స్యాంజనసాదృశ్యంకరంధ్రస్యకరంధ్రసాదృశ్యం బిభర్షోభ్యుంగః కలాను

కొకనదంబీలార్ క్తమవలయం॥ని॥భవేత్తోకనదంర క్తపచ్చరక్తాత్త లేపిచేతి
భాస్కరః రక్తాజ్జేర క్తమము దేబుధ్దేః కొకనదంస్త్రుతమితి కొశాంతరే
చ- అతఏవ॥ని॥అథర క్తస్సకోరుహే- రక్తాత్త లేకొకనదమితి పాతాంత
రం - బుధుతా పరిశోషణంతున్నివతకం శిథిలీకృతాంతరంశిథిలీకృత
మధ్యభాగంసంశయావీవశలాకాస్తాభి శ్శకలితశరీరే అతఏవ పురుహూ
తహారిదారంభః ప్రాచీముఖం తస్య పరిరంభః తద్భాజినివిదీణతసుర
శక్తఃకించిదాలింగతిభావః॥౧౯॥ ముదేతి ॥ సుషమైశ్చారుభిః ॥ ౧౯

లంఘనజ ఘాలాభిరంభకార ధారాభిరాపావితాః ద్వై
తేజగతి॥౧౯॥కిన్నుభిః పూర్వపర్వతశిఖరకురువిష్ట కండశ
ద్యుతికదంబమిదంకిముతసకలవిలాసినిదన మోహనసాధనీ
భూతమనోభవమణిచింబమివమధవాపురండరహారి దలగ
నానయనాంజనస్ఫుటికకరండమిదంకిముతబంధరభరితరజ
నీధామినీవిలాసకోకనదమిదమథవాచకోరనికరబుధుతాప
రికల్పితమౌషవటకమిదమాహూస్విదవిరతప్రహరశిథిలీకృ
తాస్తరపురస్తరసుంచిరపరిసరవ ర్తిఘటికాయంత్రఫలకమి
దమేవమూలోకసంశయశలాకాకలితశరీరే పురుహూ
తహారిదారంభ పరిరంభసంరంభభాజిభగవతీపీయూషరౌ
చిషి॥౧౯॥ప॥ముదాపందారుమందారస్సుషమైస్సుషిరార
వః । ఆచకషమనశ్శారిరాభిరతరశభ్రవామ్॥ ౬౦ ॥
శ్రుత్వాతాంసుదృశస్తదాభగవతో గీతం విస్మయాలయూ
న్నాథాన్ప్రసగభ్యుతాతేజసనీర్విత్తాన్యపత్యావపి॥ఆస్వ
మృంవినివారి తాఅపిముహుశ్శారింవనంపాగ్విశన్నాథూ

సుషమంనారుశోభన మిత్యమరః - సుషిరారవైవంశ వాద్యభస్వినిభిః॥
ని॥ రంధ్రేరంధ్రాన్వి తేవాద్యసుషిరమితి వైజయంతీ॥ ౬౦॥ శ్రుత్వే॥సు
దృశఃప్రియఃసీతింగానంశ్రుత్వా విస్మయైశ్చ- గరుదారాదితిభావః - విని
వారితాతేతిశ్శ్రుత్వాశ్రురాదిభిరితిభావః - ఆత్మసుఖంస్వసుఖం - వ్యం
గాథాస్తు-సుదృశఃసుధియఃభగవతః నీతిందమనదిష్టతత్వకథామిత్యథాః-
విస్మయైశ్చవైరాగ్యాదితిభావః-వినివారితాః సన్నాసౌ సహిష్టుభిజా
యాశ్రుతాదిభిరితిభావః - శారిమన్వేష్టుంధ్యాశ్రుంతత్త్వసుఖం ఆశ్రలాభ

జన్మసుఖంతత్పత్తిప్రత్యాదివజ్రనంవిషాదాయనాథూత్ ॥౬౦॥ సారసా
 త్కే ॥ అరుచేరితరుచేరివేత్సతః- అతఏవగమ్యాత్ప్రేక్షా ॥౬౧॥ అమృతా
 కాంక్షిణిక్షీరంనాద్రయంతఇతిభావః - పురుషాధరపానమపిగాఢపీడిత
 పరస్పరాధరమిత్యాదౌప్రసిద్ధం ॥౬౨॥ మితిబహిష్కరాసుభిషి ॥ అథా
 బహిష్కరాఃప్రాణాఇతిన్యాయాదితిభావః ॥౬౩॥ సౌఖ్యమితి ॥ తాకసౌ
 ఖ్యమపత్యసుఖంఅభిలష్యతేయది ॥ ని ॥ అపత్యంతాకంతియోస్సమేత్యమ

దాత్తనుభైకలాలమనసాంచిత్రంవిషాదాయకతే ॥౬౪॥

సారసాక్షమధురాధరామృతాస్వాదనాదరకృతేతరారు
 చేః । మందిరాదపససారసారదృక్ క్షీరదోహనమపాన్య

కాచన ॥౬౫॥ కింధనైర్మమబహిష్కరాసుభిఃప్రాణమాం

తరముపేక్ష్యమాధవమ్ ॥ ఇత్యపాన్యవసుసద్వసంవిదాకా

పికేశవమపాసరత్తరామ్ ॥౬౬॥ సౌఖ్యమస్తుహరియోగ

జంకుతస్సౌకసౌఖ్యమభిలష్యతేయది ॥ ఇత్యపత్యమవపత్య

సత్యప్రస్థితాసపదికాపిభామినీ ॥౬౭॥ ఏవమవధీరి

తగురుగిరమగణితాభరణవిన్యాసవిపర్యాసమాసాదితకు

తూహలమహంప్రథమికయాసమాసేదివాంసమాభీరితరు

ణిగణమభినంద్యనందనందనస్సాదరమిదమవాదీతే ॥౬౮॥

ప ॥ అయేబాలాకస్తాదయ మథినిశీఖం వనభువి ప్రయాణ

ప్రపారంభిస్ఫుటరుణరుణనూపురరవః । ప్రియంవఃకా

ర్యంవాకిముతేతదిదమావేదయతయత్త మం పత్యరాద్రిస్యా

త్తణమపివధూనాంసవిరతిః ॥౬౯॥ ఏవమభిహితవతిభగవ

తి ॥ ప ॥ పరాతినంధానధురంధరంతదాతదాశయః ॥ ప్రిద

భరాన్నతానతాః । విచారయంతిస్మపరంపరంపరాం

రః- హరియోగజంకృష్టసంగజన్యంసౌఖ్యంకుతఇతిబుధ్యా అపత్యమవ

మత్యరౌదనంకుర్వాణమపిత్తుధితమపిపరిత్యజ్యేత్యథః- వ్యంగ్యాథకస్తు-

స్థాకసౌఖ్యంక్షుద్రంవిషయ సుఖమభిలష్యతేయది హరియోగన భగవ

త్సాయుజ్యసజ్జితంసుఖంకుతఇతి ॥౭౦॥ అయేతి ॥ విరతిర్యక్ష్మైత్యభ్యంస

మమంనయుక్తం ॥ నిక్షితిత్యంత్యోక్షమాముక్తేక్షమమిత్యమరః ॥౭౧॥

పరేతి ॥ పరాతినంధానధురంధరం పరవంశనచతురం తదాశయం కృష్ణ

హృదయః సనిచారయంతిస్త్రానజానంతిస్త్రా - ఉత్తరపూరణే ఉత్తరపదానే
 నిషయేగిరాం పరంపరాం పరంవాగ్ధారామేవ పరామృశక ఆయం
 వచయతీత్యజ్ఞాత్వా కిమస్యోత్తరమితి ఋజుబుధ్యా విచారితవశ్య ఇ
 త్యథః ॥ ౬౭ ॥ ౬౮ ॥ రామేతి ॥ రామాణాంస్త్రీణామభీష్టకృన్నభవ
 తీత్యభీష్టకృతేతథాధూతంవిరాగమాశ్రయతః స్త్రీన్వ సమరక్తస్యే
 త్యథః - ఎతాదృశపురుషాశ్రయణంస్త్రీణాం నదోషాయేతి భావః -
 తవఅభ్యణ్ణాంశ్రితానాంశరణంగతానామిత్యథః - ఉద్భటం దుస్స
 హంభవప్రతికూలంసంసారప్రతికూలం కమఃపుత్ర గృహంపరిత్యాగ
 రూపమిత్యథః - తద్భాజామతవిసరితస్త్వశాంవిరక్తానాం ముగ్ధదృ
 శాంమందబుద్ధీనామాత్మానాత్మ వివేక శూన్యానామిత్యథః - నః
 అస్మాకంనివాణంమోక్ష కథంనభవేత్ - భవేదేవ భవానతివిరక్తత

పరామృశన్నుత్తరపూరణేగిరామ్ ॥ ౬౭ ॥ ౪ ॥ తతస్తదీ
 మాంమాయామనుమాయస్వకాశయం ప్రకాశయంత్యో
 మత్తరాశిన్యస్తదనుకూలం సకౌటిల్యమేవ మవాదిమః ॥
 ౬౮ ॥ ప ॥ రామానభీష్ట కృతమాశ్రయతోవిరాగ మ
 భ్యణ్ణామితతవముగ్ధదృశాంశ్రితానామ్ । నిర్వాణముద్భ
 టభవప్రతికూలకమః భాజాంకథన్న నభవేన రతిస్సృ
 శాన్నః ॥ ౬౯ ॥ అభి లేశధియాసాభీరవ శ్వరణంత్యాం సమ

యాతెరస్కృత స్త్రీసుఖసంజ్ఞాశ్చవయంచవిరక్తా ఇత్యత్ర ప్రమాణం
 పుత్రాదీన్పరిత్యజ్యాతాగమనమేవతథాచత్వాంశరణంగతానా మస్మా
 కంమందబుద్ధీనాంత్యదనుగ్ హేణమోక్షస్సాద్యేవేతిమధురోధః - ప
 క్రస్తు రామస్యానభీష్టోరావణః - తేనకృతంవిరాగ మాశ్రయతః రావణ
 సన్న్యాసిన్యామేనవిరక్తాభాసస్యేత్యర్థః - తవఅభ్యణ్ణాంసమీపంశ్రితా
 నాంఉద్భటస్వభవప్రతికూలస్య శివరిపార్శ్వస్త్వథస్యేతియావత్ - కర్మభా
 గప్రక్షేపణరూపోవ్యాపారః తద్భాజాం మదనశరశీర్ణానామిత్యథః -
 ఆరతిస్త్వశాంచితాత్ప్రభృత్యలభ్యసురతానాం ముగ్ధదృశాం వామాక్షీ
 ణాంనః నిర్వాణంసుఖం ॥ ౭౦ ॥ నిర్వాణంనిర్వృతామోక్ష ఇతిభాస్కరః
 విరక్తభవ కిమస్తాన్వంచయసియథేచ్ఛం లభాస్వేతిభావః ॥ ౬౯ ॥ అభి
 లేశేతి ॥ భీరవోభయశీలా సంసారాదితిశేషః - సమనాభవాధయః సప్య

ధాః అత్రాధీశబ్రైవేమనానసీవ్యధ్యేధోలభ్యతే తథాపి మనాభవ
 శబ్దపాస్తః ఆయమేవహిమహాకవీనాంపంథాః - యథాహమాఘః
 అనిన్యైరేవంశకరనిలైరితి - సౌందర్యలహర్యానుషి|| క్వణతాం చీదా
 మాకరికలభకు భస్తనతా ఇతి - వయం అభిలేశధియా సర్వేశ్వర బు
 ధ్యాత్వాంశరణంఅభజామ - పరిగ్రహే స్వీకారే రక్షణ ఇతియావత్ -
 విరసోనిచ్చస్సృక్ ఆపారుషం ఆబలత్వం కథంయాసి శరణాగతభీతపరి
 త్రాణంయుక్తం జగదీశ్వరశ్శేత్యథః - అన్యత్ర - అఖిలానాం స్త్రీణా
 మిశః పతిరభిలేశః || ౧|| ఈశఃప్రభా శంకరేస్యాదితి విశ్వప్రకాశః - త
 ష్చర్భాఅభిలాంతగతత్వాదసస్మాకమపిత్వమేవపతిరితి బుద్ధ్యేత్యథః -
 నాభనాదయః| అభజామవయంపరిగ్రహే. విరసాయాసి
 కథస్త్వపారుషక్|| ౨౦|| X || వీవమభిచధానమాభీరతరు
 ణీగణమనివార్యదైర్ఘ్యమవధార్యమురరిపురరీరమత్|| ౨౧||
 పురమణీసోజరమణీయలోచనా మధురాధరాశ్రమధు
 రాధరాపికాదుచిరాచిరాంశురుచిరాశయంతదా తరళీ
 చకారమురళీవినాదినః|| ౨౨|| తరుణీలలోతరుణీహకా
 ననెమలయానితేనకలయావిధోస్సమా | అపరాసమాగమ
 పరామనారమారమయాంబభూవరమయా సమాహరిమ్||
 ౨౩|| దరస్తేరైలజ్జానుభగనుభగైఃప్రేమలహరీలలతా
 ల్లోలాభైరసమశరనారాచనహజైఃతదాకాచిన్తన్తస్తి త
 సమనాభవాధయోమన్తథవ్యధాయుక్తః భీరవస్త్రియోవయంత్యాం
 శరణంప్రాప్తాః పరిగ్రహేపత్న్యం విరసోవిరక్తస్సృక్|| ౧|| పత్నీపరి
 జనాదానయాలశాపాఃపరిగ్రహేత్త్యమరః - ఆపారుషంక్లిబత్వంకథం
 యాసి || ౧ || పుంభావేతత్క్రియాయాంచ పారుషమిత్యమరః - అత్ర
 శ్లోకద్వయేగూఢోత్తరాలంకారః ||*|| కించిదాకూశమహితంస్యాద్భూ
 ఢోత్తరముత్తరమితలక్షణాత్ - శ్లేషస్యచ తదంగత్వేనోపయోగః|| ౨౦||
 ౨౧|| అచిరాంశుర్విద్యుత్|| ౨౨|| తరుణీతి || రమయాసమారమయామా
 నలక్ష్మీరివరమయామాసేత్యథః|| ౨౩|| దరస్తేరైరితి || ఈషత్తేనై
 రిత్వథః-అత ఏవేయంమధ్యమాస్థైరలక్షణంభావప్రకాశే || * || స్ఫుర
 ద్భూషక్షతారం యత్తత్త్వైరమితకథ్యతఇతి - లజ్జయానుభగనుభగ

అతిసుహృదాఃస్వానుకూల్య ప్రకాశికాత్మిని యావత్ - తదుక్తం॥*॥
 సప్రీదాలాక నేనైవస్వానుకూల్యవేదనమితి - కల్లాలాభే రితి - ప్రియ
 దృష్టిప్రతిఘాతేన చాత్మన్యైవచ యథాక్రమ మాసార ప్రసారాభ్యా
 మంగీకృతతరంగభంగికై రిత్యర్థః - అతఏవైతేసోత్సు కా స్తరంగితా
 శ్చ-తదుక్తం॥*॥సోత్సుకంయద్యదాలాక్యధూయోధూయోఽలొకనం
 కల్లాలభవయత్కాంతివిచ్ఛేదస్తస్తరంగితమితి ॥ అసమశరస్యనారాచా
 ఆయుధవిశేషాస్సహచరై స్తస్యదృశైరిత్యర్థః - అతఏవైప్రేమదాయ
 నః - తదుక్తం ॥ * ॥ ద్రవీధూతంమనోయత్ర దశనం ప్రేమదాయ
 తరితి - మందస్థితమేవ మధుతస్య పరిరంభేణ సంపరేణ మధురైః
 అతఏవైతేసంభోగాత్సుక్య నూనకా స్తాపహరాశ్చ - తదుక్తంభావ
 ఘ్రకాశే॥*॥కటాక్షేహంసగర్భైస్తు సంభోగాత్సుక్య భావనా । శీ
 మధుపరీరంభమధురైః కృశాంగీసానంగై ముకారిపుమ
 పాగైస్సంసుమిరతే ॥౭౪॥ తతః॥పూహరిస్తరపరీతాపః ధు
 రామధురాధరాః । న్యసింశచ్చంచలాపాంగీరేవనర్జవ
 చోమృతైః॥౭౫॥ ఉత్తైజనాఘృషణజానరత్నహేమ్నా
 రివాభాతవసాకుమార్యాత్ । ప్రియేవినిమాయతనం
 విధిస్తేతతోనులావణ్యరసైరసింశత్ ॥౭౬॥ త్వదూరుశో
 భాభిభవేనరంభాస్తంభానిజందంభమయిత్యజంతః । మో
 చాభిధానందధురథాయుక్తంకథంజడస్యోరుసమానతా
 తలిక్రియతేతాపో యేనతన్నధురంస్థితమితి - సానంగై రితి ౬ విరక్త
 స్యాపిత్తోభకై రిత్యర్థః - తదుక్తం॥*॥ యద్దశనైవిరక్తోపి త్సుభ్య
 తేతత్సమంత్రధమితి॥ఈదృశైరపాంగైఃమురరిపుంసమకిరదితి॥ ౭౪॥ హరి
 రితి-విధురాఃవిక్లవాః చంచలాపాంగీరితి॥ *॥ ఆంగగాత్రకంఠేభ్యఇతి
 వాచ్యమితిమతభేదేనఽపి-అతఏవయుధిష్ఠిరవిజయే ప్రయాగః॥ *॥ రుచి
 రతరాలాపాంగీధూత్వానిజగాదగిరమలాపాంగీతి॥ ౭౫ ॥ ఉత్తైజనేతి॥
 ఘృషణంపాషాణవిశేషేణఘట్టనం - ఆత్రోత్తైజనయారత్పస్యకాంతిఘ
 షణ్ణేనసువణ్ణేభ్యి క్రమేణాన్వయాద్యథాసంఖ్యాలంకారః ॥ * ॥
 యథాసంఖ్యంక్రమేణైవక్రమికాణాం సమన్వయ ఇతిలక్షణాత్ - లావ
 ణ్యరసైస్సాందర్యద్రవైః॥ ని॥ గుణైరాగద్రవేరసభిత్వమరః॥ ౭౬॥ త్వ

మూరుశోభతి || మోచేత్యభిధానంనామ || ని || కదలేవారణజుసారంభా
 మోచేత్యమరః-త్వచంమంచతీతి మోచేతివృత్తైః - అథ-యుక్తమ
 స్వభావజన్యత్యంతశీతలస్యజీరూసమానతాకథంస్యాత్ || * || ఎకాం
 తతైత్యాత్మదశివశేషాభి కమార సంభవే - జడస్యాజ్జన్యజీరవో
 మహంతస్తత్సామ్యంకథంస్యాదిధ్వని - పుష్పరజః - శిలాటయుగ్మం
 సైనద్వయమితియావత్ || ని || ఆమేఘలేకలాటస్సాన్యత్యమరః || ౭ ||
 ౭౦ || బద్ధాసీతి || పరస్యపరమాత్మనః అన్యస్యచచారస్య బంధనతా
 డనాదికమవశ్యం కతవ్యమితిభావః - తథాపి బంధనేపి ఏతన్మనశ్చ
 ర్యంనత్యజతః || * || సవమభ్యసా తంవస్తుప్రచ్ఛాదనమశేషత ||

స్యాత్ || ౭ || అవిభవేద్యత్రలతాసుపుష్పంతత్రైవద్య
 వ్విఃఫలసంభవోపి | ఉదేతిచిత్రంతరుణీలతేతేపుష్పంక్వచి
 త్వాప్తిశలాటయుగ్మమ్ || ౭౦ || బద్ధాసీతేహారతః
 పరస్యకుచావితీమాకిముకంచుకేనతథాపినైతత్త్యజతఃక
 తోరశ్శీలంనిజంనిగ్రహతస్త్యచేతః || ౭౧ || పురామునా
 కంచుక కేనముగ్ధకిన్నామభద్రంవిహితంనజానై | భజత్య
 సాయత్తపసాస్యలభ్యమనారతంత్యత్తుచకుంభసంగం ||
 ౮౦ || విధిర్విధిత్సుర్విధునాతవాస్యంసారంగసారాంశమపి
 హతేనాముఖేమృగస్యాక్షియుగంమదస్తు ఫాలేతవాస్తేత
 తవివచాలే || ౮౧ || తవాననాదర్శతలధరోసాతుండి ఫలస్య
 స్రుతిబింబవచ | ముగ్ధఫలేస్తీకకథమన్యధాతుఘటైతబింబ
 వ్యవహరివీషః || ౮౨ || సుమగ్రమంగంతవచంచలాక్షి

ఇతిన్యాయేనకంచుకధారజేసతి పూర్వాపేక్షయా వ్యతిమనోహరత్వా
 దితిభావః-యుక్తంచైతదిత్యాహ- కతోరభి- శీలంసభావం-సామాన్య
 నవిశేషణసమర్థనరూపోర్థాంతరన్యాసః || * || ఉక్తిర్ధాంతరన్యాసస్సాన్య
 త్సామాన్యవిశేషయోరితలక్షణాత్ || ౮౦ || విధిరితి || మదస్తీతి- మృగస్య
 మదః కస్తూరీ || ని || మృగనాభిమృగమదఃకస్తూరీత్యమరః || ౮౧ || తమే || తుం
 డీఫలసంబంధఫలస్య || * || బింబీరక్తఫలాతుండితుండికరఫలాచసా | ఓషో
 పమఫలాగోధాపీలుపణీచ తుండికేతివైద్యక-ఘటైతేతి - ప్రసిద్ధిచా
 భావేబింబమితివ్యవహారోనఘటతత్తేతిభావః || ౮౨ || సుమగ్రమితి || అధరో

షే హరిద్రచూడామయేనుధాంతాంబూలోపయ క్త శీలాచూడామ
మృతంచ- రాగాతిశయతత్వాతిరేకః ప్రేమాతిశయశ్చ॥ ౮౩॥ సుదూ
రతి॥ ఏకప్రదీక్షాదశి నీ - అన్యత్ర ఆస్తికతయా విమృశ్యకారిణీ ఆవా
ర్యాశ్చితే - శ్రవణస్యలంఘనేచ్ఛాయస్య తస్మిన్ తథా క్త- అన్యత్ర సిత
రాంబేదవిశ్వాసరహితేభవతి సతిమలిసేసీలే ఆశుచాచవాలభారే చికుర
ప్రకరేమూఖ సంఘాచ॥ ని॥ చూ ఖౌర్చ కెషిబాలస్స్యాచ్యమరః- తమస్స
మూహప్రణయిత్వం గాథాంధకార సాదృశ్యం అన్యత్ర ఆజ్ఞాన పారవ
శ్యంనాస్తుకింస్యాన్వేషేత్యథః- సేత్రేకణాంతవిశ్రాంతేకశపాశస్తవ్య

హరిద్రచూడై నవిధాయవేధాః । సుధాన్యధాన్మున
మిహాధరోష్ఠే యదత్ర రాగాతిశయోపలంభః ॥ ౮౩॥ సు
దూరదశిన్యపిలోచనై తేభవత్యవత్యత్రుతిలంఘనేచ్ఛేత
మస్సమూహ ప్రణయిత్వమస్తునవాలభారేమలిసే కథం
సు॥౮౪॥ సిక్త్వాబాటురస్మై కేవలం కురంగ నయనాస్తతః ।
ఆనంగీప్రక్రియామంగీ కారయానూసమాధవః ॥ ౮౫॥

బాలేనిద్రుమపాటలౌతవపదాసంవాహయామ్యద్యకిం కిం
వాచందనచచనంవిరచయామ్యంగేయధానిర్వృతి । ధ
మ్నిల్లంకిముఢూషయామికుసుమైరిత్యాదరాచ్ఛ్రిపతేరా
భీరినవయోగచాటువచనశ్రేణీశివాయోస్తునః॥౮౬॥ తతః॥
త్యక్త్వాబహిఃకళివిరోధితాయా లజ్జాలతాకుంజ మవా
పదేకా । పునస్తదాపాతభయాదివాశు కాంతాకవాటం
ఘటయాంబధూవ॥౮౭॥ మందాక్షభావాదవగవ్యకామ

సమీకసాహాయ్యవిధావశక్తిమ్ । వీరాన్యవశిష్టతదాప

కారసదృశశతతాత్పర్యార్థః విమృశ్యకారిణోపినాస్తికత్వే కిముతమూ
ఖాస్యేతిధ్వనిః- చాటురస్మైరితి ॥ ౮౩ ॥ ప్రియవాక్చాటురస్మియామితి
రత్నకోశే - సంవాహయామి మదయామి॥ని ॥ సంవాహనం సంవ
హనాభరాడరంగమదా నభిషిక్ష్వాప్రకాశః - ఆవాపదితి ॥ లృడిత్వా
దక్ష॥౮౪॥ మందాక్షేతి॥ని॥ మందాక్షంప్రీత్యపేత్యమరః - అన్యత్ర
మందాని విషయగ్రహణా సమథాని ఆత్మజీంద్రియాణి యస్య స త
థోక్తవృద్ధతయివత్ - తత్త్వాత్కామసమీకం మనఃఫలయద్ధం నిశ్చ

సేవకస్య ముద్ధనమయే ప్రభుపరిత్యాగోనయ క్షతభాషి వృద్ధలయాశ్రితి
 లేంద్రియస్యనదోషా యేతిభావః॥ ౮౮॥ యదితి ॥ శయ్యానయనచ్ఛలేన
 శయ్యాప్రాపణవ్యాజేన - అత్రలజ్జాఖ్యస్సచాతీభావోవ్యజ్యతే ॥ ౮౯॥
 సల్లాపేతి॥ అత్రాపిలజ్జాయాన్యక్తిః ॥ ౯౦॥ అథకస్యాంచద్రోమాంచ
 స్సంవృత్తత్యాహ॥ సమాగమాదితి॥ ౯౧॥ రదచ్ఛదమితి ॥ మృధేయ
 డేవీరపాణమితి॥ ౯౨॥ వీరపాణంతుయత్సానం వృత్తభావి నివారణ ఇత్య
 మరః ॥ ౯౩॥ ముగ్ధేతి॥ వేణికాంకంచుకగ్రంథి॥ ౯౪॥ వేణీద్రవాహేనరితాం

రస్యానితాంతమశ్రాంతసమాశ్రయేపి ॥ ౯౫॥ యదేష
 శయ్యానయనచ్ఛలేనకరగ్రహం లోలదృశాం వృత్తాశీత ।
 బభూవకామానలసాక్షికస్స పాణిగ్రహస్తతఃథ మేష
 జారః॥ ౯౬॥ సల్లాపలోలాపినసల్లాపపదదశేనాలో
 కనలాలసాపి । న్యవారయత్పాదేయ్య కేనకాశినీవివిమో
 త్తంసురతోత్సకాపి॥ ౯౭॥ సమాగమాదస్యరమాధి కేతః
 కియంతమంతకిరణంసుదత్యాః । అపిందతానందమితిప్ర
 తీమస్తనూరుపశాఖుపిబహిస్సహమేక ॥ ౯౮॥ రదచ్ఛ
 దం ప్రాక్సనిధు సుదత్యా స్సమాగతాయాయ దసావ
 చుంబత్ । బభూవతద్యానిశంబరారిమృధేవిధేయం కి
 లవీరపాణమ్॥ ౯౯॥ ముగ్ధకథంకంచుళికాండధాసి వత్స
 జలక్షీంతవయాపిదత్తే । ఇత్థంప్రియాం కామపిమోహయి
 త్యాత ద్వేణికామాచకలన్తురారిః॥ ౧౦౦॥ కోకితమిందరద
 కుట్టలాభింజిగాయవత్సజయుగంపురైవ । మగ్ధేధునా
 కంచుకధారణాసాముదేతితద్గ్రంథివ సావమంచత్ ॥ ౧౦౧॥
 అపిప్రసన్నంహృదయంతవేమోకుచాంకురావాప్యంతిక
 తోరా । ఇతివరోషాత్పిచయంవినియన్యకీడయత్ప్రవచయం

మేళక కేశబంధనఇతిభాగరః అశకలత్ విఘటయామాన అత్రహితో
 పదేశవ్యాజేన స్వేష్టసాధనాత్పర్యాయోక్తివిశేషాలంకారః ॥ ౧౦౨॥ ప
 ర్యాయోక్తంతదప్యాహు ర్యద్వ్యాజేనైష్టసాధనమితి లక్షణాత్ - అ
 యమేవాలంకారఉత్తగత్రప్రాయశః॥ ౧౦౩॥ అపితి ॥ హృదయం మనో
 వత్సత్స ॥ ౧౦౪॥ హృదయంవత్ససి స్వాంతఇతిహాలాయధః - అదయం

దక్షయంద్యధమితి యావత్ - అనన్వచకుచయోః కాతన్యం వ్యజ్యం క్షతి
 వస్తునావస్తుధ్వనిః ॥౯౫॥ ఉరొజెతి ॥ అత్ర క్షలోపపాదం విచరన్తి ఘే
 త్యుత్పేక్షయాప్రభుసమర్పణీయోపాయనన్య రన్యత్వావస్థం భావా
 తురచయోలోకాకో త్రరసాందర్యంవ్యజ్యత ఇత్యలంకారేణ వస్తుధ్వనిః॥
 ౯౬॥౬౭॥౯౮॥౯౯॥బభా రెతి॥క్షియానుకచపిడనాదౌ విషయే నిదకయ
 తాంబభార - తదీయనిషేధవచనశుష్కరుదితాదిక ముల్లంఘ్యదృశంకు
 చమవకనాదికంచకారిత్యధః-ఇతియత్ తదాసాం మనోనాజ జ్వలత్
 గవ్యసయతిస్త-అత్ర హేతుమాహయద్యస్తా తాగరణాతే మనోభూవి
 మోహయక్ మోహంప్రాపయక్ అచీకరత్ కారయామాస మోహ

మురారిః॥౫॥ ఉర్రోజమంభాయుగపత్నీ రాభ్యాంధరః
 హరిస్తద్భదయేశయాయుః। మనోభవాయప్రభవేరరాజ
 కలాపహారంవితరస్నివాసా॥౬॥ స్మృశామితేసుండరి
 హరమేకంపయోధరానాస్తితుయాచితాన్యత్ ఏవంనటి
 త్వఃసయంసమాయా ప్రసహ్యజగ్రహాకచౌ మృగా
 త్యైః॥ ౭౭॥ మురారిణాకాపిహృతోక్షితీయారయాయు
 రోజౌపివధకరాభ్యామ్। లబ్ధావకాశస్సతతాచుచుంబవి
 పాణిరౌధంతరసాధరౌష్టమ్॥ ౮౮॥ పయోధరాగ్రాశ
 లితానితన్వావిడంబయంఘ్రస్సనభవృణాసి। ఉదగ్రప్ర
 వాచలశృంగశోణమణిప్రభాలిప్తశశాంకఖండమ్॥ ౮౯॥
 బభారశారికుచపీడనాదాక్రియానుయస్తిర్దయతాంతదా
 సామ్। అజిజ్వలస్తైవమనోమనోభూరిచీకరత్రైస్సవిమోహ
 యైః॥ ౯౦॥ హృదిస్థితాపశ్యనికంప్రియాయా
 శ్చృతావవేద్యాంతరచుంబితాయాః। ఉచాసేమహ్నా

సైన్యవాపరార్థోనమోహితస్యైతిభావః॥౧౦౦॥ హృదీతి ॥ ష్రియాయాశ్చ
కుచోనదాహృదిస్థితావపిఅకస్పృశాజీయతయాసదాస్మర్యమాణా వపి
త్యక్షః- అవేద్యాంతరచుంచితాయాఇతి-ఉపాస్త్వావస్తదక్షగలాభాదినా
హృదయంవిశళితవేద్యాంతరంసదానండమయంభవతి - తదాకుచయోర
పీటేవ్యతేనహృదయాస్నిగ్ధామోభవతీతిభావః . ముహుఃపునఃపునఃసృ
దయంతిసేషుర్వాహృదయంప్రవేశయితుమిచ్ఛన్తితేత్యక్షః॥ ౧౦॥ వాస్యా

ద్వికల్పాపమయోరిశినిఘంటుసాఁగె॥* ॥ పుష్పేతుజైలఁచితమోచనై
 యైతిమాఘః - వత్సుస్యపపీడ్యవత్సుస్యపపీడం - సప్తమ్యాంచోపపీడ
 రుధకవృత్తిః - తత్పురుషేకృతబహుళమిత్యలక్ ॥౧౦౧॥ ౧౦౨॥
 యదితి॥ కింకిణికామేఖలస్థ త్సుద్రఘంటాః మధ్యస్థయా అవలగ్నవతికా
 న్యాఅన్యత్రమధ్యంన్యాయ్యస్తతతపీతపీతపద్యస్థా ॥ ని ॥ న్యాయ్యోమ
 ధ్యమిత్యమరః - తయాయథాథవాదిన్యేత్యథః - తద్వారణాయాఇతి
 తాదర్భ్యేచతుర్థి - సంధిమిచ్చంతి సాధవఇతి న్యాయాదితిభావః ॥

దయంపునవాఁశిశ్లేషవత్సుస్యపపీడమేషః॥౧౦౧॥నీదీస్స
 శంకాపితతోమురారిం బబంధమాళీ కుసుమస్రజాశుస్ర
 మాయినామగ్రసరోపి కామమనాటయద్బంధ ధుతావశ
 క్తిమ్ ॥౧౦౨॥ యస్మిన్విమోతుంవినివారయంత్యావృగీ
 దృశఃకింకిణికానినైదుఃస్త్వరాచకనారంభణ సూచకస్సక
 బధూవఘంటానినదస్రపంచః ॥ ౧౦౩॥ తదాచుకూలా
 పహ్నిప్రసంగేబధూవయానాకలహస్తయోర్యః మ
 ద్యస్థయామేఖలయాతరుణ్యా స్మద్వారణాయాఇవ సర్వ
 రాణి ॥ ౧౦౪ ॥ ముగ్ధనవత్సప్రియమప్రియంవాస్వస్యేతి
 నిర్భత్సకనతత్పరైవాఁక్షౌమాపహంరంవినివారయన్త్యా
 స్తారంతరుణ్యావలయైరసింజి ॥ ౧౦౫ ॥ ఎకనవేదీమపశే
 ణశారిః కఠిణగృహ్లాచుబుకంప్రీయాయాఃనాభూభువ
 గ్రాహికరద్వయాతిచతుర్బుజత్వంవిపరీతుమైచ్చత్ ॥౧౦౬
 నీవీంవిసీయద్రుతమూరుమూలేలోలేతుజెగోపవధూకిశో
 రేనిజాక్షియుక్తంనీమమీలజకాపరామురారెవ్యధితా
 క్షియుక్తమ్ ॥౧౦౭॥ అతారిమందాక్షవిమోహమానాయా

వ్యలంఘిసాంద్రోపిమనాభవాధిః । అలంభికౌపిప్రమదా
 ౧౦౩, ౧౦౪ ॥ ముగ్ధనేతి॥ నిభత్సకనతత్పరై యైతి నిభత్సకయద్భి
 రివేత్యథః ॥ ని ॥ వద్వాయథాతథైవైవం సామ్యేత్యమరః॥ ౧౦౫॥
 ౧౦౬ ॥ ౧౦౭॥ అతారితి॥ అత్రప్రథమంమాయానివృత్తిస్తతస్తస్మాల్
 కనివృత్తిః తతఆనందావాప్తిరిశ్యేషాం మోక్షసామగ్రిత్యేన ప్రసిద్ధా
 నాంక్షమేణివేనాద్రతావశ్యలంకారః॥ * ॥ క్షమికాప్రకృతాధా

౧౧౨

చంపూభాగవతే - సవ్యాఖ్యానే,

నాన్యాయసంత్వవశీవిమరితి లక్షణాత్ ||౧౦౦|| అభావీతి ||ధావేతు
 జ్-తదపివై ముఖ్యమప్యభిప్రాయసమమన్యత్రప్రాప్త్యా యామా సెత్యథాః- అ
 త్రదా మేపివై ముఖ్యేనితంబసౌందర్యదశకనరూపగుణసద్భావేనప్రాథమిక
 నాదనుష్ఠానంకారాః||౧౦౧||దావస్యాభ్యర్థనానుష్ఠాతత్రైవ గుణదర్శనాదితిల
 షణ్ణాత్||౧౦౨||పలామేతి||పలాయనంపలాయఃభావేషుః- ఏశుష్టైశ్చ

వధూనా సీవీవిమోక్షౌ నకథస్సుమోక్షః ||౧౦౩|| ఆ
 భావియత్సద్విషయాపిరత్యై హియావిముఖ్యా పరి
 పృత్యతనావ్యి । విలోకయత్ముగ్ధనితంబ బింబంతదప్య
 భిప్రాయసమమన్యతాసా||౧౦౪||పలాయయత్తైరుదితైర్విశు
 మైర్నిర్మిత్తృణాభిప్రాయగర్భితాభిః||ముగ్ధైరపాం
 తైర్మదుపాణిరోధైరనన్దయాత్కృపితతతోమురారిమ్||
 ౧౦౫ || రతానుకూలః పరమంగనానాం బధూవబం
 ధోవివిభక్తదాసీమ్ । నజారనాథాశ్రయణేపిబంధఃపరా
 మురారిప్రణయప్రభావాత్ || ౧౦౬|| రతాంతరైనిశ్చ
 లతాంప్రయాతానుభూతి రేకాదరమిలితాక్షి । విలాసిసీకా
 చనపంచదాణంవివంతయంతీమనసేవరేణే|| ౧౦౭|| య
 దావినాథూతతయాబభాసె యువద్యయీ కెళిం సేనిమ
 గ్నా । చిరాయతత్సంఘటనానుభిన్నస్తదైవ్యవిశ్రాంతిమ
 గాదనంగః||౧౦౮|| గ|| ఏవమనంగదీక్షితానామాభి
 రచలాచలలోచనానామతిశయితపతివార్తిభ్యసంభవదవ
 ప్రేంభసంభారవిఘటనాయయశోదాదారకస్సమనస్తరమ
 స్తరథాత్ || ౧౦౯||ప|| షణ్ణాదంతభూతైరనుభవపదం
 ప్రాప్యసుదృశాహరేర్లలాజాతైరపహసితవిద్యుద్విలసితైః
 కిమప్యార్థ్యంనైర్విరజ్యవహృతి విరోధి ప్రవేషితు నకతా

శ్రుతహితై ముగ్ధైర్మహా రైరిత్యర్థః||౧౧౦||రతేతి బన్ధకామశాస్త్రా
 కృత్యతురశీతిబంధో ధేనుకాదిః-అన్యత్రకమపారవశ్యం||౧౧౧||యదేతి||
 అవినాథూతతయేతి సంగమేనెత్యర్థః||౧౧౨|| షణ్ణాదితి|| అనుభవపదం
 ప్రాప్యప్రత్యక్షీభూయషణ్ణాదంతర్భూతైరంతసోఽప్రేంభత ఏవఅపహస
 తద్యుద్విలసితైః-అంధమితకతవ్యతామార్థ్యం నెత్రవైయథ్యకంచస్యై

రవ్యవహ్యునిగోధిఅభిసరణవిరోధియథేష్ట సంచారసిరోధిచ - నతాద్య
గితి. సంయోగ పూర్వకాలికవిరిహితే తదుత్తరకాలిక విరహాదుస్సహ
తితిప్రసిద్ధం - గాథాంధకారే గచ్ఛ తోవిద్యుద్దశకనాత్పువకం యాద్య
శమాంధ్యంతశో పృథికంవిద్యుచ్ఛ శకనాత్తర త్తణజస్యమితి ప్రసిద్ధమ్ ||
౧౧౬ || ఆయాతి || మాధవీ లతావిశేషం - మాధవస్యస్త్రీచ - పుం
యోగాదాభ్యాయామితీజీష్ || ౧౧౭ || సత్వరమితి || పల్లవస్య విటస్య
ఘటంకవినజానీతేఘటంగచరణక్రమమితి న్యాయాదితిభావః || ౧౧౮ ||
అథోక్షజెతి || అధ్యక్షంసాక్షాత్కారనివాణంసుఖంమోక్షశ్చ - సక

ద్యక్ష్పాగేతద్విరహసమయేషిస్థితమభూత్ || ౧౧౯ || ము
రారివిరహాద్వామావిమోహగహనంగతాః | ముహుర్దహ
నమానేదున్మదస్వేషణకారణాత్ || ౧౧౬ || అయిమన్తథమ
న్తతస్తయారమితోమాధవీమాధవస్సుటమ్ | స్ఫురతత్వ
యిమాధవీవదంహారిసంబన్ధవిబోధకంయతః || ౧౧౭ || సత్వ
రంకథయకేనపథాసామాతపాదపహరిశ్చరితస్యాత్ |
పల్లవస్యగతిరన్యవిబుద్ధాపల్లవప్రణయినాభవతాస్యాత్ ||
౧౧౮ || తథోక్షజాధ్యక్షమశోకకిం తె బభూవనిర్వాణని
దానభూతమ్ | అశోకభావః కథమన్యథాతుతనైవదృష్టస్య
కలాగమేమ || ౧౧౯ || దుత్తూరశారీః | ప్రణయంవిధాయ
సకృత్తతస్త్వామతినందధేను | వియోగకాంతాజననివిశే
షమున్తత్తభావంవివృణోషియేన || ౧౨౦ || ఏవమున్తత్త
తామేత్యప్రలపంత్యామృగీదృశః | యశోదాదారకాద్వై
తమాపున్తద్భావనాబలాత్ || ౧౨౧ || వధూరథాత్కాచి

లాగమేమసవప్యతేమ సకలవేదేమ || ౧౧౯ || దుత్తూరేతి || ఉన్మత్త
భావమిత్యేవశేషత్వం | ౧౨౦ | ఏవమితి || యశోదా దారకా
ద్వైతంకృష్టాభదంభ్రమర కీటన్యాయాదితిభావః || ౧౨౧ || వధూ
రితి || అధాల్పిబతిన్మ - ధేట్పాన అస్మాల్లజీ విభాషామృధత్వాన
ఇతిసిన్హోపేయాపం - ప్రళయం నాశం తన్నామకసాన్వికభావంచ పు
రొదితా పూర్వోక్తాపూతనా యితేత్యథాః - పూర్వంతుపూతనా
యా ఏషప్రయోనకృష్టస్య అత్రతూభయోరపీతి ఏచిత్ర మిన్యథాః -

ఉభయోరపి ప్రళయార్థస్సాత్త్వికభావస్సంపృతృతి పరమాథకః॥
 ౧౨౨ ॥ కయాపీతి ॥ భుజంగం కాశీయః ఆదిమాకృష్టాయితాభుజంగం
 విజెతుమీశాపిభుజంగాయితాంజేతుం సమథాకపీత్యథకః - కృష్టాయ
 తత్వాదితిభావః - తేనప్రతారితా జితావీలా కలహేజయ పరాజయ
 యోరనియమాదితిభావః - భుజంగనవిపేనకృష్టేన ప్రతారితా వంచి
 తేనీధ్వనిః॥ ౧౨౩ ॥ జనాదనాదితి ॥ విరహానలాద్విషాదభివృద్ధిక్షేత్య
 న్యయః॥ ౧౨౪ ॥ అదృశ్యతే ॥ వ్యవసాితత్వాద్రమ్భమకకృత్యత్యథకః -
 అచింతారిః పదకమలస్యముద్రాచిహ్నుం తస్యాశ్రయగతిః - అన్వేష
 ణాత్ - సుఖంసాక్షాత్కార్యభవతి - పదముద్రానుసారేణహి జారాద

దళికపూతనాస్తనావినోజనజనాదనాయితా ప్రయా
 తుతత్రప్రళయంపురందితాతథాద్వీయాపి భునస్తదమ్భ
 తమ్॥ ౧౨౫ ॥ కయాపీతన్వయ మభునూదనాయితం క
 యాచిదాలంబిభుజంగభావనా । విజెతుమీశాపిభుజంగ
 మాదిమాప్రతారితాప్రత్యుతతేనవీలయా॥ ౧౨౬ ॥ జనార్ద
 నాద్వైతమవాప్యకాప్యహేందవానలాపాన మవాటయ
 త్రమామ్ । తతఃపరీతాసధురామవాపసామృషావిషాదో
 విరహానలాదితి॥ ౧౨౭ ॥ తతః॥ అదృశ్యాయంశారిఃపదకమ
 లముద్రాశ్రయగతస్సుఖంసాక్షాత్కార్యభవతిననుయో
 గైశిమవరైః । విచింత్యైవంతత్రవ్యవసేతమీతీనాంననుదృ
 శాంధ్రకాశోభూదస్యాః క్వచనరజసా కాపితమసా ॥

యోగ్యహ్యంతృతిభావః - అపరైర్యోగైరుపాయైఃకిం॥ ని॥ యోగస్స
 స్పృహనోపాయధ్యాన సంకతి యుక్తిస్వీకృతమరః - ఎవంచిచింత్య తత్ర
 పదముద్రాన్వేషణేవ్యవసేతమీతీనాం ప్రవృత్తానామితి యావత్ - సుదృ
 శాంస్త్రీతాం అస్యాముద్రాయాః ప్రకాశః స్ఫురణం క్వచన తమసా
 పిరజసావనాధూత్ - అచ్యుదనాదితిభావః - అప్రకాశాభూదస్యా
 ఇతిపారేస్థితేక్వచిత్కోశేనకాశస్సస్యాసేదితిపాతోలేఖకభృమమూల
 ఇతిభ్యేయంవ్యంగాథాస్తు - అవిద్యాకృతత్వాదదృశ్యః పదకమలమేవము
 ద్రావస్తుతస్యత్రయగతోధ్యానాత్ - యోగైర్ధ్యానైః - సుదృశాంసు
 ధియాంరజసాతమసాచగుణేనఅస్యాః పదకమలముద్రాయాః ప్రకాశో

నామాత్ - రజస్తమోగుణావిర్భావసమయే చిత్తైకాగ్ర్యాభావాఽతి
భావః- ఉక్తంచగీతాను ॥ ౧౧ ॥ సత్త్వంసుఖసంజయతః ౭ జఃకమణిభా
రతః జ్ఞానమావృత్యతుతమఃప్రమాదే సంజయత్యతే॥ ౧౨౫ ॥ ౧౨౬ ॥
పంకజిత ॥ త్రిజగతోపిగురారతిస్థూలశ్వేనైత్యథః - పదంపదముద్రా
అభ్యున్నతముత్తానం సౌంద్రకదకమధూశ్శ్యోద్వద్యమానాయస్య కస్యా
పిపాదముద్రాఅతినిమ్నభవతి-అతిస్థూలస్యతు కిముతేతిభావః ॥ కామే
త్యాది ॥ ఈదృశంవస్తుతత్వ విచారణం కామాంధానాం కుతర్థితభావః-

౧౨౫॥౧॥ ఏవమనికటవికటాటవీపర్యటనపాటవపాటలచర
ణయుగళావల్లవలోలహోదనాః క్వచననితాంత సమగ్న
మరవిందలోచన చరణకమలముద్రామపలోక్యకామపికా
మిసీమనురాగభరణబభారభుజశిరసాయశోదాశోఽర్థిత
నిధాకర్యధార్యమాణః ధైర్యవిపర్యయబభూవుః ॥ ౧౨౬ ॥
ప॥ పంకేషు నెరజసివా ప్రచురైకథంత దభ్యున్నతం త్రిజగ
తోపిగురొఃపదంస్యాత్ ॥ కామాభిధూతమనసామిదమావి
రస్తుతత్వావధారణకథాంకథమంతరేణ॥ ౧౨౭ ॥ తతశ్చ॥
సముత్పత్య ప్రేమామృతజలధి పూరేప్రియతమాంప్రి
యః క్షేత్రం వాంఛన్నివసకతమామేవమపహత్ ॥ భవ
శ్వేతత్రస్తావకమపితపసాంసంచయమియంనిజైర్లీలాశా
రైరితరదురవాపంకిమతనోత్ ॥ ౧౨౮ ॥ ఆలమలమహయా
మిమంచభీతాంగురుజనతః కితవేతిభాషిణీంమామ్ ॥ ౨౨
ముచితవచోధిరన్వనైషీన్నధు మధురైస్సకథం కృపాంజ
హతి॥ ౧౨౯ ॥ కదావాలావశ్యామృతరసపరీవాహనిల
యంభ్రఃప్రాదుర్భూతం మధురమధురంవీక్ష్యదయితమ్ ॥

వ్యంగాథః స్తుస్పష్టః ॥ ౧౩౦ ॥ అథప్రేయస్యాసంభేద వహనేహే
తుయుక్త్యేతే- సముత్పత్యేతి ॥ ఉత్పాత్యపాతనే గాఢం నిమజ్జిత
భావః ॥ భవత్యేతి॥ సాపి ప్రేమాస్పదంభవతుదక్షిణ నాయకత్వాత్తస్య
తావతానాస్మాకంహనిరితిభావః॥ ఇతరదురవాపమితి ॥ సాచకేనచిత్త
పోబలేనతస్యదక్షిణనాయకత్వపినిఘటితవతీ కిమన్యధాకథం నాగశ్చ
తితిభావః॥ ౧౩౧॥ ౧౩౨॥ కదావేతి ॥ ఆత్రకదామోపదనుచితశ్చ తాభ్య

స్సంచారీభావః- శృంగారస్యాంగమిత్రప్రియానలంకారః॥ ౧౩ - ॥ ౧౩౩ ॥
 ౧౩౩౨॥ కంద పేతి॥ లోపనవిధాహింసాకృత్యైః క్షయే ఆరైర్నిర్నిద్యాక
 యుపరాక్రమవిధేత్యన్వయః- ఉద్వీక్ష సేయదతి॥ కలహస్తు దూరతపివేతి

హారేశా రేకాంతప్రియతమసరోజాక్షరణంభవేతి కొ

శృతినిమిషమివ నెవ్వారిదివసా॥ ౧౩౦॥ శృక్వాధము

కథానిజాడుసనతాం కేశీసుఖంబప్రియాన్తాహాదుచ్చసు

ఖాసుధూతిచపలావిస్రంభమాప్తా స్త్వయి॥ నాథత్వంగన

పిక్ష సేయదీకృపాతుంగైరపాంగైస్తదాభిష్టానా ముభ

యత్రహంతకరణంకింస్యాన్తతికాహినః॥ ౧౩౧॥ పా

తేశముగ్ధమధురంబదనంసకృతైసంపకయాశు నతతోధి

కమభయేత్వామ్ । అభ్యుద్యోనీరపరాధి వధూవధా

ధకసుంతదధాతుకీతవస్త్ర పయాశశాంకః ॥ ౧౩౨॥

కందర్పలోపనవిధాపబలాదనస్యనింద్యాపరాక్రమ విధా

కత మియమాల్లైః । త్వాయంసశౌర్య విభవాదభిభావ

యంతముద్వీక్ష సేయదీహరింపురుష స్తదాస్యాః॥ ౧౩౩ ॥

కల్యాణజాల నిలయంకరుతారసాద్రా మానంద కంద

మనవద్యముఖారవిందమ్ । త్రైలోక మోహన మనూన

మవాస్త్ర పుత్ర్యా హాహంత కాంత మిహంతం క్వవిలోక

యామః॥ ౧౩౪॥ రోహితీవేద్యదిసరస్వమదంగసంగిచైర్

కుచారచయనిర్దయమదనాపచాః । దంతైర్మితైరపిబునీ

హికపోతనాదైస్సంతాస్యపాతయతతో వివశాంసుఖా

భ్యా॥ ౧౩౫॥ అకృతంమత్వేదంగిరణయమనధకం గురుజనా

ద్గతంచాతివ్రత్యంసుఖమపివీశంనసులభమ్ । ఇయంశు

త్యాశానివిరమతిహాహాతదనుగా విధేన్తై ధేయాగ్యవ్యవ

సితమయేకిన్నభవతా॥ ౧౩౬॥ గ॥ ఎవమభిధాయసమా

ర్బిగోదనాభిః అతిశయితవిరహాకృశానుకృశానుభావాభి

రభిరభామినీభిశ్చామాభిరపిపాండురాభిస్తరుణీభిరపి

భావః వతమానసామిప్యేవతమానప్రత్యయః॥ ౧౩౩॥ ౧౩౪ ॥ ౧౩౫॥
 ౧౩౬॥ ఎవ మతి॥ శ్యామాభిరపితి॥ సి ॥ శ్యామాయావనవశ్యేత్తున్ను

మూలయాం॥౧౩౭॥ తాత్పర్యం చరణసంవాహనైవదమదకనైన॥ ౧॥ సం
వాహనంమదకనంస్యాదిత్యమరః - ఆలోకశబ్దా జయజయేత్యాదయః -
తాంబూలకరంకస్తాంబూలరసనిష్ఠివనపాత్రంయద్యపి॥ ౧॥ కరంకోనా
రికేశశక్యకృత్తికరకపక్షికతిలజయ్యకోశే - నారికేశకరంజవాచకవివక
రంజకశబ్దతథాపిలక్షణయాప్రకృతేపాత్రమాత్రపరతిద్రవ్యవ్యం॥౧౩౮॥

పురాణపురుషాభిలాషిణీభిరాదీకృతహృదయో య
శోచానందనస్తదనుపురతఃప్రాదురభవత్ ॥ ౧౩౭ ॥ తా
శ్చతదనంతరమకాండపతితసుధాసారసరసమరివిందలో
చనావలోకనసుఖమనుభూయకాచనచరణసంవాహనైవ
కాచనకరావలంబవితరణైవకాచనవ్యజనజనకాచినకాచిదా
లోకశబ్దసముచ్చారణైవకాపితాంబూలపీటికాప్రదానైవ
కాపిస్వేదాంబుజాలకపరిమార్జనైవకాచిత్పాంసు సంహో
హనిరసనైవకాచిత్తాంబూలకరంకవహనైవకాపిపల్లవతల్ప
కల్పనైవచయథాభిలాషమేవమారాధ్యపరి పూజామనో
రథాబధూవుః ॥౧౩౮॥ స్థానైహితత్ ॥ ప॥ వనమాశిని
మాయయాపరోక్షేనుదృశాంశోకకృశానురుద్యయా యః
సకతంశమమేతువాగభూమింహరి సాక్షాత్కృతీతోషమ
స్తరైః॥౧౩౯॥ అనుగృహ్యతతోరాసఃపహరైరమణీహా
రిః॥విరహానలసంజాతపరితాపమపాహరత్ ॥ ౪౦॥తదా
స్తదనమాసేదుముదితాఃప్రమదాఽపిఅపితస్యానభావే
నపతివాల్లభ్యమభ్యయుః॥౧౪౦॥తతః॥రాజన్మజరముద్గ
తాంకలయతాంకన్యాంయశోదాత్తజాం కృష్ణం దేవకజా
త్తజంబలమసారోహిణ్యపాణీజనత్ ॥భీతేరానకదుందుభి
ర్వ్యౌరచయత్సర్వంత దేవత్పురేత్యాచఖ్యాకలహోత్సుకః

వనమాశినితి॥మాయయాకపటేననుదృశాంస్త్రైః శాంతాత్రవ్యంగ్యతోక
వ్యాఖ్యాతప్రాయః॥ ౧౩౯॥అనుగృహ్యతి ॥ రాసవిహరైరితిగోపకృడా
భిరిన్యథా॥నిగోపకృడారపారాసావికభాస్కరః॥౧౪౦॥ ౧౪౧॥ రాజ
స్నిహి ॥ రోహిణ్యపాణీవనదితి - ప్రసూతైవనతుగర్భేమాననవకంధృతవతి
దేవకీతుగర్భబధాకృతభావః॥ కలహోత్సుకత్వేనారదకలహాఽయితి

శ్రుతిస్థః ౧౪౨ || ఎతదితిజాజ్వల్యమానమతిశయేనజ్వలత్ - నిశారణంహా
రణం-వేదంహాగజః || ౧౪౩ || అక్షూరోపితి || మధుసూదనముపస్మ

క్షితిభ్యతేరంసాయనర్వంమునిః || ౧౪౨ || గ || ఎతదాకణ్య
కణాపరుషమతివిషమగోషజాజ్వల్యమానమానసః కంస
స్సపదినారదనివారణయాశిశిశిక్వతదెవకీవసు దేవవ్యాపా
దనాభినిజేకోవిధాయనిగళమాత్ర సందానితో కేశినామా
సంనిశాచరమపికేశవనిశారణాయ సమాదిశ్య మహామా
త్యైనికరమాహూయనారదోదితమదం తమావేద్యము
ప్తికనాణూరాభిధానం మల్లయుగళంహాలధర హానుదేవ
ప్రతిమల్లతయాపరికల్ప్యకువలయా పీడనామానం వేతం
డమాదామణిం ప్రతిహార ప్రదేశంప్రాపయ్య రంగభువి
మంచ ప్రపంచనాయకంఘోనః ప్రహోద్యశరాసన మఖివి
లోకనాపదేశేనసపరివారమాహరయశోదానందన మితి
యభాశనామానమక్రూరంప్రాహీణాత్ || ౧౪౩ || గ || అ
క్రూరోపికంసనిదేశాదుపగతవంతమంతకభయా నకము
ధిగతహయూహం కేశినామాననిశాచరమఖివగవన స
ర్వంకషేదదృశతరముష్టిప్రహారేణపశుమారం మారయ
త్వాసదనమా సేదివాంసంమధుసూదనముపస్మత్య దండప
త్ప్రేషితవ్యయశోదాశాబకేనరాసిజేయేనచ పరిరంభ
కుశలానుయోగస్సహభోజనాదిభిరతివేలముపలాలితస్స
సమాగమన కారణమభిధాయతావేతాశతాంగమారో
ప్యసోపహారైరాభీరైర్నందాదిభి రనుగమ్యమానో మధు
రానగరమచలత్ || ౧౪౪ || ప || వాతామిమామశనిపాత
నిభానిశవ్యయామావిశన్వరవశాస్సుదృశోదశాంతామ్ ।
సంసారసౌఖ్యనిరహేణకరోరచి క్తంవక్తుంక్షమేత కతమ
త్కుకమంతరేణ || ౧౪౫ || బ్రహ్మపుత్రప్రదాపాతరమణీ
యాభిదళితథమ్ । నపాపపరిపాకాయమక్రూరఃక్రూర

శ్రేష్ఠశేనాన్వయః || ౧౪౪ || ౧౪౫ || బ్రహ్మపుత్రప్రదతి || ని || గరకేషి
బ్రహ్మపుత్ర త్తిధాన్యరః - నైతికాకుః - పాపపరిపాకవిశేష్యక్షణమ్ ||

ఉరద్రీదయత్తి || అనాథమితి || నాథ్యయాచ్యాయామితి ధాతో లఙ్కీతి
త్తమపురుషై కవచనం || ౧౪౭ || సంభుక్తత్తి || రతో చిత్ పకరణగ్రామ్యః
య్యాసక్పంనాడిః శతాంగసంగతం రథారుధం || ౧౪౮ || శతాంగస్సర్వ
దనారథశ్యామరః || ౧౪౯ || ౧౫౦ || విరహానలేతి అనలసంతాప
జన్యాశ్రాంతాయా త్రాసమయే మంగళవిఘ్నాతకత్వం నా స్తీతి ధావః ||

చేష్టితః || ౧౪౬ || దయో దారాక్ష దారాక్ష పురనిజయనః
ప్రాధికతవతీమురారి క్షేభూయాన్మదనమదనాయంప్రియ
ఇతి అనాథం నైవాహం దురితభరితా జాతుమిహానభూ
యా దైత స్వేత్యహాహనిహతాహంతఃధిని || ౧౪౭ || సం
భుక్తో పిముహుముహునః ఇవప్రేమాన్మదంసాధ్యస
స్పృష్టోదులకభతామనోహరతరస్సంమోహనశ్చేతనః
వైక శ్యేపితో చిత్ పకరణగ్రామస్యసౌభాగ్యకరః శాశ్చ
ర్యరతోత్సవస్తవకథం హావిస్మరిష్యామితమ్ || ౧౪౮ ||
నిమిషం స్వయీలీలయానిలీనేనవలంబా విపదంబుధావమ
జ్జీమ్మరణంశరణంమనూద్యశారే నియతంత్యద్విరహాన
లాసహాయాః || ౧౪౯ || ౫ || ఏవమతివైలంబిల్యవిలుద్య
మానవివేకావల్లవవిలాసిసీసంహతిః ప్రస్థానలాలసతయా
శతాంగసంగతం సపరివారమురరిపుమతిః కరమరొడిచ్చ
౧౫౦ || ప || విరహానలసంతాపసంభవస్తరళభుగ్రవామ్ సమం
గళవిఘ్నతాయనాధూదశుగ్రసముద్గమః || ౧౫౧ || తతో
నిపుణమాశ్వాస్యవధూర్మధురయాగిరానివత్త్య శరయా
త్ప్రియాద్యమునామమనాగయమ్ || ౧౫౨ || బలాదపినిహ
రితావిరహాభీరవోభీరవోవిస్మజ్యసకలంయయుఁడతిక్య
ష్టవత్తాశ్రయమ్ | తథాపినసమిహితంప్రియసమాగ
మంభజిరెనజారదయితాశ్రియాదిహాకిలాపరంకారణమ్ ||

౧౫౧ || ౧౫౨ || బలాదపితి || కృష్ణవత్కాశ్రియంకృష్ణమాగాశ్రయ
ణం అగ్నిప్రవేశం చ సమిహిత మిహితం జారః కదాచి చ్చాశ్రియపరనా
రీఘంజానః ప్రస్థానసమయేతాః కథంనయేదితిభావః - అన్యగ్రాహ
గమనే స్త్రీణాం ప్రియసంగో నియతః జారప్రియాను గమనేతు నైతి

భావః ॥ ౧౫౩ ॥ ౧౫౪ ॥ తదితి ॥ నివృత్తభిముఖ మంగమనాన్ముఖం
 వ్యంగ్యాభావః - సుప్తశస్సుధియః తదసాక్షాత్కృతేః పరమాన్మితా
 తాతాగ్రాధావాత్ ఖేదమవాప్యత స్తనమస్తాశాన్తిః సామాన్యం తస్మా
 ననివృత్తభిముఖం శమధానం చక్రరితి ॥ ౧౫౫ ॥ తదితి ॥ ప్రతిప్రతిరం
 తీరే - విభక్త్యర్థే వ్యయాభావః ॥ ని ॥ కూలంబాధకృతీరంబ సతీరం
 చతటంతిష్ఠిత్యమరః - అపేక్ష్య ఉపపేక్ష్య - సిస్సానుః స్సాతుమిచ్ఛ్యక సము
 న్నతాస్సాధవః - ఉత్తర ప్రదేశశ్చ నీచప్రవణత్వా త్ప్రవాహస్యతి

౧౫౩ ॥ గృతదనునయనపథమతీతవతిభగవతి ॥ ౧౫౪ ॥ తదసా
 త్కృతేః ఖేదమవాప్యసుదృశః పరమ్ । చక్రగ్రస్తనమ
 స్తాశానివృత్తభిముఖం మనః ॥ ౧౫౫ ॥ గ ॥ తదనుయదునం
 దనావధ్యాసితస్యందనాప్రతిప్రతిరమాపేక్ష్య సిస్సానుర
 కూగ్రశ్చమనభగినీపానీయమవగాహ్యకరుణా పూరమపి
 సమున్నతప్రవణమనుకరదశః నమపి సుదర్శనకరం నిరంత
 రాబ్జాసక్తకరమప్యబ్జసరిపద్ధికరయుగళమవిరతానుష్క్త
 గదమపికమనీయవిగహం దివ్యగంధానులిప్తనకలాంగమపి
 నిర్దేపమనావృతమూర్తిమపి పీతాంబరావృతవిగహం మా
 ధవమపి పలాశవికాసపరిపంథినం విధుమపి విగత కళంక
 మశేషాధారమపి శేషాధారం మీనరూపధరమపి సుధీవరదు
 రవాపముపగతకమతాకృతిమపి భూభారమసహమానమవి
 రతవసుమతీదయితమపికాదాచిత్కర్మాధూదారభావమాలం
 చితనరసింహరూపమపి పరిపాలితమదావళమత్యున్నతమ

భావః - సుదశనంచక్రంత్రజ్ఞానుష్క్తశ్శంఖానుష్క్తకకః ॥ ని ॥ అబ్జాధ
 న్వంతరాశంకతితివైజయంతీ - గదాకామోదకీవ్యాధిశ్చ - నిర్దేపంపా
 పసంబంధరహితం - మాధవోపసంతః - పలాశారాక్షసాః ॥ ని ॥ పల
 మున్మానమాంసయోరితరుద్రః - సుధీవరావిచ్ఛదుత్తమా నిపుణమత్యు
 గ్రాహిణశ్చ ॥ ని ॥ కైవల్యేదాశ ధీవరావిశ్వమః - వసుమతీ దయిత
 మితి-భూదేవ్యా విష్ణుదారత్వం ప్రసిద్ధం ధూదారోవరాహశ్చ - భక్తబ
 లిభాక్తకృతపూజా భక్తోబలిదైత్యశ్చ ॥ ని ॥ బలిః పూజోపహారా
 కరేదైత్యుతరేపిస ఇతి భాగవతః - రాజవంశాధ్యయః సోమవం

శోత్పత్తిః క్షత్రియాభివృద్ధిశ్చ - మనుష్యధర్మానువర్తనం కుబేరానుసారీణం - పౌలస్త్యః కుబేరావనిశ్చ సహజమైత్రీ భ్రాతృస్నేహః బలభావో బలరామశ్చోవలాభ్యరాక్షసశ్చ - చ అజానగుణశ్చక్షగుణః బభ్రునా కులోవిష్టుశ్చ ॥ ౧౧ ॥ విప్రులేనకతేవిష్ణో బభ్రుస్యాదిత్యురః - పుష్పవద్విలోచనంచంద్రార్క - నేత్రం ॥ ౧౧ ॥ ఏకయోక్త్యాపుష్పవంతౌ దివాకర నిశాకరాపిత్యమరః - పుష్పనేత్ర దోషశ్చ అస్వస్మరక్షకౌనినిద్రః దే

పిపరిగృహీతవామనభావం అనంతవిక్రమమపి త్రివిక్రమం నిగృహీతభక్తబలిమపిభక్తబలిపరిగ్రహేకతానం రాజరుధిరవిరచితశిశ్నతర్పణమపివిహితరాజవంశాభ్యుదయం మనుష్యధర్మానువర్తనమపిపౌలస్త్యపరిసంధిసమమోఘశరప్రసరమపిస్వీకృతశరభంగముపగతబలభావమపి సుత్రామసహజమైత్రీపాత్రమజానగుణప్రణయినమపి తమా లనీలం - చక్రిణమపివిగతభోగాభిలాషం బభ్రుహవ్విభుజగరాజబద్ధాదరంపుష్పవద్విలోచనమపి కమనీయ నయనంవిష్వక్సేనమపిప్రకటితాద్వైతమస్వస్మరక్షకమపి నిద్రాసురక్తంభవవల్లభమపిభవసన్మూలనైకతానంచతుర్దశభువనశరణమపిత్రివిష్ణుపపతి పాలకమఖిలభైరవాధిగమపిబుద్ధైకగమ్యంముకుందమపికిన్నరేశరక్షణానపేక్షిణద్ధామింకజనదయితమపిపుణ్యజననిఘాదనలంపట మవిరతపరితృప్తమపిభక్తైకతత్పరంసకలాగమశిఖరలత్యమపిన్యగ్రాధదక్షైకశాయినంశమప్రధానమపి శతమన్యుసంక్రయంద్విజరాజపక్షపాతినమపిదోషాకర విపక్షమపరిమిత రుగాశ్రయమపివిగతశోకపునర్భవపదమపి సపునర్భవపదంపు

వరక్షకశ్చభవస్సంసారశ్చివశ్చత్రివిష్వపంస్వగః త్రయాణాంవిష్వపానాం సమాహారస్త్రీవిష్వపమితి వ్యుత్పత్త్యాలోకత్రయంచ పాత్రాదరా - కృతిగణత్వాద్ద్విగౌరితి ప్రాప్తస్యజీవః ప్రతిషేధః - అఖిలభైరరాన్యుర్యాది నవగ్రహః - బుధస్సౌమ్యో విద్వాంశ్చ - కిన్నరేశః కుబేరః కుత్సితనృపశ్చ ॥ ౧౧ ॥ సకింసఖాసాధునశా స్తియోధిపమితి భారవిః - ఆగమ శిఖరముపనిషద్వృత్తౌగ్రంఛ - రుక్మాంతి వ్యాక

భిశ్చపునభావఃపునరుత్పత్తివశాత్ ॥ ౧౧ ॥ పునభావః కరరుహానభా
 స్త్రిపునభావోస్త్రియామిత్యమరః - మానసవృత్తిమనోవృత్తిస్సరోవిశేషా
 భిశ్చ౧౫౬॥౧॥ అథసప్తభిశ్చైకస్తానితి - వదన్మిత్యాదిభిః ॥ భక్తభ్యః
 స్వపదంస్వప్తానమపిదదామితివదన్ ప్రరోచనా ముత్పాదయన్మిత్యర్థః -
 సవిధంప్రపన్నానాం భగవత్పద ప్రాప్త్యాశయా సమీప మాస్థితానాం
 భక్తానామేషాం విపదభావం విపదామాత్యంతిక నివృత్తింవితనుషేకి
 ముతత్రహేతుమాహ - యద్యస్మాత్కారణాదితరసురా నింద్రాదీనధిగ
 మ్యప్రాశ్యత స్తల్లాకాక గర్వేత్యర్థః - లఘుశీఘ్రం ॥ ౧౧ ॥ లఘుక్షేప్ర
 మరంద్రుతమిత్యమరః - నివృత్తాః పునరావతాః విపదామాత్యంతికని

రాజపురుణమపినిజరంహంసమవ్యమానసవృత్తిమజమ
 పి పితామహాపలాభిత మనంతమపి సంవధిత మరుద్ధ
 రంజనాదనమపికరుణాతరంగి తాంతరంగమతి దక్షిణ
 మపిసకలోత్తరంభగవంతందామోదర మద్రాక్షీదస్తాప్సి
 చ్చ ॥ ౧౫౬ ॥ తథాహింస ॥ వదన్ భక్తభ్యస్తస్వపదమ
 పిదదామితిసవిధంప్రపన్నానామేషాంకిమువిపదభావం వి
 తనుషే । నివృత్తాద్యశ్యంతేలఘుయదిధిగమ్యే తరసురాక
 ప్రపన్నస్తాస్వపంగుభావతిపునరావృత్తివిధురః ॥ ౧౫౭ ॥
 పుమాంసంస్వీకర్తుంకమపిభవరోగంప్రకృతిజంబలాత్కృ

వృత్త్యభావాదితిభావఃదృశ్యంతే ॥ * ॥ ఆబ్రహ్మభవనాల్లాకాః పున
 రావృత్తివోజానేతి వచనాత్ - త్వాంప్రాప్తస్తు పునరావృత్తివిధురః
 పంగుభావతి ॥ ౧॥ ససపునరావతతతత్తతిశ్రుతేః-వ్యంగ్యాథకస్తు-భక్తభ్యః
 స్వపదం చరణమపి దదామితివదన్ సవిధం ప్రపన్నానామేషాం విప
 దభావంపదరహితత్వం భద్రభంగమితియావత్ - వితనుషేకిముతత్రహే
 తుమాహ - ఇతరసురానధిగమ్య లఘునివృత్తాద్యశ్యంతే పదభంగాభా
 వాదితిభావః - త్వాంప్రపన్నత్వాది - మాస్తునామనవీనపదదానం ప్రా
 క్షీద్ధపదభంజనాభావేవాకథనాగచ్ఛేయురితిభావః ॥ ౧౫౮ ॥ పుమాంస
 మితికమపిదన్యమిత్యర్థః ॥ ౧॥ మనుష్యాణాంసహ సేమకశ్చిద్యతేసిద్ధయే
 యతతామపిసిద్ధానాంకచ్ఛిన్నాంపేత్తితత్త్వతత్తతి వచనాదితిభావః - పు
 మాంసంస్వీకర్తుంస్వసాయుజ్యంరాతుమిత్యర్థః - అధూతతద్భావేవ్యితి

సత్వంబభ్యాంతిమూతిమితిససిద్ధాంతవిరోధః - ప్రకృతిజంమాయాజన్యం
భవంసంసారమేవరోగంబలాద్విషమం ముస్సహంకృత్వా భార్యపుత్రా
దినాశేనవైరస్యముత్పాద్యత్యభః॥*॥ యస్మాన్మహిమిచ్చామి తస్యవి
త్తంహరామ్యహమ్|తస్యపుత్రాంశ్చ పౌత్రాంశ్చేవిష్ణుపురాణాదితిభా
వః - అథవిత్తాన్యసహరక తస్యాపినుదనివతక తత్వాదితిభావః - నకేవల
మేతావదిత్యాహ మామేవ శరణం యదినభజసి తె మృత్యు స్సంసారో
ధ్రువఃనియతః - ఏవంతాసంప్రకల్ప్య॥*॥ మామేవయే ప్రపద్యంతేమా
యామేతాంతరంతిత ఇతి వచనాదితిభావః - పరమాత్మాన్నిసార్సం
సారనిర్వీణాదిత్యభః - బహుమతిఃపూజాం భజసిపూజ్యగతిత్యభః -
అతకస్యభక్తాముఖ్యాధికారః యథా క్తంగీతాసు॥*॥ చతుర్విధాభ
జంతేమాంయదాభావసమన్వితాః| ఆత్మాజిజ్ఞాసురద్ధార్మిజ్ఞానీచభరత
ర్షభేతి-వ్యంగ్యాభక్తు-కమపిపుమాంసంధసికమిత్యభః - స్వీకృతకంవశే

త్వాకృత్వావిషమమథవిత్తాన్యసహరక| ధ్రువస్తేమృత్యు
ర్నయదిభజసిమామేవశరణంప్రకల్పేవవ్రాస ప్రజసి
పరమాత్మాద్బహుమతిమ్॥౧౫౮॥ అవిశ్రాంతంసేవాన
తుఫలమపేక్ష్యంవిరచితం ఫలం భోగ్యంకృత్వా కృతిమపి
సమప్యకంతపఫలమ్| భవశ్చైవంపాంతే ఫలమమృతభా

కతుం॥*॥ భిషజోవ్యాధికాంత్యేణఇతి న్యాయాదితిభావః - ప్రకృతిజం
స్వాభావికం ఆజన్తసిద్ధరోగాన విశేషదుఃఖావహాఇతి ప్రసిద్ధిః - భవ
ఎవరోగస్తంబలాద్విషమం కృత్వావిరుద్ధావధ ప్రదానాదినా సంవశ్యేక
త్యభః - అథవిత్తాన్యసహరక తైలలేహ్యదికరణవ్యాజేనత్యభః - నకేవల
మేతావదిత్యాహ - మామేవమమైవ త్వదీయః సహస్వభావజ్ఞత్వాదితి భా
వః - శరణంభజసియది - మదీయమావధ మేవనగ్రహణీయేదిత్యభః - తే
మృత్యుమకరణం ధ్రువోనియతః అశుభాపిత్యభః - ఏవంతాసంప్రక
ల్ప్యతాత్మాద్వ్యాధిపీడితాద్బహుమతింపరం పూజామేవభజసి - నతు
రోగస్యాంతికనివృత్తింకరోషి॥*॥ లబ్ధపుత్రాపతిశ్వేష్టిలభారోగ్య
శ్చికిత్సకం|అతురస్యభివక్ష్యేత్రమితిన్యాయాదితిభావః॥ ౧౫౮॥ అవిశ్రాం
తమితి॥ సేవావిశ్రాంతంసతతంతక చ్యతిశేవః - బ్రహ్మసంస్తోమృ
తత్వమతీతిత్రుత్యా॥*॥ అసుప్తైరామృతేకాలంసయే ద్వేదాంతచింతనా

చంపూభాగవత - సవ్యాఖ్యాన

దితిస్త్వత్కృత బ్రహ్మస్త్వవ్యాపార శూన్యస్యైవ మోక్షోఽగమాది
 తిభావః - ఫలంతునాపేక్ష్యంనిషామస్యైవ మోక్షాధి కారాదితి భా
 వః - చిరచితంచిరాత్సంచితం ఫలంప్రారబ్ధం కమజన్యం సుఖదుఃఖా
 దికమిత్యర్థః ॥ * ॥ సంచీయతామాశ్రితపాలనాశ్చంచితత్పరత్వాది
 కముచ్చితంచిరాదత్యాదా సోపసగస్యైవ చిసుధాతో స్సగ్రహ
 థకత్వంద్యుతేకథుతహి చిరచితమితీన్నైషవోషః - శాబ్దికై
 రుపసగస్య వాచకత్వానంగీకారేణ కేవలధాతోరపి తదథలాభాత్
 అతవీవనాగానంచేద్రయోగః ॥ * ॥ చిన్వానాస్సుకృతానివీవపదోని
 మత్సరైర్మానస్యైతి భోగ్యంప్రారబ్ధం ॥ * ॥ ప్రారబ్ధంభోగతోనకేది
 తవచనాదితిభావఃకృతంసంధ్యావంధనాదికమకృత్యా ఫలమపి తవసమ
 ప్నః ॥ * ॥ కమః కైవాధికారస్యైమాఫలమకదాచనైతివచనాదిభావః
 భవత్వైతి - ఎతత్సవమంగీకృతమిత్యర్థః - పాంశేఫలమమృతభావా
 వోక్షాదనధికం తదధిక ఫలస్యైవా భావాదితి భావః - ఇయంసేవాన
 దృష్టా ॥ * ॥ సమహంతానుదులభావితవచనాదితిభావః - మధుమథనత

వాదనధికంనదృష్టైయం సేవా మధుమథనమాయా న్తవసు.

వమాయాంసుమస్తు మః-ఇతిపరమాథః-వ్యంగ్యార్థఃస్తు - అవిశ్రాంత
 తమహారాత్రంసేవా ॥ * ॥ రాజసేవామనుష్యాణామసిధారాపతే
 హనమితిన్యాయాదితి విషమా రాజసేవాసాపి సవదాచేత్కిమువక్త
 వ్యమితిభావః-ఫలగౌరవేణసర్వం సోధవ్యమిత్యతఃపా - ఫలంతునాపే
 త్యంతస్య లుబ్ధప్రభోః సకాశేవాచాపరంసయాచనీయంమనసాత్వ
 పేక్షణేనహాసి తస్యకించిజ్ఞత్వేనసరహృదయజ్ఞానాభావాత్ - తవతుస
 వజ్ఞత్వేనమనసాపినకాంత్యమిత్యహేమహానసథఃఇతిభావః- తేహి
 సేవకాఃకథంజీవేయరిత్యతఃపా - చిరచితం పితృపితామహాదిభి శ్చిరా
 త్సంచితమిత్యర్థః - ఫలంభోగ్యంకృతం వ్యాపారంకృత్యాయత్కించ
 దవకా శేవాణిజ్ఞాదికరణరూప మిత్యర్థః - ఫలంతజ్జగ్యంతవసమప
 జీయంభవత్వేవమితి - సర్వమతతోఽఘోశకృతఇత్యర్థః - ప్రాంతే
 అమృతభావాన్స్వత్యాభావా దనధికం ఫలంయత్కించదృవా గూఢా
 నాదినా ప్రాణమాత్ర ధారణాదధికం ఫలంనాస్తీత్యర్థః - ఇయం
 సేవానదృష్టానక్యాపిదృష్ట చరీత్యర్థః - మధుమథనతవ మాయాంవంశ

నాంనుమస్తుమః - యయామాయయా సవావదవైవ గేవయసిత్
 వైవసమత్త్యథః॥ ౧౫౯॥ శ్రితానామితి॥ అనుగ్రహంకలయేకరోమితి
 ప్రతార్యశ్రితానాంభాగ్యంహరసితియత్ ఏతిదాస్తాం భాగ్యహరణమా
 త్రేణనశోచసియము త్రత్రానథనద్భావాదితిభావః-తదేవాహ-విగత
 పునరాప్యత్తిపదేస్తానేమోక్షఇతి యావత్ - నిగతమశక్యకారా
 గారాదిచవ్యజ్యతే-తదేవవిశిష్ట్య-ఆచంద్రాగ్నాదిత్యే॥ *॥ నతద్భా
 సయతేనూర్వానశశా-ఊనపావక ఇతివచనాదితి భావః అన్యత్ర చం
 ద్రాదిప్రకాశవిరహితఇత్యనన గాఢాంధకార విరహితేకటప్రదేశఇతి
 వ్యజ్యతే-హృదయస్యాప్యనుగమే॥ *॥ అప్రాప్యమనసాసహితశ్చుతే
 రితిభావః- అన్యత్రకటకాదిభిరతి దుర్గమమపిప్రదేశమితి సూక్ష్మత్వా
 న్నసఃప్రవిశతి- నతుశరీరమిదంత మనసామిగుర్క మిత్యేకేషమతావ్యజ్య

మః॥౧౫౯॥ శ్రితానాంయద్భాగ్యంహరసికలయేనుగ్రహ
 మితిప్రతార్యప్రామేతద్విగతపునరాప్యత్తిపదః। ఆచం
 ద్రాగ్నాదిత్యేవ్యవసహృదయస్యాప్యనుగమేత్వదేకద్య
 త్యేయత్తి ససితవయు క్తంకథమిదమ్॥౧౬౦॥ భావతర్కంగు
 ణజాలమస్తుటశనుకీ పూర్వప్రకాశ్యద్విజాత। లగ్న
 భ్రాంతిభృతోపితత్రతనుమే పశ్చాద్ధుతేభ్యశ్చ్యుతాతా।
 ఆతన్వకృతపక్షపాతమగతీ వేతాన్నిజాంతగతానా

తే-త్వదేకద్యోత్యేత్వస్పృకాశాఙ్గి క్తప్రకాశశూన్య॥ *॥ తమేవభాంత
 మనుభాతినవకంతస్యభాసానవకవిదంవిభాతీత్రతేరితిభావః - అన్యత్ర
 త్వదేకద్యోత్యేత్వస్యననపథాశ్వంనిగచ్ఛేతిత్వదుపదేశమంతరేణకనాపి
 పలాయతుమయోగ్యఇతివ్యజ్యతే ఈదృశేపదేశేషీససితియత్ - ఇదం
 తవకథంయు క్తంఅశ్రితస్యవిత్తహరణమేవాయు క్తం హరిణానంతరవా
 క్వవిద్భిక్షౌటనాదినా జీవేవవిసజ్జనం యు క్తంఉభయమవివిహయమైశు
 న్యభయోదేవంకరణం తుసర్వదైవాయు క్తమిశ్యహూనై ఘృణ్యమితి భా
 వః॥౧౬౦॥ భావతర్కమితి॥ భగవత్ అస్తుటశను రవిజ్ఞేయస్వరూపస్తస్త్వం
 పూర్వం ప్రథమతేభావతర్కంత్వదీయం-భవతేష్టకృపావికతేఇనునుక్తాం
 తాతర-ఇతికాదేశః - గుణజాలుకల్యాణ గుణం ప్రకాశస్య సగుణోపా
 సనెద్భాముత్పాదేవ్యథః - భ్రాంతిభృతోపి అవిద్యావృతానపి ద్విజా

౧౨౬

చంపూభాగవతే—సవ్యాఖ్యానం,

స్మిషా మకమానుష్యానశుద్ధాంతఃకరణా బ్రహ్మత్వత్రియ వైశ్యా
నిత్యభావః - తత్ర సగుణాపాసనలగ్నానానక్తా తనుషే పశ్చాదనం
తరంకృత పాతం సన్నేహం అగతీ గభ్యంతర మాన్యాక నైవ్యకళర
ణానిత్యభావః - నిజాంతగతాక సాభిన్నానాధత్సే కహాపితే ద్విజ
ముక్తిదాన కరుణాదృష్టా శ్రుతావా సభవతి మామూమోహితతయా

ధర్మేద్విజముక్తిదానకరుణాదృష్టా శ్రుతావానతే ౧౬౧॥
కారుణ్యాభిప్రధాతపభువిఖ్యాతాచమేదీనతా దాసో
హంతపచెకభృంభతిముహు దైవస్యంయదద్యాపిమే॥ దౌ
షకిన్ముమమైవసోయ మథవాత్రైలోక్యతాతస్యతే న్యా
మోనేహసమంజసస్త్వరముహుస్సంరక్షణం శ్రేయసే॥
౧౬౨॥ ఆకల్మష సశమమాలకయేవిలంబమిత్థంప్రతార
యితుమస్తియదిప్రయత్నః॥ పాపంత్యదంఘ్రికమలాత్ర
యణావధీతిజానేనకీన్మునిగమప్రకరప్రవాదమ్॥౧౬౩॥గ॥
సమనంతరమంతర్ని తేధగవతితూష్టీంభూయసరయమున్మ
జ్యవశతాంగసంగతమక్రూరంభాసుజేవః కిమపూర్వమా
లోకితవానసీతీసకపటమపుచ్చత్ ॥౧౬౪॥గ॥సోపిసకలవిస్త
యభాజనంభవంతమన్తజేణనకించిమత్తరయణప్రేరితరథ
తురంగమస్సపదిమధురానగరపరిసరముపగమ్యతత్రసపరి
వారంకేశవంనివేశ్యప్రవిశ్యచన్వయం నగరంకం సాయత
దాగమనోదంతమాపేద్యనిజసదనమాససాద॥౧౬౫॥౬॥మ
ధురాంమధురాకారామవలోకయితుంతతః॥చచాలకల్పి
తాకల్పస్వబలోబలిశాసనం॥౧౬౬॥గ॥ అథపుండరీకలోచ
నావలోకనకుతూహలసమాజాలపారజనకలకలకబలితశ
బ్ధాంతరామమరనగరమపినైతదుపమమితినిషేధద్భిరివచ

అతికలకవ్యతామూధానాం ప్రథమశస్సుకరతయా సగుణాపాసనేచ్ఛా
ముత్పాద్యరథనుక్రమేణజ్ఞానముత్పాద్య మోక్షం దదతస్తవ కరుణాకన
వణానీయేత్యభావః - వ్యంగ్యభావం - అస్ఫుటతనుః ప్రచ్ఛాదిత శరీరః
క్వచిన్నిలీనస్సన్నిత్యభావః - భావత్రంగుణజాలంతంతుకృతంపక్షిగ్రహణ
సాధనవిశేషం - మృద్ధుటభివత్సామానాధికరణ్యప్రత్యయ ఉపాదానా

పాదేయభావేననివాహ్యః పూర్వకంప్రకాశ్యవిస్తార్యభ్రాంతిభృతో భృ
మణిశీలాద్విజాపక్షిణి తత్రజాలేలగ్నా తనుషే పశ్యల్లగ్నానం
తరంకృతపక్షపాతం పక్షచ్ఛేదన పూర్వకంగుణైభ్యః చ్యుతానా తస్యక
జాలతః పృథకురూపక అగతీక భిన్నపక్షతయా గమనరహితాక ఏతా
న్వక్షిణినిజాంతగతాక అధత్యేఖాదసీత్యథః - అతఏవ తెద్విజముక్తి
దానకరుణాదృష్ట్యా శుతావానభవతీత్యన్య ॥ ౧౬౭ ॥ ఉపకృతం బహుయత్ర

లాచలచేలాంచలైర్నికేతనకేతనై రుపశోభమానామవనీ
కామినీ తాటకాయితకనకప్రాకారామభ్రం లిహశాత
కుంభసాధామవిరతధారాయంత్రవిగళితసలిలశీకరసంసి
క్తవిపణిసరణిమాబుబ్ధమా క్తికతోరణాంమృగవదఘనసా
రసారభవిజృంభితాంప్రత్యాదేశమివసురాలయస్యలీపాన్
మివపితామహాలోకస్యామ్రేడితమివభోగవత్ప్యాప్రతిచిం
బమివక్షేలాసస్యద్విర్భావమివవైకుంఠస్య సకలభోగాను
కూలాంమధురాంప్రవిశ్యనాగరసుందరీనళినయనైరభ్య
ర్చ్యమానాలాజైరఘోర్యమాణానిరస్తరాలోకకళత్వైర్భి
సంద్యజూనోయశోదానందనస్త్వీకృతధాతాంశుక నికా
యంకమపిరాజకీయంరజకమద్రాక్షిత్ ॥ ౧౬౮ ॥ ఉపస్మత్య
చ మేనమయాచత ॥ ౧౬౮ ॥ ప ॥ ఉద్యాయదీధం మృదునోదు
కూలజాలంవిశాలంసుకృతీతదాస్యాః యస్మై త్రదోషా
నమృతావసైకైర్ముతానృతాం యుక్తమిదం తివైవ ॥
౧౬౯ ॥ ౧ ॥ ఎవంసవినయమభ్యథా యమానమనందు
మణిషస్సకపటంప్రత్యపాదీత్ ॥ ౧౭౦ ॥ ప ॥ వినావసనమీ
దృశంమృదుపటచ్చరంకచ్చరంవనై చరగవాం పతేపురుక

ముచ్యతేనుజనతాప్రథితాభవతాపరమిత్యాదా ఏవవివరీరత లక్షణయా
ఈదృశంనై ఘృకణ్యంవిచిత్రమిత్యథః ॥ ౧౬౭ ॥ ౧౬౮ ॥ ఉద్యాయది॥
నేత్రదోషాస్వస్త్రగతమాలిన్యాదిదోషాక ॥ ౧౭౧ ॥ నైత్రంనాద్యాంతరార్థా
తవస్త్రోత్తరివిశ్వః - అమృతావసైకైఃసుధాసేచనైఃఉదకసేచకైశ్చ ॥ ౧౭౨ ॥
త్తివై ॥ ౧౭౩ ॥ పటచ్చరంజీర్ణవస్త్రంకచ్చరంమలదూషితమిత్యమరః - వనైచరైతి
స్వభావకథనంననిండాగవాంవాచాంపతేమంజుభాషిన్మిత్యర్థః - పృథుమణా

హా- నాన్వ థేకః-తస్యసంబుద్ధిః-మహాత్మ రత్యథాఃపుధివీధుజాంపరిగృ
హీతమిత్యననజీర్ణత్వరూపానిర్మాల్యత్వరూపావాహోహోవివక్షితః అతఏ
వాహ- అనదృశమితి-అయోగ్యమిత్యర్థః॥ని॥సదృశోతుసహాచితావితిభా
సూ-రః-అయోగ్యమిత్యవిగణయకథంచదపేక్షణేపి-స్వల్పంతదపిదులభ
మితిన్యాయఃప్రవతతతత్తత్తాహ-బలాదనుహారంచేతి-సుఖేనహతుమశ
క్యమిత్యథాః-హాహేతిహోకాభినయఃఅయంచమధురార్థః-కటుస్తు-వనెచ

తేకథంరోచతే । తథాపిపుధివీధుజాపరిగృహీత మేతచ్చి
రంభవత్యసదృశంబలాదనుహారంచహహాతవ॥౧౨౧॥ గ॥
ఏవమతినిగూఢంవిప్రియజల్పకమల్పాయుష మేనంభురత
రనభురశిఖ రణసలీలమపాస్త్ర మస్తకంవిధాయ తదనుచర
నిత రేప్రసతిదిశంపలాయమానేతిదీయకరతలగళిత దుకూల
జాలంయథాభిలషితమాచ్ఛాద్యనిజోపయుక్తశేష మనుచ
రేభ్యో విత్తీచ్యపునరన్యతోగత్వావాయ కనామానమా
లంకాంకంసారూప్య ప్రతిపాదనేనాసుగృహ్య నుదామ
నామానమవగతభగవత్ప్రభావంకమపిమూలాకారంతత్స
మర్చితనానావిధసుగంధికుసుమదామసముదాయమాదా
నస్పూర్వకంప్రసాద్యసమాలంబితవిలేపభాజనాంకుజ్జామ
జ్జాననామద్రాక్షీతే॥౧౨౨॥సాచయావితాచక్రధ రణవిర
చితతదంగసంగాసానంగాప్రధూతకాశ్చీరమృగమదఘన
సారసారభేణగన్ధసారేణతస్యాంగరాగముపరచితవతి ॥
గ॥భగవానపిసముదితదయారసస్సపదికుటిలామేనామకుటి
లాంవిధాయసమయాస్తరేతదగ్గసజ్జమగ్నేచకార॥౧౨౩॥స్తా
నేహితే॥ప॥ధృతవామనభావోయంకుజ్జేయమనయోర్యు

రేత్యాదివిశేషణత్రయంపశ్యావదవిచేకేత్వాభిప్రాయగభాం- మృదు
వసనంవినా ఈదృశం కచ్చరంపటచ్చరంచవసనంకథంరోచతత్తత్వనేనవి
పరీతలక్షణయాకంబళాహాస్యతవమృదువసనమనర్హ మితివ్యజ్యతే- అస
దృశమితి-కంబళాహాస్యతవరాజవస్త్రమనసురూపమిత్యథాః-ఎవమపి
బలాదగృహణేఅనుహారంప్రాణహరమిత్యర్థః॥౧౨౪॥ ఎవమితి॥ జల్పాకో
వాచాలి॥ని॥సాజ్జల్పకస్తువాచాలిత్యమరః॥ ౧౨౫॥ నేతి॥ ఆంగరాగక

అను లేపనం॥ని॥అంగ రాగోను లేపనమితివ్యాధిః॥౧౭౫॥ అథేతి॥ ఆదితస్వీ
కృతవాక్-సప్యంమూర్ధ్వము క్రం- అత్రబహ్వీనాంక్రియాణాం యాగప
ద్యాత్పముచ్చయాలంకారః॥బహూనాంయుగపద్భావ భాజాంగుంభస్స
ముచ్చయఇతిలక్షణాత్-అత్రక్రియాణాంఽంచితా-లభేద సంభవేపి శత
పత్రపత్రశతభేదనన్యా యేనయాగపద్యమవిరుద్ధమితిధ్యేయం॥౧౭౬॥అపి
తి॥ప్రభువంశసముత్థోమహావేణకృతోపి॥ని॥వంశేవేణా కులవగ్గఇతివిశ్వః॥గు
రుణాగుణేనమావ్యాకన॥మోపిమార్గణస్యబాణస్యసంరంభం బాణంశం

తిః॥అనురూపగుణాకన నెయంసమభినన్ద్యతామ్॥౧౭౫॥౪॥

అథధనుస్సవిధం మధుసూదనస్సమధిగమ్య రటత్స్వపిరపి
మ॥త్వరితమాదితసప్యమథవ్యధాదపిసరంసమధత్తబభంజ
చ॥౧౭౬॥సాంప్రత మేతత్॥అపిప్రభువంశసముత్థోగురుగుణ
న॥మోపినకథంస్యాత్॥ భగ్నమహత్తరకాష్టోమార్గణసం
రంభసహమానాసా॥౧౭౭॥౫॥ అనంతమశనిపాతప్రా
క్కాలికజీమూతగజీతప్రాగ్భారప్రతిభటోద్భట ధను
ర్భంగఘావనిదిడేతేజగదండకరండపిచండే శృహ్యతామ
యంనిగృహ్యతామయమిత్వరితమాపతతః కాముకపరి
పాలకాక్ శరాసనశకలేశ కలితానాధాయ తన్నిశమన
వివశాశయంభోజరాజమపితృణాయమస్యమానా సమా
సాదితానందా వసుదేవ నందనౌ పుటభేదన సంపదం
సంపూర్ణతయా నివర్ణ్య పునస్సాస్వవాస మావస
తామ్॥౧౭౮॥కంసాపితదాకణ్యకణపరుషం యావ
త్తమిస్రమనుష్టి తజాగరఃప్రభాతేమల్లహవమహనాత్మవ

ధాయక్రియమాణమాకర్షణమిత్వథః॥అసహమానః॥అసాచాపఃభగ్నమ
హత్తరకాష్టభగ్నవేణుతిత్వథః॥కథంసస్యాత్స్వదేవేత్వర్థః॥వ్యంగ్యార్థ
స్తువంశఃకులంకాష్మాడతరవః॥ ని॥ కాష్టోతర-క్షే-సితాదిశీత్యమరః-
మాగణాచోయాచకః॥ని॥ మాగణాచోయాచకాధికనావిత్వమరః- మహాకు
లినాపిగుణవానపిదాతృత్వాభావేఅపహస్యవివస్యాదిత్వథః॥ ౧౭౭॥
అనంతరమితి॥ ప్రాగ్భారప్రతిభయః-తృణాయేతి - మన్యకమణ్యనాదర
ఇతిసూత్రేణకమణిచతుర్థి- పుటభేదనసంపదంనగరశోభాం॥ ౧౭౯॥

తత ఇతి॥ సహం దంబ్రహ్మం దంక్షపితం త్పుటితమ్॥ ౧౮౨॥ నేతి॥ ఆజ్ఞతాయా
 ఆజ్ఞానాత్ మమగతిం గమనం నాం గీకరోషి ప్రతిబధ్నాచిచేత్ - మేహని
 ర్న - శమనత్యాది-చరిష్యసీత్యథః - తదాహననసమయే వారణేగజే
 శక్తిస్సాత్ - గజోనివారయేతి గమిత్యథః - స్వాత్మావబోధవిధురస్య

మకల్పయత్॥ ౧౮౩॥ ప॥ తతస్స పదిదుందుభిధ్వసరభూద
 భూతో సమస్తమంబుధరడంబరంకచిచిదూచు ర్నేపునః॥
 ప్రచండగరుడధ్వజక్షపితధన్య ఘోషస్ఫుటన్త హంజ జతర
 త్షరత్పుమరచావ్యసీరారవమ్॥ ౧౮౪॥ ఆహూతావివ
 సస్సేసాం మందుభిధ్వనినామునా॥ తావగాతాం సకతు
 కాచేబుర్నాగరికాతపి॥ ౧౮౫॥ గత్వాచనగరంరంగ
 ద్వారివివేశితమంబష్మార్ధిష్ఠితం కవలయాపీడనామానం
 మదావశమవలోక్య సంధానమలభమాన సైమాధోరణ
 మేవమనోచత్॥ ౧౮౬॥ నాగ్నీకరోషిమమచెద్గతిమజ్ఞతా
 యాహనిర్న కేశమనమందిరభాగభాక్స్యః॥ స్వాద్వార
 జేకిముతదాతవశక్తిరైవస్వాత్మావబోధవిధురస్యవృధా
 భ్రామస్తే॥ ౧౮౭॥ ఏవమరుంతుడభాషణరోషతాధోరణ
 ప్రేరణపరికుపితమనసి సంముఖమభిపతతికినాశ పాశనికా
 శేనశుండాదణ్డై నధృతవతికుంజరై నచమతాగరమున్తోచ్య
 చరణతలేనిలీయత్రాజికరం ప్రసారితవతి సలీలం లాంగూ
 లమవలంబ్యజంఝానమీరసమీరితలఘుతూలలీలయాశారి
 రై నందూరంప్రేరితవా॥ ౧౮౮॥ పునరేనమతిరోషోదభి
 చతంతమభితఃపతిభ్రామన్తుంతరాంతరమేవనిహత్య స్వయ
 మతాడితోనితాంతపరిశ్రాంతయాధాయక ర్శ్యసీత్వా
 భూమావపాతయత్॥ ౧౮౯॥ ఉత్పాటితేనతడియవస్తేనై

స్వబలపరబలానః జ్ఞస్య-వ్యంగార్థస్తు - ఆజ్ఞతాయామమగతింజ్ఞానం
 నాంగీకరోషియదిహం నధ్యాయసిచేదిత్యథః - మేహనిర్న - శమన
 మందిరభాగభాక్స్యః యమయాతనా మమభవిష్యసీత్యథః - తదా
 యాతనా సమయే వారణే శక్తిస్సాత్కింసస్యా చేవేత్యథః - స్వా
 త్మాత్మాది-అత్మజ్ఞానశూన్యస్యతవా యంభ్రమౌవృథేతి॥ ౧౯౦॥ ఉత్పా

టితేనతి || సమూలఘాతమవధీదితి - సమూలాకృతిజీవేషహాకృత్
 గ్రహాతితిముల్వథాదేశశ్చ - అతవవభట్టికాప్యే ప్రయోగః || * || స
 మూలఘాతంవ్యవధీదరించేతి || ౧౦౬ || హరిరితి || హరిః - కృష్ణః సింహశ్చ ||
 ౧౦౮ || కామిన్యతిత్యాది || సంసారేణాపితస్సంపాదితశ్శక్తిలేనశీఘ్రం
 వ్యధితం - కారుణ్యవారాన్నిధిమితి || * || పారంఠీరసపాస్తకల్పవః ధునా సం
 సారవారాన్నిధేరితిప్రబోధచంద్రోదయే ప్రయోగః || ౧౦౯ || తద్విమితే ||
 ఆగమావేదావపఆగమాస్తరవః - లేషాంశిఖాశాఖా అగ్రశాఖాః తాను
 ప్రవాళంపల్లవంఉపనిషద్వద్యమిన్యథాః అకాలజమాకాకం కాలచ్యు

వసమూలఘాతమవధీచ్ఛ || ౧౦౬ || ప || హరిహారంతుకీశో
 రోపికరిణంకిమిహాద్భుతమ్ | త్రాతోషతంగజౌననచిత్రం
 పునరిదంపరమ్ || ౧౦౭ || ఆదాయదంతినాదంతంకితిచింతా
 తామివాత్మనః | రంగంహరిరగదాశుబలాపిబలినాం
 వరః || ౧౦౮ || తతః || కామిన్యతికనుమాస్త్రవిభ్రామయూరీ
 సర్వస్వసారాస్పదంసంసారాపితశోకశీఘ్రహృదయాః
 కారుణ్యవారాన్నిధిమ్ | మల్లాః కల్పవిరామకాలవలస
 త్కూలాగ్నిరుద్రాకృతిం ముగ్ధందుగ్ధగళంశులచ పితరం
 గోపాస్సఖాయంస్వకమ్ || ౧౦౯ || తత్తద్విద్యర్థమగమా
 గమశిఖాశాఖాప్రవాళంబుధాః కంసః కాలమకాలజంస్వ
 కమలావీలాపలాయావహమ్ | సారంకించనపూర్ణపాత్రమ
 పరేగోపైస్సమప్యంజిభోక్తృరిరంగగతం తదాబు

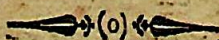
త్యంతపమృత్యుమిత్యర్థః - ప్రావృట్పరతాల్లదివాంజెరితనూత్రేణాత్మా
 లుగభాగః - అకాలేజాయతితిత్వకాలజమిత్యర్థత్వత్తేయద్వాతత్పురుషే
 కృతిబహుళమిత్యతోబహుళగ్రహణానుప్రత్యేరిత్యైవం - స్వకమలేత్యా
 దిస్వకీయసంపద్వినాశకమిత్యర్థః - పూర్ణపాత్రంనామఆకళాభ్యముపా
 యనం || ౧౧ || పూర్ణానకంపూర్ణపాత్రంవస్తాద్యకరణత్వవత్తత్వజ
 య్యతి || * || ప్రణామసంజ్ఞస్యమయూర్చితస్య - పూర్ణపాత్రస్యనపాత్రమా
 నీదితిభోజనంప్రాప్రబంధేప్రయోగశ్చ - రంగగతంశోరిరామంచ - ఏవం
 బుబుధిరేతద్దేవతవంతత్యర్థః - అప్రశ్లోకద్వయేఉల్లాఖాలంకారః - సమ

భిబాహుధోల్లభాదేకస్యోల్లభివ్యవృత్తితిలక్షణాత్ ॥ ౧౯౦ ॥ సప్రసేమేతితి
స్వయితుమనుగంతుంనాయతంతయత్నంనకృతవత్సృజ్యథాఽయతీప్రయ
త్నేతిస్తాల్లజ్ ॥ ౧౯౧ ॥ తాద్యుగితి ॥ అపిసంస్తరతామితి - సంస్తరతామపిచ్య
ధిరేరామంచకామోపమమ్ ॥ ౧౯౦ ॥ సప్రసేమసల్లపితుమన్వ
యితుంనిశోద్ధుమాలింగితుంరమయితుంపరిచుంబితుంచ
కావాతదాయువతయోనతమాయతంతపాపాశ్రపావ్య
ధితకింతుతదంతరాయమ్ ॥ ౧౯౧ ॥ కంసస్యతుసంధూ
తపిత్తవికృతేర్మధురరసఇవమధునూదసంకటురజాయత ॥
౧౯౨ ॥ తాద్యుక్తహఃకిమపిశాంతిరస్సైకసారమానందసాం
ద్రమపిసంస్తరతాంజనానామ్ ॥ షేతోద్రవత్యభిముఖం పరి
షశ్యతోస్యహఃహంతదుస్సహతరంకథమేతదాసీత్ ॥ ౧౯౩
౧ ॥ అథనందసునందాదీనాభీరావసమపితోపహారానప
రానపిరాజపురుషానతిలంబితావలోకనకుతూహలా
నైకత్రమంచాంచలెసముపవేశ్య స్వయమపి భావినీమా
ధ్వజగతిమానూచయన్న్వివకంచిదుచ్చరమంచమధి కయా
నఃకంసస్యమవతస్థే ॥ ౧౯౪ ॥ ॥ ॥
ప ॥ యస్మిన్సంకరదారసౌరభజరీజృంభతకటాక్షుగ్భటా
పాతాఃకల్పలతా వితానసుమనోగుంభః ప్రియంభావు
కాః ॥ తస్యసౌనవకాళిచానవిదుషఃకావ్యేత్పకీయోష్యసౌ
శంపూనామనిధీమతాంకృతసముల్లాసో విలాసోగమత్ ॥

స్త్రీయః॥ అథేతి॥ ౧౯౩ ॥ సమవర్తస్తథితి॥ సమవప్రవిభ్యన్థ ఇత్యాత్మనే
పదం ॥ ౧౯౪ ॥

ఇతి శ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావార పారీణ శ్రీమహా
పాధ్యాయ పక్షధరయల్లయార్య భాగ్యతనయేన
అక్కయనూరితొ విరచితాయాం భాగవత
చంపూవ్యాఖ్యాయాం రత్నావళీసమా
ఖ్యాయాం తృతీయోఽంశః

శ్రీ రస్తు.

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మ జేనమః.

ఓం పూ భా గ వ తే- స వ్యాఖ్యానే-
చతుర్థావిలాసప్రారంభః.

బాణారభితి॥ నియుద్ధేదాపమయుద్ధేసాదరశ్చాణారః బలావతపా
ద్బలగర్వాత్-సంముహ్యక్ ఇదండి త్రరక్లోకేవత్సమాణమవదత్-సహ
జౌభౌతాదౌబలా రాఘః తదాశ్రితేస్సాభావిక బలయుక్తచ బలవిర
హందుబకలత్వంబలభద్రనియోగంచ॥ ౧॥౨॥౩॥ మహీపతేరితి॥ అన్యమ
హీపతేఃకంసస్యఉ-కంఠంసమీపే- అన్యంత్రసంయోగేద్విహీయా॥ ౧॥ ఉప
కంతాంతికాభ్యుదేకత్యమరః-మయాప్రాణిపరాక్రమః॥ ౧॥ శక్తిఃపరాక్ర

ప॥ బాణారౌహరిమథసాదరౌనియుద్ధేసంముహ్యన్నిద
మవద్బలావతేపాత్ । సవ్యక్తంసహజబలాశ్రితేపితస్త్రి
న్దన్వానౌబలవిరహాంకథనయాధః॥ ౧॥ బలినాపితివిశ్రు
తాయువాంకుతుకాన్మునన్విహానయత్ప్రభుః॥ సరిధశ్యక
నియుద్ధకౌశలంతుమమేతత్ప్రహించి త్రరంజనమ్॥ ౨॥ ౫॥
ఎవమభిదధానమేనమనాత్ప్రేదినం మధుసూదన స్సకప
టంప్రత్యవాదీత్॥౩॥ప॥ మహీపతేరస్య మయోపకంఠం
ప్రకాశ్యతే ప్రాణిఇదంహితంః । తథాపి బాలానను

మఃప్రాణిఇత్యమరః - ప్రకాశ్యతే-ఇదంఃహితం- ప్రధుసన్నిధౌస్వశక్తి
ప్రకాశనంభృత్యస్యయుక్తమితిభావః అననురూపేతి॥ బాలస్యయదశక్య
కృత్యంతత్రప్రవతకనంతవదయాలోనాచితమితికైన్యాక్తిః-న్యంగార్థస్తు
అన్యమహీపతేఃప్రాణిహృదయస్థానిలి॥ ౧॥ హృత్థానిలేనిలేజీవబల
ప్రాణిప్రకీర్తితాశ్చితిరుద్రః- ఉపకంఠం కంఠసమీపే సామీప్యేన్యయాభా
వః॥ ప్రకాశ్యతే-ఎనంకంతగతప్రాణంకరిష్యామి-వ్యభాసకేవలంకంసదేవ
అనుచితకాశ్యప్రవతకయంతం - త్వమపీత్యాహ॥ తథాపి త్యాదినాగూ

౧౩౪

చంపూభాగవతే—సవ్యాఖ్యానె,

ధో శ్రుతాలంకారః॥ చాలిశాయమితి ॥ నిశితావజ్ఞేపిచాలిశిత్యమరఃనిహ
త్యైశిచాలభావామాఘ్యంశైశవంచ॥ ని ॥ మూఢేభకేపిచాలస్సై
దిత్యమరః - అతిశూరంకేశినంకువలయాపీడంచ హతవత స్తవన చాల్యం
ఇదాసింతుచాల్యమాగతం కాయంచంశనేభావః॥ ౭॥ క్షేతి॥ ఘోరంభీషణ
శ్రూశమున్నవం॥ ని ॥ కరాశోదంతు కేతుంగిత్యమరః - అత్రయద్యపి
నాగరికనిష్ఠకోకస్థాయీకరుణారసోవ్యజ్యతే-తథాప్యయం నిరితిశయా
నందయాపంసహృదయైశ్చర్యతే - తథాచోక్తంభగవతా విద్యానాథే

రూపకృత్యైప్రవర్తనాతేనశుభావిభాటి॥౪॥ఉదంచదైన్య
యాక్యేచంఛాఢితోత్సహయాగిరా । తస్యాశయమజా
నానాబాలికోయంనమాధవః॥ ౫॥తతః ॥ నిహత్యకేశినం
శూరంబంధురంగంధసింధురమ్ । చాలభావప్రకాశస్త
చాలభావప్రకాశనమ్॥౬॥౧॥ ఏవమీరయతిచాణూరభగ
వానపిబాధమిత్యభిధాయనియుద్ధవిద్యాపారీణిభవపరకలి
లితకరతలాస్థులసశ్చపలమభిచచాలచాణూరంరాహిణే
యోపిముష్టికమభ్యధావతే॥౭॥ప॥క్వాసోశీషసుకుమా
రతనుకికోరఃక్వాయంమహాభుజగభోగకరాశరూపః॥ ధ
ర్మవృత్తిక్రమమిమంపరిపశ్యశాస్త్వశ్రేయఃకథంభవతురాజ
కులాధమస్య॥౮॥౧॥ఎవంఽంతానస్తానదస్త్రురితాంతరంగ
మనాగరికేషు॥౯॥ప॥ఉద్భూతసింహారవముద్గతవీరవాచ
మువ్యభిరభిర్యుజమాహితరంధ్రమాగ్నమ్ । సోత్సర్పణ
మిశదపకృమణంసపాతం సోత్పతమద్భుతతరం క్రుధ
మావిరాసీతే॥౧౦॥ప॥ స్వేదాంబుజాలకపరితముదీతకం
పమాలోలలోచనమురుశ్వసనప్రచారమ్ । మ్లానంపిలోల

నశిశుభువాదుఃఖంవానిబిడయతు మూనాస్సహృదయయేత్వ మందానం
ద్రాత్మాపరిణమతేపూణోరసభరణి- ఇతిఃప్రభృతియావద్భగవదుపన
యనోల్పవంకరుణారసోన్మేషః॥౧౧॥ఉద్భూతేతి॥ ఉత్సవణంపితౄభి
ముఖ్యేనధావనం ఉత్పతముత్పతినమితి భేదావగంతవ్యః - మృదంయు
ర్థి॥౧౨॥స్వేదాంబుజం॥ నచాత్రిభగవతః కాతర్యకథనమనుచితమితి వా
చ్యంతస్యాశిషామ్యాని తమా కాశీమ మక్షనావసరభవ కంచరాల్ల

మూలకకహృదయశోభనాద్ధందౌర్బల్యాభినయస్యచమతాకరకారిత్యా
 దేవమూలకీతవానిని శ్ల్యయం॥ ౧౧॥ కిమితి॥ అత్ర శాశ్వతత్వాహగిరంశ్చ
 త్వాజనానాం హృదయమానందబంధురమధూదితప్రాకరణికాభావదపి
 అస్యకవేపూర్వోక్తసాధకశ్లోకత్రయరూపాం నిరతిశయతసాభివ్యంజి

తలకంముఖమస్యవీర్యపామోఃకరకహృదోపితదాద
 యాద్యాశ్చ॥ ౧౧॥ తతః॥ ప॥ కింబాలిత్యవమతేః
 మవీరవాదైమాగాః ప్రమాదముదితః ఫలకాశిషః॥ ఇ
 త్యాకలయ్యమధురాంగిరమస్యశాశ్వతానందబంధురమ
 భూద్ధృదయజనానామ్॥ ౧౨॥ ఎవమభిధాయస్యచమ
 తాకరముత్పత్యసదీయకరతలయుగళమాలంబ్యఘజంగ
 మమివవిహంగాధిపాదిసముత్పత్యపరిభ్రమయ్యచను
 చిరమతిమాత్రపురుషకరసకలసంబంధిబన్ధమద్గీర్ణమానరు
 ధిరధారంచాఖారం మధురీపురధివసుంధరమపాతయ
 త్॥ ౧౩॥ సంకషణోషిముష్టిముష్టిసావప్తంభంముష్టిక
 మతినిష్ఠురముష్టిప్రహారేణ సశరీరబంధవివకంసమనారథం
 భూమావపాతయత్॥ ౧౪॥ ప॥ చాఖారముష్టికాఘాతమ
 ఖసంపూతయేతతః॥ పూణాశ్చాతిరభూతూటశ్చ
 లస్తోసలవచ॥ ౧౫॥ మల్లేమపంచసుసాలేమసహవతి
 ప్తేదైర్వ్యం చకంసస్యతేరతనోత్పలాయమ్॥ శరీర్ధ్వం
 గురుతరైజయజీవసాధువల్సేతి పారవచనైస్సమమా
 విరాసీత్॥ ౧౬॥ దుదాకంతానగరాన్నిరసపుధుకౌనం
 దంబధానదుశ్రతం గోపాలాన్విధనాన్విధేహిజహిమేతా
 తం ససత్సనుగమ్॥ ప్రాణానానకదుందుభాకరగు
 రోమాయావినామిత్యభక్త్యాధాత్మార్చనవనివార్యవృస
 తిభృత్యాన్విజానాదిశత్॥ ౧౭॥ ఎవమభిదధానభో
 జాధిపేభగవానతిరోషణస్తరసారసాతలాదుద్గమ్యమం

శాంగిరమాకణ్యజనానాం హృదయమానందబంధుర
 మధూదిత్యయమథోమధురతః ప్రతీయతే॥ ౧౮॥ మల్లేష్వితి॥ అత్ర సహా
 క్తిరలంకారః॥ సహా క్తిస్సహభావశ్చేద్భాసతేజనరంజనమితి లణాత్

ర సాతలద్భూతలత్ ॥౧౯॥ హాహాశబ్దత్తితి॥ ఎకత్రహాహాశబ్దః- అన్య
త్రహాహాఖ్యగంధర్వశబ్దః- దివిషదాంప్రమాదైరితి హేతుః - దేవానాంప్ర
మాదేనలిహాహాదయో గాయంతీతిభావఃఅవనిశేవవనితా॥ ౨౧॥ అయోం
త్వతి॥ యుధియుక్తేపరాసుంస్యతం- ఎకామిష మేకభోగ్యవస్తుతత్ప్రణయి
నఃఎకరాజ్యభోక్తారత్వత్యథః॥ని॥అమిషంత్యస్త్రీయాంహంశతథాస్యా
ద్యోగ్యవస్తునీతి కేశవః॥ని॥ఎకామిషప్రభవమేవసహృదరాణామిషప్రహో

చశిఖరమూయాధమేనంకెసరీవకరిణంకరగ్రాహం గృహీ
త్వానిపాత్యవసుమత్యామస్యోపరిస్వయమపతత్ ॥ ౧౮॥
ప॥ గణరాత్రమసౌకంసశ్చింతారచితజాగరః॥ పరిత్రాం
తత్తివాశ్శ్రీతంపీఘానిద్రాముపాదః॥౧౯॥తతః॥ప॥హా
హాశబ్దోద్ధవిసమభవన్మానుషాణాం విషాదైహాహాశ
బ్దోద్ధివిదివిషదామావిరాసీత్యమోదైకంసంభినైరవ
నివనితాలింగితోదర్శిమత్త్యేగీకర్వాణైశ్చ త్రిదిలలనాశ్చ
ష్టయాత్రిప్రహృష్టైః॥౨౦॥ అథకంకముఖానష్టేరుష్టాక
కంససహృదరాక॥ హరిరాహవకంధూలాక॥పశుహా
రమహారయత్ ॥ ౨౧॥స్థానేహితత్ ॥అయోంతునాషయు
ధికంకముఖాపరాసుమేకామిషప్రణయినఃప్రసమీక్ష్యకం
సమ్॥అభ్యర్ణవర్తనికారావతిరోషజేతుతేషాంనితాంత
మఘలాఖలుజీవితాశా॥౨౨॥గ॥అథనిజనాథప్రమథనవార్తా
విరావార్తాస్సంసతమనోగదాస్థలదంగదాస్థదంగనాస్స
రభసమాచసంందురాచక్రందురతికరుణమేఘవిలేపుశ్చ॥
౨౩॥ప॥హానాథహాప్రియతమత్రిజగల్లలామకస్మాదిమామ
ధిగతోసేదకామకస్మాత్ ॥ నీతఃప్రతార్ద్యయశివాసీసురూ

ధవంద్రోదయేప్రయోగః-వ్యంగ్యాథన్తు-కంకముఖాః కంకాదిపక్షివిశే
షాః-అయోంత్వతి- మాంసభక్షణాథః వితిభావః- హరౌసింహోజీవనా
శాభక్ష్యాశాచసంందురాగతాః-సందిగః తికోషణయోః క్రందనం
రోదనం॥౨౩॥హానాథేతి॥త్రిజగల్లలామేతి॥ని॥ శ్రేష్ఠభూషాపుండ్రశృంగ
శ్రుచ్ఛచిహ్నుశ్చలింగిష్వతి లలామశబ్దాథోక్తాయాదవః-సురూపరూపః
అతిసుందరః-ప్రశంసాయోరూపమ్॥ ని ॥ ప్రాప్తరూపసురూపాభిరూ

పాబుధమనాజ్ఞయోరిత్యమరః॥ ౨౬॥ ఉద్యత ఇతి॥ ఉద్యత మానః ప్రీతామీ
 ష్యాకృతః కోపో మానాన్యాసంగిః ప్రీయే ఇతి లక్షణాయస్యాస్సాతథో
 క్తా - అమితైరనభిమతైః త్వచ్చరిత్రైః అన్యత్ర భువో భారావహైరధ
 మైః - తాదృక్ష ఇతి - తథా భూమిరపిమయ్యసుర కృత్విభవః ॥ ౨౭॥
 హృదయమితి॥ ప్రీయాయాం త్వయాతి శేషః - తద్వశః సురనారీవశః నే

పరూపహాలాభిరాత్తరకిభిస్సురసున్దరీభిః॥ ౨౮॥ ఉద్యన్తా
 నామవనివనితాంత్యచ్చరిత్రైరమిత్రైరాలింగ్య నామ
 సునయసిచరంప్రేమభారానుబంధాత్ । తాదృక్షత్వం
 విరహవిదురాంప్రేయసిం నేతృ నేమాంనాపి బ్రూషేకథ
 మశరణాంప్రాణనాథప్రసీద॥ ౨౯॥ అపిమాంవలితాన
 నాంనిసగాఢసునేతుం హితవత్సరాసశంకమ్ । సభ
 వాక్కురరీవిరావభంగాగ్యా విలపంతీమపి మాషేతు తెకిమ్॥
 ౩౦॥ హృదయం నతృణాయమన్యతేమేసురనారీరపి లోలు
 పంప్రియాయామ్ । ఇతిశక్వదుదీర్యతద్వశస్త్యం నమృషా
 భాషణచాతురీభురీ॥ ౩౧॥ కథమితి॥ కథమంకమపాన్యతేన
 శంకంత్రపదూగభాగ్యహంధకారలీనా । దివసానవసా
 నమీహమానాప్రియనేష్యామి ముధాకృతానుజాతా ॥
 ౩౨॥ గావీవమితిచేలంపిలస్యసమీపవర్తినం వాసుదేవమే
 వమవాదిషుః ॥ ౩౩॥ ప ॥ కారుణ్యవారాకరణీకథంతే
 క్రూరప్రకారాయదివాతదాధూత్ । మరీయసాభాగ్య
 సమాపశనసమీరణాకమనమీరజేన॥ ౩౪॥ యదాజకం
 జరమనారతవైరిణనైయుక్తంహరేవికరుణంన్యవధీషుభే
 తితస్యావిశంసహచరీవిధినాప్యవధ్యాక్రూరాగళన్తద
 భారాకిముషేతు నేన॥ ౩౫॥ ఏవముపరచితనిజజీవితౌప

తికాకుమ్మషాభాష్యేవేర్థ్యథః॥ ౩౬॥ కథమితి॥ త్రపయావైధ్య
 కృతయాఅవసానమీహమానామరణంకామయమానా ముధాకృతాను
 జాతావ్యధీకృతపాణా॥ ౩౭॥ కారుణ్యేతి॥ వారాకరోజలనిధిః కష్టేద
 సమరణోవాతేవాతేనసాగరేక్షుభ్యతీతిభావః॥ ౩౮॥ యదీతి॥ రాజకం
 జరంమహారాజంగజరాజంపహరిన్సింహశ్చగళన్తదభారనివృత్తగర్వాః

అన్యత్రకరణభావః ప్రసిద్ధః కిముపేక్షసత్తి - సింహాకరిణశేవహంఠినతు
కరిణీమితినా స్తిఖలునియమత్తిభావః॥ ౩౨॥ అంబేణిసమాజ్ఞతా మశ్యజ
తాంకారాగారానుసారాహితంకారాగృహశ్రయజన్యం॥ ౩౩॥ ౩౪॥
౩౫॥ ప్రమోదయేతి॥ యోచాలః - సుతస్త్వేశేషః - సుతసద్భుతస్సక
స్వకృత్యైః స్వకీయచాలలీలాభిజాతీయమపిజనంప్రమోదయేత్ - సజా

క్రొశంక్రోశంతీ స్తదీయపాణిగృహీతీరాశ్వాస్య పితరావ
పికారాగారాద్విమోచ్యయమనందనా సానందమవంచె
తామ్॥ ౩౨॥ అంబేణితాతేతతయోరుదారంగిరంత
చానీంపితరానిశమ్యసమాజ్ఞతాంమంతునిరాయకారా
గారానుకారాహితమూర్తిభారం॥ ౩౩॥ గృతదనుమహు
రుహురాలింగనిరంతరానుది బాష్పాభిషేకేన కంసప
రాసనదీత్యసమాసకావభృథమివదధానా పితరామధు
నూదనామధురమిదమపాదీత్॥ ౩౪॥ నచాలలీలాభినరం
దయంవాంసవారితోవావిపదాంశ్రవాహః । తనూజభా
వాన్తమఃస్త్వహంతవిముక్తియాత్రంథలతామయాసీత్॥ ౩౫॥
ప్రమోదయేద్యస్సుతసిర్విశేషోజనంవిజాతీయమపి స్వకృ
త్యైః చాలస్సలూకేపురుషోత్తమస్యాదూరేస్వపిత్రోరపి
నందనంమే॥ ౩౬॥ భాషితైః మధురైరస్యతత్త్వనవంక
మైరపి లూకానుకారిభిర్యుక్తంమోహితౌ పితరాపితి॥
౩౭॥ గృతదనుయమానామవనిపరిగ్రహేయయాతిశాప
మంతరాయమావేద్యమాతా మహా ముగ్రసేనంసానున
యమురతీకృతరాజ్యభారమారచయ్య నందగోప మపిస

ప్రార్థనంప్రజంప్రస్థాప్యయదుకులపురోధనా గర్జణవసు
తీయజనంతుకిముతేతిభావః-లోకేనవీవపురుషోత్తమస్సాత్ తస్యైవజ
న్మగుళమిత్యర్థః- మమతుస్వపిత్రోరపినందనంనా స్తీత్యపేచా దాభా
గ్యమిత్యాహ-దూరేభి- వ్యంగ్యార్థః- విజాతీయమపిజనం సుతవద్యః
ప్రమోదయేత్ సవేవలోకపురుషోత్తమఃవిష్టుభాగవాన్బాలస్సాత్ స్వ
యమిత్యర్థః-నకేవలమేతావద్దూరతఃస్థితైవస్వపితరావప్యనందయమి
త్యాహ-దూరేభి స్థితైవేశేషఃతత్త్వనవంకమైరతత్త్వనవంక స్వలగ్నిః

౩౮॥ యమితి॥ నిజసూత్రలద్ధాదితీకృష్ణస్యక్షత్రియత్వేన ఇతి కథవ్యతాబో
ధకకల్పసూత్రసద్భవాదితిభావః-వాత్స్యాయనసూత్రాణికామశాస్త్ర
మూలభూతానితత్పిద్ధఃసూత్రసిద్ధోధకఃప్రమాణమితిభావః - అత్రోడప
నయనాత్పుర్వమేవ గృహస్తాశేషేసూత్రత్వసాజాత్యా ద్వాత్స్యాయ
నసూత్రస్యప్రమాణత్వకల్పనంసచమతాగ్రకారీతి శబ్దప్రమాణాలంకా

దెవనిదేశాదుపరచితోపనయనంసాగ్రా యదుకుమా
రావ్యూచితామ్॥ ౩౮॥ ప॥ యంబ్రహ్మచర్యాన్విజనుత్ర
లద్ధాత్పాగవగోపప్రమదాంగసంగాత్ । భజేగ్రహస్థా
త్రమమేషకారిస్సవీషవాత్స్యాయనసూత్రసిద్ధః ॥ ౩౯॥
అథోగురుకులావాసమాసాద్యయదుసంధనా॥ వేదాకజ
గృహతుజాతునాభూత్తద్ద్రాహికాత్రుతి॥ ౪౦॥ క్వహ
రేశ్శృతిభాగభూన్మదక్రమకాశలమ్ । ఖ్యాతేస్తథాపిత
స్యాసీత్త్రిపదక్రమమాత్రతః॥ ౪౧॥ ౫॥ అథచతుష్షష్ట్యావా
సరాణామధిగతసకలకలాకలాబోయభిభావాసభవత్ ॥
౪౨॥ ప॥ విధుశేషచతుష్షష్ట్యాదినానాసకలాకలాః॥ ప్రహ
షసతథాప్యాసీదాసామపచయిశథమ్ ॥ ౪౩॥ ౫॥
తదనుయదుసంధనాభదన్వదుదర విలీననిజతనయప్రదాన
రూపగురుదక్షిణాకాంక్షిణాపారికాంక్షిణా సమీరితా
గురుణావరుణాలయమభజతామ్ । ౪౪॥ తత్రచనసంభ్ర
మముపరచితాభ్యిచకనాదుదన్వతతమపిజలచరంపచజ
నాభిధానం యాతుధానం శంఖరూపధారిణం తదప
హారిణముపలభ్యసలీలంసలిలమపగాహ్యతమేనమాలభ్య
చతదుదర ముతరాగురుతనయనమపశ్యంతావాతాయత
దంగసంభవంశంఖంసంయమిని నామకంశషనగరమగ

రః॥ ౩౯॥ నాథూత్తద్ద్రాహికేతి॥ యతోవాచానివతకంతఇతిశ్రుతేరితిభా
వః॥ ౪౦॥ క్వహరేశ్శృతిభాగభూన్మదక్రమకాశలమ్ । ఖ్యాతేస్తథాపిత
స్యాసీత్త్రిపదక్రమమాత్రతః॥ ౪౧॥ ౫॥ అథచతుష్షష్ట్యావా
సరాణామధిగతసకలకలాకలాబోయభిభావాసభవత్ ॥
౪౨॥ ప॥ విధుశేషచతుష్షష్ట్యాదినానాసకలాకలాః॥ ప్రహ
షసతథాప్యాసీదాసామపచయిశథమ్ ॥ ౪౩॥ ౫॥
తదనుయదుసంధనాభదన్వదుదర విలీననిజతనయప్రదాన
రూపగురుదక్షిణాకాంక్షిణాపారికాంక్షిణా సమీరితా
గురుణావరుణాలయమభజతామ్ । ౪౪॥ తత్రచనసంభ్ర
మముపరచితాభ్యిచకనాదుదన్వతతమపిజలచరంపచజ
నాభిధానం యాతుధానం శంఖరూపధారిణం తదప
హారిణముపలభ్యసలీలంసలిలమపగాహ్యతమేనమాలభ్య
చతదుదర ముతరాగురుతనయనమపశ్యంతావాతాయత
దంగసంభవంశంఖంసంయమిని నామకంశషనగరమగ

సంక

చంపూభాగవతే - సహస్రశ్లోకే

యమద్విం-అలభ్యహత్యమ్ ॥ ౪౫ ॥ అథేతి॥ కాలవశాత్-యమాధీనతాని
 ర్వైత్యైతిల్లఖ్యోపేపంచమి॥ని॥త్రివర్ధినీవశావాంఛా ప్రభుత్వా దీనతాను
 నాశితభాస్కరః-ద్విజాన్మజముపసీయతీయ-వ్యంగ్యాత్థకస్తు- కాలవశా
 త్ అష్టమాద్వాదికాలవశాత్ ద్విజాత్మజముపసీయఉపనయాభ్యసం
 సా-రేణసంసృత్యగురవేఅదిశత్ - అధ్యయనార్థంగురుకులేష్టావయా
 మాసేత్యర్థః-ద్వితీయమివేతి-ఉపనయసంద్వితీయంజన్మైతి హివైదికస్థితిః॥
 శాంతమితి॥నప్తమిత్యర్థః-ధూమిస్సృశంభూభాజం - మాయాశ్రయశ్చ

మతామ్ ॥ ౪౫ ॥ ప॥ అథకాలవశాచ్ఛరీరుపసీయద్విజా
 త్మజమ్ । అదిశద్గురవేజన్మతద్ద్వితీయమివాభవత్ ॥ ౪౬ ॥
 శాంతంమహీసురసుతంవపుమైవతేనభూమిస్సృశంమధు
 రిపుర్వ్యథితాద్భుతంతత్ । మాయాశ్రయోవిధిమతీత్యచ
 వతమానాయద్వానకిన్మవిదభాతుపరాథకలాల్యత్ ॥
 ౪౭ ॥ అథకదాచిదస్త్రప్రాప్తినామధిరుగ్రసేనసుతదారై
 రభినవవిధవాపదబిధురైరుద్భృథితౌ జరాసంధాభిధా
 నామగధాధిపతిమధురానగరవరణమరుణత్ ॥ ౪౮ ॥ ప॥
 ద్వారంపూర్వముపారుధక్ షీతిభృత స్సాశ్వాదయోద
 షీణంవిందాద్యాఅపిపశ్యమంద్రుమముఖాశ్చిష్టంశకున్యాన
 యః । కల్పంతౌద్యదఖండఖండపరశుప్రాద్వామధకాగ్రా
 ధ్వనిభ్రాత్రాడిండిమడంబరేణనిబిడం బ్రహ్మాండ భాండం
 ప్యధుః॥ ౪౯ ॥ సపదివిదితౌదంతౌనదంతౌయదుకదనమా
 సాదితస్యందనౌయదునందనౌకృతవర్తసాత్యకి ముఖానా
 దిశ్యనగరరత్నాయై సమధిగతవివిధాయుధావాయోధనా

తిఅశుటితఘటనాపటియసీహిమామేతిభావః- విధింస్రష్టారమతీత్యఉల్లం
 ఘ్యవతతమానః సమ్మరసినియామకజిత్యర్థః-సరార్థతావ్యుత్ పరాప
 కారాథకం-వ్యంగ్యార్థస్తుశాంతంశమ ప్రధానం భూమిస్సృశంబైశ్యం॥
 ని॥వైశ్యాభూమిస్సృశోవిశిష్టత్యమరః-విప్రంబైశ్యమకరోదిత్యర్థః-మాయా
 శ్రయఃకపటవిధింగాస్త్రమతీత్యిల్లంఘ్నవతమానఃసరార్థకంపరధసంక
 పటిదురాచారఃపరధనలాలుపశ్యకింకింసకుర్యాదితిభావః- జరణం ప్రా
 కారం॥ని॥ ప్రాకారౌవరణస్సాలిత్యమరః॥ ద్వారమితి॥ ఉపారుధక్ష్మిణి

రిత్యావత్ ॥౫౦॥ దధౌ వితి ॥ నాలాకయత్పుష్పతత్తతి ॥ సింహస్యః శ్చావత్
 లోకసంప్రసిద్ధం ॥౫౧॥ స్థానెతి ॥ మిత్రాంగం సుహృచ్చరం రవిమండలం
 చ ॥ నిమిత్రం సుహృదిమిత్రార్క-ఇతి విశ్వః ॥ ద్వావిమాపురుషే లోకే నూ
 ర్యమంతులభేదినా-పరివ్రాజ్యోగయుక్తస్థరణేచాభిముఖాహత ఇతి స్థర
 ణాత్-తేనయుద్ధనసంఘర్షీ కలహాన్ముఖః-అరిభూభృద్దణుడపయమంయ
 మసమిపంప్రతిపద్యతాంభజతాంయుక్తమేతదిత్యథః పశ్యత్ దివ్యవధూగ
 ణోప్యపయమంయమసమిపమేతీతివిరోధః-ఉపయమం వినాహమేతీతిప

యదుత్తరద్వారేణసరయుంసిరయా తా ॥౫౦॥ ప ॥ దధౌ
 తంభుథావధీరితరిత్రశ్శారిర్ధరాఞ్మూర్తయత్ లోకానా
 కులయత్ ఘనాన్విఘటయత్ పృథ్వీభృతఃపాతయత్ నిభి
 న్నాచ్చతథానిశమ్యమగధాధీశస్యహృతకంధరాచ్చిత్రం
 ధైర్యహరిస్తదానిరగమన్నాలోకయత్ పృష్ఠతః ॥౫౧॥౫౨॥
 తదనుసమపర్యతవివిధయతోధనయాయోధనమ్ ॥౫౩॥ త
 థాహి ॥ ప ॥ ప్లానైవైరివిదారణాయయదధూదాయోధనం
 కాక్లేణోయన్మిత్రాంగవిదారణాయచపునశ్చిత్రం తదా
 లక్ష్మితే సంఘమీప్రతిపద్యతామపయమం తేనారిభూ
 భృద్దణఃపశ్యత్ దివ్యవధూగణోప్యపయమంతేనైవచిత్రం
 త్వదమ్ ॥౫౩॥ యుద్ధతత్రసముద్ధతోయదుపతఃకాలాగ్నిరు
 ద్రాకృతిస్తేనేజ్యవిరహంనధన్వసుపరం ధన్వివ్వరాశివ్వ
 షి ॥ వంశంకేవలమాచ్ఛిదన్నధనుషఃక్షుద్రక్షితీశామపి
 స్వంచక్రం పరమగ్రహీన్నకుపితో వైరిశ్వరాణామపి ॥
 ౫౪॥ శ ॥ భానుంఖండితమారచయ్యవివిధైరామౌధనై

రిహః-పారుషలాభవిషహివిహాశాఇతిభావః అగ్రహరఃశత్రుషమిత్రే
 ముచసామ్యేనవతానాత్మల్యయోగితావిశేషోఽంకారః ॥ పాతాహితేవృత్తి
 తౌల్యమపరాతుల్యయోగితేతిలక్షణాత్ ॥౫౩॥ యుద్ధేతి ॥ జ్యోతిరహంజా
 ర్యేచ్ఛేదనంభూమియోగంచ ॥ నిజ్యోహోహ్యమాత్మభూమిస్వీతి భాగం రః-
 వంశమిరవేణుంసంఘంచ ॥ నిజ్యోహోహ్యమాత్మభూమిస్వీతి భాగం రః-
 ఇరిత్యావత్ ఈశశబ్దస్యవష్టిః పాపవచనం చక్రమితి ॥ సుదర్శనం రాష్ట్రం చ
 అత్రసముచ్చయాలంకారః ॥౫౪॥ భానుమితి ॥ ఆయోధనైరితికరణ్యోయం

తేకోభానుః ప్రతాపవః అఖండిత ఇతి. పరకీయగృహభంజనేన స్వగృహ
దృశకరణపరితాపః అనర్థ్యతవర్ధితః - రాజమండలం నృపగణం చంద్ర
మండలంచ ని॥ రాజామృగాంకేక్షుప్రయేష్యగృహత్యమరః - జగతాంహితే
హేతురితకథంగీయత ఇన్ద్రయః జగన్దిప్రేషితకథమన్యకీ ర్దిరితిభావః॥ ౫౫॥
తదస్యైతి॥ అభిధానమానమితి॥ ఏస్తరేణ వ్యాఖ్యాతమేతి ద్వితీయ విలాసే॥
కేమితి॥ హరేకమేని॥ శుకాహికపిథకేమహరి నెత్యమరః - చాలహస్తః పు
చ్చితార్చకహస్తస్య నెతికామితి॥ పుచ్చస్త్రీలోమలాంగూలే వాలహస్త
స్య వాలధీరత్యమరః॥ ౫౬॥ నిర్భిన్నమితి జరారాక్షసీవాధకంక - మాకృతా

మాయానాతేజోభానురఖండితోవిరచితస్వప్నైవకం
సారితా । స్వస్యావధ్యతరాజమండలమపిభిత్వా యశ
శ్చంద్రమాచిత్రంస్వాథక పరఃకథంసజగతాం హేతుర్నితే
గీయతే॥ ౫౫॥ తదనుచైద్యమగధాధిపావభిధావమానం
మధునూదనం మగధాధిపతిరుద్ధతమేవమభ్యథాత్॥ ౫౬॥
ప॥ కిం రాజసింహస్యమమాగ్రతోస్య హరేతవైతత్త్వవనం
చకాస్తు । నమః కాభ్యః కిమువాలహస్తసంచాలనంస్వా
వయవావనాయ॥ ౫౭॥ ౫॥ ఎవంపసరివాడవీరవాదమేన
మతిరోషణోభగవాననాదీత్॥ ౫౮॥ ప॥ నిధిన్మంశతశశ్చ
తైస్తవవపురాకైమేదీయైపునస్సంధాస్య త్యచిరాజ్ఞ
రేతికుమతేమైనాండురాశాంకృధాః । నాకామూర్యపిపా
లనంకవపరా శక్తిః ధాతుంక్షమా ప్రాణస్సృత్ప్ర
ణతావలంబిని భవత్యాకృష్టవత్కాశ్రయాత్॥ ౫౯॥

ఇతి - ద్వేధాచ్చిన్నస్యైవఘటనేజరాయాశ్చక్తిః - నతుశతధాచ్చిన్నకేయితి
భావః యద్వామయాచ్చిన్నంజరఘటయితుంబిభ్రతీతిభావః - కామారీ
స్కందసంబంధినీశక్తిరాయుధవిశేషః అన్యతః కామారీశక్తిర్యావనబలం
యావనశక్తిరేవత్వాంశ్చీతుమశక్తాః ముతజరేతిధ్వనిః - తృణతావలంబి
నిధనుద్ధారణి॥ ధర్మానాత్మణతాస్త్రియాం అస్త్రియా చాపధనమా
తివైజయంతి కృష్ణవత్కాశ్రయః కృష్ణై నసహకలహః - ఎవంహిలాంకేప్ర
యుంజంతే తేనిసహకలహంమాకుర్వితివక్తవ్యేతస్యవత్కానానగచ్ఛేతి
న్యైతత్మణతాత్మణత్వం తదవలంబిని త్యః ఇత్యథాః అకృష్టవత్కాశ్రయాత్

గ్నిసంపర్కపర్యంతం ప్రాణశ్చ క్రిస్యదితి॥ ని॥ హృస్థానైవేదీచేచిత
 ప్రాణిప్రకీర్తయితుద్రుః॥ ౬౧॥ ఏవమితి॥ ఆహవా యాహ్వానైతే సర్వా
 యామాంజిత్యాత్మ నేపదం॥ శి॥ యదుపరితీ॥ మధ్యసముద్రమితి - పాదేమ

గ॥ ఏవమభిధానామధునూదనముగ ధాధి పావనాలక్య
 శరసంధాన మోక్షమతివేలపరస్పర జయాకాంక్షమమృద
 భుజ కౌశలంకలనాలాలసేనతాపసే నాప్యననుభూత
 పూజకమారాధితనురాసురంసమరం సమరచయితామ్॥

౬౦॥ అభవిగతరథం ద్రుతమపిహలాయుధేన మగధాధిప
 మపత్రపానమితానంకార్యగౌరవేణకరుణయేవ మో
 చయిత్వామధురీపురమధురానగరమగమత్॥ ౬౧॥ ఏవం
 సప్తదశకృత్స్వకృత్వాసమరాపదానమష్టాదశగంగామ
 కామీసతిమగధాధిపేనారదప్రచోదితో జవనోయవనో
 మధురానగరముపగమ్యమధునూదనమాహ వాయాహ్వా
 నైతే॥ ౬౨॥ యదుపరితపివిదితోదంతస్సముపస్థితమతివి
 షమమితిసమంత్యైశంత్రిభిస్సవ్యజనగోపనాయమధ్యస
 ముద్రంవిశ్వకర్మణాద్వాదశయోజనాయామంద్యారకా
 భిధానంపురమతిరుచిరమచీకరత్॥ ౬౩॥ నిధాయచత్రస్
 లిలమగేణనిజదాయాదాన్యాదవా॥ యదునాయకస్సరా
 సాణైయేనసహసంగ్రామకామనయాన్యగరాన్నిరగాత్॥
 ౬౪॥ ఆగతంచత్రమేనంనారదోదితరూపధేయసంవా
 దాదరవిందనాభమవధార్య యవనస్సోత్కంఠ ముపకం
 తమవజగామే॥ ౬౫॥ భగవానపిచపలవబలభవపలా
 యమాన సమేననుధావమాన మనయవేదినమనయద
 వసిధరకందరాంతరమంతరిధాతే॥ ౬౬॥ సపక్షదుష్క
 నీషస్త్రగిరికందరాంతరాశ్రేమాంధాత్మ తనయమైత్వై
 కమసురసంగరసంగతశ్చిమాపనయనాయ త్రిదశాధీశని

ధ్యేషష్ఠ్యావేత్యవ్యయాభావః॥ ౬౮॥ ఆగతమితి॥ రూపధేయసంవాదాదు
 పసామ్యాన్-భాగయాపనామభ్యాధేయప్రత్యయోవాచ్యుతిస్సాధికాధే
 యప్రత్యయః॥ ౬౫॥ భగవానితి॥ చపలంశీఘ్రం॥ ౬౬॥ సత్యం॥ పాదభూతమ

౧౪౪

చంపూభాగవతే - సన్యాఖ్యాన

వధీత పాదనజహా నెత్త్యథః-కరణేహనభితిణముత్ ॥౬౮॥ అథపంచభిక్షో
కైస్తామి-గుణానిత్యాదిభిః ॥ త్వయి అనిశమసతఃకాలత్రయేష్యవిద్యమా
వానపరమాధానెత్త్యథః-గుణానెత్త్యకామత్వాదీనారోహ్యస్తోతృ
మస్తాత్రంకుర్వాణేషు కృపాతస్త్రిశేషః ఆననత్వమింద్రస్తవ్వంబందజ
త్యాద్యత్వంతానంభావితేషు వాచాటచాటుపాదెవ్యశురజ్యసభి నిందా
చవ్యజ్యతే - లోకేమత్తఃపరతరంమదుత్కృష్టంఅన్యద్యస్తునాస్తీతిస్వస్తు
తిఃస్వస్వరూపకథనమపి అస్తీతిగమ్యతే- అహమభిలాతి శయామకుపాస
నయేవైవల్యంసతుత్సుద్రదెవతోపాసనయేతిహిత ముపదిశస్తీత్యర్థః॥మి

దేశతత్త్వయాగుంభవతుభవతోనిద్రాభంగ హేతుభవస్త
సాదితసమాసాదితవరం రాజషికంముచుకుం చాభిధా
నంముకుందధియాసక్రోధంపాదభూతమవధీత ॥ ౬౯ ॥
సోపినముపజాతజాగరస్సముత్థాయసర్వానుదిత్సుచత్సు
ర్విక్రీపన్నక్షిపాతేనైకపురోవతికనంభస్తసాద్విధాయకి
మిదమస్తానేసముపస్థితమితిచింతయత్పశ్చదుపవిష్టమక్షి
ణమహిమానమహోత్తజమద్రాక్షిదస్తౌషీచ్చ॥౭౦॥ తథా
హి॥ప॥గుణానాకౌప్యత్వయ్యనిశ మసతస్తోతృమ కృపా
నలోకేన్యన్తత్తఃపరతరమితిస్వస్తుతిరపి॥శవస్సర్వంమిథ్యా
తవభవతి దూరం పరిచయావ్యశోరాశిశ్చిత్రం తదపినిర
హంకారఇతితే॥౭౧॥ ఇయంత్యామాక్రవ్యప్రథమతుభి
దాబుద్ధిమసతీసజాతీయాకజీవాకరచయతుభవద్విశ్వవి
ముఖాక॥భజానాస్తేనోపేత్యదీవిశయముత్పాదయతియం

వైఃపరతరంనాన్యత్కించదస్తీధనంజయేతివచనాదితిభావః॥అనేనచఆత్మ
క్షామానూపంవికత్తనంవ్యజ్యతే - తవసర్వంవచః ఆనంతవేదరూపందూ
రంపరిచయాచ్చిరనిదిధ్యాసపాదిత్యర్థః॥మిథ్యాభవతికతక రేణుగ్రామ్యయేన
కలుషంబ్రహ్మనిమలీకృత్యస్వయమపి మిథ్యాభవతిత్యథః॥ అనేనచనవీ
నానాంసద్భవాదీప్రతీయసేపరిచయేనతుమృషాభాషీతినిశ్చయసభి నిం
దాచవ్యజ్యతే-తదపిదుష్కి-తిక-కారణేసత్వపీత్యథః॥ తేననిరహంకార
ఇతియశోరాశిఃసతుయత్కించద్యతేత్యర్థః॥చిత్రమితి- పుణ్యైర్వ్యకౌల
భ్యతేషుతిన్యామాదితిభావః॥ ౭౨॥ ఇయమితి॥ ఇయంఅగుతీమిథ్యామా

తాతవప్రియాప్రియసీ వదనపాయినీమాయాత్వామాక్రమ్య ఆవృత్యభి
దాంబుద్ధిం ద్వైతబుద్ధిం సఫయతు విభజన క్షణానభివచనాదితిభావః స
జాతీయాక చేతన త్వేన బ్రహ్మ సజాతీయాక జీవాక భవద్వైశ్చ నిముఖాక
మోక్ష పరాబ్జుభాసిత్వభావః - రచయతు నహిజానవదండుఖమెకశ్శో
చితుమహా తీతిన్యా యే న తేనైతదుభయమపి శోచనీయమితిభావః - త
హింకంశోచనీయమిత్వా శయేనాహ - భవానాస్తేనోవేత్త్యపీయం వి
శయం సంశయముత్పాదయతి సంశయాభావే షీత్యాదికం సకశ్చ
కబుధ్యాద్యనుమానం నావత రేడితిభావః - తంసంశయమపహర - ఆయ
మేవామితో లాభః జగదీశ్వరాస్తీతి నిశ్చయ మాత్రేణ పాపనివృత్తిస
ద్భావాదితిభావః తదుక్తమభియుక్తః ॥ పరాక్ష - బ్రహ్మ విజ్ఞానం శా
బ్దం దెశికపూర్వకం - బుద్ధిసూర్యకృతంపాపంకృత్య ఉదహతివహ్నివ
దితి-వ్యంగ్యభావః స్తు ఇయంతసతీదుష్టా తవక్రియా ప్రేయసీమాయా

ప్రియామాయాస్సాకంతమపహరలాభోయమమితః॥ ౭౦॥

బధ్వానుష్ఠగుజైస్త్రిభిస్తనుభృతఃపశ్చాన్తిశద్వదనాక దీ
నంపాలయపాహిమామితిముహూర్ముక్త్యాశయాక్రోశ
తఃముక్తాక జీవతవీవయద్విత్తనుషేలాభస్సంవామృతేయ

త్వామాక్రమ్యవశీకృత్వా భిదాభేదో విభాగఇతి యావత్ తత్రబుద్ధిమి
చ్ఛాంప్రథయతువితైస్సహనస్తేయంతవాభ్యాం పృథగేవ స్థాతవ్యమితి
బోధయత్సిత్వభావః - సజాతీయాక జీవాక సుహృదయిత్యభావః భవద్వైశ్చ
నిముఖాక రచయతుతజః సభత్వ నాదిభిరుచ్చాటయన్విత్వభావః - సజాతీ
యానామేవమవస్థాయాంవిజాతీయానాంపునఃకాక థేతిభావః - భవానా
స్తేనోవేత్త్యపీయంవిశయముత్పాదయతిఇతరైర్గుహస్య శుష్ప్రవేశ త్వే
నతవచబహిరాగమనాభావేనహేతునాకిమియం కూరపతిమపిజఘ్నా
నాతిసంశయముత్పాదయతీత్యభావః తంసంశయమపహరతదాజ్ఞయాసగర
దర్శనాదివ్యాజేనవాకదాచిద్బహిరాగత్యజీవామృహమితిజ్ఞాపయేత్సర్వః -
అయమమితో లాభః ఉచ్చాటననతావదస్మాకంనహఃనిః॥ అహరస్సర్వజం
తూనాంజన్మనాసహజాయతఇతిన్యాయేనఅన్యత్రాపిజీవనసంభవాత్ ఈ
దృశీహస్తగతస్యతవజీవనమేవాస్మాకంమహాకలాభఇత్వభావః॥ ౭౦॥ బద్వైతి॥
తనుభృతఃశరీరణుష్ఠుత్తిభిగుణైర్బద్ధా సత్వాదిగుణ పరవశానాం

తెవ్వశ్యధఃః పశ్చాత్ సాంసారిక దుఃఖకృతని త్వేదానంతరమిత్యర్థః - మిశల్
సంభవత్ జేవనంసర్వధా పరమేశ్వరః శరణీకరణియిత్యైవంయాపంజ్ఞా
నంయేషాంతాకతథాక్తాతలతలవదీనంమాంపరిపాలయ పాసీతిము
క్త్యాశయాముహుఃక్రొశతఃఉచ్చైస్తువత ఇత్యధః - తాక్తనుభృతఃజీ
వతఎవముక్త్యాతనుషేజీవస్తుక్తిందదాసీత్యధః ఇతియల్ సవీవ లాభః
విధేయప్రాధానాత్పుల్లంగనిదేశః - పరమానందావిభావాజ్జీవస్తుక్తి
రేవలాభఇత్యధః - అంతే జేహనాశానంతరందుగళదులకభామ్యతే
మోక్షేపునఃపాతయసీతియల్ విదేహకైవల్యందదాసీతి యదిత్యధః -
తల్ శోకాయన- ఆత్యంతశోకనివృత్త్యధఃమిత్యధః - జీవస్తుక్తి దశా
యాంక్షుత్పిపాసాది దుఃఖలేశానువృత్తిరస్తి దేహవ్యపాయేతు దుఃఖ
స్యాత్యంతికనివృత్తిభవతీతిమహానయంలాభఇతి భావః-వ్యంగ్యాధః-

ద్దుగేక పున రెవపాతయసి తానం తెనకోకాయతత॥ ౭౧॥ క
ల్యాణంతప్పమన న్తమాత్మవశయఁ కోశానసారాన్దదత్త్వం
చాపాతమనోరమాఁ వ్యభజథాజీవాన్యతా మోహయఁ ।
తత్తైమాయినమాకలయ్యగు చిరాత్త్వామైక్యకామాత్మనః
భిద్యంతేఃనకనాదిభిశ్చుచిహితైర్నాన్యయైశ్చ కేయంకలా

త్రిభింగుఁడైఁరజ్జుభిఁసుమ్మ దృఢంతనుభృతో బధ్వా పశ్చాన్నిశఁజ్వేదనాఁ
దృఢబంధనోత్పన్నవృధాఁ అతఁవదీనంమాం పరిపాలయ పాహీతి
ముహుర్ముక్త్యాశయా బంధ విమోక్ష వాంఛయా కోశతః ఉచ్చైః
ర్విలపతఃతాఁ జీవతవీవముక్తాన్వితనుషే - ఇతియత్ సవీవలాభాయా
వస్తరణమాబధ్వాజీవనదశాయాం మోచనం లాభఎవేత్కథఃః అంతే
మోచనానంతరందుర్గేఅమృతే ఉదకేపాతయసీతియత్ తన్నశోకాయన
ద్యౌమరణాదితిభావః॥ ౭౧॥ కల్యాణమితి ॥ యతోయస్మాత్కారణాత్
త్వంతనంతమమితంకల్యాణంచదానందలక్షణం అత్మవశయఁ స్వవశం
కుర్వతావిద్యానావృతత్వాదితిభావఃజీవేభ్యస్తు - అసారాఁ విజ్ఞాత్యా
దిదూషితత్వేనఅశ్లాఘ్యఁ ఆపాతమనోరమాఁ మనోహరవదవభాస
మానాఁ కనకలతికావాకేమబలేత్యాదికావ్యాదితిభావః - పంచకోశానన్న
మయప్రాణమయమనోమయవిజ్ఞానమయానందమయ కోశాఁ దదత్ ప్ర
యచ్ఛేనాభ్యస్తాచ్ఛతురితిసుమ్ప్రతిషేధః - అతవీవమోహయఁజీవాఁ

వ్యభజధాఃవిభక్తానకృధాఃత్వమవజీవరూపేణవిభక్తోభూదిత్యథఃభేద
స్యానాదిత్యేపీశ్వరాశ్రితమాయాధీనత్వాదీశ్వరకర్తృకత్వవ్యపదేశఇతి
ధ్యేయం-తత్తస్మాత్కారణాత్తేజీవాఃసుచిరాదనకన్మభిఃమాయినంమా
యాశ్రయంత్యామాకలయ్యుపపాతతఃప్రతిపద్యేశ్యథః- పునరైక్యకా
మాస్సంతఃఅనశనాదిభిఃఆదిశబ్దేనతమేతంవేదానువచనేనేతిశ్రుతిగతా
నాంయజ్ఞదానాదీనాంసంగ్రహఃశ్రుతిహితైర్నాన్యాయైర్నుతుదుస్తరై- రి
త్యథః॥ దుస్తర్మాత్సువిరమ్యతాంశ్రుతిమతస్తర్మానుసంధీయతామి
తిభగవత్పాదవచనాత్-భిద్యంతేకిశ్యంతికయంకలాపిద్యేతిపరమాథః-
వ్యంగ్యాథఃస్తు-యతఃత్వంఅనంతకల్యాణంసువణం॥ ౧౧॥ కల్యాణంమంగ
ళేస్వర్గఇతిభాస్కరః-ఆత్మవశయాన్నపహరణాసారానంతస్సారపి
తాకాసువర్ణస్యసర్వస్యాపిశ్వయైవాదహృతత్వాదిభిః- ఆపాతమనో
రమాకాపేటికాదీబహుళతయాఃసీమద్రవిణగర్భత్యేనపరిదృశ్యమానాని

౭౨॥సంతస్తాంహృదయేత్రివిక్రమఇతిజ్ఞాత్వాపికింకువః
తేయద్వానూనమవిద్యయాకిముహితంవిస్తారితస్వాత్మ
నామ్। పాగ్రాక్రమ్యహృదేవతత్రచవశేనర్వంతదాత్మా
నమప్యాశ్చనేవనిపాత్యతేమయదహూనామాకృతీలుం

త్యథః- కొశాకథనగృహణీదదత్ప్రియచ్చ-అతఏవమోహయకజీవా
న్భూతృజీవానిత్యథః- వ్యభజధాః తత్తస్మాత్తేభాతృజీవాస్సుచిరా
త్త్వాంయాయుసంవంచకమాకలయ్యుజ్ఞాత్వా ఐక్యకామాస్సంసృష్టికా
మాస్సంతః-అనంతకల్యాణలాభాథఃమితిభావః-అనశనాదిభిః ఆదిశబ్దేన
నిరోధదారిద్యప్రకటనాదయోగ్యహ్యంతే- శ్రుతిహితైఃశ్రోత్రసుఖైః
ఉపపన్నతయాప్రతీయమానైరిత్యథః- న్యాన్యైశ్చభిదంతేకయంకలాకి
మిదంచాతుర్యమిత్యథః॥ ౭౨॥ సంతఇతి॥ సంతఃత్వాంత్రివిక్రమ
ఇతిజ్ఞాత్వాపియత్కించదవకాశప్రదానేభిత్సుపాదప్రసారణన్యాయేనన
వాక్రమణీలఇతిజ్ఞాత్వాపీత్యథః- హృదయేకింకువః- కిమర్థంస్థాప
యంతి-యుక్తంచైతదిత్యాహ- యద్వా- ఆవిద్యయావిస్తారితస్వాత్మ
నామావృతస్వరూపాణాంకిముహితం- త్వచ్చరణధ్యానాదన్యథాచా
సాతమిత్యథః- అన్యత్రఅవిద్యయాఅజ్ఞానేనవిస్తారితస్వాత్మనాం మత్తా
వామిత్యథః- కిముహితంసీతాహితజ్ఞానం మత్తానాంకుతభిశ్యథః- త

గ్రంథ

కుమారాభాగవతే - సవామృత్యున

స్వేదంకమణి ఫలమిత్యాశా - పాక్ హృదవాక్రమ్య ధ్యానబలాన్త
 నఃపరమేశ్వరైకతానందంభవతీతిపరమాథా-హృదయరూపమవకాశం
 కంచితాకలంతిష్ఠతిదత్తమపిస్వవశకృతేత్యపివ్యజ్యతేతత్రహృదయేచవ
 శేతరీసనతినర్వంతదాత్మానమపి ఆత్మనిస్వస్తిస్థేవం నిపాత్య స్వసా
 యుజ్యంధత్యేత్యర్థః-స్వరూపశేవాసహృద్యేతిచవ్యజ్యతే- తేషునామాకృ
 తీనామయాపేలుంపసి||తథావిద్వాన్నామయాపాక్షిముక్తః - పరాత్పరం
 పురుషముపైతిదివ్యమితిశ్రుతేరితిభావః - యథానామాపినశ్చాయతేత
 థానమాలమున్నూలయామాసేతిచవ్యజ్యతే|| ౨౩||అపాణిరితి|| శి||అపా
 ణిపాదోఽవనాగృహీతాపశ్యత్యచక్షుస్సుశుగోత్యకర్ణఞ్చితి శ్రుతిరతాను
 సంధేయా-ప్రాచఃపూర్వదిగాత్రితస్యతవలూకనపరః ద్రష్టాప్రత్యక్షం

పసి|| ౨౩ || అపాణిగృహ్యేసి త్వరితమపదాధావసివి
 దృక్ప్రపశ్యస్యశోత్రశ్చవివణపటురాలాకనపరః | తవ
 ప్రాచఃప్రత్యక్షగితికథమేతేతిమథవాభ్రమంతి బ్రహ్మ
 ద్యాపిపినవిదితాస్తస్వపదపిమ్ || ౨౪ || ౫|| వీచంతార
 మాశంసితారంముచుకుందం ముకుంద స్సానందమఖినం
 ద్యసందాయచపరంప్రత్యావర్తతమధురామధరీణసకల
 రిపుః|| ౨౫|| అభముచుకుండకంజరోదరాన్నిస్సరక్ప్రతి
 పద్యగంధమాదనంసరనారాయణాశ్రయేబదర్యాత్రమేన
 పర్యామమర్యాదాంమరరిపారకరోత్|| ౨౬|| భగవత్తవ

గతివిరోధః-ప్రాచఃపురాణస్యతవద్రష్టాప్రత్యక్షజ్ఞానచక్షురితిపరిహారః-
 నవిదితాభి-కతేరిక్తః-సకమకస్యాప్యస్యకమకవివక్షాభావేనాకమక
 కత్వాత్తదుక్తం|| శి|| ధాతోరధాంతరవృత్తేధాంత్యధేనోఽసంగ్ర
 హాత్-ప్రసిద్ధరవివక్షాతః కమకణాకమికాక్రియేతి - యచ్ఛావిదితం
 పేవనమస్యాస్తీతివిదితః- ఆశాదిత్వాన్మత్వధీయోచ్చిత్యయః పీతా
 గానోభుక్తాబ్రాహ్మణావిభక్తాభ్రాతరవత్సాధుః - ఉక్తంచమహాభా
 ష్యే|| శి||అకాశమత్వధీయఃవిభక్తమేషామస్తీతివిభక్తాఃపీతమేషామస్తీ
 తిపీతాఃఅభవాత్క్షరపదలూపోద్రష్టవ్యః-విభక్తధనావిభక్తాః పీతోదకాః
 పీతాఇతి-లోపశబ్దార్థకమాహ-యేతి-గమ్యమానార్థస్యప్రయోగవివ
 ణాపత్తితతత్వపదవీభ్రమరితీత్యన్వయః-ఆత్మంలసంయోగేర్హియా|| ౨౭||

చతుర్థావిలాసః.

౧౪౯

౨౫॥౨౬॥౨౭॥౨౮॥౨౯॥౩౦॥౩౧॥౩౨॥౩౩॥ తామితి॥ సన్మాగ్
గతఃసదాచారఃసరాసాణేయోబలభద్రః నిధివోదనాద్భృహ్మశాసనా
త్.తాంకన్యకాం దేవతీంకథంనైతునప్రాప్నోతు ఉన్వహత్వేవేత్యర్థః చి
త్రం త్వేతదిత్యాహ సరాసుః అత్రైవదేవత్యామేవ నివేశితాఃయఃఅను

యవనానుయాయినస్తుచ్చాక్ష్మేచ్చానుచ్చిద్యతదీయమభి
లమపిద్రవిణంద్వారకాంనయతిసతిసన్నిధాయ మాగధో
విధాయమకరవ్రాహ్మసాంసురమైరిణస్సరణిమరుణత్ ॥౨౬॥
విధాయచవిధిమామోధనమాక్రమ్యచజాతేరూపజాత
ముపజాతప్రీతిరభిప్రీత్యసమరమరవిచనయన పరిగరవన
రణే ॥౨౭॥భగవానపితదీయసంరంభమసహమాని ఇవస
హబలేనచపలంపలాయమానఃసహమాన వేగఃకరగిరపు
రేనీత్యానికీధినిమదయతి మయూఖమానిని గోమంతనా
మానంసానుమంతమాయురోహ ॥౨౮॥తతఃప్రసక్తర్షణాభి
ధానంగిరిశిఖరమారూఢౌభలమూలాశినౌపను దేవ నంద
నౌజిహ్నుత్సర్వాగధస్సపరివారః పరివవారచ శిఖరిణమా
రుహ్యచనిలీనాపేతావలభమానస్సకలమచలమనలసాదచ
కలత ॥౨౯॥ యదునందనౌగవిహయహుతివహపరీతం
గోమంతంసహమతా-రముత్పత్య సమతీత్యచ దశయోజ
నానిసహసాసహసాహసేనసర్వంసహ మావసతామ్ ॥
౩౦॥ ఆయాతాంద్వారికామేతావతీసంధాయమాగధమ్।
సోపిహ్నుష్టేన్రురీంప్రాయాన్తుగోదగ్ధావిమావితీ ॥౩౧॥
గ ॥ అనంతరమానతాధిపౌదైవతశ్చతురానననియో
గాన్నిజనయాం దేవతీంరసాణేయాయప్రాయచ్చత్ ॥
౩౨॥ప ॥ తామేతుసన్మాగ్గతస్సకన్యకాంనరాసాణే
యోనిధివోదనాత్కథమ్। సచిత్రమైవనివేశితాఃయ

రక్షతుంగృహపాత్రాలోకౌత్తరదారలాభేన ॥ ౩౩ ॥ గృహపతన్యైగృ
హేన్ద్రుతాఇతివిశ్వఃపార్శ్వతస్సంజాతహర్షస్సకనచచాలస్త్ర్యతరం న
పరిజగ్రాహేన్ద్రుతాఃఇదంతుఃత్రమితీసంబంధః మహాప్రభౌశికదారత్వం
విఃత్రమిశ్యధాః క్యంగృథకస్తు సప్తగళగతేతికాశగతః॥౩౪॥భవాన్యాం

౧౫౦

చంపూభాగవతే—సవ్యాఖ్యానె,

తునతీస్త్రీస్యాన్నతేత్రేతునపుంసకమిత్యమరశేషే సరాహిణేయోబుధః-
విధిహాదనాఽవనియోగాత్ తాంకన్యకాంకన్యారాశింకథంనైతుప్రాప్నో-
త్యేవేత్యథః ద్వాదశరాశీనామఽభోగ్యత్వావిశేషాదితిభావః- తుంగగృ-
హాప్తిహాసితఃఉచ్చస్థానప్రాప్త్యాహాసితఃసంతుష్ట- కన్యారాశేబు-
ధోచ్చత్వంజ్యోతిశ్శాస్త్రసిద్ధం - ఆత్రైవకన్యారాశావేవ నివేశితా శ-
యఃసానురాగస్సృజనచాలరాశ్యంతరంజగామేత్యర్థః ఇదంతచిత్రం॥
౮౪॥భీష్మ క్యేతి॥భీష్మస్యబాలారుక్మిణీత్యర్థః విధాఃకృష్ణస్యకరేణగ్రహణం
పరిణయంసమైచ్చదభిలష-దురాపస్యదులభస్య సమున్నతస్యలోకా-
త్తరస్యకృష్ణస్యలిఘాస్యకర్మకాభిలాషఇత్యర్థఃతస్యాః రుక్మిణ్యాఃహాసా-
యనాధూత పరిహాసాయనజాతః-తత్రహేతుమాహ-మాన్యాదితి-సాం-

శ్చచాలనాత్తుంగగృహాప్తిహాసితః॥ ౮౪॥ భీష్మస్యబా-
లాభగుణైకలోలావిధాః కరేణ గ్రహణంసమైచ్చత్ ।
మాన్యాదుర్దూపస్యసమున్నతస్య నతస్య లిఘాపిహాసా-
యతస్యాః॥ ౮౫॥విధురప్యధిరాజకన్యకాంచకమేకామవి-
మోహితోహితామ్|సఘటేతనవేతినంశయం విధిముల్లం
ఘృచరక్షకరోతుకిమ్॥౮౬॥ ఏవంపరస్పరగుణాకర్ణాన-
నిజేతనంపర్కయోరుక్మిణీవసమానినోః ప్రతికూలచా-
రిణోరుక్మిణిశ్చశుపాలగతాశయస్యహృదయనివేదనాయ-
రుక్మిణీకమపిసందేశహరమాప్తతరమగ్రజన్మాన మనుమ-

దర్యాదిత్యథః॥ని॥ముగ్ధస్సుందరమూఢయోరితివిశ్వః-లోకాత్తరసాంద-
ర్యాభావేశూర్పణఖాయారామాభిలాషవత్ - ఆస్యాఅప్యహహాస్యశ్వం
స్యాదితిభావః-వ్యంగ్యార్థః- విధోశ్చంద్రస్యకరేణగ్రహణంబాలాశ్చ-
స్త్రీంశతుమిచ్చంతీతిప్రసిద్ధం- దురాపస్యానైకయోజనాంతరితత్వాత్
తస్యచంద్రస్యమాన్యాద్భావ్యాల్॥౮౫॥ విధురపీతి॥ తాంరాజకన్యకాం
రుక్మిణీంత్రరుక్మిణీకామనాకార్యస్యకామవిమోహస్యపూర్వమేవ కథ-
నాదత్యంతాతిశయోక్తిః॥ని॥ అత్యంతాతిశయోక్తిస్సాన్యతేర్వాపర్యవ్య-
తిక్రమఇతిలక్షణాత్-సహికామనామాత్రేణైష్టవస్తులాభ ఇత్యాశంక్యా-
హ- విధిందైవముల్లంఘ్యచరక్షదైవస్యాపేక్షయామకఇత్యర్థః - ఘటేతనవ-
తినంశయంకరోతుకింసకుర్యాదేవ-తస్యకామత్వాదితిభావః- వ్యంగ్యార్థ-

స్తు-స్వయంవిధుశ్చంద్రోపిరాజకన్యకాంచంద్రపుత్రీంచకమే- తత్రహేతు
మాహాకామవిమోహితభితికామాంధఃకింనకుర్యాదిత్యథః-ననుకామాం
ధస్యాపికథమీదృశోదురాచారభిత్వోఅహ - విధింశాస్త్ర మతిలంఘ్యచ
రక్షఘటెతనవెతియు క్తమయు క్తం వెతిసంశయంకరోతుకింధి నిషేధలం
ఘినఃకింకింనకుర్యురికభావః ॥ ౮౬ ॥ ౮౭ ॥ ౮౮ ॥ ౮౯ ॥ అత్రాంత
రభితి ॥ అస్మిన్ సమయే ॥ ని ॥ అవసరమధ్యంతరాత్మని వేత్త్యంతర
శబ్దాఘోషాకౌఅమరః - సోత్కులిక సోత్కులెపిశాకావైమత్త్యమనం

ధునూదనంప్రాహిణాత్ ॥ ౮౬ ॥ పశ్యత్యైవనందేశమథ
ప్రియాయాశ్చారిద్విజాద్భావినమన్వధూత్పాత్ ॥ సర్వ
స్వముద్వాహమహేత్యవస్యే నిరీక్షణంకిం త్వవశిష్టమ
స్యాత్ ॥ ౮౭ ॥ ౧ ॥ అథసందేశహరేణవహీనురేణయదు
నందనావతివినతానందనం స్యందనమాసే దివాంసౌదివ
సేనైకేనపరివారాకుండిననగరమగమతామ్ ॥ ౮౮ ॥ తదై
వచేదివతిరపిస్వగృహ్యోస్సాజ్వలరాసంధాదిభి స్సహరు
క్తిణీమేవపరిణేతుకామఃకుండిననగరమగమత్ ॥ ౮౯ ॥ స ॥
అత్రాంతరెసోత్కులికేపిశాకావిశంక్యవైమత్త్య మభిద్యతే
పా ॥ స్వతోవిధావస్త్యవకూలభావనబ్రహ్మణాకేనవినా
వగమ్య ॥ ౯౦ ॥ ౧ ॥ తదనుద్విజన్మాపిసత్వరమాగత్య
యదుపతిరునతభితి నివేదయతు మంతః పుర మవజగా
హే ॥ ౯౧ ॥ ప ॥ ఆలోకమాత్రాద్విజరాజవినామ
నందయద్రాజసుతాంతతస్మా ॥ కృతాత్సవిత్పాఞ్చిభం

గీకారమాశంక్యహరిమాణం నాంగీకార కిమిత్యాశంక్యత్యథః- అ
భిద్యత-విధాకృష్టైస్వకఃసరసేగ్రంణంవినాఅనుకూలభావాస్తు- సబ్రహ్మ
ణాబ్రాహ్మణేనవినాబ్రాహ్మణాగమనం వినైత్యథః - కేనావగమ్యఃప
రోక్షత్వాదిభావః - అన్యతవిధా బ్రహ్మణీ స్వతవీవానుకూల్యవస్తుత
ద్భ్రహ్మణంవినాకేనజ్ఞాయేత ఫలానుషేయత్వాద్విధిసంకల్పస్యేతి భా
వః ॥ బ్రహ్మవిప్రప్రజాపతిరిత్యమరః ॥ ౯౧ ॥ ఆలోకమాత్రాదితి ॥
ద్విజరాజోరుక్తిశ్చాపేషితంఆలోకమాత్రాద్విజరాజమాత్రాత్ ఎనాం
రాజసుతాంరుక్తిణీంఆనందయత్ - కార్యసిద్ధినిూచకదుత మభివికా

౧౫౨

చంద్రాభాగవతే - సన్యాసానై,

సదశః నైవై వసంతుష్టాః శిష్యభావః - అసంప్రసాదచిహ్నాని పురఃఫలా
 సితకాశిదాసః - తతస్సారుక్ జేమంద తనూజో మూఢతనయః రుక్మీ
 తయావత్ - తద్భాజానవిత్రాపిభిష్టే కృతాల్ రుచి భంగకృత్యాత్ అ
 భిలాషవై యథ్యః కరణాత్ నిశుపాలసమర్పణహంపాన్నతత్కాన - భగ
 వదాగమసనిశ్చయాదితిభావః - వ్యంగ్యాభాస్తు - ద్విజరాజశ్చంద్రః - అ
 కమాత్రాత్ ప్రకాశమాత్రాత్ రాజసుతాంస్వసుతామితియావత్ - అ
 నందయత్ మండః శనిరెవతనూజః తద్భాజా సవిత్రారవిణా కృతా ద్రుచి
 భంగకృతాస్మైజసూతాసంపాదనాన్నతత్కాన - చంద్రసుతారవిప్ర
 భయానిస్తైజసూపితరమవలోక్యభిన్నాత్తద స్తమయానంతరముదితస్యచం
 ద్రస్యప్రకాశమాత్రదర్శనెనసంతుష్టే తిన్ద్రభిత్థాః || ౯౨ || సుదృశత్సత్ ||

గకృత్యాస్తత్కాననోమందతనూజభాజా || ౯౨ || ప||
 సుదృశోద్విజతశ్శుక్త్యాహరే రాపాతధీరభూత్ | తే
 నైవపరమానందంభజేసాత్కృత్యతేరవ || ౯౩ || అభవి
 దర్బాధిపతిర్వసుజేవసుతౌనిజదుహితూరుద్వాహమహా
 త్సవవిలోకనలాలసతయా సమాసేదీవాంసా వవధార
 యః ప్రత్యుద్గమ్యధీనాసమారాధ్యనగర బాహ్యాద్యా
 నేన్యవేశయచ్చ || ౯౪ || తదైవచేదీరాజతనూజం జామాత
 రంసన్యాసస్సమపూజయన్నగర మంతరాన్యవేశయచ్చ ||
 ౯౫ || ప|| దమశూషవిదర్భేశాతతోనిజతనూజయోః |

సుదృశోవనితాయాః ప్రకరణాదుక్తిశ్చాః ద్విజతః స్వేనప్రేషితాత్ శ్రుత్వా
 హరేరాపాతధీరాగమనజ్ఞానమధూల్ - బ్రాహ్మణవాక్యేన హరిరాయా
 తేతనిశ్చికాయేత్యర్థః - శ్రుత్వేన్యస్యకర్మణాదివత్కాభావాదకర్తృకత్వం తదు
 క్తం || ధాతోరథాంతరేవ తైధాత్వే థేనోపగ్రహాల్ - ప్రసిద్ధరవి
 వత్కాతః కమః గోకర్మకాత్రయేతి - తేనైవసాత్కృత్యతేదకర్మనాదివపర
 మానందంభజేరే - ఆప్తవాక్యంహిప్రత్యక్షసదృశంహిభావః - వ్యంగ్యాభా
 స్తు - సుదృశః సుధియః ద్విజతోబ్రాహ్మణాల్ శ్రుత్వాశ్రోతవ్యా మంతవ్యై
 తిశ్రుతివిహితంగురూపసదసపూర్వకంశ్రవణంకృత్యైభావః హరేరాపా
 తధీరాపాతజ్ఞానమధూల్ మనసాదిధ్యాననాక్షర కాలీనత్వా నిశ్చయ
 గ్యైభావః - తేనైవశ్రవణమాత్రేనైవసాత్కృత్యతేరవపరమానందంభ

జెకదాస్యశుతపతస్తావతైవమహానానందోభవతీభావః - అంగమంగళ
కమాణిస్వస్తివాచనాదీని॥౯౬॥ నేతి॥ చెడిభర్తుఃశిశుపాలస్యకాతుకధార
ణాకుతూహలితాకాతుకంబంధాభ్యుక్తర్షవిశేషశ్చ॥ని॥ కాతుకంత్యధ-కు
తుకేచ్ఛాసూస్తమాత్రమంగలైతిహ్యకర్తృస్వీతిభాస్కరః - ద్విజన్తనోరుక్తి
ణ్యాప్రేషితస్యతాకకమంత్రోగుస్తవాదఃభాషానిమిత్తః కృతకమంత్ర
శ్చ॥ని॥మంత్రోగూఢోక్తివేదాంతావతిభాస్కరః - సాకాతుకధారణావి

అంగమంగళకమాణిస్వైర్చీకరతాంజనైః॥౯౬॥ ఆశ్చ
ర్యమేతత్॥ స॥ నచెడిభర్తుశ్చృతిమంత్రజాపిశుభోత్త
రాకాతుకధారణాభూత్॥ద్విజన్తనోతాకకమంత్రతోపిసి
ద్ధాభవత్యైవశుభాయకారే॥౯౭॥గ॥సమనంతరమనగ
ళమంగళతూర్వరవమూఖరితేషుపారిస్తుభేషు దుర్వారపరి
వారవారవరవణిశీగళవిగళడమలకలగీత వాచాలతేషు
దిగంచలేషునానావిధోపహారహారిణీషువిషణి శ్రేణీషున
మీరితాలోకశబ్దేషునకలాలాకకలొకేషువర్షధరప్రాయ
పురుషశతపరివృతానమధితవివిధాయుధ యోధయూధ
వలయితాశచీవహారిపరాయణాస్వాహవకృష్ణవర్ణేద
త్తచిత్రాసంయమినీవజీవితేశ హృదయాతామసీవనిరంత
రాశాశ్రితపుణ్యజనైకలభ్యాభార్గవీవభువనాధిపానరక్తా
సదాగతిరివప్రియస్పర్శనాశీలాషిణీసర్వసంపదవమనుష్య
ధర్మానువర్తినీపార్వతీవవృషా కపిప్రణయినీభారతీవవి
ధ్యానుకూల్యకామాభాగైవపద్మాస్తాభిలాషిణీరూపిణీ
వవిధునంగమాభిలాషిణీతాతెవకమనీయధిషణాదేవ సే
నావకామారవిభ్రానుప్రణయినీరతిరివకందర్పవశగాత్రుషు

రోధాభాసాలంకారః॥౯౮॥ అథసంకేతత్యైసికేత్వితంగ్రామాద్యహిష్టం
భవానీభవనంపూజావ్యాజేనగంతుకామూంరుక్తి గీంవర్ణయతి - సమనస్తర
మిత్యాదినాగద్యేన॥ దుర్వారాఅమితాః - విషణిరాపణిపణ్యవీధికా॥ని॥
ఆపణేపణ్యవీధ్యాంచపణ్యేవ విషణిస్త్రీయామితరుద్రః వషణధరష్టంజః॥
ని॥షండోవషణస్త్రుల్యాదిత్యమరః - వర్షవరత్తితిపాత వృణాతీతివరఃపశా
ద్యవేవషణస్యకై బృహస్పతరఃకై బృహనిహ్యర్థః॥ని॥వర్షంకై భ్యేచమూకా

మేఘశత్రుమర శేషే-సంయమనీయమపట్నీజీవితేశోయమః॥౧॥ జీవితేశోయ
మేషి చేతిరత్నకౌశే-జీవితేశవసతింజగామసేతికాశిదాగః- తామసీనిరు
తేపట్నీతాచిక్పణ్యజనా యాతుధానఃతస్యదిక్పత్తిత్వాదిభావః అన్యత్ర
నిరంతరాశాగాధానురాగఃపుణ్యజనస్సుకృతిభువనము దకంతదధిపావరు
ః-ప్రియఃప్రియాన్సృశానోవాయుః॥౧॥శ్వసనస్సర్పనోవాయురిత్యమ
రః-అన్యత్రప్రియలింగనం- మనుష్యధర్మాణంధనదంతనవ ర్తతత్తితేతిథో
క్తా-అన్యత్రమానుషీవేషధారిణీ-వృషాకపితి॥ ౧॥ హరవిష్ణూనృషాకపిత్య
మరః-విధ్యానుకూల్యం దేవానుకూల్యం-బ్రహ్మప్రియంచపద్మానామాప్తా

దాత్త జేవధర్మానురక్తానుభద్రవాపాథకామవర్జితాచి
త్రాంగ దేవప్రియవిజయాధిలాషిణీత్యశేవ బుధశ్లాఘనీయా
సతీవతాతానభిమతపతికాముకాచడిరి శేవరామానుజా
నురక్తా దేవయానీవకమనీయకచాహాన్యేవక్ష్మాత్తిరిక్తప
తికాముకాపిమూర్తైవపాతివ్రతీగతిరామణీయకనహరిన
మీపజిగమిషయాచహంసగామినీధృతిహారిద్రవసనతయా
మాధవానురక్తతయాచపీతాంబరప్రణయినీ సత్యకామత
యాహరీవాంఛయాచాచ్యుతకామామంజీరమంజుళ శింజి
తానురంజితతయాజలజనిజిగీషయాగర్జదవపదయుగళమధి
వనుస్థరమర్పయంతీతపఃప్రభావసంభూతజ్వలమభావమివ
రంభాస్తంభయుగళమూరుయుగళమాకలయంతీకాంచీప
దతయాతపస్సిద్ధితేత్రమివ మదనస్యనితంబబింబమవలం
మానాతదక్లనిర్మాణసమయేకృతలంబోదరానాదరేణజిధీ

రవిఃచంద్రాయాతప్తావిష్ణుశ్చ-కమనీయతాస్యోధిషణో బృహస్పతిర్యస్యా
స్సౌతథాక్తా॥౧॥గీష్వతిర్దివణాగురురిత్యమరః-అన్యత్రసుబుద్ధిః॥౧॥ బుద్ధిర్
నీషాధిషణేత్యమరః- కామారవిభ్రమాఃసంబలీలాః యావనవిలాసా
శ్చైతపాథకామః-పాథకభిన్నైతనురాగః-మోఘానురాగశ్చ-విజయోర్జ
నఃజయశ్చ-తాతానుమతాదక్ష ద్వేషభీష్మాభిమతభిన్నశ్చ-కమనీయకచాక
చంనామపురుషమభిలషంతీఅన్యత్రసుకౌశా॥ ౧ ॥ చిహ్నురాశ్చికురాః కచా
తిభోజనిఘంటుః- కాంచీపదంమేఖలాస్థానంపుణ్యతేత్రవిశేషశ్చ- కృత
లంబోదరానాదరేణలంబముదరమనాదీయమాణేన కృశమేవోదరంస్య

ష్టవతేత్యర్థః-వినాయకపూజామకృతవతాచరణగతీధరస్య గిరేర్లిలాఘిషా
కుట్టనెచ్చావప్రతీడేతియావత్ ఆన్యత్రజగతీధరస్యపరమాత్మవోవిజిగిషా
చ॥ని॥లంఘనంతూపవాసేన్యాత్మమజ్ఞేష్టవసేపిచేతివిశ్వః - శుండాదం
డస్యానుకారోనుకరణంయస్యాస్తయేతివృద్ధికరణోఽపిప్రసాదః- నక్షత్ర

నాపిస్తృతమవలగ్నంబిభ్రాణాహృదయేశయస్యాజ్ఞజమ
తజ్జజస్యజగతీధరలిలంఘిషయాపురఃప్రసారితముఖస్యకం
భానుకారిణాకుచయుగ శేనశుండాదండానుకారయారో
మరేఖయాచకోభమానావదనేందుసేవనాయసముపసత
యానక్షత్రమాలయేవనక్షత్రమాలావలయితగళప్రదేశా
తిరస్కృతచంద్రతాయామపివస్తుతస్సుధాంశుసోదరమిద
మితిదుష్ప్రీర్తినివర్తనాయేవ స్వీకృతజన్మాంతరేణవదనా
రవిన్దేనలోభానీయాప్రథమంమధుమాత్రవైరిణా తతస్సర్వ
ధానముష్ణితమధురేణహరిణాపిస్పృహణీయమాధురీధు
రీణమధరంబిభ్రాణాబిందాధరమాధురీసమభ్యసనాయస
ముపస్థానీయేనసుధాబిస్తుసేవనాసామాక్తికనాలంకృతా
అపరిపూర్ణేనవదనసౌందర్యసాగరసేతుసేవనాసీకయా
విరాజమానామధుపసోదరతయాశ్రుతివిలంఘననివిశేషం
కేననయనయుగశేనాలంకృతాకిన్నరేళప్రతారజేసము
కుందాభిధకల్యణనిధిలోకనానకూలంసిద్ధాంజనమివ
మృగమదతిలకమళికచేతేబిభ్రాణాసుఖూతసీమన్తకర్తృశ్రు
తియువతీగర్భకహరావిర్భూతంవాలజాలంశిరసాశ్లాఘ
యమానావిద్యుదివప్రావృషేణ్యంసీలమమృతముచమనవ
ర్తమానాతారకవవిష్ణుపలలోలాచన్ద్రికేవకవలయామో
దినీవాసరలక్ష్మీరివరాజమండలమభినీకరణోత్పకాదీశశిఖే

మాలయేతి॥ని॥సైవనక్షత్రమాలాస్యాత్స్వప్రవింశతిమాక్తికశ్యమరః- సు
ధాంశుసోదరమితి-చంద్రలక్ష్మ్యైరెకొదరత్వంప్రసిద్ధం చంద్రసదృశమి
వ్యజ్యతే - చంద్రాతిశాయిశ్శృంగదసామ్యంసీహాపమేహేతోదృష్క్రి
తేరితిభావః- స్వీకృతజన్మాంతరేణేతి-లక్ష్మీత్యావస్థాపూర్వజన్మ-దుష్ప్రీ
త్యావస్థాడత్తరజన్మేతిధ్యాయం-మధుమాత్రవైరిణానతు మధురవస్తమా

౧౫౬

చంపూభాగవతే—సవ్యాఖ్యానం,

త్రైవైరిణ్యేత్యథః- మధునామరత్నోవైరిణాచ- సముజ్జితమధురేణమధు
రాంత్యక్వాద్వారకాంగతవతేత్యథః-మధురవస్తుమూత్రవైరిణాచ- య
థాంతరివరక్తస్యాపిలోకోత్తరలావణ్యశాలిన్యాంకచాచిదనురాగః-ఏవం
మధురవస్తుమూత్రప్రద్యోషిణోష్ఠేతదధరః-స్పృహణీయ ఇత్యహూమా
ధుర్యుతిభిభావః-సముపస్థానీయేన ఉపస్థితేన ఆగతేనేతియావత్- భవ్యగ
యేత్యాదినాకతారినిపాతః-మధుపొమద్యపాయాభృంగశ్చ కిన్నరేశౌధ
నదఃకుత్సితన రేశశ్శిశుపాలాదిశ్చ-కల్యాణగణిశ్శుభాక్రయఃసువర్ణః-గణిశ్చ॥
నిఃకల్యాణంమంగళశ్చైస్వర్ణః-ఇతిభాస్కరః-అనుభూతసీమంతకశ్చేతి- సీమ

వానంతస్సేసానీక్షేపయోగ్యాకల్పలతేనజగదాదరిణీయ
పల్లవానువక్తాకామదుఃఖేవగోపిందాధీనసీవనా చింతామ
ణిరివాభీష్టస్పర్శనబద్ధాదరాఅమృతధారైవాపశ్యంభావి
విష్టురథాపహారాసిద్ధరసలహరీవజాతరూప-రూపాన్న
త్యలాలనధన్యజ్ఞైకలభ్యాః-వ్యావధివ సకలాంగజరుజా
పహారిస్తృశాకుముదినీవవిధుస్పృహణీయపుష్పీద్రమార
త్నమయమేఖలేవకల్యాణసంబద్ధామణిమంజరీవాలగబిత
గుణగణారత్నమాలేవాంతరావేశితనాయక రత్నాశాం
తిరివహారియోగానుకూలాకణేవపరసుఖావహాత్మమేవ
పురుషోత్తమనిర్వాణహేతుభూతాశ్రద్ధేవపురుషోత్తమక్య
తనకలెష్టసాఫల్యసంపాదికాముక్తిరివవిబుధక్లాఘునీయా
తీర్థయాత్రేవశిశుపాలదురవాపాసురభిరివ గదాధరశీ
రుభావోచితాభాగీరథీవజగతీపతితపోలభ్యాయ మునేవ

స్తోనామకేశమాగ్ధః-సమ్యగ్విభజ్యసంసారత్యుబద్ధమిత్యథః-ఆన్యత్రసీమం
తోన్నయనాఖ్యంసంసార-దేశసంసారతమిత్యర్థః-అనేనగర్భస్యపాపా
మికత్వంవ్యజ్యతే-శ్రుతియువతీతి-అవయవినఃశ్రుతిప్రతిపాద్యత్వాదవయ
వస్యాపీతత్ప్రతిపాద్య-ముపచారాత్-యథాశ్రుతీనాంమూర్ధానోద
ధతితవయాశేఖరతయేతి-వాలజాలంచికుర-ప్రకరంచాలజాలంచ-శిరసా
శ్లాఘుమానాభిభాగ్రా-ఆన్యత్రఏవకస్తాత్ప్రథమగర్భాదేవ-బహువశ్చిరవ
స్సంజాతాఇత్యాచ్యుత్యణశిరశ్చాలయతీర్థిథః-అమృతముచంమేఘంమో
క్ష-పదంచక్రస్థస్యాపిప్రాప్తమేజ్యత్వం-శ్రావణాష్టమ్యా-ముత్పన్నత్వా

దితివేదవ్యం రాజమండలం శిశుపాలాది. అనంత శ్రీహంకృష్ణానురాగః॥
 ని॥ అనంత శ్రీహంకృష్ణానురాగదనంతం నురవత్సః నీతిశ్చివ్రకాశః - జగదా
 దరణీయపల్లవః అనింద్యవీటః ॥ జగదాదరణీయజారభావమితకరామృతే-
 అభీష్టస్సర్వసమిష్టాదానం॥ ని॥ విశ్రాంతం విరణం స్పర్శనం ప్రతిపాదన
 మిత్యమరః విష్ణురథోగరుడః॥ ని॥ నాగాంతకౌవిష్ణురథస్స పర్ణః పన్నగాశ
 సత్త్యమరః అన్యత్రకృష్ణరథః - జాతా ఉత్పన్నా రూపాన్మత్యలాలసా
 సౌందర్యాతికయస్స హంకృష్ణాని॥ రూపం స్వభావే సౌందర్య ఆకారశ్లో
 కయోరపీతి విశ్వం॥ ని॥ తృప్తాతిరేక వాంఛాయామాత్మకృత్యలాలసాద్వయో
 రపీతి రభసః అన్యత్ర జాతరూపస్య సువర్ణ సౌందర్యం వృద్ధిః తత్రలాలసత్త

కృష్ణగుణప్రణయినీ సరస్వతీ వ విశ్వంభరాంతగత జీవనా
 కపేరతనయేవ చోశ దేశగత మధురతరపయోధరానర
 యూరివహం సావాసమానసస్రస్థత సర్వతో ముఖసంభ్ర
 మాః రిజెవవైకుంఠసమీపగామిసీతుంగభంకరేవ మధురత
 రసస్వతో ముఖాటోపాకుసుమమంజరీవాళికదంబ కరంబి
 తాకితీరివసుఖస్వరూపాసుకృతపరంపరేవ హరిపీఠజ
 నికాభగవతిభీష్టతనయాస్వయమేవ సర్వ మంగళోపాసి
 తాపి సర్వమంగళాముపాసీతుమంతఃపురతఃపురతోనిగ
 త్యభవానీభవనమభజత॥౧॥ కృతాభ్యుచనాచనిగత్య
 భవానీభవనతస్సహసభీజసేన దేవమామేవమనుజదుర
 వాపాఅఘటిత ఘటనాపటీయసీవసకలమపి రాజమండ

చ్చావాక్షహరే ర్యోగోధ్యాన సంపర్కశ్చ పరసుఖావహం పరమాత్మప్రి
 యా అన్యత్ర పరదుఃఖప్రహంజే చ్చాసీకరుణేతభావః సకలేష్వయస్సవమ
 నారథాసకలయాగాశ్చ॥ ని॥ ఇష్టే ర్యాగచ్ఛయోరిత్యమరః శీఘ్ర పాల
 యంతీతి శిశుపాలాః - గదాధర భీరుభావః కృష్ణ దారత్వంగదాపాణే భీత
 త్వంచ జగతీపతిభూవంజగత్పతిశ్చ॥ ని॥ జగతిభువనేత్స్యయామిత్యమరః -
 చోశ దేశః కూర్పాసదేశః॥ ని॥ చోశః కూర్పాసకౌస్త్రియామిత్యమరః -
 తద్గతా కూర్పాససంచ్చన్నా విశ్వధృతృపృథురతరాయధరాయస్యాస్మా
 తథోక్తా అన్యత్ర చోశాభ్యుదేశగతం మధురతరంపయః - ఉదకంధరతీత
 తోక్తాహం సేతి మానససంస్కృతానరయూరితి ప్రసిద్ధం సర్వతో ముఖా

౧౫౮

చంపూభాగవతే—సవ్యాఖ్యానైః

ఊహ- ఉదక సంభ్రమః అన్యత్ర సాసావాసః పరమాత్మాశ్రయ భూతం
 యన్మానసం మనః- తతః ప్రసృతాః సర్వతో ముఖాః- సర్వసథీనాః ఆటోపా
 స్సంభ్రమాయస్యాస్సాతథోక్తా ఆశీకదంబకం సఖీబృందం పూర్వపక్షో
 దూష్యపక్షః త్రైవాస్తవ్యమనభిమత ఇతియావత్- అన్యత్ర శుక్లపక్షే వర్తక
 మానంతనాలోకపాత్రతాపాదనందశకనాసహాత్వసంపాదనం నిస్తేజ
 స్క-తాకరణంచక్రస్థపక్షాశ్రితం భాగవత్సాహాయ్య తారిణం బహుళపక్ష
 గతంచ॥౯॥ రాజమండలమితి॥ ఆసన్నం రాజమండలం శిశుపాలాది స్వ

లంపూర్వపక్షవాస్తవ్యమనాలోకపాత్రతాపాదనన స్వ
 ప్నీ కుర్వాణాకృష్టపక్షాశ్రితం రాజమండల మభివర్ధక
 యుతీసమదాక్షం మందం మందం ముకుందస్యందనాభి
 ముఖమయాసీత్ ॥ ౯౯ ॥ ప॥ రాజమండలమాసన్నం శ్చ
 క్త్వా చక్రైకభాసురమే సవితృప్రేమపాత్రంసా పద్మాప
 స్యందనం మయా॥౧౦౦॥ ప్రేమసీహరణాదన్య దనిచ్చక
 హరణం హరిః॥ చచాలచపలం హృష్టిపశ్యతాం సర్వధూ
 భుజామ్ ॥ ౧౦౧ ॥ ౧౦॥ అథ జరాసంధాదయ స్సాభిమానం
 యాదాయ బద్ధాదరామధునుదనమనుధావ్య విధాయ చ
 వివిధమాయోధనముపజాత పరాజయాభగ్నరథా శ్శిథి
 లమనారథాశ్చ ధూత్వా ప్రత్యావృత్తృత్రిదవపరిభ్రష్టమి
 వనహుషంపురుహూతపాతితమివ త్రిశంకుం త్రామాదగ
 శితవిద్యురువవిపశ్చితం పశ్యతోహర ప్రముషిత రత్నమివ
 సాధకవాహమతిదూనమానమానసం శిశుపాల మాశ్వా
 స్యతేన సహస్వస్వభవనమభజక ॥ ౧౦౨ ॥ తతః॥ హరి

పగణం శ్చక్త్వా సవితృః పితృః భీష్మస్య ప్రేమపాత్రంసా రుక్మిణీ చక్రేణ సుదర్శ
 నన ఎకభాసురమత్యుజ్జ్వలం పద్మాప్తస్య కృష్ణస్య స్యందనం యావ్యంగ్యా
 థోతు చక్రైకభాసురమేకచక్రేణ భాసురమిశ్యర్థః శివభాగవతవత్సమా
 సః॥ సప్తయంజంతిరథమేకచక్రమితి శ్చుతేః శిష్టం స్పష్టం॥ ౧౦౦ ॥ ప్రేమసీ
 తి॥ హరణం యావకం పశ్యతాం సర్వధూభుజామితి పశ్యత స్సర్వానపిధూ
 పాలాననాదృశ్యైత్యర్థః- వష్టి చానాదరభితివష్టి॥ ౧౦౧ ॥ అథేతి॥ సార్థవా
 చూచవణిజం॥ ౧౦౨ ॥ హరిమితి॥ అయోధనసహ త్వైత్యుతలహత్వైతిచ్చేదః-

మహాభూతామహాభయంస్వపక్షపభావంభయమిచ్ఛయః - హరిఃపరంకృ
ష్టవివచంద్రహాసంఖడ్గంనాదితనస్తీకృతవాః॥ ౧౦॥ ఖడ్గేతునిస్త్రైంశచంద్ర
హాసానీరిష్టయత్తిత్యమరిః - కింతుతాదృకృష్టచంద్రతాహిభయమిత్యర్థః
అన్యత్రాహిభయరాహుభయఅమృత్యయతోపి చంద్రహాసమాదిత
స్వస్యనాహిభయంచంద్రస్యతుతదస్త్రీజహానేత్యర్థః - అస్మైర్జక్షేఅ
శ్రుభిశ్చ॥ ౧౧॥ అశ్శుహాణితయోరస్యమితిభాస్కరః - సత్త్వజైస్సాస్త్వైః॥
౧౦౯॥ పేయసీతి ॥ దీనవచనానిమమభ్యాశరంతాయస్వతవదాస్తీభవి

రి:పరమముష్యయశోపితాద్యక్ సీక్తానినారిపు వపుంషి
పరంతదానైస్సగ్గాంగనాశమలతాఅపీసత్వజైక్తైః॥

గంధ॥ గ॥ అథనిహితవాహినీనాహనముశ్చజాత పరాజ
య్యుక్తిణాహంతుకామేనతియోధ యూధ॥ గంధ॥ ప॥

ప్రేమసీదీనవచనసుభారసమధాధరిః।రుక్మిణస్తదభూచ్చి
త్రంమరణాభావసాధనమ్॥ ౧౧౦ ॥ ౫॥ తదనుకేళన

దేవేన ముండితముడమేన ముసజాతవైరూప్యం ప్ర
హృదబంధుః॥౧౧॥ స్థానహితత్వం॥ అంతబాజిద

సువేదనైపుణ్యైతన్యయద్భుతే | సమావతాన మస్యాం
గంచికురత్ || శుముండనమః || ౧౧౭ || . ౫ || అగ్రపరమకా

రుణికేన రామేణ మోచితే ప్రతి నివృత్తమానా రుక్మిణి
పాణిమాత్రశేషేహరిరపి ద్దాగ్రకాముపకరణ వినియోగ

క్రిష్ణపర్వః షష్ఠ్యం ముగిసిన పాదము
క్రిష్ణోపర్యజ్ఞేషీత్ ||౧౦౩|| స॥ తదాశయగ్రహణార్థ్వధా
రచితామరక్షారిణా । నింబన కేశిక శూల చరణశంఖ

ద్వీజన్మనామకః పూర్వః పరః పాత్యాదీనితాన్యేవనుధారసంశమధాత్విపితస్త్ర- అప్రహరే

క్రీ.శా.మరదాభావతి కార్యహేతోవ్యభిన్నదేశత్వమన
విరుద్ధభిన్నదేశత్వంకావ్యహేతోరసంగతిరితిలక్షణాత్

ముండేతముండుమండేతనిరసం|| ముండోదైత్యంతర-
త్రమతుముండమితిభాస-రం|| ౧౧౧||అంతభాజీతి|| ధ

అమృతం కాశలంతస్త్రిన్నంతభాజి పరిపూర్ణైశశివైశ్చ
నమితి. పేదసమాప్తైశ్చ సమావృతైశ్చ స్యావశ్యకత్వాదితి

తదాశయగ్రహణతి || తస్మాయశ్రీశ్యామలగ్రహణాన

సంఅసహంతాత్ శయ గహః పాణిపీడనంచ॥ ౧౧॥ పాణికిరశ్చయోహస్త
 ఇతివామనమాలాయాం అతివీహనా ద్వేధే॥ ౧౧౬॥ పి న కేతురితి॥ దండ
 మలంభయత్ ఆదండయదిత్యభః - ధ్వజదండం ప్రాపయామా సేతిచ॥
 ౧౧౭॥ కమితి॥ పౌరోగవపదంపాచకాధికారి॥ ౧౧॥ పౌరోగవ స్తదధ్యక్ష
 ఇన్ద్రమః - అత్రచపురాస్మరదాహానంతరంతశ్చత్పిరతింబంధీకృత్యశం

వకసాక్షికః॥ ౧౧౮॥ ౧౧॥ అథకదాచనపురాపురారినయ
 నజ్వలావలీధఃకామశ్చరీరకామః కమలావతి మనుప్రావి
 శత్॥ ౧౧౯॥ తతశ్చ వైదభీక గర్భాదావిధూత మేనమ
 నతీతసూతకంప్రద్యున్నసామానం శుభరస్సవైరిణం
 త్వాయత్యాచమధ్యే సముద్రమక్షిపత్॥ ౧౧౬॥ ప॥ మీన
 కేతురసావస్తాదంచర మలంభయత్ । ఇతివైరీమీవన
 స్తంనిజగారమహాశిశుమ్॥ ౧౧౭॥ ౧౧॥ త మేనంమీనంశంబ
 రాయధీనరైరుపహరీకృతముపసీయ సూపకారశృంఖల
 యాశకలీకృత్యతదంతర్గతంపొతంపౌరోగవపదనివేశితా
 యైయాయా వత్యపర నామికాయై రత్యైవేదయత్ ॥
 ౧౧౮॥ సాపికిమిదమితిశంకితమానసాతదనునారద వచనా
 దమువ్యతశ్వంమత్వాపతిలాభపరితుష్టాపరిపురీష॥ ౧౧౯॥
 అథకియతాపికా లేనసంజాతయావనకిప్రద్యున్నస్వశర
 శరవ్యతామగమత్॥ ౧౨౦॥ ప॥ సాంగోపిహాచంతకథన్తు
 సోయమాత్మానమేవప్రజహరయద్వా అపిక్షణంయోష
 హిమధ్వపాయానతత్ర చిత్రంస్వహితాప్రతీతిః ॥ ౧౨౧॥
 ౧॥ తదానీంప్రియయామాయావత్యాప్రతిగ్రాహితమా
 యాభంజనవిద్యావిద్యామానః ప్రద్యున్నోసత్వరంశం

బరఃపాచకాధ్యక్షామకరోదితికథానుసంధేయా ॥ ౧౨౦ ॥ సాంగోష్ఠీ
 తి । సోయంస్మరఃసాంగోపిప్రద్యున్నరూపేణసశరీరౌపి ఆత్మనమేవ
 కథంప్రజహరి ఆనంగత్వదశాయామాత్మనిస్సేవైవతాడిమితేముష్టిచిరా
 కాశతాడనవన్నహానిః సాంగత్వదశాయాంతుహనిరేవేతిభావః - మధ్య
 పాయావసంతవిజిష్టేమధ్యపానరహితశ్చ॥ ౧౧॥ మధుర్నాక్షత్రియేచైత్య
 వసంతేదానవేద్రుమేఅస్త్రీయాంమధ్య భద్రేస్యాష్టిక బం సలిలగుగ్ధయా

రిత్యమరశేషే-హితాప్రతీతిహితజ్ఞానాభావః॥౧౨౨॥ ఆహవామేతి॥ త
మేనంశంబరంమాయానిమాణ్యతిరోధాదేత్యథః- ఆయాసయంతం
క్షైశయంతంతద్గుహంశంబరగృహంసముత్పత్త్యాలయ ముత్పత్తిగృహం
కృష్ణాంతఃపురమితియావత్॥౧౨౩॥ కాంతేతి॥ పరంపరపురుషంమత్వాఅ
నన్యజన్మానంక్షాత్వామన్తథోయమితిజ్ఞాత్వేత్యథః॥ని॥క॥సుమేషురనన్య
జిత్యత్యమరః-కామంనావజగామేతివిరోధః- అనన్యజన్మానంసుతమితిపరి
హరః-అతఏవాత్రానుమానాలంకారః॥౧౨౪॥ప్రద్యుమ్నమితి॥ పూర్వం
వినష్టమనంతరంలబ్ధమితిపూర్వకాలేత్యాదినానమానః- ప్రద్యుమ్నమా

బరమాహవామాయావ్యయత॥ ౧౨౨॥ ఆహవాయవతమేన
మావిధూయ ధూయసానిమాణ్య మాయా మాయా
సయంతమతకసాద్విధాయ విధేయయా మాయావత్వా
సహతద్గుహం విహాయ విహాయసి సముత్పత్త్యస్వముత్ప
త్త్యాలయమగమత్॥౧౨౩॥తత్రచ॥ప॥ కాంతాసమేతమ
వరోధవధూజనస్తంమత్వాపరంస్రియమవాహవిదర్శ
జాతు॥ జ్ఞాత్వాపయోధరవయస్సప్రణాదనన్యజన్మాన
మేనమపిసావజగామకామమ్॥ ౧౨౪॥ ప్రద్యుమ్నమాదా
యవినష్టలబ్ధంవిదర్శజామన్యతఘారిలాభమ్॥కాంతాతతి
స్తత్ప్రమదంవిలోక్యస్వలాభబుధ్యా ముముదపరాపి ॥
౧౨౫॥ అథకదాచనశమంతకంనామసకరుణాదినమణి వితీ
ర్ణంధవ్యమణిచిభ్రాణస్సత్రాజిదపరత్వ తరణిరధిద్వార
వతినజభవనమభజత॥౧౨౬॥అవలోక్యచతమేనం దుర్దర్శ

దాయలబ్ధ్యా విదభజా రుక్మిణీఘారిలాభ మమన్యత మహాన్ లాభో
యమితిజ్ఞాతవతీత్యథః - వినష్టపుత్రలాభోహిమహనితిలాభః- పరారు
క్మిణీవ్యతిరిక్తాపికాంతాతతి - తత్ప్రమదంరుక్మిణీసంతోషమవలోక్యస్వ
లాభబుధ్యాముముదేనాయంరుక్మిణ్యావీవలాభః కింత్యస్తాకమప్యయమే
వలాభిత్యవమన్యతేత్యథః- అనెనచరుక్మిణ్యానిరపధికసౌజన్యంవ్యజ్య
తే-వ్యంగ్యాథకస్తు-వినష్టలబ్ధంప్రద్యుమ్నంప్రకృష్టస్వరూపం॥ ని॥ హిర
ణ్యంద్రవిణంద్యుమ్నమిత్యమరః - ఆదాయలబ్ధ్యాఘారిలాభం స్వరూప
తమమన్యత॥ని॥ఘారిలాభ్యనువర్తయోరితివిశ్వప్రకాశఃస్వలాభబుధ్యా

భనలాభబుధ్యా అత్రసమాసో క్తిరలంకారః॥౧౨౨॥ ప్రసేనతి॥ సంపర

మణికిరణమస్మణితశరీరమవలోకనాయతవకర్తృసాక్షిసా
క్షోదుషనతత్పతినివేదయతిసాగరికలోక మోఘదృష్టిరయ
మితిసమందస్తి తెనముకుం దేనసత్రాజిద్భవనమా సేదుషా
విహితాయాంమణిప్రాథమ్యానాయాం వ్యథాన్యామ్ ॥

౧౨౨॥ ప్రసేనానామసత్రాజిదనుజస్తప్తవపణం చిభా
ణోమృగయావ్యాపారణవిషినవత్త్వానాసంపరమాణః కే
నాపికేసరిణామణిలోలుపేనవ్యాపాదితః॥ ౧౨౩॥ గృత

స్త్రిస్త్రుపికేసరిణికందరాంతరగతేజాంబవతానిహతేమణా
చతనయాక్రీడనాయనియోజితేసోదరవిహ విహ్వలేన స
త్రాజితానియత మేనంచక్రపాణిర్మణిలో భననిహతవా ని
తినమారోపితాంపరిపాదగిరమసహమానోహరిరపి విపి

నముపగమ్యపరాసుంప్రసేనమవలోకయన్ విహాయబహి
రేవసహచారిణాంజాంబవత్యాధిష్ఠితం గహ్వర మగాహ
త॥ ౧౨౪॥ తత్రచమణిహరణార్థమభ్యంకాభ్యుదా

భాజినిభగవతిజాంబవానతిరోషణస్సహసాసన్నిధాయచ
ముష్టాముష్టిసావప్తంభఃపిష్టాభిలావయవతయాపివీచినబ
లిక్షితతలనిపత్యసంజాతప్రత్యభిజ్ఞఃస్తుత్వాచిరమరవింద
లాచనంమణినాసహరమణీమణింజాంబవతీంనామనిజితన

యాంప్రాయచ్ఛత్ ॥ ౧౨౫॥ హరిరపిలభ్యరమణీమణికంద
రోదరాన్నిత్యసానుచరఃపురమధిగమ్యసత్రాజితమా

హూయతదాహరణప్రకారమావేద్యమణిమముష్టైస్తా
యచ్ఛత్ ॥ ౧౨౬॥ సత్రాజిదపినముపతాళలజ్జాయదు

నందనానందనోపాయమనధిగచ్ఛత్ తేనైవమణినాసహ
సత్యభామాంనామస్వతనయాంహరయ్యతిరత్ ॥ ౧౨౭॥

పూరమణీమణినైవాలమితిమత్స్యైవమాధవః । ప్రత్యదా
ప్రియవాక్యేనసత్రాసత్రాజితేమణిమ్॥౧౨౮॥ ఆకూర

మాణితి-సమస్తృతీయాయుక్తాదిత్యాత్మనేపదం॥౧౨౯॥ రమణీయమితి
ప్రియవాక్యేనసత్రాసహానిసాతలసత్రాసమంసహిత్యమరః॥ ౧౩౦॥

౧౬౪

చంపూభాగవతే—సవ్యాఖ్యాన,

కూర్చెతి ॥ అహస్నిహిమాంశేలః జీయాపం॥ ౧౩౭॥ జగామే॥ నిర్వర్తయి
తుండ్రఘ్నం-పార్థభేదేఆదరీసాదకానభవతీత్యపార్థభేదాదరీ-తంసరభా
గోగుణోత్కృష్టాః-సమ్ముఖాపరభాగవవాపేణిమాఘా దశమసగ్గే
వృప్రయోగః-వ్యంగ్యర్థస్తు అజ్ఞానంశ్వేతంనిజాయ తుం వర్ణరహితం
కతుంజగామ-పరభాగభాగధూదితి॥ ౩॥ అన్యథాఽంతితంకార్యందైవ

కృతవమభ్యాంశతథన్వాప్రవతీశఃసత్రాజితమహాన
జ్యేకురూనభహరాగతే॥ ౧౩౪॥ పితృనాశాతకయాస
త్యధామయాగతయాకురూత్ ॥ సీతోహరిః పురంఘాత
మియేషశతధన్వనః॥ ౧౩౫॥ విన్యస్యమణిమక్కురే పలా
యితమముంభయాత్ ॥ యోజనానిశతంశారిరవధీదను
ధాప్యచ॥ ౧౩౬॥ తస్మిన్మణిషదృష్ట్యాతఃస్త్రతోతక్కు
రమయాచతే ॥ లబ్ధావచమణిమక్కురాదస్త్రైపత్యహ
యత్ముదా॥ ౧౩౭॥ ౫ ॥ జగామనిర్వణాయతుంత
తోజ్ఞానంహరిహారి పస్థమతీవలాలసః ॥ విలొక్యపా
థః పరభాగభాగధూదపాథఃభేదాదరీణం జనాదక
నం॥ ౧౩౮॥ పరస్పరంపరివ్యజ్యతతఃకృష్ణాజ్ఞానావయా ॥
రక్తావతీతరాం నదంచిత్రంయస్తీ త్రతాతయోః॥ ౧౩౯॥ ౫॥
అథకదాచి దేతాదూరీకృతదురీతావపిపాపర్థి కాంక్షితౌ
విగత మోహావపిగహనమవగాహ్యవృషైక గవేషణాను
రక్తావపినానామృగాన్వేషితౌఘాత్వాతతఃపరితృప్తావ
పిశృష్టాపరీతాయమునాముపగమ్య విపీత పరజీననావపి
స్వాదూదకంనిపీయ తేనైవపథాసంచరమాణౌ కామసిక
మలలోచనామలోకయతామ్॥ ౧౪౦॥ ధనంజయః కశపని
దేశేనతామేతాంవ్యాజహర॥ ౧౪౧॥ కల్పాణికాత్వమేకా

మన్యత్రవింతయేదితిన్యాయాదితిభావః - అత్రఎవఅపాథౌనిర్వర్తకఃభేదః
తత్రాదరీ-తం॥ ౧౩౮॥ పరస్పరమితి ॥ ఎకోనీలఃఅన్యఃశ్వేతఃఉభయోస్సం
బంధేరక్తతాసంపన్నైత్యాకృత్యంమిత్ర తారవిష్వంరక్తత్వంసూర్యయో
ర్నచిత్రమితివ్యంగ్యాథః॥ ౧౩౯॥ అథేతి॥ పాపర్థిగ్రయాని॥ పాపర్థిశ్చ
పరాధిశ్చేతనిఘంటుసారే-పాపసమృద్ధిశ్చగహనంవనంఘః॥ ౪౦చ॥ ని ॥ ౫

హనంవనదుఃఖయోరితిభాసురః - కనదేవతాఉదకాభిమానినీదేవతా
కాననదేవతాచ॥౧౪౨॥ సేత॥ త్రైత్రస్యశరీరస్యసిద్ధస్థానస్యచ॥సే॥ త్రైత్రం
కళత్రైకేదారేసిద్ధస్థానశరీరయోరితిప్రతాపః వనోహరతరుణైతి - జా
తావేకవచనం-మనోహరైర్నానావృత్తైః- అతిసుందరశ్శృంగారః- అ
స్యతమనోహరైస్తరుణైర్భువభిరతిలోభనీయస్యాతి స్పృహణీయస్య॥
౧౪౩॥ కాళిందీమితి॥ మురారయేతిష్టమానామితి॥ మురారిసమాగమప్ర

కినీవనదేవతేవకాననచరసికింకామనాచెతి॥౧౪౪॥ సాపి
సవ్యాజంప్రత్యనాదీత్॥యు కముక్తంభవతావనదేవతేవే
తిసవిభృతనయావనదేవతైవాహమస్యత్రైత్రస్యవోహర
తరుణాతిలోభనీయస్యానన్వలప్తేర్ద్రవస్యమాధవస్యన
మాగమప్రతీక్షమాణాకాననమంతరాచరామితి॥ సా
కాళిందీసవితుఃపుత్రీంతిష్ఠమానాంమురారయే॥ నిర్ధా
ర్యవచనాత్తస్యాఃఫల్లవోహరయేభ్యధాత్॥౧౪౫॥ రథ
మారోఽపృథామేతామనజ్ఞాప్సవృధానుతాక॥ ద్వార
కాంమరజిత్ప్రాయోద్విధినాచవ్యవాహతామ్॥౧౪౬॥
విందానువిందభగినీంమిత్రవిందాంతితోహరిః॥ హరకపి
తృకులాద్విర్యాదుపయేమేవిధానతః॥౧౪౭॥౫॥ అథనగ్న
జితఃకొనతేవ్వరస్యమసీతరంసత్యాభిధానాం వృషభన
ప్రకవిజయలభ్యాంపరిణేతుకామోవనమాలీకోసలపతిపు
రమభజతవృషభానజైపీత్పర్యవైషీచ్ఛ॥౪౭॥౫॥ భద్రా
తాగోపతికృరివృషభశ్రేణుమానిః॥ వత్సవిషిన్వితాస్స
ద్యేసప్తజైషీద్వైషానిః॥౧౪౮॥ శ్రుతికీర్తిసుతాంతతా
నుభద్రాంపరిజగ్రాహసలక్షణాంచమాదీమ్॥విధూన్ప్రీత
లక్షణోపిసోయంవికళంకాభవతిస్తవ్వి॥యా॥౧౪౯॥అ

తీక్షణమాణామిత్యర్థః॥ శ్లాఘహల్పజ్ఞేస్తాపాలజ్ఞీశ్చస్యమానభిచతుర్థిః॥
౧౪౭॥భద్రాతైతి॥కల్యాణస్వభావీవృషభస్తరూపశ్చ॥సే॥ ఉత్సాహద్య
బలివదకర్తృమరః మత్వాపీతి-వృషభస్యవృషభఃజయో యుక్తఇతిజ్ఞా
త్వాపీత్యర్థః-పునర్విస్తయిపాతమాహ-సప్తకీర్తనవృషభస్యవృషభః
ప్రకవిజయోద్భుతఇతిభావః॥౧౪౮॥ శ్రుతేతి॥ ఈప్నితలక్షణికామితీశం

౧౬౬

చంపూభాగవతే—సవ్యాఖ్యాన,

కః||ని||చిన్నంలక్ష చలక్షణమిత్యమరః || ౧౪౯ || అథేతి || ధూవి సుతంన
 కరం||౧౫౦||కస్యేతి || అసౌకన్యా రాశికన్యాగణిభావభోగాహతాం
 నరకాసురభోగ్యత్వంనాగాత్ విధుఃకృష్ణస్వగృహబుధ్యా స్వదారధియా
 విస్తయాయేతి- సరఘాకృతక్షోద్రపటలన్యాయేనపరభోగ్యత్వమాశ్చర్య
 మిత్యథః-వ్యంగ్యార్థస్తు-కన్యారాశిరేషాదిగణనయాషష్ఠోరాశిభావః
 అంగారక స్తస్యభోగ్యత్వంనాగాదిత్యేక మాశ్చర్యంద్వాదత రాశీనామ
 విభోగ్యత్వావిశేషాదిభావః- విధుశ్చంద్రో స్వగృహబుధ్యా బుభుజేచం
 ద్రస్యకర్కటవీచస్వగృహమితీశాస్త్రాదిదమద్భుతమితీభావః|| ౧౫౧|| కు

ధూమిసుతంసాత్వామురారిరమునాజితమ్ | ఆహర
 ద్రాజకన్యానాంపట్నహసాధికాయుతమ్||౧౫౦||కన్యా
 రాశిరసానైవభామభోగాహతామగాత్ | విధుస్స్వగృ
 హబుధ్యాబుభుజేవిస్తయాయతత్ ||౧౫౧|| కుసుతస్య
 హిజీవనాదనర్థంకలయన్మైవమముంజఘానశారిః | రమణీ
 ర్బుభుజేపితః | వ్యచిత్రంనరకస్యైవతథాపినోకథాపి||౧౬౬||
 ౫ || తదైవప్రియసీప్రేరణయానందనవనవాసినంపారి
 జాతమున్మూల్యపక్వాంత సమరానమరానభి ధూయవి
 శ్వంభరస్సత్యభామాభవనప్రమదవనమనయత్ || ౧౬౫ ||
 ప|| పారిజాతంప్రియాప్రీత్యైనందనాదుద్ధరన్నపి | సం
 దనంప్రాపయామాసప్రియాయాఃప్రియమాచరత్ || త
 దానీమేవ || ౧౫౪ || దివ్యాశ్శిలీముఖగణాహృతపారి

సుతస్యేతి||కుసుతస్యనరకస్యజీవనాదనర్థః- తస్యైవత్వాత్వేతిభావః-
 ఎవంకలయన్ జానత్ తస్యరమణీస్సంపాదితారమణీరిత్యథః- సంబంధ
 సామాన్యంషష్ఠ్యథః- నరకస్యాసురస్యకథాపిననరకస్తుగతఎవకథామా
 త్రమపినావశిష్టమితిభావః-వ్యంగ్యార్థస్తు-కుసుతస్యదృష్టసుతస్య జీవనా
 దనర్థః- ఎవంకలయన్ అముంజఘానతస్యరమణీస్సంపా ఇత్యథః-
 నరకస్యదుగ్ధతేఃకుసుతస్యపరిత్యాగఎవయక్తానఘాతఃహతేపిప్రత్రేన్న
 పాభోగోనయుక్తః-ఎవమపిదుగ్ధతీ సంభావనాపినాస్తీతి విచిత్రమిత్య
 థః || ౧౫౩ || పారిజాతమితి || నందనమంద్రవనంహవశ్య భావ
 ల్యుత్||౧౫౪||దివ్యాశ్శిలీ దివిభవాః శిలీముఖగణాబాణగణాః హృతపా

రిజాతంసాపరాధమితిభావః . యదుపతిమన్వేత్యతనుస్త్వత్ప్రదతమాత్త
గంధాఅభూతాః॥ ౧౧॥ ఆత్తగంధోభిభూతస్సాన్వేత్యమరఃకృష్ణబాణైరి
తిభావః పునస్సుమనసోదేవాప్రాప్తాయుక్తచైతదిత్యాహ-యద్య
తి- సుమనస్సుదేవేమమధుహరంమధునూదనమంతరేణఉద్దిశ్య తేజః ప్ర
తాపకథంభవేత్-సర్వేష్వరంప్రతిదేవానాంప్రతాపకథం ప్రభవేదిత్య
థఃఅథాంతరంతు-దివ్యాశ్శిలీమఖగణాభృంగసంఘాః॥౧౨॥ అభిబాణౌ
శిలీముఖావిశ్యమరః ఆతః గంధాఃస్వేకృతపరిమళాన్సంతఃహృతపారిజా
తంయదుపతిమన్వేత్యకృష్ణహృతంపాజారితమనుధావ్యేత్యథః- గంధ
స్యానుమాపకత్వాదితిభావః-పునస్సుమనసోవప్రాణిపాప్రా-యద్యతి

జాతమన్వేత్యతంయదుపతిందుగ్రతమాత్తగంధాః । పా
ప్రాఃపునస్సుమనసస్సుమనస్సుయద్యతేజోభవేన్మధుహ
రంకథమంతరేణ॥౧౩॥ జగదాదృతపల్లవాక్షిహవో
హరితస్సిద్ధతిపారిజాతతావాతదపితృజగత్పతిర్నియు
క్తఃప్రియయాతత్సుమనఃపరీక్షణాయ॥ ౧౪॥ *...*
యస్మిన్మంకరదారసౌరభజరీజృంభతకటాతచ్ఛటాపా
తాఃకల్పలరాదితానసుమనాగుంభప్రియంభావుకాః । త
స్యాపానవకాశిదాసవిదుషఃకావ్యేత్యతీయోత్తరశ్చపూ
నామనిధీమతాంకృతసముల్లాసోవిలాసాగమత్ ॥ ...

తథాహేత్యర్థః సుమనస్సుకనుమేమమధురహరంభృంగమంతరేణవివాతే
జశ్యోభాకథంభవేత్ భృంగసంబంధేనైవకుసుమానికోభంత ఇతిభావః-
అత్రోభయారవ్యథా యోఃప్రకృతత్వాత్ప్రకృతశ్లేషాలంకారః॥ ౧౫॥
జగదితి॥జగదాదృతఃపల్లవోవిటాకిసలయంచసుమనఃపరీక్షణాయ కనుమ
దశనాథకంహృదయస్యసమ్యక్సోధనాథకంచ॥ ...

ఇతి శ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావార పారిణశ్రీమహా
పాధ్యాయ పక్షధరయల్లయార్య భాగ్యతనయేన
అక్కయనూరిణా విరచితాయాం భాగవత
చంపూవ్యాఖ్యానాయాంరత్నావళీగమా
ఖ్యానాయంచతుర్థోపనిషత్.

శ్రీ ర. స్తు.

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మ జేనమః.

చం పూ భా గ వ తే- స వ్యాఖ్యా నే-
పచ్చమవిలాసప్రారంభః.

తాభిరితి || మధుజితోహరేః తాభి స్తరుణీభిస్సమంత్రాష్టభిమహిషీ
భిః పోడక సహస్రసంఖ్యాభిరపరాభిశ్చ సహేత్యథః - సురాణాంతాప
వగః తాపసంచయితి ధారితన్నివతః కఠిమరత మేవాపవగః ఫలం తేన
హరిమనూహరశ్చ విహరిః క్రీడాబధూవ-స్థానేతి - భగవద్వహరస్య సుర
తాపహరత్వం యుక్తమిత్యథః - త దేవాహ - వనమానినివపంచిత్రచరి
తేనతికాయవ్యాహరింబ నెననానాస్త్రీసంభోగాదిరూపవిచిత్ర చరిత్రే
సతీత్యథః - సుమనసాం దేవానివహః ఆమోదవాక్ హృష్టోబధూవ-

తాభిస్సమం మధుజితస్సురతాపవగః హరిబధూవతరుణీభి
రథోవిహరిః | స్థానే విచిత్రచరితే వనమానినీతథామోద
వాక్ సుమనసానివహాబధూవ || గ || అథ కదాచన
సకలమహాత్మవమహానీయేగగన ఇవచంద్రకాంతాలం
కృతేరజనికరహృదయ ఇవపుష్కరాగ్రాశితే సత్యలోక ఇ
వముక్తాఘసంకులేకమలాకర ఇవపద్మరాగళోభి తే కేసరా

భగవద్విహరింభూతానాం ప్రద్యుమ్నాదీనాం శంఖరాద్యసుర వినాశ
నేన దేవహిత సంపాదక త్వదితి భావః అత్ర వనమాలా అస్మిన్ సంతితి వన
మాలీతస్మిన్నామోదవాక్ సుగంధిః సుమనసాం ఖుష్పాణాం నివహాబ
ధూవేతి ధ్వరితి వ్యాఖ్యాతం ప్రాచీనటీకాకారేణ || స || సుమనాః పుష్పమా
లతోః స్త్రీయాం దేవేభ్య ధేతునా ఇతి భాసరః || గ || అథేతి చంద్రస్య కాం
తాః ప్రియానక్షత్రాః శీతీయావల్ అన్యత్ర గ్రత్యవిశేషాః పుష్కరాగళపుష్క
నక్షత్రవిషయానురాగః రత్నవిశేషశ్చ కేసరైః కింజల్కైః ఆమోదితే అ
న్యత్ర కేసరైర్వకులైః పున్నాగైః సాగ కేసరైర్వా || ని || కింజల్కః కేసరా

శ్రీయోగేశ్వరపుష్పాగవతు శేషపుమానయమితీభాస్కరః - సీతా
భక్తికర్పూరః॥ సునసారశ్చంద్రసంజ్ఞః సీతాభోమీషవాలుకవ్యమరః
భద్రరసవందనద్రవ్యవభరావశ్చ ॥ ౧ ॥ ఆస్వాదనధ్వనిసుధాంబరసా
ఖ్యధాతుష్విష్టోరనభిభాస్కరః సురతాయోదేవ ధూయన్యాధిగమః
ప్రాప్తిరతలాభశ్చ సోమవాలుకాకర్పూరః శీతలావాలుకావ॥ తుమార
శ్శీతలశ్శీతోసోమసప్తాన్యలింగకాభిత్యమరః - ఉపబద్ధం ఉపధానం ॥ ఉ
పధానంతూపబద్ధం శయ్యామంశయనించువదిత్యమరః - అన్యత్ర ఉపబ
ద్ధం బద్ధై నిభక్త్యధేవ్యయాభావః త్రిభాసు ॥ ౧ ॥ పింఛబద్ధై నపుంసకభ
ిత్యమరః - ఆదర్శ తేజాదర్పణపక్షిః తయా అనువృత్తైరన్యత్ర ఆదర్శమమా

మోదితేగపాకశాననభివజ్రరమణీయేవాసంఘికవనభివ
ప్రవాళసమృద్ధేశ్వరతా లగగనభివసీతాభ్రాసురేహం
నమండితేచనందనభివాసన్నపారిజాతేహరిచందనామో
దవాసీతేచగోష్ఠభివభద్రసాస్వదేగోపాలపాసయోగ్యే
చప్యగ్భివసుమనస్సంకీర్ణేకసురతాధిగమయోగ్యేవక్తలా
నభివసదాభివైకనిలయేనీలహాపిత స్పృహణీయరత్నా
స్వదేవశరత్తాలపులిసభివసోమవాలుకాలంకృతే శాన్తూ
లభివమృగమదామోదహరిణీమయూరమేచకభివోపబద్ధ
భాసురేచంద్రమండలభివాదర్శతేజానవృత్తేభాగవతభివ
శుకాలాపరమణీయేచాగ్ధదర్శనభివసాధుదూష్యేపాండ
వభివపాంచాలికారమణీయేకల్పపాదభివసమణీయచిత్ర
ఫలకసుమేతుశ్చంగభివకల్యాణిలయేసురతసమయభివక

వాసాన్యపర్యంతం రలయోరభేదాల్లాభైః దైవైరనువృత్తైః భోజ్యత్వాదిభి
భావః॥ ౧ ॥ ఆదితేయాదివిషదోలేఖాదితినందనాభివమరః - సాధూనిబ
హుమూల్యానిదూష్కాణీవస్త్రాణీయస్త్రిక - యద్వా - సాధుదూష్కం
తస్మాద్గృహంయస్త్రిక లీలాగృహేవిచిత్రపటాదినాభివపర్యాప్తంవస్త్ర
గృహంకుర్వంతీతిప్రసిద్ధం ॥ ౧ ॥ దూష్కంవస్త్రేచతద్గృహభివవిశ్వ - పాం
చాలికాద్రాపదీకాష్మాదీనివికాతావతిమాచ ॥ ౧ ॥ పాంచాలికాపురికా
యాం ద్రాపదీరతిభేదయోరితిభాస్కరః - చిత్రఫలకవిచిత్రఫలాభ్యేస్వాద్యే
కః - అన్యత్ర ఆలేఖ్యాన్యాయాధూతంఫలకం దివ్యభల్లూకాజాంబవాక్ దివి

భవాభిల్లాకాశ్చ ఇష్టగంధోహమామధూమః సుగంధశ్చ నిశితగంధస్సుగం
 ధిస్సాన్యదిత్యమరః భూరిమంచాః సావర్ణమంచాః అనెకమంచాశ్చ నిధూ
 దిప్రాజ్యసువర్ణయూరితివిష్వసకాశః కుముదః కపివిశేషః— తేనలమోదితం
 తోషితం కువలయైస్సురభితంచ పుండరీకోవ్యాఘ్నిః॥ పుండరీకోవ్యాఘ్ని

పాతకూజితరుచిరేవుష్పకభివవిష్టుపదసంచారయోగ్యబ
 లిభవన ఇవానంత భోగాస్స దేమరు కందరభవ దివ్యభ
 ణ్ణాకబాలాలంకృతేహరిశ్చందచరితభవసత్యానపాయని
 రామచరితభవలక్ష్మణానపేలేమహారాజకులభవభద్రాస
 నయోగ్యగంగాప్రవాహభవ కాళిందీమిశ్రితేన్యాయద
 గ్ధనభవజాతిమాలానపేతేచైత్రరథభవ మనుష్యధర్మా
 శ్రితలోకపాలవిహారయోగ్య ప్రాగ్వంశభిక్షేష్ట గంధసం
 పన్నెసత్కావ్యభివోత్తమశ్లోకగణేశస్వయం వరస్థలభ
 వజగతీపతిసమాశ్రితభూరిమంచాచితేసుగ్రీవసైన్యభవ
 కుముదామోదితే హిమగిరి కందరభవ పుండరీకమాలా
 శ్రితేఐందిరా మందిరభవాళిగీతాదృత కమలానుషక్తకృ
 చనదివ్యభవనై పర్యంక మధిశయానం సత్ప్రబంధమి
 వవిదర్భసుదృక్పణితిరీతి బద్ధాదరం సారసమివ లక్షణా
 లాపలాలుపంధమాత్మజమివ సత్యోల్లం
 ఘనభీరుంభార్గవమివరవితనయాసురాగిణ మృతరాజసు
 తాసురాగిణంచసిద్ధరసమివప్రద్యమ్నజనకమారామమి
 వభద్రాగమశంవధికతా మోదంబ్రహ్మలోకమివ ప్రస
 న్నమానసందుర్యోధనమివమిత్రవిందాసురక్తం సమంద
 స్త్రితంముకుందముపాసీనా మోదమానాభగవతీభీష్మతన
 యాతస్థా॥ ౨॥ ప॥ ౩॥ త్రాంత రేనవధిభీష్మసుతాసురాగమం

భాదెదిగ్గజేమప్రభేదయూరిత్యమరఃవిదర్భదేవేయసుధియస్సుదృశః తేషాం
 భణితిరీతిః వైదర్భినామికాశబ్ధరీతిః అన్యత్రవిదర్భసుదృక్ రుక్మిణీలక్షణామ
 హిషీ అన్యత్రసారసస్త్రీ ॥ ౧౧ ॥ సారసస్యతులక్షణేత్యమరః భద్రాగమశ్చం
 దనవృక్షాభద్రాయా ఆగమనంచ - మిత్రవిందేతివిందాసువిందయోదు
 ర్యోధనమిత్రత్వంభారత్వప్రసిద్ధం అన్యత్రమిత్రవిందానుహిషీ ॥ ౨॥ ఆత్రే

తి॥ తాంభీరుంకుక్తిః ణీండురురధికాజీవితాధీశాశాప్రాణేశానురాగః తద్వ
 శాంతదధీనాంతత్యాసక్తామిత్యర్థః - వ్యంగ్యాథః స్తు-హరిః సింహాభీరుం
 భయశీలాండుర్మహతీచసాజీవితాధీశస్యయమస్య ఆశాదిక్ దశీణాత
 ప్రవశాకరిణిచతాండుగ్రశబ్దై ర కంపయదితి॥ ౩॥ అయితి॥ అనన్తంజీవితే
 శపదంప్రాణేశత్వం యస్యతంతథోక్తం అనన్తయమశదంచ - భద్రోతః
 కీటః రవిశ్చ కిన్నరేశంకుబేరం కుత్సితస్యచకాంతానప్తానవాకి ర్రిర్యస్య
 తం అన్యత్ర శాంతనవాభీవృత్తిః తస్యకీర్తిరివకీ ర్రిర్యస్యతం సహజప్రేమపా

తనికారుధ్యపరిసోసకథాప్రధానః॥ తాంభీరుమత్రుతచరై
 రురుజీవితాధీశాశావశాంహరికంపయదుగ్రశబ్దైః॥ ౩
 తథాహి॥ ౧॥ అయిచాలేవిదర్శరాజనందనేకథమానన్త
 జీవితేశపదలఘ్యజనాగ్రగణ్యమతిమృదుహృదయతయా
 భీరుజనానుక క్తంభవ్యోతాతిశాయి తెజసంపదకిన్నరే
 శంశాంతనవకీర్తింతవ సహజప్రేమ పాత్రంగురుస్పృ
 హావిషయంమదుపసహణావసరేనితాంతమభీకయాత్వ
 యానిశ్చంకమవలోకితమతనివాసునదృశవనంకైకతలని
 యూపమసుకుమారప్రభావతయానుయామ్యనాక్రమణ
 యంమయినిశ్చితాసుహృద్భావమంతగతతథానుద్వేదవై
 పుణ్యంపరాసు పీడనద్రవీణం స్వస్యసిర పాయత్రాణా
 యాశ్రయాకృతభూభృదంతరం విశేషతామాగధభావా
 నువతికనలచాణానస్యాపిమాలిన్య సుపాదికామ న్యా
 మేవకీర్తిమూర్తయంతి మూశ్రయాశతేజసం నిజప్రతాప
 నపాకశాసనస్యకీర్తిం క్తిం క్తికుర్వాణంసిగ్ధిర్లవరపక్షరాజ

త్రంసోదరస్యకుక్తిః సామిత్రంనై సగికత్రసేమాన్వదః చ గురుస్పృహాభీ
 ష్మామరాగః అధికానురాగశ్చ - ఆభీకయాకాముకయా నిశ్చంకంనిస్త్ర
 పంఅవలోకితంఅన్యత్రాభీకయాభయరహితయా ॥ సి॥ అభీకయాకా
 మునినిర్భయేతిభాస్కరైః అన్యత్రనిశ్చంకంకీయానయమితిసోపేక్షం ॥ ౩॥
 శంకాత్రాసవితకయోతిభాస్కరైః ఆనునదృశవసనురూపం - ప్రాణ
 సహంవ॥ ౧॥ సదృశాతుసమోచితావతిభాస్కరైః ఆనంక్షైతి-నశరీరకా
 పితరతుకురూపానాస్తీతిభావః - ఆనుకుమారప్రభావః యాతీష్టప్రతాపత

౧౭౩

చంద్రాభాగవతే - సవ్యాఖ్యాన

యా అన్యత్ర సురాజపుత్ర ప్రభావరసిత యామయ బ్రహ్మస్య రాక్రమ
 ణేయం ప్రాప్తు మనహం అన్యత్ర త్వత్ప్రేమ విధానాత్ నిశ్చితానుభూ
 ద్భావనిశ్చిత ప్రాణహరత్వం పాదస్థిత లోచనభంజనా త్లింగాతిభావః
 అన్యత్ర మామపిష్టిషంకంకంతగ్గతం నన్యం యదన్యం చధనుర్వైద్యై
 శ్చంద్రయత్యంతం పరాసుపీడనంతశక్త బాధనమితియావత్ అన్యతపరైషాం
 శత్రూణాంకాంతసవకప్రాణాస్తత్ప్రేమచ - భూభృదుఃతరమన్య సృపసిగిరిమ
 ధ్యంచమాగధభావాజరాసంధ్యుదయం వైతాళికత్వంగ ఆజ్ఞానస్యా
 పిష్టేతస్యాపిమాన్యతంపాదికాం నైల్వాధాయనీం అన్యామేవకీం
 పీకార్తిమితియావత్ అన్యత్ర ఆజ్ఞానస్య పాథకస్యాపి అన్యామేవలాకవి
 లక్షణంపాకశాసనశిశుశత్రుజెగ్గిం దేచనిగీజ్ఞేత-అత్రతత్సహం తెతిస్తు
 తిఃనీచోపమయాంనించాభివ్యక్తిరిత్యేయంధాన్త్రీంజననీం ఉపమాతరం

మండలశయాదిశకమనుకుర్వాణంబలాజేవ ధాన్త్రీమాక్ర
 మ్మనుంజానంపురుషషకభంశిశుపాలమపహాయ దాషా
 కరకులసంభవమసత్క్రమత్యాశ్రయంకదావిదపిపరాక్ర
 మావిషయంబలి వికాశన సంకొచితాశ్చ ప్రభావంభు
 విపరోధకమపలాక్యసంప్రతివిశేషతఃక్షమామాత్ర
 యంత మక్షమెకాననకామ మభద్రానన యోగ్యమనతి
 మలభరూపం త్వయాపరాసక్తహృదయతయాపి నైవ

వానినిధాన్త్రీజనన్యామలకీవసుమత్యుపమాత్మప్రేమవిశ్వ - అనత్ప్రకృతి
 మిథ్యాభూతామాయా - దుష్టస్వభావశ్చ - పరాక్రమః పరకృతాక్రమ
 లింగాపరాక్రమావిషయపరాక్రమావిభోజః - త్తమామాశ్రితంభూ
 మావవరీణాం అన్యత్ర తాంతంనిని తీతితాంశోత్తమేత్యమరః - అనక్త
 స్యక్షమైవశరణమితిభావః - అక్షమెతశక్తేవిషయే శాసనకామశిక్షణ
 ద్యుక్తంపుదుస్స్వేదబాధ్యతభిన్యాయాదితి భావః - అన్యత్ర అక్షమేత
 నీతేశాననకామంశత్రుశిక్షణేదశేతామకుర్వాణమితిస్తుతిఃనియుతక్ష
 మంశక్తేహి త్వేప్రేమిత్వమరః - అభద్రాననయోగ్యంసింహసనానగ్ధంకన్య
 త్రాభావమచంద్రశంతన్యతననంరసనంశన్య యోగ్యంకన్యసినవారికిమ
 ణియాచక్ - అతిదుర్లభంభవతీత్యనకదుర్లభం లోకసాధారణమితి యా
 వత్ తాదృశంరూపంయన్యతంకన్యకుండరమిత్యుభయ-అన్యత్ర సనతయో

నమస్కారమకుర్వాణః తైర్దుర్లభరూపం పరాసక్తంశరమాత్మాన
 క్తమన్యాసక్తంచదైవమనుగతయాజైవాధీనయా ఆన్యత్ర గ్రామాద్యహి
 భావానీపూజాధాంకతయాఅజానం శ్వేతంవాహినీశం అభింక్షిగౌద
 మితీయావత్ అగణనీయరిపుభయతయాశత్రుభయరసిత శ్వేన హేతున
 త్యభాః - ఆసరమపివాహినీశంసచ్చిమభింశరణాయ గృహార్థాద్భార
 కాతకమితియావత్ యాచితవంతం - ఆన్యత్రవాహినీశం సేనాపతిం అ
 జానంపాథాంకగణనీయరిపుభయతయా ఆమిత శత్రుభయతయా
 అపరమపి వాహినీశం సేనాపతిం - శరణాయ రక్షణాయ॥ ౧॥ శర
 ణంగృహ రక్షిత్రోదితివిశ్వం - అజాతరూప సంపన్నం నిధానం ॥ ౧॥
 చామీకరంజాతరూపం మహారజత కాంచన ఇత్యమరః - ఆన్యత్రఅజా

మనుగతయాలబ్ధమత్యున్నతబలానువతః సేనకాలంనయం
 తంభుజంగభోగలోలాతానంసర్వదావాహినీశ మజాన
 మనువతఃమానమగణితరిపుభయతయాసాంస్రత మపర
 మపివాహినీశంశరణం యాచితవంతమజాతరూప సంప
 న్నంహరిస్తూజానివారణేనగోత్రోత్పాటనేన కువలయాపీ
 డనాశ సేనసధేను శకటస్వలాభేన పరసుదృగ్చోగృత
 యాచాతిరి క్తకీర్తిమసజ్జలేశమదూరదర్శినీమామకామయ
 థాః॥ ౪॥ప॥వృణురాజసుతేతూర్ణమధునావరమీప్సితమ్ ।

తమభూతంత్రావమితియావత్ - రూపంసౌందర్యం॥ ౧॥ ఉత్పన్నభూ
 తయోజాతమితిభాసకరః - హరిస్తూజాభండ్రస్తూజావిష్ణుస్తూజావగో
 త్రంకులంగోత్రఃపర్వతచ్ఛ॥ ౧ ॥ గోత్రంకులేనావృతస్యాద్గోత్రస్థధ
 రణీధరఇత్యజయ్యోకువలయస్వాక్షిడః శేఖరీతోడేధూషణాయితకశ్చి
 త్పురుషోన్మమఃతన్నాశ సేనసధేనుకశ్చేనుసంపాటిః పయస్వినీ వాహ్య
 ఇశ్యర్థః - ఈదృశాచ్ఛకటాల్ స్వలాభేనధనసంపాద సేన - ఆదౌశకటజీవ
 సంసోపిధేనువాహ్య శ్చేత్కిమువక్తవ్యఇతిభావః - ఆన్యత్రసధేనుకోధేను
 కాసురసహితశకటచ్ఛకటాసురః॥ ౧॥ స్వలాభేనాత్మలాభేన హంతుమా
 గతాధేనుకశకటాహత్యాస్వసంరక్షణే స్యోధాః - అతిరిక్తాభిధాత్యు
 ల్పాచకీర్త్యన్యతః॥ ౪ ॥ వృణోతి॥ ఈప్సిశంవరంపఠింపృణం॥ ౧॥వరో
 జానూతృపిద్గయోరిత్యమర శేషే - తేనపునర్వరాంతర ఫరిణయేనపరలో

౧౭౪

చంపూభాగవతే—సవ్యాఖ్యానః,

కాహ=తానభిద్యతేధమవ్యతిక్రమోనాస్తీత్యర్థః-వరదోషదర్శనపున
 ర్వివాహోభ్యనుజ్ఞానాదితిభావః-శభాచన్త్రుతిచంద్రికాయాంకాత్యాయ
 సః॥*॥సతుయద్యన్యజాతీయఃపతితిఃక్లిబవవవా-ఓకర్తృస్థస్సగోత్రోవాదా
 సోదీర్ఘమయోపివా-ఊహాపిదేయాసాన్యస్త్రైసప్రావరణభూషణేతి-
 భ్యోగ్యాభకస్తుతాప్సితంవరంవృణయాచస్వేత్యర్థః-తేనపరేణపరఉత్కృ
 ష్టోలోకోజనఃపరమాత్మైత్యర్థఃతద్వతాతప్రియఃస్వంసచ్చిద్యతేఽఖణ్డికం
 పంచాల్లభ్యంభవతీతిభావః॥౫॥ఏవమితి॥సంజ్ఞాచేతనా॥సంజ్ఞాసాన్యచ్చే
 తనానామహస్తాద్యైశ్చార్థమూచనైత్యుచరః॥౬॥అసామాన్యతి॥అసా
 మాన్యాఅసాధారణగుణాశ్లేషాదయోయసాన్యస్సేయంభగవదుచ్చారి
 తాఃయద్యచ్చాశ్చాస్వేచ్చాప్రయుక్తాఃఅయిచాలేత్వాదిఅదూరదర్శి

మాభైసిచ్చిద్యతేతేనపరలోకార్హః॥తానతే॥౫॥౫॥ఏవమ
 శ్చుతపూర్వవిక్రియాభాసభాషితేజానుదేవేఅశసహతా
 లతేవమృగీవదవదహనపరీతాసీతేవదశవదనకరగతాఅ
 హల్లేవద్యస్తాపరాధగాతమకాతరాశకుస్తలేవదూర్వా
 సక్రోధవిషయాకృతానిస్సంజ్ఞావసుంధరాయామపతత్॥
 ౬॥౭॥అసామాన్యగుణాశ్లేయంయద్యచ్చాశ్చబలసంతతిః
 నక్రియామైనసంజ్ఞాయైసుద్యకోవిస్తయాయతత్॥౭॥తా
 పోభవస్తురజితఃకృతవిప్రియస్యస్వీన్నాభిలావయవయా

సీమామకామయభావిత్యంతాః-శబ్దాస్తైషాంసంతతిస్సంఘః-సుద్యకోరు
 క్తిశ్చాక్రియామైవ్యాపారాయసంజ్ఞాయైచేతనాయైచనజాతాతత్-వి
 స్తయాయాశ్చుతపూర్వకటుశబ్దశ్రవణేనకుక్తిణీఅచేతనానిష్క్రియాచ
 జాతేతినిగణితాః-వ్యంగ్యోస్తుసామాన్యంజాతేగోత్రాదిగుణఃశా
 క్ల్యావేతదుభయశూన్యాయద్యచ్చాశ్చానామిచ్చాపరికల్పితతిత్వాదిశబ్దా
 నాం॥౭॥స్వేచ్ఛాయద్యచ్చాశ్చవృందఃస్వేరితాచేతతాస్సమాభిశక్తవః-
 సుతతిస్సయాహఃక్రియామైవంవనాదియాపామైవసంజ్ఞాయైనామేవ
 నాభూత్-ఇదంసుద్యకోమధియఃస్వయాయద్యచ్చాశ్చానాంజాతిర్గు
 ణఃక్రియావాప్రవృత్తినిమిత్తంనభవతీతియక్తమేవసంజ్ఞాపిప్రవృత్తినిమిత్తం
 నానూ॥౮॥విదుషామాశ్చర్యమిత్యర్థఃఅతఏవపహాభావ్యం-చతుష్టయా
 శబ్దాచాప్రవృత్తిరితి॥౮॥తాపతితి॥అత్యభగవతస్తాపరుక్తిశ్చాస్వేదతి

లికార్య సాతో వై యధికరణ్యాదనంగత్యలంకారః - ఉక్తరాధేక్యే
వం||ని||అశ్రితో ణిత యోర స్రమితిభాస్కరః||౧౦||ప్రాణాదితి|| కుశభూ
ధరేపాతనంకుచభూధరాత్పాతనంచ||౧౦|| ౧౧|| నిగూఢేతి || ఆథకథ
మో నిగూఢబాహుః శిష్యే పుత్రపచర్యతే నిగూఢార్థపదప్రయోగఇత్యర్థః -
అన్యత్ర గూఢచరణవిన్యాసః || ౧ || కుండలీగూఢపాచ్ఛత్సృజ్యవాఇత్యమ
రః చక్రిణి కృష్ణస్య సర్పస్య చ అజింహకత్యా ఋజుబుధ్యా అభుజంగ్యాచ||

ప్రియయాబధూ వె|| జాతో హరిదశ్చిరహృద్దయితాపరా
ధాత్తస్యాహృదిప్రవహతిస్తుతదాగ్రధారా||౧౦|| ౧౧|| ఆ
థభగవానపితథాశకలిత హృదయః పర్యంతకోవతీర్య
పరిహసకౌశలానభిజ్ఞాంప్రాణక్రియా ముత్సంగ సంగీనీ
మాధాయమధుమధురయాగిరా సమాశ్వాసయే ము
ముహుముహుహురాలింగ్యగండస్థలమచుంబత్||౧౧|| ఆవా
దీచ్ఛ||ప||ప్రాణాదపిప్రియతమాంతపసాస్థలభ్యాంపాతి
వ్రతీమివశరీరవతీమపిత్వామ్ | ఆర్తాంవిధాయకురీషివ
సాగసోమే శిక్షాంవిధేహికుశభూధరపాతనేన||౧౦|| ఏ
వమాశ్వాసి తాతేనప్రసన్నవదనాంబుజా | మత్వాశ్లిష్ట
వచస్తత్త్వమధోవాచవిదర్భజా||౧౧|| నిగూఢపదవిన్యాస
శ్చక్రిణస్తవసాంప్రతమ్ | అజింహకత్యాను కథంజ్ఞేయ
స్సాయంమయాపునః|| ౧౨|| పురుషాధమతాంచైద్యోగ్య
యసర్వాతిశాయి తామ్ | మత్వాతవగిరాంతత్వమాప్తా
సంప్రసానివృత్తిః || ౧౩|| ప్రాంతేయదవదస్త్వస్యసర
ప్రేమానపాయకృత్|యాచస్వపర మత్యేత దాశాస్యమ
ధునామమ||౧౪|| ఎవమభిహితవత్త్వాం క్రియాయామ్||

ని||జింహగఃపవనాశనత్తత్వమరణిని||గతేస్తుగమనమాగ్నేదశాయాం బుధ్య
పాయయోరితిభాస్కరః కథంజ్ఞేయత్తి - నజ్ఞేయవేతేతథః - భుజంగవి
వాజానీ తేభుజంగచరణక్రమమితిన్యాయాదితిభావః||౧౩||ప్రాంతత్తి - స్వ
స్యసరపేష్టుడుత్కటానురాగస్య అనపాయకృద్వాఢ్యా పాదకంయ
ద్వరంయంచస్వేతిఅపదఃప్యణురాజసు తెతూర్ణమితిశ్లోకనేతిభావః - ఏత
ద్వరంఅధునామమాశాస్యంవరంయంచామిత్యర్థః|| ౧౪|| సదిష్టేతి||

౧౭౩

చంద్రాభాగవతే—సప్తాభ్యాసే,

విదర్భభువిరుక్తిః శ్యాంసఃసంభవంతీచస్తాయోగ శంకాఽప్రియ విహశం
 కాయస్యాస్సాతేథోక్తాతావ్యశ్యాసత్యాంప్రియవిహమాశంక్య నిరం
 తరపతివాల్మీకీసద్ధయేవతంయూచమానామౌంసత్యామిత్యర్థః-తదయో
 గభయాత్తస్యానుక్తిః శ్యాంవిరహభయాత్ రుక్మిణీ సంబంధిస్త్వపాజైశ
 విహభయంపర్యాలోచ్యేత్యర్థః ల్యబ్ధఃపేపంచమీనద్యః కుశంకాంకు
 త్పితాంప్రియవిరహశంకాంతమాజకయత్-మృజిశ్చరాదికః - మనోవి
 నోదాధికంపరిహసితాసినస్తుతఃప్రాణాదపిగరియస్యాస్తవ వరదానం

ప || సదిష్టాయోగశంకాయాంవిదభఃభువిమాధవః||
 తదయోగభయాత్సద్యస్సకుశంకామమాజకయత్ || ౧౫ ||
 ప్రత్యేకమభవత్తాసాంకతాదశదశాక్షజాః జాతాస్త
 త్పుత్రపౌత్రాస్తుసంఖ్యాంతోమితాఅపి || ౧౬ || ప్రద్య
 మ్ననామాప్యథరుక్మవత్యాకరగ్రహంరుక్మభవస్సతేనే
 సభూరికాంతౌకలితఃకథన్న నచిత్తజభ్రాంతి ముపైతు
 తేన || ౧౭ || అనిరుద్ధాభవత్తస్యామనిరుద్ధపరాక్రమః || రోచ
 నానోచనాయాస్యజాతాపౌత్రీతురుక్మిణి || ౧౮ || అథా
 నిరుద్ధవివాహమపేహాత్సవా వలోకనాయవైదభ్యాస
 మంరామకేశవాభోజకటకంనామ రుక్మిణానగరమగమ
 తామ్ || ౧౯ || తత్రచకరగ్రహమహమహేసమాప్తిమా
 ప్రవతి || పి జయరామమనక్షజ్జమితకాశింగచోదనాత్ || ఆ
 తైభిఃష్టసుతోదీప్యత్యతాంతస్తస్యవాసుభిః || ౨౦ ||
 జయోభవత్పురారామదాసస్యాప్యత్తుతఃకపేః | రామ

అనురాగదాధ్యై పాదకమితికొయంవ్యామోహాతితి నమాదధ ఇత్య
 థః-వ్యంగ్యార్థః-విదర్భభువిదర్భభూత్యభూమాసదిష్టాయోగ
 శంకాయాంయోగసంభవేన్నవేతంకా ముత్పాదయంత్యాం తదయో
 గభయాత్ యోగవిఘ్నభయాత్ కామంపరాప్తంభవ మాజకయత్ సం
 పాదితవా || ౧౫ || ప్రత్యేకమితి || తాసాంకృష్టప్రీతాం సంఖ్యాంతః
 పండితాఇతివిరోధపరిహారి || ౧౬ || ప్రద్యమేతి || రుక్మిణువోరుక్మిణుతా
 యాః || ౧౭ || అనిరుద్ధఇతి || రోచనాయరుచిసంపాదనాయ || ౧౮ || ౧౯ ||
 ౨౦ || జయశ్చితి || రామదాసస్యకపేహా నూనుతః అక్షంరాక్షసః పాశక

శ్చ॥ ౨౧॥ తతః॥ పరిఘంజయుధవిశేషం॥ సరిఘాముద్గరేశస్త్రైః
త్యజయ్యుః॥ ౨౩॥ పురేతి॥ స్వసంరంభలక్ష్యభూతంస్వకౌపవిషయాభూ
తం॥ ని॥ సంరంభస్సంభృమేకౌపభృసేఘంటుసా॥ ౨౪॥ భగవన్నతి॥ అప్ర
తిరథస్యసావ్యసురూపశత్రురసీతస్యఅవిందకమప్యాత్మనః ప్రతిరథమి
తిలక్ష్యణచంపూకాప్యేప్రయోగః॥ ౨౫॥ ఏతదితి॥ కేతనభంగసమయమి
తియేనసాకం యుద్ధైకృతే తవాకసాద్ధవజభంగోభవేత్ సవవశ్యద్యుః
త్వయామోద్ధుంక్షమత్తువూచైత్యర్థః॥ ౨౬॥ ఉపేతి॥ అస్యబాణస్యపుత్రి

స్యైవతదాసాంతతతోజాతఃపరాజయః॥ ౨౧॥ తతః
పునరధిగతవిజయః పిగతవిజయంబలదేవం కాళింగనన
హక్వపునగోపాలానామక్షకౌశలమిరుక్మిణి పరిహన
తిరామస్సరోషముద్యమ్య పరిఘంకాళింగ మాదాయభ
గ్నదంతంరుక్మిణపపితమనభవనమనయత్॥ ౨౨॥ ప॥ రో
చనామనిరుద్ధంవరభమారోష్యమాధసః॥ పురీంసానుచరః
ప్రాయాత్పరిపూణమనారథః॥ ౨౩॥ గ॥ పురాఖలుతాం
డవారాధితఖండవరశువిశ్రాంతిబాహుసహస్రీచాణా
నామబలితనయస్వసంరంభలక్ష్యభూతంప్రతిపక్షమల
క్షయప్రమథనామేవంప్రార్థయత్॥ ౨౪॥ భగవన్న
ప్రతిరథస్యమమభారాయపరంభుజసహస్రీమతస్త్వయే
వసహకలహమభిలషామీతి॥ ౨౫॥ గ॥ ఏతదాకర్ణ్యకర్ణధరు
షమతిరోషణోప్యభకేతనస్తవకేతనభంగసమయమేవమ
దుపమఃకౌపితవవిగ్రహాయభవిష్యత్యభిధాయంతరధా
త్॥ ౨౬॥ తతః॥ ఉపాఖ్యాయాపుత్రికయాస్యరేషెస్వక్షేపి
రుద్ధోననుభూతేపూర్వః । స్వప్నస్సవివాత్మనుఖాప్తితా

కయాఅస్యాఉపాయా ఆత్మనుఖావాప్తితః స్వనుఖలాభాద్ధేతోః స్వప్న
వీవానందమయఃసుఖపూరితఃకౌశః నిధిబధూవ - అశాస్యోబధూవే
త్యర్థః - వ్యంగ్యార్థః - ఆత్మనుఖావాప్తితఃస్వరూపానందలాభా
ద్ధేతోఃస్వప్నవీవానందమయః కౌశఃసుమ ప్తిబధూవ-సుమ ప్తికాలేసక
లేవీనైతమసావృతః-స్వప్నరూపమహానందంభుజైర్దృశ్యవిజజ్జితః
వచనాదితిభావః- అనందమయకోశలక్షణంసంచకౌశ వివృత్తిరాజ్ఞానికా

౧౭౫

చంపూభాగవతే - సవ్యాఖ్యానే

రాదానందప్రత్యానందమయకోశాభ్యుతి || ౨౭ || ఓహోయేతి || మాంఃహోయే
 క్వసుయాపిమాత్మత్వస్వయః-బోధాజ్ఞాగరణాత్ సాక్షాత్సారాచ్చ || ౩ ||
 ౨౮ || ముహ్యంతీతి || సుదృఃఃప్రియోయస్యస్వస్వదృష్టపురుషస్యక్రేవతే
 ముహ్యంతీదర్శనభావణాదౌతుక్తిముతేతిభావఃసోయంపుమా ననుభవంద
 ర్శనంవినావాచైవావిరస్తుకింస్ఫుటీభవేతి- ముతథాలాకోత్తర సౌందర్య
 శాలీపురుషస్త్యయా దృష్ట్యేదేవ సాకశ్యేనజ్ఞాయేత మయాతుమందధి
 యాకథంప క్తవ్యఇత్యర్థః - కథంచద్విత్యేవిచేచ్ఛిరదర్శనంనాస్తీత్యాహ
 గురుప్రభావోమహానుభావఎవ పుమాన్మాంసుఖాభిం గమయన్ సుఖ

స్యాఃకోశస్తదానందమయోబధూవ || ౨౭ || తతః || ప || ఓహో
 యకాంతక్వసుయాసిహోమా మీలిబ్రువాణాబుబుధే సఖే
 దమ్ | బోధాత్సుఖంహిశ్రుతిసిద్ధమస్యాబోధేన దుఃఖాక్షిరి
 చంతుచిత్రమ్ || ౨౮ || గ || తదానీమేవముత్స్వప్నాయమా
 నాంకుంభాండకస్యచాణమంత్రిణస్తనయా ౭౬౬౯ నా
 మసమీపతశ్చయానా సఖితమస్తవవల్లభః కమేవంమృగ
 యసీత్యపుచ్చత్ || సాపిప్రశ్నవాదీత్ || ౨౯ || ప || ముహ్యంతి
 యస్యసుదృశక్రేవజేన సోయం వాచావినాను భవమేవకే
 మావిరస్తు | ఆసీతగరస్థఇవమాంగమయన్ సుఖాభిమంత
 సోతోభవధరైషగురుప్రభావః || ౩౦ || తథాపికథయా ||
 ప || పీతవాసాగుణావాసశ్శ్వామిః కమలలోచనః | ఆధరం
 మధురంస్వస్యపాయయి త్వాతిరదధే || ౩౧ || గ || ఎతదాక

పారవశ్యంసంపాదయన్తి త్యర్థః - కరస్థఇవవశ్యఇవాసీత్ - తుణమితిదేవః
 అథలంతహితోభవత్ అతోనవక్తుంశక్యఇత్యర్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు- శుదృశ
 స్సుధియః-యస్యపరమాత్మనఃత్రవణేపిముహ్యం || శ్రుత్వాప్యేనం వేదన
 చైవకశ్చిదితిగీతావచనాదితిభావః సాయమనుభవం నిదిధ్యాసనం వినా
 వాచైవఅవిరస్తుకిం-అపరోక్షస్యాత్మికంనస్యైదేవేత్యర్థః - అథాప్యప
 దేష్టవాక్యేమహాన్ ప్రభావఇత్యాహ- మాంసుఖాభిం గమయన్ కరస్థఇ
 వఅపరోక్షఇవాసీత్ అథానంతరమంతసోతోభవతీవీషగురుప్రభావఃప
 రోక్షస్యాపితుణమాత్రిమపరోక్షత్వేనభానం గురువచన మాహాత్మ్యాది
 త్యర్థః || ౩౧ || ఎతదితి || ప్రతితాన్ప్రసిద్ధాన్జ్ఞాతాన్వానిఃప్రతీతఃప్రధితే

హృష్టే దృష్టే జ్ఞాతేనుసీషితత్యజయ్యః॥ ౩౨॥ ౬౮॥ లేఖేభిః॥ చిత్రాన్తయ
 నీయా లేఖా లేఖనం యస్యాస్యా చిత్రలేఖేభ్యన్వర్థతా చరణ లేఖనాది చర
 ణసద్భావ పూర్వవత్పలాదుష్యత్యతిభావః॥ ౩౩॥ ప్రవిశ్యేతి॥ గురుకృత్యం
 యస్యాస్యా ఆశ క్షేపికా ర్యే ప్రవతత మానేత్యర్థః - సాచిత్రలేఖార క్తమ
 సుర క్తం శోణితపట్టణం నామ బాణనగరం గురీకృత్యా దవతా॥ ౩౪॥ కృత్యా
 క్రియా దేవతయో రిత్యమరః - ద్వారవతీం పురీం నిశిప్విత్యునిరుద్ధం కేనాప్య
 నివారితం ర క్తశోణితం శోణితపట్టణం నిస్సృతపానకాజ్ఞ దేవతా కమపిమా
 రయతీతి భావః॥ ౩౪॥ చిత్రేతి॥ చిత్రలేఖయ ఉపక్లప్తే ఆసీతే అస్తిన్న గురే

ణ్యః చిత్ర లేఖనకులయా చిత్ర లేఖయా సరసుర కేన సురగం
 ధర్మవిద్యాధ రేషు సుందరశయోప్రతీతాః పురుషానభి
 లాససులిఖ్యతమస్తవాత్రాధిమతః ఇతి పుష్టే తుతుష్టాచ
 సేయం సోయమితి ప్రాద్యుష్మింసి ర్దిశత్ ॥ ౩౫॥ ప॥ చిత్రలే
 ఖరవాన్వర్థం నా మేతి ముచితాన్వసా॥ ముగ్ధా పునరభూ
 తేష్యాః భర్తుశ్చరణ లేఖనాత్ ॥ ౩౬॥ ప్రవిశ్య గురుకృత్యా
 సాపురీం ద్వారవతీం నిశిప్విత్యునిరుద్ధంతతార క్తం నిన్యే శోణిత
 పట్టణమ్॥ ౩౪॥ చిత్రలేఖోపక్లప్తే స్త్రిక కుర్వతీ ప్రాణవద్ధి
 యం॥ రేషు సమముషా తేనరహస్యవిషయే నృణాం॥ ౩౫॥ ౫॥
 తదనుకతిపయది నైరంతర్యం శిక జనేన తదీయసంకతే కథం
 చిదవగమ్యమానా॥ ౩౬॥ ప॥ శుభగ్రహాన్ధ్యామషికన్యకామి

ప్రాణవత్ ప్రాణేభ్యవధియంకుర్వాణా ప్రాణసమం మన్వాన్వర్థః - త
 త్రతస్యైవేతీన ప్రమృథేవతి ప్రశ్నయః - నృణామవిషయే తేషుద్దుగ్ధా
 మేనతు సుతరాం దుగ్ధామే అత ఏవోత్తరకాలికొనథ ఇతి భావః॥ ౩౬॥
 రాష్ట్రం జనపదాదుగోక జనాంతో విషయస్త్యుత ఇతి ధనంజయః - అనుద
 రాక స్యతి వదీషద థేషినజ్ఞో సమాసో యదాహుః॥ ౩౭॥ తత్సాన్వర్థమభావ
 త్చతదన్యత్వం తదల్పతా - అపాశ స్వం విరోధశ్చనభాథాక్షట్పక్రితే
 తా ఇతి చిత్రస్య ఆలేఖ్యన్యలేఖనలేఖన ఉపక్లప్తే స్థే అలిఖిం ఇత్యర్థః -
 పాణి స్యాస్తీతి ప్రాణవాక్ దేవతా తిద్ధియంకుర్వాణా తేన సమం విహారే
 తిద్ధియః - అంతర్యం శికే॥ ౩౬॥ ప॥ అంకిపు రేత్సధిక్యం స్యాదంతవంశం శికేజ
 నశిత్యమరః॥ ౩౬॥ శుభే॥ శుభశ్శాశ్శుగ్ధా శుభానిబాధాధిశ్శివేత్యతి

౧౦౦

చంపూభాగవతే - సవ్యాఖ్యాన

యావత్ || ౧౧ || గ్రహానుగ్రహనిబంధగ్రహణేమరణోద్యమేతి విశ్వః
తేనాధ్యాంకురూపాదిభిరతిక్లాఢ్యమేవ పురుషమభిలషంతీత్యర్థః - ఇ
మాంకస్యకాముషాంతసత్త్రియాయా దురాచారస్య పాత్రతయావిమృ
శ్యజ్ఞాత్వాదుస్సమయందురాచారం || ౧౧ || సమయాశ్చపథాచారకాలసి
ద్ధాంతసంవిదత్తశ్యమరః - ఉపస్థితం ప్రాప్త్యవేదయన్ వ్యభిచారరూపః
దురాచారః ప్రాప్త్యతివ్యజ్ఞాపయన్తిత్యర్థః - సరాజాదోషజ్ఞతయా దో
షజ్ఞానాచ్చకోపవ్యంగ్యాథః - తేజ్ఞాతిషికాశుభగ్రహాశుక్రాదిగ్ర
హైః అధ్యాంకుక్తాపవీతస్య కాంకన్యారాశింతసత్త్రియాపాత్రతయా

మామనత్త్రియాపాత్రతయావిమృశ్య తే ఉపస్థితం దుస్సమ
యన్త్యవేదయన్ పాపయదోషజ్ఞతయాచుకోపనః || ౩౨ ||
స్వకన్యకాముకస్యాథకరగ్రహకృతైరతః బాణస్సృష్టిక
రాన్మాథోనినాయోపయమంబహూ || ౩౩ || గ్రహలేమ
చబహుమనిజానుయాయుమనితాంతరోషణాబాణస్తమే
నంకన్యకాంతఃపురగతంభుజంగపాశై రాబధ్య హాపేతి
కోశంతీముష్యాపష్యవిగణయ్య క్వచనకారా గాదేన్యవే
శయత్ || ౩౪ || అథనారదవచనేనపదితోదంతాః ప్రవృష్ట
సాంబపురస్సరాఃయాదవాఃరామకేశవపురస్కృత్యవిర
చితాభిషేణాః బాణనగరవరణమరుంధ || ౩౫ || తదైవభ
గవానపివృషకేశనఃకింకరకరుణాపరవశఃసానందం నంది
నమధ్యాసీనస్సః || ౩౬ || కుమాదేణపరిపంథి ప్రమథనైఃప్ర
మధైరపిపరివృతఃతమేవోద్దేశమవిశత్ || ౩౭ || పయస్తత

శుభకర్మానహతయావిమృశ్యదుస్సమయం దుష్కాలముపస్థితంన్యవేద
యన్ సరాజాదోషజ్ఞతయాపండితత్వేనహేతునాచుకోపః || ౩౮ || విద్యావ్యవ
శ్చిద్దోషజ్ఞాత్వమరః || ౩౯ || స్వేతికరగ్రహకృతైరగ్రహణార్థం - ఉపయ
మంసమీపంస్వకన్యకాముకస్యపాణిగ్రహణార్థంగతాబాణః - అన్య
పాణిగ్రహణం - నినాయేత్యసంగత్యలంకారవిశేషోవ్యజ్ఞతై - తల్లక్షణం
తు || అన్యతకరణీయస్యతతోన్యత్రికృత్యశ్చ సేతి - విరచితాః షేణనాదతి || ౪౦ ||
యత్సేనయాభిగమనమరౌతదభిషేణనమిత్యమరః || ౪౧ || యథతి || ఛాయా
ఫలాత్ప్రతిబింబదంభాత్ || ౪౨ || ఛాయాసూర్యప్రియాకాంతః ప్రతిబింబమా

నాతపమిత్యమరః-అత్రభయానకభీభత్సరసయోస్సంకరః॥స్వాధీనఇతి॥స
తీపాండుశ్చభ్రాచయాకిలః స్తయావహేతత్సంపాదకేవిజయేశత్రుజయే
ద్వయోరపితయోశ్చివక్యస్తయోఃస్వాధీనేనతిద్వయోరపి పరమాత్మత్వాది
తిభావః-సకసాధుఃపాండుఃసృపతత్కీర్త్యాః హేవిజయే ఆజ్ఞానైదభ
యోఃస్వాధీనేవత్రభక్తత్వాదన్యత్రసఖ్యాచేతిభావః-ఇతిచవ్యజ్యతే-గజ
దైత్యఃగజనామకదైత్యస్యైతన్యత్రగజస్య కువలయాపీదస్యదైత్యానాం
చమదనరసేహనసచ్చాయాంపినాకగ్రహేఅజగవగ్రహణేఅన్యత్రసాక
గ్రహేఅంతరిక్షయుద్ధోద్యమే॥ని॥ఆకాశేత్రివిదేనాకఇత్యమరః- గ్రహా
నుగ్రహనిబంధగ్రహణేమరణోద్యమఇతివిశ్లేషః - ఖలాంతకారిచరితేఖ

త్రిపురారిశారిబలయోరాసీదసీమారణః తంబై రాత్య్రపి
భారతీభయభరానైవాభిధాతుంశుమా। వీనోభానుర
భూత్స్వభేదనభియాధాయాచ్ఛలాన్మందకేసార్థం శోణిత
పూరపూరితతయానామాపితస్యాపురః॥ ౪౩॥౪॥ స్వాధీ
నేవిజయేద్వయోరపితయోస్సత్సంఘాత్యావహేసా
మాన్యైగజదైత్యమదనరసేతుల్యేపినాకగ్రహే। అన్య
నేపిఖలాంతకారిచరితేస్వామ్యేపశూనాంసమేదుర్ధవం
యుధి మేనకాతనుభువఃప్రాప్యంవిలంఘేహరిః॥ ౪౪॥ ప్ర
త్యక్షైవబధూవశక్తిరతులాస్కందస్యనై తాదృశీప్రద్య
మృస్యబలాదసౌలఘతరస్తస్త్రిన్తహసేసతా। నావావన్య

లోమష్టఃఅంతకాయమః తస్య అరీణిఆహితే ఆన్యత్రరలయోరభేదాత్ప్ర
రాఖ్యరాక్షసస్యాంతకారిణినాశకేచరితే పశూనాంస్వామ్యేపశుపతిత్వే
గోపాలత్వేచ- మేనకాతనుభువామేనకాశ్చజాయాః ప్రాప్యంశివమిత్య
ర్థః-హరిలింఘంజిగాయమేనకాతనుభువామైనాకస్య ప్రాప్యంఅభిమి
త్యర్థః హరిహానూమాకలింఘంఘేతవానితిధ్వనిః॥౪౪॥ ప్రత్యక్షై
త॥ స్కందస్యప్రత్యక్షైచక్షుర్వేద్యాశక్తిరయుధవిశేషః- అన్యత్రబలం
బలాత్సైన్యైర్లఘుతరఃస్వల్పనైన్యత్త్యర్థః- అన్యత్రబలాద్బలభద్రాల్ల
ఘీతరఃస్వల్పవయాఃకృష్ణః తతోపిలఘురిత్యర్థః - తస్మిన్మహాసేసతా
అస్త్రీశేషః అసౌఅన్యబలాత్రితోనస్వకృత్యమేవపలమాశ్రిత ఇత్యర్థః-

సహామోనాస్తీతివవ్యజ్యతే-తంపునఃసూచంతుసీలకంఠః- పృష్ఠైకలయ
తే-ధత్తైమయూరవాహనత్వాదికభావః- శివస్సహాయ్యకంకరోతీతిచ వ్య
జ్యతే-తథాపీతి- ప్రమ్యమ్నస్యదుబలత్వేనగ్రాంధస్యప్రబలత్వేనీత్యర్థః ॥
౪౬ ॥ ఎవమితీ ॥ హరిశ్శిశోస్సింహపాతిస్య అజాత్మజేనభాగడింభనశివ
సుతేనచ॥ అజావిష్ణుహరచ్చాగృహ్యమరః- ఉభాంజనకున్పితఘటేనకృతివ
ర్తనౌశ్చతకండుకస్య॥ ౪౭ ॥ అథపంచభిక్షోకైఃపరమాత్మానఃస్త్రాతి॥ బద్వ

బహుశ్రితకలయైతేతంసీలకంఠఃపునఃపృష్ఠహంత తథాపి
సోమమజయకీషాత్తతురంనాతురః॥ ౪౮ ॥ అవ్యోన్య
స్యసదృశలక్ష్మ్యమితీనా దాబద్ధయాద్ధాదరౌతాకంఠూం
భుజపండుమోరనవధించిత్రంపిక్షైవోజ్ఞతామ్।యత్సంవ
ణనమాత్రస్రౌలమనసాం కావ్యామృతోత్పాదినాం కం
ఠూరాననకంధరాంకిరగతానాద్యాపిశ్రామ్యతీ॥ ౪౯ ॥
౫॥ ఎవంగదాధరస్యపశుపతినాహరిశ్శిశోరజాత్మజేనమున
లినః కుభాణ్ణకనకృతవమణాబాజేనచభవతిమహాతిసం
ప్రహారే కృష్ణస్యజయ ప్రణయితాయాం వ్యక్తాయాం
బాణజనన్యాకౌటనయా తనయ రషణాయ కేశవంశర
ణముపయాతయా తయా మోచిత ప్రాణేబాజేచనగరం
గతవతి॥ ౫౦ ॥ ష॥ మాహేశ్వరజ్వరంహంతుంభగవాన్వైష్ణ
వజ్వరమ్। నినిమఃపేతయోరాసీద్భృద్భముద్ధతకమణాః॥
౫౧ ॥ తదనువైష్ణవజ్వరాభిధూతోమాహేశ్వర జ్వరశ్శరణ
మభజతమధురిపుమసాపీచ్ఛ॥ తథాపి॥ ౫౨ ॥ బధ్వాసౌ
ప్రకృతిఃప్రియాతవగుణైఃకూరానరాణా చాథలేహృత్వా
త్వంవసు మోచయన్ గుణగణాద్ధూధేమృతేదుగః॥ ఎ

తి॥ అసౌతవప్రీయాక్రూరాప్రకృతినరాణ తేషామేవ మోక్షాధికారిత్వా
దితిభావః- గుణైస్సత్వాదిత బాధ్యాచాధతేరజ్జుభిర్బధ్వా తాడయతీతిచ
వ్యజ్యతే- తాడనంవినాధనంసప్రదద్యురితిభావః- త్వంవసుధనంహృత్వా॥
యస్యానుగ్రహమిచ్ఛామితిస్యవిశ్టంహరావ్యహమితి వచనాదితిభావః-
గుణగణాంతోచయన్ గుణాతీతాకూర్వన్ బంధరహితాసురవఃస్త్రితవ
వ్యజ్యతే- గూఢరహస్యేదుగ్ధేతమృతేమోక్షేనాత్మానాతయసిముక్తా

కరోషిజనసంచారరసితే అగాధజలేపాతనీతిచప్యజ్యతే ఇత్యతాహే
 తాస్తవకృపాపారంసజానీమహేమాయామోసీతాన్మాత్రప్రదానైత
 నుగృహ్యతస్తవకృపానిరవధిరిత్యథః॥ అన్యత్రప్రపప్రేయసీబధ్వాతాడ
 యతిః త్వంతువిత్తమపిపృత్యైతేనన్యథయాదుదకపాతయసీత్యతాహే
 తాస్తవకృపానిరవధిరితి- విరోధిలక్షణయాత్వత్సాక్షిభృణాస్తీశ్యర్థా
 లభ్యతే-తథాపిజాయాపత్యోక్త్యాగ్రేగమానేషిశ్యథః॥ గేయమాయా
 అసతీతసత్యాదుష్టేతిచప్యజ్యతే-భవాన్ సన్యస్సాధురితచ చిత్రహుతే
 తిమాయాబధ్వాతాడనమాత్రంకృతవతిత్వంతుధనమపి హృత్వాస్వరూప
 నాశమప్యకరోఽవంసతిసాదుష్టాత్వంసాధురితీవైషమ్యం సక్వాపిదృష్ట
 పూవఃమిత్యర్థః॥౧౮౮॥ ఏకస్యామితి॥ ఏకస్యాంపురిశరీ॥ ని॥ పూస్త్రీపురిశ
 రీరయోరితిఏకాక్షరేభాస్కరఃభక్తకాంక్షీణిఆశ్రితకృపాశౌనిజెన్వస్తి॥
 ॥విశ్వందర్పణదృశ్యమాననగరితుల్యంజాంక్షర్గతమితి భగవత్పాదకృతద

తాన్పాతయసీత్యతస్తవకృపాపారంసజానీమహే-చిత్రం
 హంతతథాప్రసేయమసతీమాయాభవాన్ గన్తి॥౧౮౯॥ ఏక
 స్యాంపురిభక్తకాంక్షీణినిజెపశ్యోన్యనశ్చత్వపిన్వైరంసాన్వ
 దుచఖాదనిఘ్నంమసానాశ్చజ్ఞత్యాగసా॥ పశ్చాద్దీనత
 యాశ్రియః పతిరితిజ్ఞాత్వాశ్రితం త్వమముం నిష్క్రం

క్షీణామూఢిస్తాత్రే- నైజంజహానఖలకంఠకశోధనంతదతి పాదుకాన
 హస్యేనిజోపయుక్తశేషమనుచరేభ్యాదత్వేతికాదంబర్యాంచ నిజశబ్ద
 త్వపరాపిదృశ్యతే- అనశ్చతికర్మఫలమఘంజానేపశ్యతీజీవవ్యాపారమవ
 లోకయతిసతిసాక్షిత్వాచితిభావః॥ అనాత్మజ్ఞఃఆత్మజ్ఞానమాన్యఃసాజీవః
 నిఘ్నంజానిజాన్ గుఘ్నం॥ నిఘ్నంజానిజాన్ గుఘ్నంజానిజాన్ గుఘ్నంజానిజాన్
 ద్యుక్తమకథలేమజగుఘ్నంజానిజాన్ గుఘ్నంజానిజాన్ గుఘ్నంజానిజాన్
 యథాతథాఅస్వాద్వపిస్వాదూకృత్యైస్త్వర్థః॥॥రాగవతః॥ ఖలుపుంసోపిర
 సానిసరససాభవంత్యమీషయాః- ఆమలకరూపీతాయాంజీవన్మయామం
 బునీరసంసరసమితివచనాదితిభావః- చఖాదఘ్నక్షేస్త్ర॥॥దాస్యపర్యాయ
 యుజానఖాయాసమానంవృక్షంపరిషన్వజాతే-తయోరన్యః పిష్టలంసాన్వ
 ద్వత్వనశ్చన్వన్యోఽభిచాకశీతితిశ్చరేరితిభావః- అన్యత్రఏకస్యాంపురిన
 గరేభక్తకాంక్షీణిదదనాధినిక్షుధిరైతియావత్- అనశ్చతిఅస్వాదా

౧౮౪

చంపూభాగవతే—సవ్యాఖ్యానై,

దభుంజా నేని జెస్వస్తి కృత్యతీసతిక దాచిదయందయయా కంబళ మాత్రం
వాప్రయ ద్భేదితసాకాంక్షమీక్షమా జేసతీత్యర్థః - అనాత్మజ్ఞాపరంగి
తానభిజ్ఞః అసా జీవనిఘ్నాణం నిర్దయం నైవరం స్యాధుఃఖాద అభుక్షే-
త్యర్థః - ఇత్యాగసాఅపరాధనవసమపరాధంహృదినిధా యేత్యర్థః ప
శ్చేదీనతయాదారిద్య్రణభగవత్ప్రసాదకృతిషయదాలః శ్చేనేత్యర్థః -
త్వాంసమిపస్థం శ్రియఃపతిరిజ్ఞాత్వాసరమాత్మేతినిచ్చిత్వ శ్రితం అతివీపని
ష్పాపంఅముంజీపంచ్యతే నామరూపము క్తంకృతాః॥ ౫॥ తథాపివిద్వా
న్నామరూపాద్విముక్తః పరాత్పరంపురుషముపైతీరితిశ్రుతేః ఇహానుభా
ధినాఅన్యత్రపశ్చాచ్చిరభౌగానంతరందీనతయానిధానత్వేన హేతునా
త్వాంశ్రియఃపతిరిక్ష్మీవాసితిజ్ఞాత్వాశ్రియః పూర్వముస్తికనగరే మయా
సాధమువాసనఇదాసీంభాగ్యవాకజాతఇతిశ్రుతేరిత్యర్థః శ్రితంఅశ్రి
తంఅతవిపనిష్పాపం నిరపరాధంసాపరాధస్యాపి శరణాగతస్య నిరపరా

చ్యుతనామరూపమకృధాజీవంకృపాతెకుతః॥ ౫౧॥ దృ
శ్యంకించననాన్యసుత్తమమనింద్వరానలంమత్పదం కాం
క్ష్యం నేహనుభార్థినామితవదభుక్షేత్వమేకస్సుఖమ్॥ కిం
చిత్క్షాతరహ్యమేవకృతినంతత్ప్రేషయన్యాద రాజేనం

ధత్వాదితిభావః చ్యుతనామరూపమకృధాః యథానామాపి సహాయతే
తథాసమూలమున్మూలితవాగసీత్యర్థః లేకృపాకుతఃవిశ్వస్తమాతపాతకి
నస్తవకుతఃకరుణేత్యర్థః ॥ ౫౧ ॥ దృశ్యమితి॥ అహమేవపదంవస్తుమ
త్స్వరూపమిత్యర్థః॥ ౫౨ ॥ పదంవ్యవసితత్రాణస్థానలత్మాంఘ్రివస్తుష్వి
త్యమరఃతత్ర-దృశ్యంఘటపటాదికించనాన్తికించదపినాన్తి॥ ౫౩ ॥ నేహనా
నాన్తికించనేతిశ్రుతేః - తచ్చఅనుత్తమముత్యంప్రపదద్యతే ఉత్తమంయ
స్మాదితిబహువ్రీహిః- అనింద్వరానలంస్వయంప్రకాశత్వేనప్రకాశాం
తరనిరపేక్షమిత్యర్థః॥ ౫౪ ॥ సతత్రనూర్యాభాతినచంద్రతారకం నేమావి
ద్యుతో భాంతికుతోయమగ్నిరితిశ్రుతేః - ఇహానుభాధినామైహికసు
ఖాపేక్షితాంకాంక్ష్యంకాంక్షీతుంశక్యం నప్రశ్యక్ప్రపదానామేవ సుల
భమిత్యర్థః ఇతివదన్చక్రాన్ప్రజ్యేవముపదిశ్యన్నిత్యర్థః- త్వమేకస్సుఖం
భుక్షేత్విద్యతీయానందరూపస్తివస్తిత్యర్థః - క్షాతరహస్యం తత్త్వజ్ఞానినం
అతవివకృతినంధన్యంకంచిదెవ॥ ౫౫॥ జ్ఞానీత్రైలోక్యదులభఇతివచనాదితి

భావః - తత్ త్వత్పదంబదరాత్ ప్రాపయసివీసం ప్రసర్మముంచసి॥ *॥
 మాముపేత్యతుకాంతేయపునజన్మనపిద్యత ఇవచనాదితిభావః - ఇదం
 చాతుర్యంకుతఃకస్మాద్దుకొస్సకాశాదభ్యస్యతేనకతచ్చిదిక్యథః - సర్వజ్ఞ
 స్యతవకచ్చిదేవంకురుష్యేత్సృష్టదేష్టానాస్తికరుజ్జైవతవప్రేరకతభావః -
 వ్యంగ్యార్థస్తు - మత్పదం మదీయస్థానం తత్ర దృశ్యం ద్రష్టుం యోగ్యం
 అపూర్వవ స్త్విద్యథః - కించననాస్తితేవవ తదనుత్తమమసుందరంజనిం
 ద్వరా నలమిద్యసేనతరుగుల్మాది ప్రజురతయా ఛాయాబహుశంఘట్టన
 స్థానమితివ్యజ్యతే అతేవవ ఇహస్మిన్త్వ దేసుఖార్థినాంకాంత్యం వస్తునా
 స్తికదాచి జ్ఞ శోపప్లవాదిసమయేతిరోధాతుంయోగ్యంనతు సుఖార్థిభిః
 స్థాతుంయోగ్యమిద్యథః - ఇతివద స్తేవ ముక్తాప్రతారయన్మిద్యథః -
 త్వమేకవీసనుఖంయథాతథాభుజ్జేతత్రత్యమపూర్వవస్తుజాత మనుభవసి
 త్యథః - కృతినయూహాబోహ సమథః అతేవవ జ్ఞాతరహస్యంమమజ్ఞమి

ముంచసివోప్రసక్తుతే ఇదంచాతుర్యమభ్యస్యతే॥ ౫౨ ॥ ద

త్వావంశయదుత్తరోత్తరగురుక మౌగ్ధ్యానురూపంభ

వాకలేశాన్త్యత్కనురామరాధిపముఖా నానందకోశం

హరక । కించిన్నైవకరోమిభోగవిధురొసంగౌర్జితో

తియావత్కంచితత్వత్పదంబదరాత్ ప్రాపయసిమరజ్జంసప్రకొపయేది
 తిభావః - ఎవంప్రసర్మముంచసిసప్రసరన్యాసప్యాసయేదితి భయాదితిభా
 వః - ఇదంచాతుర్యంకుతఃకస్మాదభ్యస్యతే - వంచకానాంత్యమేవచరమగురు
 ర్నతవాపిపరమగురురస్తితిభావః॥ ౫౩ ॥ దత్వేతి॥ భవానానందకొశంహ
 రక పరమానందరూపస్సన్నిత్యర్థః॥ *॥ ఎవోస్యపరమఅనందఇతి శ్రుతే -
 అనందనిధింముష్ణస్థితవ్యజ్యతేత్ ఉత్తరోత్తరగురుక॥ *॥ సఏకొమాను
 షఅనందఇత్యాదిశ్రుతౌమానుషాద్యానందానాముత్తరోత్తరం శతగుణ
 త్వక్రవణాదితిభావః - లేశానానందలేశాక మౌగ్ధ్యానురూపంమౌగ్ధ్య
 న్యూనతానురూపంమానుషాణామతిమూఢత్వాత్సత్త్వసానందః - త
 తౌప్యభిజ్ఞాత్వాగ్దేవానామధికః తతోపిజ్ఞానాధికత్వాదింద్రస్యదేవానం
 దాదప్యధికఅనందఃఎవంప్రకాశేజ్ఞేత్యథఃయద్వామౌగ్ధ్యంసౌందర్యము
 త్గర్భ ఇతియావత్॥ ౫॥ ముగ్ధస్సుందరమూఢయోరితివిశ్వః ఉత్ప-షాకను
 రూపమిద్యథః - దత్వామత్కనురాధిపముఖా అమరాధిపశుండః

ముఖశబ్దేన గంధర్వబృహస్పతి బ్రహ్మదయోగ్యహ్యంతే - అవంచయత్
 వంచితవానసీత్యథః యథాలోకకల్పిన్విధిచారకస్తదాశ్రితానాముతగ-
 మానురూపముత్తరోత్తరాధికంయత్కించద్ద్రవ్యదత్వానవకం హర
 తితద్వదితిభావః - తమానందకొశం కాంక్షంతితతాంక్షీణః ముముక్షువ
 ఇతియావత్ - తెషాంతుకించిన్నైవకరోమికర్తానభవామి భోగవిధురః ఆ
 భోక్తాసంగోజ్ఞితోనిస్సంగః॥ ౩॥ అకతాహమభోక్తాహమసంగః పర
 మేవ్వర ఇతివచనాదితిభావః - మాంవిनाమమధామసికించిన్నానాస్తీత్యర్థః
 ఇత్యేవంప్రకారేణకృతతాంబూషే - కర్తృత్వాదిరహితనిష్కృష్టవ్య
 రూపముపదిశసీత్యథః - అన్యత్రకించిదప్సినైవకరోమికిముతనిధిహరణా
 దికంసాహసమితిభావః॥ భోగవిధురభోగరహితస్యకింధనైవతి భావః -
 సంగోజ్ఞితోనిస్సంగః - వీవమపితవయదివిశ్వసస్తహిమద్గృహంసాధ
 యేత్యాహమాంవిनाమమధామసిగృహేకించిదప్సినానాస్తీత్యేవంప్రకా

మాంవిनाకించిన్నామమధామసితికృతతాంబూషేతుత

తాంక్షీణామ్॥ ౪॥ ఆవాసంపరమచిత్తపరిభరతరాదు

చృండఘృష్టేవిషాపూరాత్సంచితసవలుంతనపదాత

రేణతతాంక్షీణాంసిధికాంక్షీణాంకథం సర్వానపిప్రతార్థ త్వయైకేన
 నిధిరపహృతః - అస్తాకమపిభాగం డేహీతియాచమానానామిత్యర్థః - కృ
 తతాంకాశ్యేందాదిద్యమితి యావత్ - బ్రూషేప్రకటయసినతుయ
 త్కించిదపిదదాసీత్యహేవంచకతేతిభావః॥ ౪॥ ఆవాసమితి॥ ఖరతరా
 దత్యంతతీక్షణాదచిత్తవస్తేజసః॥ నిజ్జ్వలాభాసోనపుంసస్య చిత్తత్యమరః -
 అగ్నిలోకాదితియావత్ - ఉచృండఘృష్టే చండరక్షే ఆదిత్యలోకాది
 త్యర్థః - ఇదంచమధ్యవతమానానామహః శుక్లమౌషధ్యభిమానిదేవ
 తాలాకానాముత్తరత్రవిద్యమానానాంచంద్రవిద్యల్లాకాదీనామపుష్ప
 లక్షణాథః - అతేవశ్రుతిః॥ ౫॥ తెచిత్తవమభిసంభవంతేఅచిత్తహేహా
 వత్తుల్పూర్వమాణమత్యుమిత్యాది - విషాపూరాత్ - విషస్యోదకస్యఅపూ
 రాదాసమంతాత్ప్రజాసోత్ విరజానద్యాఇత్యర్థః - సంచితసర్వలుంతన
 పదాతే సంచితానామనైకజన్మనిరాద్భితానాంసర్వేషాం సుకృతదుష్కృ
 తానాంలుంతనపదాత్ విసర్జనస్తానాత్ విరజానద్యుక్తక్రమణానంతర భా
 విత్వాత్సుకృతదుష్కృతత్యాగస్యేతిభావః - తథాచశ్రుతిః॥ ౬॥ తత్సుకృ

తదుష్కృతే విధూనతే - ద్విషంతః పాపకృత్యాః సుహృదస్సాధుకృత్యా
నితీవితేభ్యః పరం పరతో విద్యమానం నిర్భయం నిరుపక్షవండుః ఖాద్యనంకిస్త
మితయావత్ - ఆవాసం వైకుంఠాఖ్యమాశ్రితః త్వంతమసి॥ ని॥ త మో గుణే
త మో రావణా గుణే ధ్యావంతే ఇతి భాస్కరః - స్ఫుటేల్ల జ్ఞానతి॥ ని॥ స్రకా
శం ప్రకటం స్పష్టముల్బం విశదం స్ఫుటమితీయాదవః - ధన్యస్య కృతాథక
స్య సిహా - మకర్మా రాధిత పరమేశ్వర స్వేత్యర్థః - సర్వస్వం హరసీతియత్
తన్నాద్భుతం ధనహరణం వినాతి మో నివృత్తిభావాత్తస్మిన్వృత్త్య భావేచ
జ్ఞానానుదయాదితి భావః తస్మాత్ కిమద్భుతమిత్యతః సహ - భోధేజ్ఞానజ్ఞాన
సాధనభూతనిత్యానిత్యవివేకాదావిత్యర్థః - సతి సంభవతః స్యధన్యస్య
తతస్సర్వస్వహరణాద్దుఃఖం నైతియత్ - మదమానాది నివతకకత్వేనాను
కూలత్వాదితి భావః - సావిధేయప్రాధాన్యాత్ - స్త్రీలింగనిర్దేశః
చోరతాయాతపహరణస్య చాతురీత జేవచార్యచాతుర్యం యదనిష్కమవ
ప్రథమతో భాసమానం సరితా మనిరతిశయపుగపార్థసాధనం చ భవతి - పు

ప్యాశ్రితో నిర్భయం సర్వస్వంతమసి స్ఫుటే హరసి యద్ధన్య
స్య తన్నాద్భుతం యద్భోధనతిదుఃఖమస్య నత తస్మాచ్ఛా

రందరాదీనామన్యశుభాద్వేషిణాం పరపీడనద్వారాస్వార్థపర్యవసాయాది
లీపాద్యశ్వమధీయాశ్వాదిహరణంతుర్ధగ్గీతి భావః - వ్యంగ్యార్థః స్తు ఖరత
రాదర్శిషః జ్యోతిరాయః ఉచ్చండాదతికోపనాత్ - ఘృష్టైవకరాహతీత
త్సంచారప్రదేశాదిత్యర్థః॥ ని॥ వరాహస్సుకరోఘృష్టిరిత్యుచరిః - విషామూ
రాగకరశప్రవాహాత్ సంచితానాం సర్వమోక్షోస్సీనాది రత్నాంతానాం
లుంతనీపచాదపహరణస్థానాత్ చోరప్రచురప్రదేశాదిత్యర్థః - ఎతేభ్యోపి
పరం పరతో విద్యమానం ఆవాసం నిర్భయం యథాతథా * శ్రితః తాదృశని
వాసస్య కేనాపిదుష్ప్రవేశత్వాదితి భావః - లోకేహి చోరాయత్కంచద్భు
గమంఘట్టస్థానగిరిగుహాదికమాశ్రిత్యచోరయంతీతి ప్రసిద్ధంతమసి లంధకా
రేస్ఫుటే సతి ధన్యస్యధనాహకస్య తత్ర సాధురీయప్రయోగః - దేవద్యవ
హార్థాదినాప్రథమతపవధనకత్వేన నిశ్చిః స్వేత్యర్థః సర్వస్వం హరసీతియత్
తన్నాద్భుతంతావన్మాత్రస్య సర్వచోరసాధారణత్వాదితి భావః - భోధే
జాగరణే సతి తస్యధన్యస్య తతస్సర్వహరణాద్దుఃఖం నైతియత్ సాచా
రతాచాతురీ - కేనచిదౌషధవిశేషేణ చాంస్యయావత్ స్వస్థానాగమనం

మృత్యునాశ్చ ననాశః ప్రయత్న క్షయభావన తావద్భవతి క్షిప్రసేద్యం ॥౪॥౫॥ ॥ దో
 షమితీతఖిలం దోషం బాహుం చిత్వా ॥ ౫ ॥ దోర్భావో చ భుజో బాహురి
 తిథ సంజయః చక్రే హరిః బాణంచతుర్భుజం లవగిష్ట భుజచతుష్టయంచక్రే త
 థాపి భుజచతుష్టయస్తాపసరూపపత్ర పాతకర జేపీత్యర్థః. భవానువతిక న
 శ్చివకింకరస్య తస్య బాణస్య విశోకతానాధూల్ అన్యభజాః చిన్నాత్యశ్చ
 వదుఃఖిలః సతు భుజచతుష్టయమచ్చిత్వా పత్ర పాతం కృతవానికి సంతుష్టత
 త్యర్థః ॥ తత్ర హేతుర్భవానువతిక న తితి శంకరకింకరస్యాపి మమైతాద్యగ

రతాచాతురీ ॥ ౫౪ ॥ ౫ ॥ ఎవంస్తుత్వాసమాసాదితా
 ధయేమాహోర్వరద్వరేనపరతమానేనాదైవపునస్సమర
 వాంఛయామాధవమభిధావమానే ॥ ౫౫ ॥ ప ॥ దోషం
 చిత్వాభిలషాణంచక్రిచక్ర చతుర్భుజః కమ్ । భవానువ
 తినోనాధూక్షభాష్యస్యవిశోకతా ॥ ౫౬ ॥ ౫ ॥ అనంతరమ
 వశేషితభుజచతుష్టయస్య బాణస్యకృతేనముపజాతత్యౌ
 భంశంభుం ప్రసాద్యప్రద్యమ్న సుతముషామపి స్యంజన
 మారౌప్యయదునందనస్సానందంనగరమగమత్ ॥ ౫౭ ॥ అ
 థశాపవశాత్కృతానుభావం సరటిభూయ హరిన్వగగా
 భిధానమ్ ॥ స్త్రగమేవపునర్ద్విధాయశాపక్షపటాద్దేవగమా
 తనోద్విచిత్రమ్ ॥ ౫౮ ॥ ౫ ॥ అథకదాచనపౌండ్రకోనామకే
 రూషాభిపతిరాత్మానమేవ పరమాత్మానం మన్వాననకమ
 పిసం దేశనారంహారయేప్రాపిణోత్ ॥ ౫౯ ॥ సౌపిసమా
 సాద్యయదుపతిన దేశంసం దేశమదిశత్ ॥ ౬౦ ॥ ప ॥ జగతా
 మవనాయనాను దెనాభువిజాతౌహమసీదృశేపున స్త్వం ।
 శిరణంభజయచ్చవాసమీకంనమృషాలక్షణధారణంక్షమం

పట్టితిఃఫేదః- అతేవసరికరాలంకారః- వ్యంగ్యార్థస్తు - అఖిలందోషం
 దూషణబాణంభిత్యాచతుర్భుజంచక్రే జీవన్ముక్తింద్రవానిత్యర్థః :- త
 థాపిభవానువర్తిషఃసంసారమనువత్త- మానస్సతస్సవిశాకతాశాకాత్వం
 తాథావానాథూత్ యావద్దేహపాతంజీవన్ముక్తస్యాపి కించిద్దుఃఖానువృ
 త్తైరితిభావః॥౫౬॥శ్లో॥అథేతి॥ కాపవశాత్సరటిభూయకృకలానత్వంపా
 చ్చకృతానుభావం నప్తమావత్త్వంస్వగచ్ఛతీతి స్మగఃదేవగందేవభూ

యంగతం॥౫౮॥౫౯॥౬౦॥౬౧॥౬౨॥౬౩॥ జ్వలనభి ॥ సుదక్షిణేష్విజును
దక్షిణకృతయాగజన్యజ్వలనఃపురుషవేషభాగ్నిఃకక్రభయం సుదర్శనా
ద్యయంతస్యాపనుత్తయేనాభూత్ విధినాచారితాపి యథాశాస్త్రంకృ
తాపిశిష్టిర్యాగఃహరావిముఖైకభఃశుభాభవేత్ అన్యదెవతోద్ధేనేనా
భిచారికయాగకరణేపితృద్ధేవతాయాపేణాపి ఫలదాత్మత్వం హరేణే
తితద్వైముఖ్యఫలంససిధ్యతీత్యుక్తిః ఆత్రపాశ్చినటికాకృతా. సుదక్షిణాయ
థోక్తదక్షిణాయుక్తాభిష్టిఃపావమానేష్టిః - తజ్జనితఃజ్వలనః ఆహవనీయ
రూపోగ్నిః చక్రభయాపనుత్తయేరాష్ట్రభయనివృత్తయేనాభూత్ తస్మి

తే॥౬౧॥ ౫॥ ఎతదాకర్మకణకపరుష మాసాదితస్యంద
నాయదునందనస్సపరివారోవారాణసీమాసాద్యపాష్టిక
గ్రాహేణసహకాశీరాజేన పౌండ్రకంకృతాంత నిశాం
తాతిధిమాధాయనిజభవనమభజత ॥౬౨॥ తతదౌర్ధ్వక
దైహికంపరిసమాప్యకాశీరాజతనూజస్సుదక్షిణోనామ
పితృవధవైరినిర్యాతనాయసహ పురోహితేనపురోహిత
మిదమాత్మనభిసత్వరమను మధునూదన మభిచారమాచ
చారానచాభిచారికానలః పురుషచెషభీషణస్సత్వరంద్యౌ
రకామాసాద్యతత్రచగోవిందహృదితేనసుదర్శనేన కదర్శి
తఃప్రత్యావృత్త్యసయాజకం యజమానమేవసుదక్షిణమక్షి
ణోత్ ॥౬౩॥ ౪॥ జ్వలనానసుదక్షిణేష్విజౌప్యభవచ్చక్రభ
యాపనుత్తయేవిముఖైశుహరాభవెచ్చుభాకథమిష్టిర్విధి
నాపిచారితా ॥౬౪॥ ౫॥ దక్షిణయజమానేనాప్యసితేనవృ
షాకపేః కృతానతీహితంనూతామిష్టినాష్టగుణాకథం ॥

న్నగ్నాకార్యాదియాగేన జాతావృష్ట్యాదిమకభిక్షాదినివర్తవద్వా
రారాష్ట్రభయాపనోదాయభవతి - నతుసాక్షాదేవాగ్నిరితివ్యభృత ఇతి
వ్యాఖ్యాతం ॥౬౪॥ ౫॥ దక్షిణసమర్థేనాపివృషాకపేర్విష్టోరసితేనయ
జమానేన కృతానతీనష్టగుణాభిష్టిః హితంకథంనూతాం నసంపాదయ
త్యేవేర్ధ్వః - వ్యంగ్యార్థస్తువృషాకపేర్భివస్య ॥౫॥ హరవిష్ణూవృషాకపేః
త్యమరః దక్షిణాపిదక్షిణజాపరిరూపేణాపి యజమానేనకృతాతివేష
నష్టగుణాభిష్టిఃసత్యాదక్షిణతాయాః॥౫॥ భవాన్యాంతగుణతీస్త్రీస్యాన్న

క్షుద్రేతునపుంసకమిత్యమరశేషే - సొతంకథంనూతాంపత్నితానాంభ
 ర్త్యైవపక్షపాతౌనభర్త్యైషేషిషిరితిభావః॥౬౫॥సప్తతంతు
 జాలేనఅభిచారికయాగసంఘే॥౬౬॥సప్తతంతుర్నఖిక్రతురిత్యమరః. అను
 దక్షిణి అనపః॥ప్రాణానివదక్షిణాయస్యసతిథోక్తః మృత్యుత్తిర్థః - క్యం
 గ్యార్థస్తు- గుణసౌత్కార్యతంతూష్టాల్యాభావాదణీయసానపుంతుజాలేన
 సప్తసంఖ్యాకతంతుజాలేన॥ని॥జాలంసమూహానాయజ్యమరః. హరిం
 సింహంఅనుదక్షిణిఆచతురః॥ని॥ దక్షిణస్వరశేవామెపరచ్ఛందానువర్తినీ
 తవిశ్వః॥౬౬॥తదన్విః॥మిత్రధేయమితీ॥మిత్రమిత్యర్థః॥మిత్రాచ్చఛందసీతి
 ధేయప్రయః. ఎవమేవభవభూతినాపిమిత్రధేయమప్నాకమితభవంతౌవి
 చాంకుర్వంస్త్వితిమహావీరచరిత్రేలాకేపిప్రయుక్తంకాళిదాసేనాపిత్రియం

౬౫॥ససప్తతంతుజాలేనగుణనూత్కార్యదణీయసా. హరి
 మాక్రమితుంవాంఛకహంబభూవానుదక్షిణి॥౬౬॥౫॥ త
 దనుసుగ్రీవమిత్రధేయంద్వివిధోనామమైందసాదరొనాన
 రాధిపతికృతపాతకధవనరకప్రణయీచక్రవాకభవమిత్ర
 విపత్తిపరితప్తస్సుహృదాన్యభ్యాకామనయానితాంతమాన
 ర్తువిషయకదనమాపాదయక్దాచనమదిరాస్వాదనమే
 దురీకృతమదస్యబలజేవస్థలలితం గీతమాకర్ణయక్రైవత
 కముపాజగామ॥౬౭॥ ప॥ నీలాంబరాశ్రితతనుంచలతార
 కాభిఃకాంతాభిరావృతమమన్దకరప్రచారమ్. తంరేవతీర

బకంసంచయమినందదర్శ- పశ్చార్థైనప్రవిష్టశ్శరపతనభయాదిత్యాదికంలూ
 కేపిప్రయుక్తంనిరంకుశాసామహాకవయిత్రధ్యేయంఅనర్కవిషయఅనర్క
 ఖ్యజనపదస్సచాపులేణరైవతేనరేవతీప్రదానసమయే బలభద్రాయదత్తః
 ని॥రాష్ట్రంజనపతోదుగ్ధోజనాంతౌవిషయః స్తృప్తతిధనంజయః ॥౬౮॥
 నీలాంబరేతి॥ నీలమంబరంచస్త్రంచలతారకాభిచ్ఛంచలకనీసికాభిః అమం
 దకరప్రచారంమదిరాస్వాదమదాదితీస్తతః కరావక్షిపంతమిత్యర్థః- అ
 శ్రమసాధునిరంతరమనోహరింగీతంగానంయస్యతం - చాలోమూర్ఖః హ
 రిఃకషిః ఆక్రమితుంజేతుం వ్యంగ్యాధకస్తు - నీలమంబరమాకాశఃచలతార
 కాభిఃచంచలైర్మక్షురైరేవకాంతాభిరావృతంఅమందఅధికఃకరప్రచారఃక
 రణప్రకాశోయస్యతంరేవతీరమణంచంద్రం. అశ్రమం సాధుభిర్గీతంస్తుతమి

కియాః త - బాలశ్చిశుః ఆక్రమితుంధతుకం || ౬౮ || కపిరి || శృంగైకరసా
 ఇతి. రసాంతరానభిభూతతయా ప్రవృద్ధశృంగారాభివృద్ధిః తదన్తర్థః || ౬౯ ||
 విరుద్ధైరవిరుద్ధైర్వాభావైర్విచ్ఛిన్నతేనయః - స్యాత్తభావంనయత్య
 న్యాక్స్థాయీవలవణాకరఇతి || ౬౯ || సోయమితి || ఆగమాగ్రైరుపనిషద్భి
 ర్నత్యోమితీతావత్తయాప్రతిపాద్యోఽన్యత్రపృథ్వాగ్రద్యుక్తయా - పురా
 రామావతారైశ్చతాగ్రజన్యాయమైందాఖ్యంజ్యేష్ఠభ్రాతరమపహయేత్య

మణమత్రమసాధుగీతంచాలోమిలోక్యహరిరాక్రమితుంచ
 చార || ౬౮ || కపిః కిలకిలారాదైవైశ్చ కృతైరమతైరపి శృంధా
 రైకరసాస్సాయంసారసాక్షీరహంసయత్ || ౬౯ || గా|| సాయం
 సకలాగమాగ్రలక్ష్మ్యతయాహరిసరాభిధేయతయా పురా
 నుగ్రీవమైత్రీపాత్రతయావనవాసరసికతయాచ రామసా
 మ్యైపిస్వస్యచ్చుతాగ్రజతయాఽపూనభిభావమానస్యాసహాయ
 శూరతయాతమనమచ్యుతాగ్రజమాత్మనానికృష్టంమన్వా
 నభివనిశ్చంకంజిఘాంసురుపసనపః || ౭౦ || రామోపితమే
 నంవానరంపురాప్రియానయన సహాయ్యకారిణంసాంప్ర
 తమపిప్రియానయనాను కూలవ్యాపారత్వేనోపకారిణం
 వారుణమదాదజానానభివనిధాయవివిధమాయోధనంశ
 మనభవనమనయత్ || ౭౧ || తతః || ప|| సుయోధనాత్మజాంజాతు
 సాంబూజాంబవతీనుతః || ప్రసహ్యలక్ష్మణాంనామజహంరై
 కస్త్వయంవరే || ౭౨ || గా|| కౌరవాపి తేనసుతాపహరిణా
 నంవర్ధితతాపాస్తమనమనుజీఘృతవస్సంతోగత్వాపిత
 త్రసక్రోధాఃకృపణాభివమాగ్ణావృధితాఃకథమపిరథం

థః - అచ్యుతాగ్రజంబగ్రజేన సహేవయ్యుధైః పృవతకమానమిత్య
 థః - అచ్యుతస్యకృష్ణస్యాగ్రజంచ || ౭౦ || రామోపితః || పురారామావతా
 రైప్రియాయాస్సీతాయానయనంతత్రసాహాయ్యకారిణం ప్రియానయ
 నానుకూలఃప్రియసేనయనానాంప్రియఃవ్యాపారోనతకనాదిః || ౭౧ || గా|| కౌ
 రవాభివృద్ధిః || అపిశబ్దోభిన్నకమః - సుతాపహరిణానుష్ఠతాసహృణా
 పిసంవర్ధితతాపాభివిరోధిపుక్తికాచారైశ్చితిపరిహారాః తమనంసాం
 బమనుజీఘృతవః అనుగృహీతుమిచ్ఛవస్సంతోగత్వాపితత్రసక్రోధా ఇతి

౧౯౨

చంపూభాగవతే - సవ్యాఖ్యానం,

వికాధఃత మేనమనుసాంబముద్భిక్ష్మజ్ఞుశ్చ సాధర్మమిచ్చవః సంకల్పేతిపరి
 వారః॥ ఆజ్ఞాపనుతీతి॥ హరిశిశోః కృష్ణచాలస్యసాంబస్యాబలావశస్యస్త్రీ
 తాల్యాదకృత్యైస్సృత సేవ్యత్యర్థః సార్వభౌమఃసర్వభూమిశ్వరఃక్షమంః
 నయక్తమనశిశుచాపలంసౌధవ్యమితమధురార్థః హరిశిశోస్సింహాకిశోర
 స్యాబలానాందుర్బలానాం అవశస్యాజయ్యస్యసార్వభౌమః దగ్ధజవిశేషః
 నిసార్వభౌమస్సర్వస్థివిపాలకదిగ్ధజాతరత్నచతురత్తరకాంఠభాసూ-
 రః పరివృద్ధమదగళద్దానక్షమంహితంఃకుంభకటూక్తిః॥ నియుక్తక్షమంశక్త
 పితైత్రివ్యిత్తమరః ॥ ౭౫ ॥ ఏతదితిలంఘకానాంవృష్టినాంచనాయకస్యేతి

తమేనంబధ్వాస్వనగరమనయక్ ॥ అథనారదవచనేనవిది
 తోదంతానమర్షప్రకర్తయాషితానశేషానవివాల్లెకయాను
 పలాలయక్ బలదెవస్వయమేవ హస్తినాపురముపస్థత్య
 ప్రత్యుక్తతాకసుయోధనాదీననామయప్రశ్నపూర్వకమేవ
 మువాచయత్ ॥ ౭౪ ॥ ప॥ ఆజ్ఞాపయశ్శ్వశన మన్వపాలపా
 శీమాశీనిశీనపదపంకజఉగ్రసేనః॥ నిర్భత్కనంహరిశిశోర
 బలావశస్యఃసార్వభౌమపరివృద్ధమదక్షమంతే ॥ ౭౫ ॥ X ॥
 ఏతదాకణ్యకణా పరుషమనతిక్రమణీయంహీశాసనమ
 న్ధికవృష్టినాయకస్యవిశేషతావషీయసత్తితిపరివాదజప్తి
 త్రైస్సమమమషా జ్వలితహృదయేష్వపురస్కృతబలదేవే
 మప్రతినివృత్తమానెతుకురువీరేమ ॥ ౭౬ ॥ ప॥ గర్జన్తుసౌ
 భువనభృద్ధతధాతరాష్ట్రాంధ్రాత్రీంవిధాతు మయన
 చ్చపలాంతరంగః । క్షౌభాత్తదాహల ధరస్యమహీచ

స్తుతిః అంధకానాంకాతానాంవృష్టినాం భవదాతీనాం నాయకస్యేతిని
 దావిశేషతావర్ణీయసత్తితి అతిష్ఠాజితయాజ్ఞాతైర్భిల్యాద్యతిరంభిత్ప్రప
 తతినిండా ॥ ౭౬ ॥ గర్జన్తిః॥ భువనభృద్ధగల్పాలకఅసౌలగర్జకకోధా
 దితిభావః ధాత్రీంధూమింగతధాతరాష్ట్రాంధ్రతరాష్ట్రసుతహీనాం
 జతుకమయసత్ యసుప్రయత్నత్తితిధాతౌలజ్జ-యసోనుపసర్గాదితి
 స్యూవావైత్తికత్వాచ్చవ-లుజిప్రమాదిత్వాచైర్జ్వావపలాంకరంగశ్చ
 చలమనా హలధరస్యబలస్యక్షాభాతోధాతమహీచకంపేభయాదితి
 భావః - అతివేలమత్యంతంజడాశయానాంమందబుద్ధీనాం దుర్యోధనాది

నామహిరపితర్యాదీహ్యతీత-నతుజాతెత్తర్థః-వ్యంగ్యార్థస్తు-గజకా
 న్నసౌఘవనభృదంబుభృతీ గతధాతకరాష్ట్రాంహః-సరసీతాంచ-పలా
 నాంవిద్యుతామంతరంగినిచపలాస్త్రీతువిద్యుతీతిభాస్కరిః-తదావ
 షాకాలేహలధర్మకృష్టివలస్యతోభాతకషణరూపయత్నవిశేషాల్
 మహీచకంపే. అతివేలానాంవిర్యదానాం-లడయోరభదాజ్జలానాం
 హానిసేతుభ-గతర్యసీత్-అతివృష్టేరితిభావః-అత్రబలభద్రస్థిః-క్రో
 ధాఖ్యోస్థాయీభావారాద్రసరసతామూపద్యతే॥౨౬॥సమనంతరమితి॥౨౭॥
 భవనీభూతేతి-బలస్యశేషావతారత్వాదిభావః-సుయోధనపురస్సరాతి
 త్యస్యసంక్రాంతశాంతిమాతెసురిత్యసనాన్వయః॥౨౮॥నకథమితి॥విధావి

కంపితర్యాపిహిరతివేలజలాశయానామ్॥౨౬॥౧౫॥సమ
 నంతరంత్రిపథగాపాథః-పథేననిజభవనీధూత-రసాతల
 ప్రావణాయేపనలీలంలాంగలాగ్రణహస్తిసగరముమ్మా
 లయంతమపరమివకాలాగ్నిరుద్రంబలభద్రంసుయోధనపు
 రస్సరాస్ససంభ్రమముపసృత్యసలత్తుణం-సాంబముపహా
 రీకుర్వాణానానావిధప్రస్తుతస్తుతయోజితమపి-సంక్రాంత
 శాంతిమాతెనుః॥౨౮॥పానకథన్మవిధానలత్తుణే-విధపు
 త్రోపితథావిశోభవేత్-కలుషస్సపురాతదాప్తితోవిషలో
 భూదితికింతువినయః॥౨౯॥అథమిత్రైరనుజ్ఞాతంపురిం
 ద్వారవతీంబలః-ససుతస్సన్నపఃప్రాయాత్పృథ్వుర్ధమ
 నారథః॥౩౦॥౧౫॥అథకదాచననారదస్సకాతుకమేకవేదశ

ష్టాచంద్రేచసలత్తుణేలత్తుణాఖ్యమహిష్యన్వితేనకళంకేచ-విధపుతోపి
 సాంబోపితథావిధావిధువత్సలత్తుణాకథంనభవేత్-భవేదేవ॥అవశ్యంపి
 తురాచారంపుత్రస్సమనువర్తతఇతిన్యాయాదితిభావః-చిత్రంత్యేతదిత్యా
 హపురాలత్తుణాఖ్యకన్యాలాభాత్పూర్వం-కళంకాత్పూర్వంచ-కలుషః-అ
 స్వస్థః-అవిలశ్యససాంబుతదాప్తిః-తల్లాభాత్-విమలః-స్వస్థః-వచ్చత్-అభవ
 ద్దివిస్తయః॥౩౧॥౩౦॥అథైకేనగర్జ్యేనభగవతః-పాదాదికశాంతం-వ
 ణాయతి॥అథేతి॥ప్రకటితః-ప్రకటితః-సాధరుచివిశేషః-ప్రాసాద
 కాంచవిశేషోయస్యతత్తథోక్తం-అన్యత్ర-ప్రకటితః-పరభాగ్యవేది
 తః-సౌధః-సుధాస-బధీరుదివిశేషః-స్వాదాత్మికయోమేనతత్తథోక్తం

సుధాతమృతంలేపద్రవ్యంచముక్తామయంమా క్తిక ప్రచురంశ్య క్తరోగం
చదుర్వణాంరజతం॥ ని ॥ దుర్వణాంరజతంరూప్యమిత్యమరః- దుష్ట
వణాంచసుపర్ణేనగరు డేనలోభనీయంసుపక్షేక స్సంధరపత్త్రై లోకభ
నీయంచశీవత్స్వశ్రీపుత్రస్త్వరమితియావత్- శ్రీవత్సలశ్చ- ఘననైక
యోనిజగదాదికారణం డదకాదుత్పన్నంచ రుక్మిపరిభవాను కూలంధ
నికతిరస్కార సాధనం - ఘనాగమః ప్రావృట్టు - ఘనైస్సాంధ్రై

వకథమివఘూయసీఃప్రియసీ రెకకాలంరమయతీతి నివ
ణాయితకామఃకమనీయరూపాంద్వార కామాసాద్యత
త్రమూతకమివశిల్పకౌశలం విశ్వకర్మణో నవలక్షప్రా
సాదమండితంపీతామృతమివప్రకటిత సాధరుచి విశేషం
చంద్రమండలమివసుధాధవశితం సేవితదివ్యావధ మివ
ముక్తామయంబోడకసహస్రాంతఃపురగభాం యదునం
ననదనమాసాద్యతత్రచకస్యాశ్చిదంతఃపురై దుర్వణాభి
త్తిబహు శేషమనూజ్ఞభి త్తిబహు శిశ్వచనదివ్యభవసే ప్రియ
యాశహపర్యంకమధికయానంకత్పతరుమివ సువర్ణలోభ
నీయంవసంతమివశీవత్సానపాయినంకామధేనుమివవృ
షానుర క్తంభద్రానురాగిణంచచింతామణిమివ ఘననైవ
యోనింసకలరుచివిషయంచసిద్ధరసమివరుక్మి పరిభవాను
కూలంసుకృతసంచయమివనరకధ్వంసినంవిద్యుత్ప్వంజమి
వఘనాగమలభ్యంజ్వలనమివసమిత్ప్రచండంసుధాకరమి
వరాహిణియానురాగిణంసుకుమారభావాదసవ్యాకు శేత
యభావమపహయవిదర్భభువఃపీతాంబరావృతకొమలా
త్సంగమాత్రయతేవకమలయుగ శేననిరవధికరుచిసంపాద

రాగమైర్వైదైశ్చ - సమిత్ప్రచండంయుద్ధవీరం ॥ ని ॥ సమిత్యాజినమి
ద్యుధృత్యమరఃఅన్యత్రసమిద్భిఃకాష్ఠైర్వధితం - కుశేతయథావండ
దకళాయిత్యంకుశేదభేదశేతభితికుశేతయత్వంచ- నహిసుకుమారందభా
తయనంసహతభిభాషః-విదభేదభువోరుక్మిణ్యః పీతాంబరేణావృతః
కొమలఉత్పంగఃఅంకస్తమాత్రయతా అంకేసుస్థాప్య రుక్మిణ్యో సేవ్య
మోనైవత్యథాః - అన్యత్రవిదభేదభువో రుక్మిణ్యామనుత్పత్తి స్థానస్య

పీతాంబరావృతః అతఏవకౌమలఉత్సంగః ఉపరిప్రదేశః స్రమాశ్శయితా
కమలయుగళే నేవస్థితే నేతి శేషః రుచికాంతిః ప్రీతిశ్చకమలారాధితేనలక్ష్మీ
పూజితేనకమలేనారాధితేనసకమలకరః లక్ష్మీహస్తానరశ్మితన్నిరంతరసే
ప్యగ్నమథః సిద్ధమతిభావః - సారసప్రతిమల్లతయోకమలనదృశ త్వేన హే
తునాలక్ష్మణాయామహిష్యాశ్చయస్సంస్పర్శహస్తస్పర్శస్తద్భజాపునః

నాయముహుముహుః హుః కమలలారాధితేనకమలకరనిరత
సేవ్యతయా అథః సిద్ధకమసేవ్యభావేన సారసప్రతిమత
యాలక్ష్మణాశయస్సంస్పర్శభాజా పునభవదుచిత్రకాశ
తస్సకలజగన్తోహ నేనాపిసంసారభేషజేనపదయు శేనలా
భసీయంసకలోరుసేవ్యతయాప్రకటితనిరుపమభావేనహ
రిప్రతీకభావలబ్ధప్రసిద్ధతయాహరిభీరుకవేతండశుండాదం
డమగణయతాచస్థియుగళేనాపశోభితం సగోపసం
హారయోశ్చతుదశభువన నిర్గమద్వారేణేవనాభీకహ
రేణశోభమానంతత్తదపదానసంజాతి యశోమండమా
లాభిరివముక్తాహరైరాలింగితేననీరసభద్రాశ్లిష్టేనాపిసర
భసభద్రాలింగితేనశ్రీనికతనేనాపివిశాలేనవత్సస్థితేనరో
చమానంసిరంతరపలాశాక్రాంతిభేదానూదాయకలాశ
శంకానాస్పదంసకలాగమశిరోమణిరితిసమాశ్రయతా క
ల్పితరుశాఖాయుగళే నేవబాహుయుగళేన విద్యోతమా
నంసకలోత్తరతయాపరిణయసమయమిద్దిరాకరాధరిక
రణమసహమానేనేవతత్త్వణమేవ తత్ప్రీడనాభినివేశినాకర
యుగళేనవిరాజమానంద్వజరాజలంఘనజంఘాలేనానధ
రప్రభాశ్రితేనాతిశుచినామస్తస్థితేనస్పృహణీయంస్వస్య
సదాదశః పరిభావితయాసదాదర్శాభిభూతంకుముదబం

పునస్సాదరంస్పృశ్యమానేనేత్యథః - యద్వాఆశయ్యమనసఃసంస్పర్శస్త
ద్భజాస్పృహణీయేనేత్యథః - సారసాఖ్యపక్షిసదృశతయా లక్ష్మణాఖ్య
తత్ప్రీతిస్పృహణీయేనేతిదవ్యజ్యతేని|| సారసస్యతులత్వజేత్యమరః - ఆ
త్రచరణస్య చతురాన్వరాన్భంగీభదేన కమలసాదృశ్య వణకనంపాన
రుక్త్యావహాయథామాఘకావ్యేప్రసాధితస్యాస్యేత్లోకద్వయేన - మేవ

ఇది నిషిద్ధత్యాదికర్షయన్వయకథితేత్యాది క్షోకద్వయే చేతిద్రష్టవ్యం సే
వ్యత్వాదతదూరుద్వయన్వయసర్వోత్తమత్వాదితీతావః - హరిప్రతికథావః
కృష్ణావయవత్వంసంహృతసికూలత్వం చేతివ్యజ్యతేసినిప్రతీకస్సాన్వయ
ప్రేపతికూలేత్వయంతిష్ఠితిభాసూరః - తేనలభ్యాప్రసిద్ధిర్వ్యతతే హరి
ప్రతికథావలబ్ధప్రసిద్ధిః తస్యభావస్తత్తాతయా ఏకత్ర హరేరవయవఇతి ప్ర
సిద్ధిత్యేన హేతునైత్యభావః అన్యత్రసంహృతసికూలత్వేన హేతునైత్యభావః
హరిభీరుకస్సింహద్భుతః యోజితండాగజస్తస్యసీరసభద్రశ్శుభ్రా చంద
నః - త్రినికతననకాంత్యాక్రయేణ లక్ష్మీస్థాననచవిగతా శాలాయస్య త
ద్విశాలంవిస్తృతంవ - పలాశక్రాంతిఃపణాసంబంధః - రక్షాభిరాక్ర
మాంచ-సకలాగమశిరోమణిర్జ్వదాంతవేద్యః - వృక్షోత్తమఇతిచ - మతేతి

ధురంత్యతామమన్యమానెనవదనారవిం దెనలోభశీయం
వస్తుతఃకమలౌజ్వలనిరంతరగ్రాహితయా సమారోపితక
మలకాంతిస్తేయాదఖిలసుందరపురుషనయనయగళ మా
త్రాదుర్లభ్యేష్టేననయనయగళేనదీప్యమాన ముదాసిత
కర్ణతయాప్రసిద్ధస్యాపినిరవధికరుః సుంపాదనమవలోక్య
సముపజాతానం దెనసహజరుచిశాలినా నయనయగళే
నాలింగ్యమానకణాయుగళంబిభ్రాంతప్రాచీనజన్మని వి
ష్వగ్వప్తమాసహిమకరకరపరిభవరోషేణసాంప్రతమా
ననాత్మనావస్థితం చంద్రమసం విష్వగాక్రమ తాకళం

శేషః - సకలా శరతయాసహిత్యవృత్తయాసర్వాపేక్షతయా ఊర్ధ్వ
భాగవతిత్వేనచ - పరిణయసమయమిత్యత్యంతసంద్యోగేన్ద్రీయా- త
త్ప్రీడనాభినివేశనాపాణిపీడనెచ్చనాపాణిబాధనెచ్చనావద్విజరాజ లం
ఘనజంఘా లేనచంద్రాతిశయినాప్రధానదంతానతిక్రమ్య ఒపార్జిన్స్స
తేనచఅనధరప్రభాశ్రితేనతత్కృష్ణకాంతినా ఈషదధరోష్ణకాంతిమిశ్రే
ణచఅశుభినాఅతిధవశేనఅతీవపవిత్రేణచనదాదశకపరిభావి ప్రస్తద
ర్పణాతిశాయీసర్వదాఅమావాస్యాంతిరసుర్యార్యజేనేతివ్యజ్యతే - స
దాదర్శేఅమావాస్యాయామభి ధూతమప్రకాశం కమలౌజ్వల్యం లక్ష్మీ
సౌందర్యంకమలకాంతిశ్చళిలసుందరపురుషాః - స్తరవసంతజయం తా
దయః - ఉదాసితకణతయాప్రసిద్ధస్యాపి తిరస్కృతరాధేయతయా ప్ర

సిద్ధస్యాపి శ్రోత్రప్రీతిమరువాణాన్యైత్యపి వ్యజ్యతే క్షరవధికాయాదుః
కాంతే-సంపాదనంకణాహీనశోభతఇతిభావఃఅన్యత్రరుచిప్రీతేసం
పాదనంకణాంద్విషతోపిన్యకౌశలేనస్వప్రయతప్రేమ సంపాదన మిత్య
భావః - సహజరుచిశాలివాస్వాభావికకాంతిజుషా భ్రాతృప్రేమావతా
చనేత్రశ్రోత్రయోరెకకాలజన్యత్వాద్భ్రాతృత్వవ్యసదేః - అలింగితమి
తి- అనేనచక్షుషఃకణాంతవిశ్రాంతత్వం లభ్యతే- భ్రాతృప్రేమాహా
భ్రాతుఃకౌశలమవలొక్య సంశోషా చాలింగతీతి ప్రసిద్ధం-పార్శ్వీనజన్మని
కళంకత్వాపస్తాయాం- విష్వగ్విష్టమానేతి - కళంకస్యచంద్రమండలమ
ధ్యవతిత్వాదితిభావః - హిమకరకరపరిభవశ్చంద్రకరణకర్తృకపరిభ

కేనేవశ్చశ్రుమండలేనమండితం సకలసుమనా విలక్షణమ
ధుహరవిరోధితాకృతాశయః ప్రమాజనన కామనయా
తపోబలేనసకలసుమనోభిమతమధుహరముఖ చుంబనా
నుకూలయా చంపక కలికయేవనాసికయా విరాజమా
నమ వచనీయ వణాశ్రయతయా వచనీయ వణాశ్ర
యాలలాటమాత్రాదుతక్ష్మాప్యేన పాలభలకేన విలసం
తంభగవంతంముకుందంసఃగ్రహమివనిజతః ఫలమద్రా
క్షీల్గంగాపానతవరంహారిరుత్థాయనివేళస్వాసేమనిల
ఆచాయవిధివన్మూర్ధ్నాపాదానకమదీధరత్ ||౨౭||శాంత
కామోభవానీదృఙ్ములభస్సంయమితథాపిగృహస

వః - సకలసుమనోవిలక్షణానర్వకుసుమవిలక్షణా మధుహర విరోధితా
భృంగవిరోధితా|| ౩ || చరన్వనాంత్రేనవమంజరీమనవత్పదోగంధఫలీమ
జిఘ్రిదితిప్రసిద్ధిః-సకలసుమనాభిమతంసకలకుసుమాభిమతంమధుహరము
ఖచుంబనంభృంగకర్తృక ముఖచుంబనం తదనుకూలయా భృంగాస్వాద
నయోగ్యయేత్యభావః సకలానాంసుమనసాం కేవానామభిమతో మధుహ
రొమధునూదనఃతస్యముఖచుంబనంముఖస్పృశఃముఖే వలతనమితియావ
త్-తదనుకూలయాచద్యోగయాఅవచనీయః ఆనింద్యః||ని || గవ్యైకధీనాచ
వక్తవ్యాఖ్యత్యమరః వణాశ్శోభా - వచనీయా నివక్తుంయోగ్యానివణా
నికాదీని||౨౮||శాంతీతి||శాంత కామోపరక్తః - అతేవసంయమితో
దృగేవంయూభోభవాన్సులభః- కథమస్తాకమితిశేషః. సకామేవప్రధూ

౧౯౮

చంపూభాగవతే - సవ్యాఖ్యానై,

సుపసర్పశినతుచిరక్తః॥*॥నిస్సృహస్యత్యంబగదితన్యాయాదితిభావః- త
 థావాప్త్యకంగృహసక్తిగృహసంబంధః - మద్గుహౌద్దేశేనాగమనమితి
 యావత్ గోత్రజానాంపంచాన్యానాంవీకతపఃఫలంనతుమమబాలస్యైకగ్యే
 తిభావః- వ్యంగ్యార్థస్తు-కాంతకామశమితమన్తభాసంయమీసంయమినాం
 ప్రపన్నశివత్వార్థః భవానీదృక్కులభాపావతీనేత్రసులభాకథం - స్మర
 దాహానంతరంక్రోధన శుశ్రూషమాతాంపార్వతీమపి పరిత్యజ్యదేశాం
 తరేతపోథకంకతశివకథంభవాన్యాసుదర్శిత్యథఃతథాపిగృహసక్తి
 ధాకారాసురాగః॥నిగృహఃపత్న్యాంగృహేస్తృతాతివిశ్వః- గోత్రజా
 యావీకస్యావీకతపఃఫలంనోతికాకుః-తస్యదారాసురాగః-పావతీకృ
 తతపోమహిమైవేత్యర్థః విధేయవిషయనియోగేనకథావ్యాప్తిః॥అక్షాపనే
 న॥౮౩॥తదితి॥౮౪॥విధేయమితి ॥ హరేత్వాంవినాఅపరంవిధేయంవిధా

త్తిర్నాగోత్రజైకతపఃఫలమ్॥౮౩॥X॥ తదనుగృహీతవ్యా
 హంవిధేయవిషయనియోగనెత్యమృతాసారసరసాంగిర
 ముదీరయంతంభాగవంతంనారధఃప్రత్యవాదీత్ ॥౮౪॥ప॥వి
 ధేయమపరంవైవపశ్యామస్తాంవినాహరే । యత్సంప్రతి
 కృతాథోహంజాతోలాభాత్తవాద్భుతాత్ ॥౮౫॥ వీవ
 మభిధాయపునరన్యస్యాస్పదనమాసేదుషితపస్యిసి ॥౮౬॥
 ప॥ ఆయిప్రియేపద్మినికిద్దృశోయంహరేస్తవాపిప్రణయా

తుంయోగ్యంఫలమిత్యథః-నపశ్యామఃస్వమేనఫలంనతుత్వద్వారాసాధనీ
 యంఫలమస్తీత్యథః-తత్రహేతుమాహాయదితి-యస్తాద్ధేతోరిత్యథః-
 తవలాభాత్కృతాథోలబ్ధభనఃజాతస్సంప్రత్యక్షః-త్వద్వ్యతిరిక్తఫలనత్వే
 త్వల్లాభాదనకృతాథత్వంనయజ్యత్యిత్యథః- సాచీన టికాకృతా
 త్వేనంవ్యాఖ్యాతం - హరేత్వాంవినాఅపరంవిధేయం వినయసంపన్నం
 వైవపశ్యామః॥ని॥ విధేయోవినయగ్రాహీత్యమరః - యద్యస్మాద్ధేతోఃఅ
 ద్భుతాత్తవలాభాత్కృతాథోలబ్ధభనాజాతః త్వదీయ వినయేవైవపరి
 తుష్టోస్మి-నతుత్వత్వేకించదపిఫలంకాంతామిత్యథః-ఇతి ॥౮౫॥ ౮౬॥ అ
 యాతి॥పద్మినిపద్మిన్యాఖ్యాజాత్యున్నేప్రియేహరేర్మమేత్యర్థఃతవాపిప్రణ
 యానుబంధకిద్దృశఃవిలక్షణాతిత్యర్థః-వైలక్షణ్యమేవాహ- తవపాదఘాతా
 తగోత్రతపావతాడనాదిత్యర్థః - అచుగ్గఃకొంకనశృంగవిషకృష్ణస్వయ

మితియావత్ - అముత్వత్కృతపాదభూతం ప్రియానుగ్రహం వెత్తి ప్రియ
యానుగృహీతోస్తీతిమన్యతత్త్వగ్ధః. వ్యంగ్యార్థస్తు - పద్మినీనఖిఃపరేన్నూ
ర్యస్యకీదృశః విలక్షణత్వగ్ధః - పాదభూతాత్కరణభూతాత్ || ౧౧ || పాదా
రత్వ్యంఘ్రితుర్యాంశాత్త్వమరః - తవతమషః ముకుళీభావరూపః
శ్యతి - ఎవరవిః అముంపియానుగ్రహం వెత్తి || ౧౨ || ౧౩ || ౧౪ || ౧౫ ||

నుబంధః | నశ్యమృషా స్తవపాదభూతాదముంపియాను
గ్రహమేషవేత్తి || ౧౬ || ఎవమాశ్వాసయకకాంతాంక
శీకలహాకొపనామ్ | అజానానభవాప్యచ్చత్సాగతం నా
రచంహారిః || ౧౭ || ౧౮ || నారదస్తుతూస్థీకః పునరన్యస్యా స్సద
నమా సేదీవా || ౧౯ || తత్రచ || ప || తాతాంబదుర్లభమిదం
ఖలమన్యబాలైస్సంగోప్యదత్తమమృతప్రతిమంత్రవైవధా |
వద్భ్రుతంసపరిపశ్యతుబాలకాన్యోధానాః పునర్గుడయూతా
యదితేప్రదయాః || ౨౦ || లాలయంతంతంశీశూనైవంవభ
నైవః చనాపరైః | దృష్ట్యాహరిమధాన్యస్యా స్సదనం
మునిరభ్యయాత్ || ౨౧ || ౨౨ || ఏవంప్రతినికేతనం విలక్షణ వ్యా
పారానుషంగిణ మదృష్టపూర్వమివ స్వాగత కుశలాను
యోగాదిభిరభినందయంతం ముకుందమంతిమా నైపురప్ర
దేశేనారదః ప్రహసన్తువాదీత్ || ౨౩ || ప || విశ్వేంద్రజాతై
ర్జనమోహనస్తతవాద్భుతంకింతువిశేషవిషః | మాయాభి
ధానంతుయదత్రపింఛంతిదధః చంద్రావిషయంప్రతిమః ||
౨౪ || నారదః ప్రణేగద్యవంముకుందేనానుమోదితః | ప్ర
యయావీస్తి తస్తస్యయోగమాయానుభావతః || ౨౫ || ౨౬ ||
అథకదాచననారదవచనాదజాతశత్రుమియత్తమాణము
పలభ్య మధునూదన స్సావరోధవధూజనః కతిపయైర

౨౭ || ౨౮ || విశ్వేతి || విశ్వానిజాగ్రదాది ప్రపంచా ఇంద్రజాలానీవ - అథక
చంద్రానిషయంతథాచంద్రాకారశేఖానాస్సదంకింఛన్యాధః చంద్ర శే
ఖానాస్సదత్వంవిచిత్రమిత్యథః - అన్యత్ర అథా చంద్రోగః హస్తః || ౨౯ || ని | అ
థాచంద్రస్తుచంద్రకే | ౩౦ || హస్తే బాణభవత్త్వవిశ్వః - తస్యావిషయం అనివా
ర్యమితియావత్ - పింఛన్యేంద్రజాలసాధనత్వంవ రత్నావళ్యాదాప్యసి

ద్ధం-మమమాయామరత్యయోతివచనాదితిభాః. అత ఏవాత్ర వ్యతిరేకాలం
కారకం ॥ వ్యతిరేకావిశేషశ్చైవమనానోపమేయయోరితిలక్షణాత్ ॥ ౯౫ ॥
పాండవాభితిలోకపాలమా తేః ॥ ౯౬ ॥ అప్రాధిలోకపాలానాంమాత్రాభి
ర్నిమిత్తాన్మపశ్యతేస్తరణాదితిభాః-అష్టమహాసిద్ధితి ॥ ౯౭ ॥ యత్రానుజ్ఞిత
వాంభితార్థవిషయాసంగమి నిర్భయత్యమూరత్యానన్త మహేంద్రయప్ర
ణయినామహ్మమహాసిద్ధయతిప్రబోధచందోదయే-పద్మా తీతి-పద్మప్ర

హోభిరింద్రప్రస్థముపస్థితస్సకౌతుకఃప్రాతిష్ఠత ॥ ౯౮ ॥
పాండవాఽపిసహ మహిషీభిరుపస్థానీయం ప్రాణమివష
ష్టమాత్మీయమక్షయ్యమివకులధనమంగదేవతా సహితా
మివచిక్షిఃతయాగప్రధానదేవతామణిమాద్యష్టవిధూ
తిపరివృతమివ ధనదంపుధివ్యాద్యష్టమూర్తివేష్టితమివ
శశిశేఖరంలోకపాల మాత్రాష్టకపలయిత మివరాజన్య
తేజఃపుంజమష్టమహాసిద్ధిపరివృతామివసిద్ధమంత్రాధి దేవ
తాంపద్మాద్యష్టవిధసౌందర్యనిధిసహితంసవమమివముకుం
దాభిదలావణ్యనిధిసవరత్నమాలావధ్యగత మివేంద్రసి
లనాయకమణిమాధవప్రత్యుద్గమ్యపరిరంభ కుశలాను
యోగాదిభిరభినద్యత తేనసహస్వభవదమభజన్ ॥ ౯౯ ॥ ప॥
పుధానదారభాత్రియసమాగమసహర్షితాయధార్మ
ముపచారై స్తంగ హేనుఖమవాసయత్ ॥ ౧౦౦ ॥ అవసఖ
సంసదంజాతుమయమాయావినిమిత్తామ్ । యుధిష్ఠిరః
ప్రాథమ్యతప్రకయావసతోహరిమ్ ॥ ౧౦౧ ॥ రాజనూయే
నయజ్యేత్వాక్రతురాజేనమాధవః । అనుజానీహిమామ
హూయదిస్యామస్యకమణి ॥ ౧౦౨ ॥ ఏవంవాదినమజ్ఞా
తశత్రుంభగవానవాదిత్ ॥ ప॥ వీర స్తవమస్యహిమధః పద

భృతయోలక్ష్మీప్రభృతయశ్చయథాపద్మాదయో ముకుందాం తానవసుజ
ణనిధయస్తథారుక్మిణ్యాదయఃకృష్టాంతానవసౌందర్య నిధయిత్యర్థః ॥
౧౦౩ ॥ పృథివీపుధాకంతిభాత్రియోభాత్ప్రప్రతః ॥ ౧౦౪ ॥ భాత్రియోభా
త్ప్రజిత్యమరః ॥ ౧౦౫ ॥ వీరతే ఉచ్చముతకృష్టంపదం స్థానంప్రాప్తఃసా
ర్వభామభిశ్యతః - వీరఃపరాక్రమిబుధోవిద్వానతి విశేషణ త్రయైక

ధీ-సమథో-విద్వానిత్యైవలయాపమధికారత్రయము క్రంభవతి స్థితత్వ
 ననతతూపకంశావయోత్పతిమితి త్రుత్వక్రంత్వరారాసిత్యము క్రంభ
 వతి-ఈదృశ స్త్వంతస్యసోమరసస్యరాజసూయయాగ సంస్కృత సోమ
 లతాద్రవస్యేత్యథః - పాచ్ఛిభవసివాభవత్యేవేత్యథః॥ ౧౧॥ హిహే
 తావపధారణత్యైవరః అన్యోదుర్యోధనాదిరిత్యథః - భవాదృశోనుభ
 వానివరాజసూయయాగ్యః క్షిమిత్యథః తిల్ర సౌతుమాహ షండకానమ
 థః॥ ౧౨॥ షండష్పండేవషాధరేగాపతావింధ్యవూరుషతిభాస్కరకి-చ
 లితివిమృశ్యకారినిచపదుఅల్పస్థానంతత్రాధివాసో వతకనంబియతః సీచ
 పదాధివాసాయస్యసాసార్యభామిత్యథః - దుష్టగ్రహః అభినవేశో
 యేసాంతేదుష్టగ్రహః శకునికణాదయః తైరాక్రమణేనఖలిదుష్టనస్సం
 ప్రాప్తదుర్విన్యయిత్యథః - వ్యంగ్యథాన్తు - సోమరసస్యచంద్రానురా
 గస్యపాత్రంబుధస్త్వంహిభవసీచంద్రప్రేమాస్పదత్వేనలోకైర్వ్యవహీ

ముచ్చమేవప్రాప్త్యైకాభవసీసోమరసస్యపాత్రమ్॥ షం
 డశ్చలోనియతసీచపదాధివాసోదుష్టగ్రహఃక్రమఖలోనభా
 వాదృశోన్యః॥ ౧౦౦౮॥ ప॥ జగత్క-బళయత్వచ్చైభవత్య
 హజతేజసికల్యాణమమితంయత్స్వత్త్వశ్యామిష్యసా

యమాణోబుధస్త్వమేవభవసీత్యథః-కుతత్రత్యాహ - వీరశ్శైబ్యరహి
 తఃఉచ్చంపదముచ్చరాశిమేవప్రాప్తః నతుకదాచిదపి నీచరాశింప్రాప్త
 త్యథః-స్థిరఃభ్రమణాదిరహితః అన్యోబుధః భవాదృశోనుచంద్రానురా
 గపాత్రంకిమిత్యథః-అత్ర సౌతుమాహ షండక్షిబి॥ ౧౧॥ బుధసూర్యసు
 తానప్రసకాఖ్యావితివరాహమిహిరవచనాత్ - చలఃపరిభ్రమణశీలీయ
 తఃసీచపదాధివాసోనీచరాశ్యాశ్రయణంయస్యసతథోక్తః-పక్షేవక్షానీచ
 రాశింమీనంభుంజానతిత్యథః - దుష్టగ్రహఃక్రమః పాదగ్రహయాగస్తేన
 ఖలి॥ ౧౨॥ బుధఃపాపయుతఃపాపతివచనాత్ - చంద్రవంశధూషణత్వా
 తూ-టస్థఃచంద్రఃత్వయ్యేవానురజ్యుక్తైర్బ్యాదిదోష విశిష్టత్వాత్సాత్మా
 త్పుత్రేపిబుధేనానురజ్యుతీతాత్పర్యాథః॥ ౧౦౦౯॥ జగదితిభవత్యహజతే
 జసిత్వద్భ్రాతృపరాక్రమేజగత్క-బళయతి ఆక్రమతినతి అమితంయతక
 ల్యాణంసువణంసాగ్రతే తదిష్టస్య యాగస్యసాధనంపశ్యామి- వ్యంగ్య
 థాన్తు-భవతస్సహజతేజసిస్వరూపధూతప్రకాశేజగత్క-బళయతి స్వాం

౧౦౨

చంపూభాగవతే - సవాగ్ధ్యాయే

తగ్గతత్వైవభావయతినతీత్యథః॥౩॥స్వకేషిస్వాంతగ్గతచిశ్చయథా
 పృథగివేక్ష్యతే- తద్దైవజాగ్రత్సమయే ప్రసంహాయంవివిచ్యతామితివచ
 నాత్-అమితంయత్కల్యాణం అప్రతిబద్ధా పరోక్షజ్ఞానం కల్యాణశబ్దస్య
 జ్ఞానారకత్వంచ॥౪॥సహకల్యాణకృతక శ్చిద్దుగ్గతంతాతగచ్ఛతీతిగీతావ
 చనైస్సప్తం-స్వాతే భవేత్తదిష్టస్యమోక్షస్యసాధనం పశ్యమాలోచ
 యామి-జ్ఞానమేవమోక్షసాధనమిత్యర్థః - ప్రమదాశ్రితాఃప్రమదంహవక
 మాశ్రితాఃప్రమదాప్రీయమాశ్రితాశ్చగురుదక్షిణావానానంతరభావి
 త్వాహున్యాపరిగ్రహస్యేతిభావః॥౧౦౩॥పాండవైరితి॥ ముగధాయజ
 రాసంధాయపరాభూతిఃపరిభవః - నార్పితే సర్వేజితాజరాసంధస్తు

భవమ్॥ ౧౦౧॥గ ॥ యుధిష్ఠిరోపితురశ్చతురస్సహాద
 రాక్మధునూదనవచనైనదిశాంప్రస్థాపయామాన॥౧౦౨
 తేషికియతాపికాలేనయోగినశ్చవశీకృతాశాసనతిర్నిర్మి
 తాధ్యయనాశ్చవగురవేకనకౌచ్ఛయంసమప్యక ప్రమదా
 శ్రితాబధూవుః॥ ౧౦౩॥ప॥పాండవైర్నపరాభూతి మాక్
 గధాయాపిత్తేత్యథ । ఖిన్నోహరివ్యధాచ్ఛిత్రంతత్ప్రా
 బహరణేమతిమ్॥ ౧౦౪ ॥ బాడబాకృతిమాస్థాయ ఘీ
 మాజ్ఞానజనాదనాః । గ్రసనాయాభ్యయుక్తస్యగిశతః
 పరవాహినీః॥ ౧౦౫॥గ॥ ఉపగమ్యజరాసంధమశోడ్య
 క్తమిష్టమతిథయిషవననాథుః॥ప॥ జరాకలితగాత్రంతస్యం
 దుగ్గతా ముగ్ధాణావయమ్ । సంప్రాప్తానివృత్తిసాన్న్య

నశీలశ్చితిపర్యాలోద్యేత్యథః - వ్యంగ్యథఃస్తు- పరాఉత్కృష్టాధూ
 తిరైశ్వర్యంనార్పితేతిభిన్నస్తమేవహంతుమైచ్ఛదితివిరోధః॥ ౧౦౪॥ బా
 డబేతి॥ బాడబాకృతింబ్రాహ్మణవేషం॥ ౧౦౫॥ ద్విజాత్యగ్రజన్త భూదేవబాడ
 బాధైత్యమరః-పరవాహినీఃశత్రుసేనాఃగిశతఃనాశయత్యిత్యథః- తస్యజ
 రాసంధస్యగ్రసనాయమారణాయ- వ్యంగ్యథఃస్తు - బాడబాకృతిమా
 ర్వాసలరూపమాస్థాయపరాఉత్కృష్టావాహినీనక ద్విగిశతః స్వాంతగ్గ
 తాఃకుర్వతఃసముద్రస్యేత్యథః-గ్రసనాయశోషణాయ॥ ౧౦౫॥ జరేతి॥
 జరయారాక్షస్యాకలితగాత్రంసంఘటితతనం లోకోపకారాథమితి
 భావః - తస్మాదుగ్గతాందరిద్రాః అతస్మిన్ ముగ్ధాణాః యాచకావ

యం సంప్రాప్తాః-బహుదాతవ్యమితిభిమాన్ స్త్రీత్యాహ - నః జీవనగ్ర
హణాదుదకగ్రహణాదపి నిర్వృతిస్సాన్యత్ - కిముతయత్కంబినాద్వి
నైతిభావః-వ్యంగ్యాభక్తు-జరయాజరసా ఆకలితగాత్రం శిథిలీకృతత
నుంత్వాండుగః తాదుష్టబుద్ధయస్సంతోమాగః తాయాచకాః అదేయార్థ
యాచకాభివ్యభక్తిః-వయం సంప్రాప్తాః-దుర్గతత్వజీవాహనః-జీవనగ్రహ
ణాదపి నిర్వృతిస్సాన్యదికాః - త్వయా ప్రాణేమదత్తేష్వపి పరితుష్టిన్న
స్యాదేవేత్యభక్తిః॥ ౧౦౭॥ కేయూయమితి ॥ వామం వక్రం యథాతథా
అభ్యయంతితివామాభీనః - అభిమతతిరోధానైరన్యవస్తుయాచకాభి
వ్యభక్తిః- అయంచప్రయాసోవిఫలభివ్యభక్తిః-పరపుంసిత్రపురుషే ఆత్మ
ప్రకాశవిరహాత్ అహమీదృశభివ్యభక్తిస్వయాపకథనాభావాత్ వామాచా

న్నాజీవనగ్రహణాదపి॥ ౧౦౮॥ ఏవంసకపటంబువాణా
నైతాన్కులహాలసానుపలభ్యమాగధః ప్రత్యవాదీత్ ॥
౧౦౯॥ ప॥ కేయూయమర్జునదశాననిభిత్సుభంగావామా
భీనఃకపటభూసురభావభాజః॥ ఆత్మప్రకాశవిరహాత్పర
పుంసీవామాచారాశ్రితానకిముభీరపఏవ యూయం॥ ౧౧౦॥
ఏవమశనిపాతకల్పనల్పపరీవాదజల్పితమాకర్ణ్యనితాం
తరోషణాభగవానవాదీత్ ॥ ప॥ అహంభువనయోని స్సభీ
మశ్చాయంధనంజయః॥ తృణతాలంబినాదగ్ధుంజాతాస్త్రీ

రాశ్రితావక్రశీలాయాయమేవభీరవో భయశీలానకిము సహిస్వయంభీర
స్యపరాస్థిషయితుంయుక్తమితిభావః-వ్యంగ్యాభక్తు - వామాభీనఃస్త్రీ
హరణకామాః-అయంక్తమేకదిత్యాహ-పరపుంసిత్రపురుషే ఆత్మ
ప్రకాశవిరహాత్ శరీరప్రకాశనాభావాద్దేతోః వామానాం స్త్రీణామా
చారాలక్షాభినయాదితమాశ్రితాయాయమేవభీరవస్త్రీయః నకిముఅ
జానదశాననయోఃపురుషత్వేనకపటాత్పరనాఠిహరిణ్చాయుక్తాభవ
తాంతుస్వతఃస్త్రీణాంభదమయుక్తమిత్యర్థః॥ ౧౧౦॥ అహమితి॥ భువనయో
నిజగతాగ్ధుంజాతానభీమఃఅయంచధనంజయోర్జునః॥ త్రేతాగ్నితేజసఃఅహ
వనీయాదికల్పవయంతృణతాలంబినాధానుష్కా ॥ ౧౧॥ తృణతాతధను
వ్యక్తితిభాస్కరః-దగ్ధుంజాతేనహంతుమిత్యర్థః-జాతాఉత్పన్నాఃవ్యంగ్యా
భక్తు-అహంభువనయోనిరగ్నితియావత్ - సహాయమిత్యభయోర్నిర్దేశః

భీమోభీషణోధనంజయోవహ్నిః॥ ౧౧॥ వహ్నిర్వీతిహవాత్రోధనంజయభి
త్యమరః ఉభావేతాభీషణజ్వలనావిత్యర్థః॥ అత ఏవ త్రేతాగ్నికల్పవయం
త్యుతాతాంబినఃఘాసాక్షదగ్ధంజాతాః॥ ౧౦౯॥ ౧౧౦॥ ఆస్తామితి॥ ఇదం
దారకద్వయంచాలకయుగ్మంపరేణపుంసాశత్రుణాజాతుకదాఽదర్శితం
బాధితంనయుద్ధకథానభిజ్ఞమిత్యర్థః॥ అత ఆస్తామిత్యన్వయఃప్రాచాతుప
రేణపుంసాశత్రుణాఅర్చితంపరిభూతంఅత ఆస్తాంతయోస్స్వరూపంత్వ
యాప్రకాశనీయంనాస్తికింతుప్రసిద్ధమేవేతిస్తుతిరితివ్యాఖ్యాతం భవాన్వా
యుసఖిఃఅగ్నిఃవాత సదృశభిచవ్యజ్యతేభిర్యత తద్యుక్తంసంశయోనా
స్తిత్యర్థః॥ అహంభువనయోనిరితి శ్లోకస్వస్వవహ్నిత్యజ్ఞాపనాదితిభావః॥

తాగ్నితేజసః॥ ౧౦౯॥ ఏతదాకణ్యంనహస్తాస్థానంపహ
స్యమాగధఃప్రత్యవాదీత్॥ ౧౧౦॥ ప॥ ఆస్తాంజాతునదార
కద్వయమిదంపుంసాపరేచార్చితంయుక్తంవాయుసఖోభ
వానితిపుప్రధ్వంసనాద్యద్యతాః॥ వారాక్షక్షత్రిగుణాక్ష
హరేయుధిమమప్రభృత్యైతైబలాదాశాలంఘనజాంఘిక
త్వమపరఃకౌవానుకతుంక్షమః॥ ౧౧౧॥ ౧౧౨॥ ఏవంవ్యాజ
స్తుతిభంగీమంగీకువాణైభగవానవాదీత్॥ ౧౧౩॥ ప॥
సకలప్రభుస్తుతివచోవిషయోననుమాగధోభవసిపూర్ణా
గుణః॥ వచనీయంఎవతవవాగ్విభవోకథమన్యథా స్తవనరీతిరి
యమి॥ ౧౧౩॥ ౧౧॥ మాగధోఽప్యనేనప్రశంసాభాసేనదూ

వాతసమత్వమేవాహత్రిగుణాక్షక్షద్వారాక్షఅష్టాదశవారానిత్యర్థః॥ అ
నిలాదపరఃఅన్యః కోవాతేతాశాలంఘనజాంఘికత్వం - వేగాతిశయవత్త్వం
అనుకతుంక్షమఃనాస్తిత్యర్థః॥ ౧౧౧॥ ఎవమితి॥ వ్యాజస్తుతిభంగీమితి॥ ఉక్తి
ర్వ్యాజస్తుతిర్నిందాస్తుతిభ్యాంస్తుతినిందయోరితిలక్షణాదితిభావః॥ సకలే
తి॥ సకలప్రభుస్తుతివచనాంవిషయఆశ్రయస్సరైవరసిన్యపతిభిస్తుయమా
నత్యత్యర్థః॥ ౧౧౩॥ మాగధభితి॥ మాగధోజరాసంధోభవసి అత్రసిద్ధస్య
మాగధత్వస్యపునర్విధానమేతదయం శార్కారాదార్యాదీనామతి ప్రసిద్ధిం
వ్యంజయతి॥ అతోవిధ్యలంకారః॥ *॥ సిద్ధస్యైవవిధానంయత్తామాహువి
ద్యలంకృతిమితిలక్షణాత్ - తవవాగ్విభవః వచనీయంఎవఅధీనంఎవ వశ్యవాగ
స్తిత్యర్థః॥ ౧౧॥ గవ్యేణాధినాతువక్తవ్యామిత్యమరః - అన్యథావశ్యవాక్తవ్యాభా

వెళ్ళియమతిచతురాస్తవనరీతికథమిమధురౌధఃః-కైతార్థస్త- సకలప్ర
భుస్తుతివచోవిషయఃస్తుతిపాతక ఇత్యధఃఃమాగధోవందిని॥ స్వయమాగ
ధాస్తుమగధావందినస్తుతిపాతక ఇత్యమరః. అతఃపతవవాగ్విభవావచ
నీయోనిద్యుక్తచిత్పురుషాధమస్తుతిఫలకత్వాత్ క్వచిత్సాధునిందా కల
కత్వాచ్చేతిభాషః- అన్యథాకథమీదృశస్తవనరీతివ్యాజస్తుతిరిత్యర్థః- స్వ
స్యవందిత్యమంగీకృత్యాపిదూషయతి-యామాగః ణితి-మార్గణాపాతభ
యాతురాణాంఃరపతనభయారానాంయాచకాగమన భీరాణాంచ॥
యేతి॥ సన్తాగఃథేనవిద్యద్యందినాయాస్తుతిఃపామరాణాంస్తుతివదవభాస

యమానమానసఃపునరవాదీత్ ॥ ౧౦౮॥౨॥ యామాగః
ణాపాతభయాతురాణాంస్తుతిఃప్రణీతారసిక్తకవేద్యా ।
సన్తాగఃథేనాస్యరహస్యవైతాగోపాలఇత్యద్భుతముద్గతం
న॥ ౧౦౯॥౧॥౧॥ఎవముత్తిరోత్తరశుభయాచతురోక్తిప్రత్యు
క్తికయాకంచితకాలమాభాష్యకలహలాలసావయమితి
స్వాశయసివేదినస్తానేతానిశ్చం మగధాధిపతి రభిదధే ॥
౧౦౯॥౨॥పనకాందిశీకస్యమహుస్తవాస్తుప్రపాతమం నా
క్షమబాధనంనః । ధనంజయ స్తిష్ఠతుద్ధుగకంతోభీషేనభూ
యాత్కలివిభ్రమోన ॥ ౧౧౦॥ ఎవమభిధాయవ్యకోద
రాయగదాంప్రదాయస్వయమపిగదావన్యాం విభ్రాణ
స్సకౌతుకముత్తాతినీభూమిరితినగరపరిసరమేవసమీపభు

మానావస్తుతానిందాపర్యవసాయినివ్యాజస్తుతిరిత్యధఃః-ప్రణీతాకృతాతి
స్యప్రణయనస్యరహస్యవైతావ్యంగ్యార్థవిత్ గోపాలఇతి హేతోనఃః అ
ద్భుతముద్గతంజాతంరసిక్తకవేద్యస్యరహస్యగోపానేనక్తాయతి ఇత్యా
చ్చర్యమిత్యర్థః॥ ౧౦౯॥౧౦౯॥నెతిమహఃః కాందిశీకస్య భయాత్పలాయ
తస్య॥ని॥ కాందిశీకోభయదుతేఇత్యమరః- క్షమమితి తవలజ్ఞాభావేపిమమ
లజ్ఞాయుక్తేత్యర్థఃదుగ్ధకంతోబాలకఃకలివిభ్రమఃకలహవిలాసః॥ని॥కలహే
న్త్రయ్యుగకలిరిత్యైవజయంతీ భవాద్భుతైస్సహకలహామమఖలనతుల్యణ
త్యనాదరః॥ ౧౧౦॥ఎవమితి॥వ్యకోదరాయభీమసేనాయఉత్థాతినీమో
న్మితస్థలవతి॥ని॥ ఉతాతఃప్రపంచం ధేస్యాభుత్తాతం విషమస్థలఇతి నిఘంటు

సారే గదాయాః పాతకదస్య గాగస్య ఆపాతమాగమనంచ || ౧౧౨ || త
 త్రై|| త్వేలానుబద్ధేతి || త్వేలాతుసింహనాదస్సాదిశ్యమరః-త్వేలస్తు
 గరళంవిషమితిచామరః- చతుర్ముఖేతి- స్రష్టృత్వా త్రస్యేతిభావః- వి
 గ్రహాయుద్ధంశరీరంచ || ౧౧౩ || అపధతేతి || వృకోదరోభీమఃతదున్మే
 షోజరాసంధవిజృంభణం - వ్యంగ్యార్థస్తు - సప్రసిద్ధత్యైషఉన్నతమ
 మతస్య వినాశనా ద్భక్షణాత్ వృకోదరస్య వృకాఖ్యమృగ జతరస్య
 ఉత్క-షణఃస్త్రాల్పంస్థానేయుక్తమిత్యర్థః || ౧౧౪ || జరాసంధేతి || ఆ
 త్యయేనాశేపశేషాంసాల్యవీణాం తదనువక్తానాం తేజసి పరాక్రమే

వంశున్వాహజరాసంధస్తైస్సహనగరాన్నిరగాత్ || ౧౧౫ ||
 తత్ప్రతాపేతావామయావినావివగదాపాతకదధికత శ
 రీరాపిశునావివరంధ్రాః పిశృణా శివాభేదభాజావివత్వే
 లానుబద్ధకంతోసుభద్రాచిత్రాంగదాశయావివపరస్పర
 విజయాకాంక్షిణౌచతుర్ముఖభుజాస్తంభావివసురసుద్ధరి
 లోఘశీయంకమపివిగ్రహావపూర్వమతనుతామ్ || ౧౧౬ ||
 ప|| అపధతేతి తతోభీమఃపాతయత్మమగధాధిపమ్ || స్థానే
 వృకోదరోత్క-షణస్తదున్మేషవినాశనాత్ || ౧౧౭ || జరా
 సంధాత్యయేజాతేమందేవపరతేజసి | సంప్రాప్తావాత
 భూదామోత్క-షణఃకేననివార్యతామ్ || ౧౧౮ || గ|| తదనుయ
 దునందసఃఫల్గునైససహవృకోదరమాలింగ్యజరాసంధాత్మ
 జంసహదేవమభిషిచ్యతేనబన్ధీకృతానశేషాసపిభూభుజః
 కారాగారాద్విమోచ్యత తస్మిన్పాసనమయథాపురం
 ప్రతిష్ఠాప్యపరిపూర్ణమనారథోహరిప్రస్థమగమత్ || ౧౧౯ ||

మందేవసతి జరాసంధనాశాదేవేతిభావః - వాతధూవోషావాతాత్
 జబాహునా|| ని|| దోబాహుచభుజోబాహురితి ధనంజయః - సమం
 ప్రాప్తక్ర-షణః- కేననివార్యతామనివార్యత్వార్థః - వ్యంగ్యార్థస్తు
 వరాయాస్సంధాత్యయేమర్యాదాతిక్రమేజాతే || ని|| సంధాసంధాసనీమ
 యోరిత్యుపరశేషే-జరాయామభివృద్ధాయాంసత్యామి-త్యర్థః- పరిపర
 మాత్మత్వాదుత్కృష్టే తేజసిజతరాగ్నౌమందేవసతివాతభూదోమోక-
 షణః-వాతజన్యశరీరకంపాదిదోషసంచయః కేననివార్యతాంఅనల్లంఘ్య

విధిరితిభావః॥వయోతిపాతొద్గతవాతవేషితభిశ్రీహవః॥ ౧౨౩॥ అజాత
శత్రురితితత్సంసిక్తతయేవేతిఅశ్రుధారాయాః॥ప్రమాదసాగరస్సోతస్తస్య
దశ్రుసేకవీవానందసేకభిదైవగుణ్యమితిభావః॥ ౧౨౪॥ గళతే॥ కృష్ణస్య
పక్షపాతాత్సేచుఃపదహిభయేజరాసంధాదిశత్రుభయేగళతినివర్తకమా
నైసతసుమనసాం దేవానాంసోమస్యచంద్ర్యపానమపేచాత్సవః కథంన
స్యాత్ - శుక్లపక్షఎవరాసేచార్చ్యక్ష్యశ్చంద్రః - నతుకృష్ణపక్షభినియమాద్భి
తిరహితానాం దేవానాంచంద్రపానోత్సవస్స్యాదేవ॥ ప్రథమాం పిబతే

ప॥ అథధర్మాత్త్వజంనత్వాభీమాజానజనార్దనాః॥ న్యవే
దయజరాసంధవధమాపాదమస్తకమ్॥ ౧౨౩॥ X॥ అజా
తశత్రురపితదీయవదనచంద్రాలోకవధికతతయోమధ్యే
శీరమపరిమాయనయనమాగనిగళితేనప్రమాదసాగ
రస్సోతసేవబాష్పధారయా ప్రణమ్రానతానభిషిచ్యత
తత్సంసిక్తతయేవద్విగుణితానందం మధుసూదనం మధుర
మిదమవాదీత్॥ ౧౨౪॥ ప॥ గళత్యసాభయేకృష్ణపక్షపాతా
న్తఖార్థినామ్ కథంసుమనసాంనస్యాత్ సోమపానమపేచా
త్సవః॥ ౧౨౫॥ అనంతగుణభారస్యసేవకానాంతవా
పినఃపృష్ఠగ్రహేషిణాంకిన్సునప్తతంత్యాప్తిరక్షుతా॥
౧౨౬॥ గ॥ ఎవముత్తమశ్లోకముపశ్లోకకృతదనుజ్జయసంభృ
తాద్వరసంభారాధమరాజక్రతురాజముపాక్రమత
౧౨౭॥ తత్రచ॥ ప॥ నానన్నద్వరధూమయఃపరమిహసా
హరచైరాశ్రితాశ్చక్రాద్యామరుతోపిసంతతహవిగ్రా
సోద్భవజ్ఞామితాః । మంత్రేప్రేక్ష్యపదంనకేవలమధూ

హ్నిరిత్యాద్యగమాదిభిభావః॥ ౧౨౫॥ అనంతేతి॥ అత్రార్థద్వయం స్పష్టం
౧౨౭॥ నానన్నితి॥ అద్వరధూమయఃపరంయజ్ఞధూమయఎవ - స్వాహార
వైస్వాహాశబ్దైరాశ్రితాసన్ - కింతుసంతతహవిగ్రాసైరుద్భవంతీ ఉ
త్పద్యమానామితానాదరౌషాంతే తథోక్తాః - శక్రాద్యామరుతో
దేవాఅపిస్వస్యఅహరః అమృతాదితత్యైరమరుచిమాశ్రితాః - మంత్రే
స్వాహాకృతిభ్యఃప్రేక్ష్యేత్యాదిమంత్రేకేవలంప్రేక్ష్యపదంపదం నాథూత్
కింతుఅధీనతుమహాప్రభుః॥ ని॥ ఇనస్సూర్యైశ్చాపత్యావికవిశ్వప్రకా

౨౦౫

చంపూభాగవతే - సవ్యాఖ్యానే

శః-యద్వాఆధీనేమశశవ ర్తిమభూ పేవ్వపిప్రేవ్యపదంజలకామ్ ద్యాహ
త్యత్వహూపంభృత్యత్వంప్రాయశ్చి త్తవిపత్ ప్రాయశ్చిత్తరూపా విపత్
ప్రాయోభూమ్నా చిత్తవిపత్ దారిద్య్రకృతచింతాచ॥౧౨౮॥ సమనంతర
మితి॥ సభాజనమానందనంతస్యభాజనయోగ్యమభినందనీయమిత్యర్థః॥౧౩॥
ఆనందసభాజనశత్రుమరః భాజనయోగ్యవాత్రయోరిభాస్కరశ్చ ॥ *॥
దృష్టతే॥ గోత్రోద్ధృతింగావధానాద్ధారంక్రతుకారిణామితిసాభిపా

ద్భూమేవ్వధీనేవ్వపిప్రాయశ్చిత్తవిపన్నకమ౯ సుపరం
శూన్యాదరిద్రేవ్వపి॥౧౨౮॥౧౫॥ సమనంతరమజాతకత్రో
రథి౯జననసమమిష్టిపరిపూత౯ కీర్త్యా౯ సమమమశేమ
పరిపూరితా శేమపరిషదారాధనాయసంభృత సంభారే
యధిష్ఠిరేకతమఃప్రథమపూజాభాజనమితిసంశయాశ్చాస
హదేవస్యకలసభాజనధాజనభాజనంవచనమిదమవాదీత్ ॥
౧౨౯॥ప॥దృష్టపురాక్రతుభుజామధిపస్సమిత్త్యగోత్రో
ద్ధృతించ్యుతమదశ్శరణంయమేవ॥ భజితమేవపురుషోత్త
మమంతరేణపూజ్యః పరోత్తుకతమః క్రతుకారిణాంసః ॥
౧౩౦॥౧౫॥ఏవంసౌపపత్తికామమృత ధారామధురాం స
హదేవవాణీమాకణ్య౯సర్వే సభాస్తారాస్సముద్గతానం
దవిస్తారాస్తారంయుగపదేవమవాదిషుః॥౧౩౧॥ప॥ వధా
స్వసాధుసహదేవపునశ్చసాధునత్వం శిశుగురురుదార
ధియాంబుధానామ్॥ నాసత్యతాతవభువిప్రకటికృతాద్య
సత్యోక్తిభిక్యకథియామపిదుర్వచోభిః॥౧౩౨॥ యుధిష్ఠిర
స్తమేవాథ౯ంపరమాథ౯ంవిచింతయ౯ ॥ ఆరరాధహరిం
గంధకుసుమాభరణాంబురైః॥౧౫॥ తదనుశిశుపాలకల్పాం

యంవిశేషణం- క్రతుకారిణాంక్రతుభుజస్సురా ఉపాస్యాః తేషాంవస్ర
భురింద్రః తస్యవిశరణంహరిరితి హేతోస్సవీప్రథమపూజాహ౯ఇత్య
థః-అతఏవాత్రసారాలంకారః॥*॥ ఉత్తరౌత్తరముత౯వ౯స్సౌరఇత్య
భిధీయతఇతిలక్షణాత్ ॥౧౩౦॥ ఏవమితి॥ సౌపపత్తికాంసయు క్తికాం-స
భాస్తారాఇతి॥ ని॥ సభాసదస్సభాస్తారాస్సభ్యాస్సామాజికాశ్చత ఇత్య
మరః॥ ౧౩౧॥ వధాస్వేతి॥ నాసత్యతాఅనృకరాహీత్యం ఆశ్విత్వంచ॥

ని॥నాన త్యావశ్యనాదసా॥విత్తమరః॥ ౧౩౪॥పుణ్యేష్వితి॥ రాజఋషిష్వి
తి.ఋత్యః ఇతిప్రకృతిభావఃపచితిఃపూజాత్మయశ్చ॥ ని॥ తుయాచక్యో
రపచితిరిత్యమరః - పూజ్యాహుణవ్యఃగమాత్ పూజ్యపూజా వ్యతిక్ర
మాదిత్యధః॥౧౩౫॥ సుదశక్ నేనైతి॥ సుదశక్ నేనసుకరుణావీతుణేనా
రిపూన్నిసప్తీతివిరోధఃసుదశక్ నేనచక్రేణైవిరోధపరిహారః - స్వయంగ
దావలంబీగదాభృద్భూత్వారిపుఃపిగ్రహతః యుద్ధాత్ చ్యుతంకరోతిజ
యతీత్యధఃస్వయంగ దావలంబీవ్యాధిగతోధూత్వారిపుం విగ్రహతః శరీ

తానల ఇవవనమాలి ప్రథమసపర్యా పర్యాకులితిపృ
దయస్సక్రోధముదతిష్ఠత్॥౧౩౪॥అవాదీచ్చ॥ప॥ పుణ్యేషు
సత్స్వహారాజఋషిష్వమీమగోపాలకఃప్రథమపూజ
నపాత్రమాసీత్ । నైషాకిలాపచితిరస్యపరంఖలస్యపూ
జ్యాహుణవ్యతిగమాదపియష్టు కేషా॥ ౧౩౫॥౫॥ ఎవం
శ్రుతికటుపటుశరంరటంత మేనమతిరోషణిపురుషోత్తమ
స్సహసాసుదర్శనైససలీలమపాస్తమ స్తకంవిదధే॥౧౩౬॥
ప॥ సుదశక్ నేనాపిరిపూన్నిసప్తీగదావలంబిన్వయమేవ
ధూత్వాచ్యుతంరిపుంవిగ్రహతఃకరోతి మాయాధవఃక
నేనజెతుమహా॥౧౩౬॥౫॥ తదనుసిర్వతి తావభృథమ
జాతశత్రుంపురంప్రాపయ్య తస్మిన్కయే కతిపయ వాన
రాక సహమహిషీజనైజనాదన్మాహారిప్రస్థ మవతిస్థే॥
యస్మిన్కశంకరదారసారభజరీజృంభతకటాక్షచ్ఛటాపా
తాకల్పలతావితానసుచనాగుంభప్రియంభావుకాః । త
స్యాసానవకాళి దాసపిదపః కావ్యావృతే పంచమ క్షం
పూనామసిధీమతాంకృతసముల్లాసోవిలాసోగమత్ ॥

రాత్ చ్యుతంకరోతిమారయతీత్యధః నూయాలత్యైధవఃపతిః అన్యత్ర
మాయాధవఇత్యేకంపదంమాయావీత్యధః॥౧౩౬॥ తదితి॥ హరిప్రస్థమవ
తస్థితిఅత్యంతసంయోగేద్వితీయా॥ ఇతి శ్రీపదవాక్యప్రమాణపా
రావార పారిణ శ్రీమహాపాధ్యాయ పక్షధరయల్లయార్య భ్రాతృతన
యేనఅక్కయసురితా విరచితాయాం భాగవతచపూ వ్యాఖ్యానం
రత్నావళీసమాఖ్యానంపంచమోవిలాసః.

శ్రీ రస్తు.

శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః.

చంపూభాగవతే-సవ్యాఖ్యానే-
షష్ఠీవిలాసప్రారంభః.

నిపూర్వధమితిమయస్యమాయయాఅసాధారణశక్త్యాఅసురశిల్పిత్యా
న్తయస్యసాల్యస్యచాసురావతారత్వాదితిభావః - అస్థావరంజంగమంత
త్సేధమాసావ్యఅన్యధామధ్యేనముద్రం పతకమానాయా ద్వారకాయా
విరోధానశక్యతఇతిభావః- ఆనన్నతావైధురీం సస్తిహితత్వాభావమేవ
రంధ్రంఛిద్రముపస్థితందృష్టాన్||శ్లో||స్వశక్త్యుపపద్యేకచిత్తరస్య వ్యసనేవ

నిపూర్వధంమయమాయయాపశుపతే రారాధితస్యాజ్ఞ
యాసౌభాగ్యంనగరం సురాసురగజైర్దుభేద్య మస్థావ
రమ్|విష్వద్ద్వారపతీంరురోధసహసాసాల్యస్యమాసాద్యత.
న్తత్వారంధ్రముపస్థితంమురరిపో రానన్నతా వైధురీమ్||
గ||గ||తమేనంవిమానమివగగనంసంచారశీలంకాముకమన
ఇవసకలాశాజంఘాలంసౌభమధిశయానం జలధరమివ శి
లావర్షముపజనయంతంమాయామివరజసాతమసాచనక
లజనానందీకుర్వాణంకృపణమివ మార్గణాన్నిరస్యంతం
సాల్యముపలభ్యనితాంతరౌషణిః ప్రద్యుమ్న స్సహసాస
హసాందాదిభిః కేసరీవకందరాంతరాన్నగరాంతరాన్ని
రగాత్||౨||ప|| తతఃప్రవృతేయద్ధం సాల్యప్రద్యుమ్నసే
నయోః|తథాపిసమపద్యంతశ్చక్త్రసంఖ్యాస్తయో ర్భటాః||

రత్నసీతాస్త్రాద్రితిభావః-తమేనంసాల్యం||తతః|| తథాపిత్యక్త్రసంఖ్యా
సంకయుదాస్యమపద్యంతజాతాఇతి విరోధః త్యక్త్రసంఖ్యా విచారశూ
న్యాఇతికతకవ్యతామూఢాఇతిపరిహారఃధూళ్యంధకారభేరిఃఖాషాదినా
మోహితాఇత్యర్థః||శ్లో||ఏకత్వాదావిచారేచసంఖ్యాసంఖ్యంతుసంయగ

ఇతిభానురః॥ ౩॥ మాగేశాచిత్రం ప్రద్యుమ్నబాణసాల్వేనపురస్కృతాః పు
రతఃక్షేప్తాః॥ ని॥ పురస్కృతః పూజితే రాత్యభియుక్తైః గ్రతఃకృతైః త్యమరః
ఫలభృతలోహశంకుభృతః॥ ని॥ ఫలమిష్టగ్రేన సేవ్యఫలకజాతీఫలేధనేపా
లెఇతిభానురః మార్గణాన్మాణాన్మాగ్రేమధ్యమార్గమత్యర్థః-భిత్వా ఆదా
భూరిలాభజముదం మహాలాభజన్యసంతోషం ఆదితస్సేవ్యకృతవాః తతః గు
రువంశజేన స్థూలవేణుజన్యేన ఆతపవరేషాం శత్రూణాం పాణిప్రదా
నం ప్రాణచ్చేదనం దో అవఖండనే అస్త్రాల్పబృత్యజాషయా దారాత్ప్యం
దాప్త్యం కృతీమితి లజ్జామాశ్రిత స్సన్నిత్యత్యేత్ తా శరధామమజ్జతాణీ
రేలీనః మాద్యజేన సాత్వాచ్యత్రవవీవభేత్తవ్యాః తాన్విహాయ తదీయచాణ
చ్చేదనమయుక్తమితి లజ్జయా నిషంగేమమజ్జత్యర్థః వ్యంగ్యార్థస్తుప్రద్యుమ్న

౩॥ తత్రవ॥ మాగేశాల్వపుస్కృతాః ఫలభృతశ్చిత్వా
ద్రుతం మార్గణానాదావాదితభూరిలాభజముదం ప్రద్యు
మ్నబాణస్తతః॥ ఆకంక్షంగురువంశజే నహి పరప్రాణప్ర
దానత్యజాదారాత్ప్యం విహితం మయేతి శరధా లజ్జాం మ
మజ్జాశ్రితః॥ ౪॥ ౫॥ తదనువిదితో దంతం హరిమపిహారిప్ర
సాదాగతమభ్యమిత్రీణసాల్వవీవమభిదధే॥ ౧॥ ఆయేకిమి
యమనాత్మవేదితాయదుకులకళంకస్యకలహకాతరస్యభ
వతః॥ ౬॥ ప॥ యుధ్వాపలాయతు మయేకిము మాగధాయ
మాచార్యకంకిమపిషేయుధిసాల్వకస్యస్సన్యాసమహాతత

బాణశబ్దగతపుల్లంగేనాపక్షిప్తకశ్చనపుమాః॥ సాల్వేనపురస్కృతాః
పూజితాః ఆతపవఫలభృతః ధనికాః మాగేశాణామయావతాః మాగేశభి
త్వా ఆదాభూరిలాభజముదం స్వర్ణలాభజన్యసంతోషం॥ ని॥ భూరిప్రాజ్య
సువర్ణయోరితరుద్రః-ఆదితస్రతిజగ్రాహతతః గురువంశజేన మహాకలలోత్ప
న్నేన ఆతపవరప్రాణప్రదానత్యజాపరేషాం పాణిరక్షణమకువాణే
నమయాదారాత్ప్యహారిసాధారణం పరహింసనం కృతమితి లజ్జామాశ్రి
తస్య శరధాసముద్రెమమజ్జసాత్వతః కలీనాహిప్రమాదాదకృత్యే ప్రవర్త
మానా ఆపిషత్తప్తాః ప్రాయశ్చిత్తమనుతిష్ఠంతీతిభావః॥ ౪॥ తదితి॥
ఆభ్యమిత్రీణమితి॥ ౫॥ యోగచ్యుత్యలం విద్విషతః ప్రతిసోభ్యమిత్రో
భ్యుత్తమోష్యభ్యమిత్రీణభ్యోపిష్యమరః॥ ౬॥ యుధ్వాపలాయతుంప

లాయమానముపేక్షితుమిత్యర్థః. అయంసాల్యమాగధోజరాసంధః మౌ
 నేత్యర్థః - ఆత్రసాల్య జరాసంధత్వ ప్రతిషేధస్య సిద్ధస్యానుకీర్తనం
 సాల్యస్య తతోపి క్రుద్ధత్వం వ్యంజయతి అతః ప్రతిషేధాలంకారః ॥
 * ॥ ప్రతిషేధప్రసిద్ధస్య నిషేధస్యానుకీర్తనమితి లక్షణాత్ - శర
 ణంప్రయాతః అతః ఎవకాపకాణ్య పాత్రం దీనః సన్యాసం పరిత్యాగమ
 హ=తితరాంశరణాగతం దీవంతమేవ పరిత్యజామీత్యర్థః - పరస్య ఆశర
 ణాగతస్య తనుసన్యసనంప్రాణత్యాగః పలాయనంతు యుక్తమితి భావః
 వ్యంగ్యార్థస్తు-శరణంగృహంప్రయాతః అనుష్ఠితగృహాంత్యర్థః. అతిఎవ
 కార్పణ్యపాత్రం=షయలోలః సన్యాసమహా తితిరాంసన్యాసస్య ముఖ్యా
 దికాంత్యర్థః పరస్య సాంత్వక్వాప్వనంగతస్య విరక్తస్య చేత్సర్థః అను సన్య
 సనంసు సన్యాసానా స్తినన్యాసార్హ కానా స్తీత్యర్థః అతిఎవకిమప్యాచార్య

రాంశరణంప్రయాతః కాపకాణ్యపాత్రమనుసన్యసనం పర
 స్య=వీపంవాదినంసాల్యంభగవానవాదీత్ ॥ శృణురేమూ
 ఖ=॥ ప॥ భవాద్యుక్తపలోన్మేషప్రకృత్యాక్షణసత్వరః । స
 మూలవిలయోప్యప్యప్రబలాశుభఘట్టనాత్ ॥ ౮ ॥ ౧॥ ఏ
 వంపరస్పరపరీవాదినారనయోభావతిషసూతిసంప్రహారే
 సాల్యమాయావినిమ=తఃకొపిసం దేశహ=దేశవకతనయ

కమంతవ్యాఖ్యానకాశలమిత్యన్వయః ॥ ౭ ॥ భవాద్యగితి॥ భవాద్యశక్చప
 లస్యఉన్మేషోవిజృంభఃప్రకృత్యాక్షణసనత్వరః నాశశీలః అస్యగఢలోన్మేష
 స్యప్రబలస్యతగుర్వాణైః ॥ ౧॥ ఆశుగౌవామువిశిఖావిశ్యమరః వ్యంగ్య
 ర్థస్తు-చపలానాంవిద్యుతామున్మేషః ప్రకాశక్షణసత్వరః అస్యసమూలవి
 లయః మూలఘాతైర్మైత్తహనాశః ప్రబలాశుభఘట్టనాత్ చండమారు
 తఘాతాంత్యర్థః - సం దేశహ=నూతః- స్వగతమప్రకాశం- ఆత్రపి
 త్యవిపత్త్యమమేయప్రబలభద్రసాగ్నిధ్యాభావస్య గోప్యత్వాత్ స్వగత
 భాషణం-అయిత్రిజగన్తహసీయేత్యాదినారామస్యప్రమాదోక్తిరసిగోప్యై
 వతథాపితదం నేప్రకాశభాషణంశోకావేశకృత మోహాదిచిద్వయం- య
 ద్యపిస్వగతజనాంకేప్రకాశభాషణానినాటకవిప్రసిద్ధాని తథాపి క్వచి
 త్కావ్యేదేశనాదేవంప్రయోగః-యథానైషధనవమసర్గై ॥ ఇదసిగద్య
 ష్టిభిరతరిస్థితేతయాభ్యధాయిస్వగతంవిదగ్ధయేతి ॥ ౮ ॥ ౧౧ ॥ ౧౧ ॥ స

తీతి||రామబలభ ద్దృసతిగన్నిసాతెనతీగ్యథః తాతగ్యవసు దేవగ్యవిపత్తిః
జానకీజనకసంబంధినీభవతివ్యంభవత్యేచేతిన్యాయాదితీభావః- వ్యంగ్యా
థఃస్తురామసతితాతగ్యదశరథగ్యవిపత్తిర్మణజానక్యా స్సీతాయాః-పీ
డావనవాసాదిలక్షణాజనకగ్యదశరథగ్యసంబంధిముగిశాప ప్రాప్త పుత్ర
శాకాదిరూపాచ-నికృత్యభిత్వా-కనిష్ఠకుగితి - కనిష్ఠఃషయశ్శోకస్సన్మ

యాప్రహితోహమితిప్రణమ్యమురరిపుమవాదీత || ౯ || ప||
సాత్వేనవసు దేవస్తేపితాకృపణముభ్యసః | కావసీహకృ
ష్ణకృష్ణేతిబధ్వాపశురివాహృతః|| ౧౦ || ఏవలవాఽనియాతే
యదుపతిరితిదూనమానసస్సర్వతక్షేవమవాదీత || ౧౧ ||
ప || సతిరామకథంతాత విపత్తిగ్యదివాయతః| ఆలం
ఘ్యజానకీపీడాతతస్యాశోపిదూరతః|| ౧౨ || ప్రకాశమ్ ||
X||అయితిజగన్త హ్నియపరాక్రమనయనాభిరామ రా
మకథమీద్యశంప్రమాదమాసాదయః|| ౧౩ || ప || రామః
పురాపితృవచఃపరిపాలనైసభజేయశస్త్రైజగతిత్రిదశైర్దు
రాపమ్ | రామశ్చకారతనుపాలనమప్యయంత తాతగ్య
నైత్యహహాకేయమకీతిజాతిః|| ౧౪ || X|| ఏవంవాదినీవా
సు దేవేసాల్యాపివసు దేవమ్ | X||తఃప్రదర్శ్యసికృత్యచమూ
ధానంసౌభమవిశత్ || ౧౫ || ప|| ఆలోక్త్యవమనార్యకా
ర్యసరణియాసీతగృశా దుదేశాదాశార్హస్య నతాదృ
శీకృచిదపిప్రాప్తాపురాజన్తసు | ప్రాప్తాకృత్రిమజానకీ
లవనతస్సోమిత్రిమూర్త్యాదయాత్ప్రగాస్వాదికనిష్ఠకు
గ్గురువిపన్నాసౌతులాఘహాతి|| ౧౬ || శాన్తంహస్తాల్ల
చనాదశ్రుద్ధైర్యంచిత్రాచ్చాపిప్రచ్యుతం యాగపద్యత |

శ్లోకశ్చ||౧||కనిష్ఠోఽయువాల్పయోరిత్యమరః సీతాలక్ష్మణయోః రామాపే
క్షయాకనిష్ఠత్వాదితిభావః- ఏవంగురువిపద్యత్యయో స్తితథాపి శతప
త్రపత్రశతభేదనన్మాదే నతసంలక్ష్మ్యత్వాద్యోగవద్యవ్యపదేశః అతివీవా
త్రసముచ్చయాలంకారః-తాండుదేశాం అసత్యాం మత్యాధ్యాయతాం
స్తరతాంసతుపశ్యతామితిభావః- నఽసస్మాకంతటస్థానామితిభావః-శా
న్తః-కనిష్ఠకేద్యత-సశ్యధూతాంమత్వాపశ్యోస్సుతస్యతుశాన్తః-కీద్యగి

౨౦౪

చంపూభాగవతే - సన్యాభ్యాసే,

త్యథాః॥ తదస్మితి॥ పృషావరజఇంద్రావరజఃకృష్ణత్వోయావత్ ॥ ౧౮॥ జ్వా
లెతి॥ ఆక్రమ్యవ్యాప్య - త్వాభంసీత్వాజయైరీకృత్య సింధురం గమనయత్
సముద్రపాతయామానేత్యథాః॥ సరిపురపిసాల్యాపి సత్యా అభ్యపి
తయా అస్త్యై అత్సేనా స్త్రైణసాధనేన - అస్త్రశబ్దాద్విషత్పాపచయే జీ
వ - శార్వతా మైకృష్ణప్రతాపోష్టభిశ్శీర్య తాత్సుభ్యతా వపుషాత్యాజితః

జ్వాత్వామిథ్యాంధ్యాయతాం దుర్దశాంతాం త్వాభోయన్న
శ్వాగ్గేణఃకీర్త్యగస్తు॥ ౧౯॥ తదనుయోగబలేన తదిదమశే
షంమృషామన్వానావృషావరజోవిషాద మపహాయరౌ
షభిషణావిద్యేషికషణాయసుదర్శనం ప్రాహిణాత్ ॥ ౧౮
ప॥ జ్వాలామాలావలయితమిదం చక్రమాక్రమ్య సాభం
త్వాభంసీత్వాసరయమనయద్భంధురం సింధురంగమ్ । స
త్యాసత్యాజితోస్త్యై రిపురపివపుషా శీర్శతా శార్వతా
మైశ్శూరేశారాగణేయాగుణగణశరణేవారణావైరిణాం
ను॥ ౧౯॥ ౧౯॥ తదనుతదనుధావినౌదంతవక్ర విచూరభావ
పిసాల్యమనుగమయ్యుదిషత్సు కుసుమవశేష సృశ్యంతీ
ఘసురసుందరీమ సానందోముకుందస్సవ్యమందిరమవింద
త॥ ౨౦॥ ప॥ మిత్రంహరైఃకౌపిసతీర్థ్యభావాద్దారిద్యై
సాధీకృతనామధేయః॥ కుచెలత్యాగమ పారగోధూ
త్సవరూపలాభోపచితప్రమోదః॥ ౨౧॥ ౧౯॥ కదాచనతస్య
సహధమచారీణి దారిద్యైనితాంత తాంత హృదయత
యాసవినయందయితమిదమవాదీత్ ॥ ౨౨॥ అయేభగవన్న
గణితదారిద్యై సముద్ర విద్రావితవిషయాభిలాష కిమపివి
క్షాసయితుకామాంమాంప్రతీపదశిఃసీతి నోపేక్షేధాః ॥

సౌల్పంప్రథమతవస్వప్రతాపోష్ట శీర్ణమస్త్రైణజహూనేత్యథాః వైత
దాశ్చర్యావహమిత్యహ - గుణగణశరణేనకల గుణాశ్రయే చూరేశార్వ
స్యగుణాంతర్భావేపిపుష్కగ్రహణ ముత్కర్షార్షథం శార్వవైరిణాంవా
రణాహననాసీతియావత్ - గణేయానుగణయితుంశక్యాకిం - అసంఖ్యా
తాకరావణాదీకరిపూనాహతవతఃకృష్ణస్యసాల్యవరాకస్య హన
నంనచిత్రమిత్యథాః॥ ౧౯॥ ౨౦॥ మిరమితి ॥ సతీర్థ్యభావాదీతి॥ సత్తి

ధ్యాన్మైత్రికగురవత్సమరః॥౨౧॥౨౨॥౨౩॥ మిత్రేభః॥ శ్రీదయితేనద
 నైలక్ష్మీపతాచకృశానాందశాదారిద్యం-ఆశాంతానస్తా జగతీపతే
 ర్భూపతేస్సామీపముక్తాసన్నిధిపరిత్యాగసుహృదో మిత్రస్యాపిలక్ష్మ్యో
 కథంలాభః దూరస్థాత్తనయాదపినమిపస్థాభ్యుత్పన్నరాజ్ఞాం ప్రియత
 తిన్యామాదితిభావః - జగతీపతేపరామాత్మనస్సామీప్యమేవ ముక్తిత
 స్యాంచతుర్విధముక్త్యంతగత మోక్ష విశేషేసుహృదో జ్ఞానాపిల
 క్ష్మ్యోకథం లాభఃఆలక్ష్మీలాభఃసాయుజ్యముక్తావేవేతి రవ్యజకోథః॥
 ౨౪॥మిత్రశ్రియతి॥ ద్విజరాజెతిసంబుద్ధిః సిద్ధాంతవచాంసీతి యుక్త్యాన
 పూర్వపక్షికథావ్యాసీత్యథః॥ అత్రమిత్రలక్ష్మీసంక్రమణేదశానలభ్యతా
 మిత్రదశానలభ్యత్వం వ్యంగ్యాథః- ద్విజరాజపుష్టిః చంద్రమండ

౨౩॥ పామిత్రేతవశ్రీదయితేపిక్తస్తాద్దశాకృశానాం భగ
 వన్నశాంతా । సామీప్యముక్తా జగతీపతేస్సామీప్యత్యథ
 న్ములాభస్సుహృదోపిలక్ష్మ్యో॥ ౨౪ ॥ మిత్రశ్రియస్సం
 క్రమణంవిహాయభవెన్నజాతుద్విజరాజపుష్టిః । ఇమాని
 సిద్ధాంతవచాంసికింతుపరిస్ఫుటాదశానలాభతాత్ర॥౧॥త
 దవశ్యందృశ్యేవదారిద్యవిద్రావణాయ దామోదరత్వతి
 వాదిన్యాందయితాయామ్॥ ౨౬॥ప॥ యాచ్ఛాపరాఙ్ముఖ
 తయాకలహేపామిథోన్యప్రాణప్రియావచనమాన్యతయా
 చతేనేమధ్యస్థయావ్యరచికారిదిదృక్షయాతుకస్యాయా
 నుసరణేనసతీద్వితీయా॥ ౨౭॥౧॥ సమనంతరమకుంతవై

లవృద్ధిః-మిత్రశ్రియస్సూర్యకాంతేః-సంక్రమణంవిహాయభవేత్॥*॥ పా
 ధోమయేకీతకరచరశ్చయోవిమూఢితాఃఘ్నంతితమస్వినీతమత్తతి జ్యో
 తిశ్చాస్త్రాదితిభావః - ఇమానిసిద్ధాంతవచాంసిసారసిద్ధాంతాదివచనా
 ని-కింతుఅత్రసూర్యకిరణసంక్రమణేదశేఅమాయాం నలభ్యమలభ్యం-
 నభిధాన్యనశబ్దస్య సమానస్తస్యభావస్తతా అమాయాందులభ్యమిత్య
 థః-పరిస్ఫుటావ్యక్తా॥౨౮॥౨౯॥ యాచ్ఛేతి॥ యాచ్ఛావైముఖ్యా
 త్రేయసీ వచనస్యానుల్లంఘనీయత్వాచ్చటాలాయతమనా బహువేత్త్య
 థః సరాఙ్ముఖతామాన్యతాశబ్దగత స్త్రీలింగాభ్యాంస్త్రీద్వయం కల
 హాభిత్వనేనతయోస్సపత్నీత్వంచవ్యజ్యతేఽత్రాపి ప్రథమాక్తత్వాత్పరా

జ్ఞానాభావోన్మేషభార్యైతివ్యభ్యతే మధ్యస్థయామధ్యేఃసంజాతయా శారిదిదృ
శ్చయాతుతస్యతకయానుసరణేనచిత్రాశ్రితతయా హేతునా ఇచ్ఛయామ
నాధర్మత్వాదితథావః ద్వితీయాప్రేయసీవచనమాన్యతానతీ అరచీ కృతా
హరిదశనాతగ్రంథయాయాచ్చావై ముఖ్యవతమపిపరిత్యజ్యప్రేయసీవ
చనమేవబహుమస్యతేస్తేశ్యథః॥ అన్యత్రమధ్యస్థయా అపక్షపాతయాపి
శారిదిదృశ్చయాతస్యతకయానుసరణేనసర్వస్యాపి ద్వితీయపత్నాన్యం ప్రీ
తిరితిజ్ఞాత్యేత్యథః॥ ద్వితీయాసతీసాధ్వీనిరపరాధేకయావత్ అరచిక్యతేతి
వ్యభ్యతే॥ ౨౦॥ ప్రవిశ్యేతి॥ హరిగర్భతయాసింహగర్భతయా హేతునా

కుంతదశనాతగ్రంథయాప్రియయాప్రచోదితః కుచెలశ్చే
లాంచతేన భగవదుపహారాయ ముష్టిచతుష్టయ పరిమి
తాకృష్ణుకాసుపవేష్ట్యవనమాలినిలోకన లాలసతయా
ద్వారకానగరమగమత్ ॥ ౨౦॥ ప్రవిశ్యచనగరమిదమచింత
యత్ - క్వయమమరావతీమప్యతిశయానాద్వారవతీ- క్వ
చేదంహరిగర్భతయాసార్వభౌమనాపిదుష్ప్రవేశ మంతః
పురమ్- క్వచేమేచతురాననమస్యథఃచంద్ర దానశాంతద
పకంకుర్వాణాదావారికాః క్వచేదంసామ్రాజ్యముజ్జ్వం
భమాణంత్రిజగన్నాయకస్యయదునాయకస్యక్వచాహమా
చ్చాదితకచ్చరపట్టచ్చరః స్రలంబకూచాః దరిద్రశ్శ్రీతి
యఃకథంననప్రవిష్టమపిమాంప్రత్యభిజానాతు కథమివ
లక్ష్మీవిలాసపరవశసవేంద్రియ గ్రామో దామోదరః-
సర్వధావితథమనారథాహమితి॥ ౨౧॥ సంచింతయన్ని

సార్వభౌమేనదిగ్గజవిశేషేణాపిదుష్ప్రవేశమితిధ్వనిః అధఃచంద్రదానేన
గళహస్తదానేన శాంతదర్శకంనివృత్తగర్వం-స్వాధేకః - చంద్రఖండ
దానేనశాంతశ్శమితఃదపకః॥ అనంగోయేనతంశివమిత్యర్థః కుర్వాణాఇతి
ధ్వనిః-యస్యార్థచంద్రోస్తి నవీవశివఇతిభావః ప్రలంబకూచాః లంబమా
నశ్మత్రుజాతః॥ ౨॥ శ్మత్రుజ్యపిచకూచాః స్ఫృదిత్యజయ్యః॥ పా॥ ఏదాణం
లంబకుంభాణతావసాణితిశాకుంతలే షష్ఠాంశే ప్రయోగశ్చ - ప్రత్య
భిజానాత్ప్రితి-అభినావ్యవహితత్వాన్నాత్మనేపదత్వంఅతఎవ నసమ్యక్ప్ర
త్యభిజానామీతిప్రబోధచంద్రోదయేప్రయోగః॥ ౨౧॥ సంచింతయన్ని॥

హరికృపాసంహృతావారణానివారణంగజశ్చ॥ ౩౦॥ ౩౧ ॥ వైదేహీ
తి॥ అత్రచపురారామావతారెరామసాంద్యమోహితా దండకారణ్య
వాసివోమునయః రామాలింగసం ప్రాప్త్యఃకృష్ణావతారే సంశ్లేషభవ
వ్యతి నేదానీమితి రామణ్యప్రత్యాఖ్యాతాఇతి పారాణికీకథానుసంధేయా
నిరాచీకరత్ - నిరాకరొదిత్యర్థః - స్వర్ణరేణిచ నవగణీపతితా నామపిక్వచి
త్సాస్వర్ణరేణి - యథారామారాజ్యమచీకరదిత్యుదాహృతంప్రాచీనైః ॥
౩౨॥ ద్విజరాజమితి॥ కృశంధరిద్రుచిభిఃస్వకాంతభినిభఃరంభూర్ణంసా
నురాగంవా - వ్యంగ్యార్థస్త్రి - కృశంనక్షకశంభూయామితిభావః - ద్విజ

దమవాప మహీసురోయమావా సమప్రతినివతితవీవ
శారెః । వైవాద్యుతంహరికృపావిషయేకథన్నజాఘేత
వారణకృతవ్యసనప్రకషణః ॥ ౩౦ ॥ X॥ తదైవరుక్మిణీస
దనవాస్తవ్యభగవానపిమిత్రాలాంకవికసితముఖ పుండరీ
కఃప్రియయాసహసత్సరమవతీర్య పర్యంకతః పరిరభ్యకు
చేలుపర్యంకన్యవేయత్ ॥ ౩౧ ॥ ప ॥ వైదేహీపరిరం
భభంగవిరసస్సంశ్లేషకామాన్తునీనస్త్రిన్సైవభవేభవేదితి
పురామోవానిరాచీకరత్ । నద్యస్తైనవిదభజాకుచభరం
సంత్యజ్యలూభాస్పదం సంశ్లిష్టస్యకుచేలకస్య కృతినాగ
ణ్యానుపుణ్యావళిః॥ ౩౨॥ ద్విజరాజంకృశంగాడమాలిం
గ్యుచినిభఃరమ్ । కుర్వాణస్యాస్యమిత్రత్వమనన్యసద్య
శంహరః॥ ౩౩ ॥ పంకంహరిప్రమదబాష్పజలాప్లుతస్య
తస్యాఖిలంవిరధృతం విలయం ప్రపేదే । చిత్రంయదు

రాజంగంద్రం - ఆలింగ్యజలమయేచంద్రచింబేన్వకిరణాః ప్రవేశ్యేత్యర్థః -
రుచినిభఃరంప్రతిదినమభివర్ధమానకాంతిం కుర్వాణస్య ఆస్యహరెన్ము
ర్యస్య॥ ౩౧॥ యమానిలేంద్రచంద్రాకేతిహరిశబ్దాధోక్తావమరః - మిత్ర
త్వంమైత్రీరవిత్వంచ అనన్యసద్యశమద్భుతమ్॥ ౩౩॥ పంకమితి॥ కదమఃపా
పంచ - డీత్తరంజలాపవనానంతరంజలాపవనస్యప్రాచీన పంకలేపమా
త్రనివతేకత్వందృష్టం - నయాత్తరత్రపంకసంబంధాజనకత్వమతావిచి
త్రమిత్యర్థః - తత్ర హేతుమప్యాహ - అథవేతి - కుపదంకుత్సితవ్యసనా
యాః ॥ ౩౩ ॥ పదంవ్యవసితత్రాడేత్యమరఃకుత్సితవ్యసనాయాఖ్యలు పాపసం

బంధశ్చిక్షావః - అన్యత్ర కుఘామిః సదంశరణంతయోర్యోగ కథాపి
 సోస్తిమదఘామసంబంధఃఖలుపం కలేపకరణతిభావః ॥ ౩౪ ॥ త్రివిక్ర
 మిభాః ॥ పురాహ్వాంవిధినాశాస్త్రిజాతానిపాదపద్మానబ్రాహ్మణసం
 బంధిని యనసతథాక్తః - క్రివిక్రమఃకృష్ణః అముష్యగృహశ్రితస్యబ్రహ్మణః
 బ్రాహ్మణస్యకుచేలస్యేతియవత్ - అంఘ్రిదాక్ కిఘ్రింవిధిరిత్యవేత్సా
 తథిసత్కాగ్రావిధిచోదితతథాజ్ఞా త్వేవ్యర్థఃసమ్మదపారవశ్యాత్ హర్షపార
 వశ్యంపాపేత్యిత్వబ్లాపేపంచమి - న్యసిందచ్చహుశఃపూర్వమతిథిసత్కా
 రస్యశీత త్వత్సత్త్వరమేవకుచేలమేవపూజయామాసేత్యర్థః - వ్యంగ్య
 ర్థస్తు అనుతివిక్రమ పురావిధినాబ్రాహ్మణాధాతపాదపద్మంతతవల

త్తరమముష్యపంకలెపస్థానేధవా కుపదయోగ కథా
 పినాన్య ॥ ౩౪ ॥ తతశ్చ ॥ ప ॥ త్రివిక్రమాయంవి
 ధిభాతపాదపద్మఃపురాసమ్మదపారవశ్యాత్ । ద్వాగ్న్య
 హ్మణోముష్యగృహశ్రితస్యస్యసిందంఘ్రివిధిరిత్యవేత్సా ॥
 ౩౫ ॥ నతేనశిరసాశారిస్సలిలం యదుపాదిత । మూ
 ధాభిషిక్తతాయాధాతథావ్యన్యనయాగిశీ ॥ ౩౬ ॥ అ
 నంతరంచ ॥ తస్యక్రధరశ్చక్రేదివ్య చందనచవణనమ్ ।
 తేనసామోదతాయుక్తావిచిత్రోవాసనాక్షయః ॥ ౩౭ ॥
 ౫ ॥ తదనువివిధోపచారైరభ్యర్చ్యమధునూదనశ్శ్రీమా
 ష్టనయనాయభీష్మతనయాంవ్యజనవీజనైన్యయుక్తా కుశ

ముష్యగృహశ్రితస్యబ్రహ్మణబ్రాహ్మణస్యప్రజాపతేశ్చ ॥౩౮॥ బ్రహ్మవిప్రః
 ప్రజాపతిరిత్యమరః - అంఘ్రిసంమద పారవశ్యాత్ విధిరిత్యబ్రహ్మత్వ
 వేత్సాబ్రహ్మశబ్దసామ్యాత్ప్రమోదపార్య వశ్యాచాయమేవ చతుర్ముఖ
 ఇతిభాగ్నిత్యేత్యర్థః - న్యసిందత్ మహాత్మానః ప్రత్యుపకుర్వంశీతిభావః
 ౩౫॥ నతేనైతి ॥ నతేనప్రమేణ అన్యశ్చిక్తవ్యస్య మూధాభిషిక్తతాయా
 ధాక్షత్రియత్వమాత్రమస్యేత్యర్థః - నయాగి కేతియయాతిశాపాదితిభా
 వః॥౩౬॥ మూధాభిషిక్తారాజన్యోదావలజఃక్షత్రియఇత్యమరః - తస్యేతిసా
 మోదతాహర్షవత్తానురభిత్వంచ వాసనాక్షయఃపరిమళనాశఃఅన్యత్రవా
 సనాఅనుఘాతాంవీస్తరణాభావః ॥౩౭॥ వాసనాభావనాసంసారోను
 ఘాతాద్యవిస్తృతిరిత్యమరః - తస్యాః క్షయః విగళితవేద్యాంతరంగుఖినితి

యావత్ || ౩౬ || ౩ ౭ || ౩ ౮ || వ్యజనేతి || హ జా నకం పయా నైసర్గిక భా త్పు నై
హేనభా త్పు నై హే నేతి చ గమ్య తే ఎతత్ రు క్తు ణీ కు చేల యో సో దర త్వం
కథ మస్తు నా త్ర హేతుం పశ్యా మ్య త్య తః - ద్విజ రాజ శ్చంద్రః శ్రీ చంద్ర
యో సో దర త్వం యు క్త మి త్య ర్థః || ౩౯ || వ్యజన వీజ నే న్య యు జ్ఞా క శల మన్వ
యు జ్ఞా చేత్య క్తం తత్ర వ్యజన వీజ నము క్తం క శలా ను యో గం తా వదా హ
ప్రత్యాగ త ఇతి || గురు కు లా ధ్యు రు గృహ త్ప్ర త్యాగ తః - గురు గృహ త్యా గా
నం కర మా వయో ర్వియో గా దితి ఖ వః - సు సదృశీ మత్యంత మను రూ పం ప్ర
సమీక్ష్య సమ్యగ్విచార్య పర్యంతే రాన్వన పతి ప్రవృత్తిః - కేపి ఆదో ఆసదృశీ మన

ల మన్వయు జ్ఞా చ || ౩౮ || స వ్యజనా సితేన సహ జా నుకం
పయా సమపూజయద్ద్విజమసాః షడభజా | కత మేతదస్తు
యది వాన విన్నయో ద్విజ రాజ ఏష నడయా వసార మా || ౪ ||
ప్రత్యాగ తో గురు కు లా తిర ముపర్వ జైషీః కాంతాం సఖేను
సదృశీం ప్రసమీక్ష్య నా వా | ఆదో వధూ మసదృశీ ము య
మ్య మా హాద్య పీ వ్యర్థ థారు చి తతః కలయంతి కేపి || ౪ ||
గ || ఎవ మన్యా ప డే శేన పరిహా సతి భగవతి రుక్తి ణీ కు చేల ము
దమ వాదిత్ || ౪౦ || అయి ద్విజ రా జనితాంత మను రూ ప
ఘట నాధు రింధర స్య ధిహత కన్య స్వభా వ మవబుధ్య మా
నన యు క్త మేవాసు యు క్త మార్య పుత్రే || ౪౧ || త తా హే ||
ప || ఉత రాంతి తై ధూః ష భృతాం సహ స్రైకాంత్య మ
హం పూర్వి కయా వృత్తైః | గోశేన రజ్జ స్తనయా లకి దా
చిచ్ఛ ర్ణి రణ దైవం ఘటయే త్ప్ర లభ మ్ || ౪౨ || గ || ఎవ లా

సు గూపాం వధూం మోహాద్య మాదు పయమ్య చిగం బహ్మ చర్మ కైశవ సు
భూయత తోయతి || ౪౩ || సహ త్యా మపేనుం దర్శి భాష సుభ వాదిత భా
వః తతః యథారు చియథా భిలాష జవీర్వర్ష ధూ కి కి యం ఎరి యంతి
అత్ర చాహ మివో దాహారణ మిడిభి వః || ౪౪ || అత్ర చక్రై నరు క్తి ణీ ప్ర
థమం పరిణీత త్వాది మం పరిహా సుంస్వ పయి కం స న్వా నారు క్తి ణీ త వాచం
మాత్రయా త్యాది నా || యు క్త మేవాసు యు క్త మి త్య ర్థః గురు గృహ త్యా గా
త్యై ఆను రూ పా మితి తా న పేతి ప్ర వృత్తి న సు గృహ త్యా గా తితి వః || ౪౫ || అన ను
రూ ప ఘట నా సేవ ఆశీ సేవ ప్తా మేతి ఉ త్తై ధూ మి భృతాం సహ

చివ్రాభాగవతే - సహస్రము

సైకాంక్ష్యామ్యనేకకన్యాయా లోకోత్తరలావణ్యవ్యభాతే - చో
 రేణోపేనేత్యసేన వరస్యభమతామరూపతాచ వ్యభాతే అశ్రుశుపా
 లాద్యనేకస్వపకాంతీశశ్వస్యగోపాల వారిశత్యవ్యవస్థిత్వ సంభ
 వాత్సవ్యయమేవదృష్టాంతితిభావః కన్యామితి ॥ సరేతుఅనుందరతనూ
 మపికన్యాంసంబంధినః శ్వశురస్సాలాదయస్తుక్తిముఖ్యా అతిధనికాత్తితి
 లోభాద్భజంతిపరిణమంతిప్రద్యచ్ఛలాభం ప్రకృష్టస్వచ్ఛలాభమపహాయ
 అస్యాస్సంపర్కతస్సంబంధాత్ కశ్చిత్తుభవిశేషోనేతిప్రతిపక్షః జానీమః -
 వ్యంగ్యాస్తమ - అనుందతనూమపికన్యాంశక్తిణీమితిభావః సంబంధినోరు
 క్తిముఖ్యాస్తమప్రభృతయతిలోభాద్భజంతిప్రద్యచ్ఛలాభంప్రద్యచ్ఛలాభం

దిన్యాంశయతాయాండా మోదరఃపునరపినకపటమిద మ
 వాదీత్ ॥ ౪౪ ॥ అయిభోతపస్వి పురస్కరలోక స్వభావమ
 ముసుప్యవధారయతుభవాత్ ॥ ౪౫ ॥ ప ॥ కన్యామనుడ
 రతనూమపిక్తిముఖ్యా స్సంబంధిన స్త్వితిపరేతు భజంతి
 లోభాత్ । ప్రద్యచ్ఛలాభమపహాయ కశ్చిదస్యాస్సం
 పర్కతస్సుభవిశేషత్తిప్రతిపక్షః ॥ ౪౬ ॥ ఏవంవాదనివాసు
 దేవేభగవతీపునరవాదీత్ ॥ ౪౭ ॥ అయిభోతపస్విరోర
 త్ననకేవలమిదం పురుషాణాం యోషితా మప్యయవేవ
 స్వభావః ॥ ౪౮ ॥ జగతీవిభుతాత్మషాభజంతేపురుషంకా
 త్పనవస్తుతోవిరూపమ్ । విషయోపనతంసా నాత్రసా
 క్యంకలమస్యోత్తమభక్తమాత్రతుష్టిః ॥ ౪౯ ॥ ౫౦ ॥ దనయ

ఖ్యతనయ గాధమపహాయనకశ్చిదపినుభవిశేషః - పూర్వమవిద్యమానసుభ
 వ్యభలువిషయన పర్కాత్సుభంశిరతిశయా నందభారితగ్రహమతువిషయ
 సంపర్కజన్యసుభంనా స్త్వితిభావః ॥ ౫౧ ॥ జగతీతి ॥ కాత్పన స్త్రియః అస్తత్త్వ
 భృతయతిభావః - వస్తుతోవిరూపంభూషణాదిభిః కవిత్రసాందర్యమ్య
 ర్థఃపురుషజగతీవిభుతాత్మషాభజంతి లోభాద్భజంతి అన్య తవస్తుతిః
 సరమాక్షణోవిరూపం రూపశూన్య రూపగ్యమిథ్యాదిత్వాదితిభావః -
 పురుష సరమాత్మానం జగతీవిభుతాత్మషాలోకశ్వశ్వ లాభాద్భజం
 తి - అత్రవిషయోపనతంవిషయభోగజనితంసా క్యం నసానత్వంనుందర
 త్వాదితిభావః - అన్యపరిణయస్యఫలంఉత్తమభక్తమాత్రతుష్టిః - ఉత్త

గౌరవమునామత్రజన్యసంతోషః అన్యత్రవిషయోపనతం పౌఖ్యసంపన్న
 రు పానంభరితత్వాదితిభావః - కింతులన్యథలంఠే త్రమభక్తమాత్రన్య
 డ్లదహనుమదాదిభక్తజాతన్యతమ్పిరినుగ్రహంతియావత్ భక్తానుగ్ర
 హభావమెవసీతాపరిణయనాదినటనంనతువిషయతాల్యాంతిభావః॥౪౯॥
 బాలిశేతి ॥ యాబాలిశాపహూరనన్యజన్మానఃపదసంసంసంధాకయేత్
 సౌందర్యాభవాదితిభావః - తాంప్రతిచ్ఛతఃస్వీకర్యతః - పరిణయతఇ
 తియావత్ - సుందరన్యపుంసభోగతాల్యమకీకమనృతం నిరర్థకమిన్య
 థః॥౫౦॥అభీకంప్రప్రియేనృతభ్యమః - ఆన్యత్రయానృతయావన పాద
 పద్మన్యత్రాన్యతశబ్దన్యవైష్ణవ్యాభావకన్య దళకనాత్ కన్యగ్భావఃసం-
 యాంధుః - రుక్మిణీతిభావః బాలిశానన్యజన్మానంచాలమన్తథ ప్రద్యు

దునందనంపునరపివస్తుగతి ముపపాదయన్నివహిలోక్యరు
 క్మిణీవదనంసకపటమదమవాదీత్॥౪౯॥ స॥ బాలిశానన్య
 జన్మానంయానసంవధాదే ద్వధూః । భోగతాల్యమకీకం
 తాంసుందరన్యప్రతిచ్ఛతః॥౫॥ ॥౫॥ఎవలవాదిని దయితేరు
 క్మిణీనన్యజన్మానప్రతిచ్ఛతః॥౫॥ ॥౫॥ప్రతిచ్ఛత్రయం క్తముక్తం
 భవతా - నకేవలంకమసీయపురుషన్యఃపమయోషితా వి
 మోదఃకింతుకామినా మపిసురూపాణామనను రూపవ
 త్తభలాభేనసాంప్రదమనుతాపః॥౫౧॥ ॥౫॥కమితోపిదృశా
 కామః పునరుత్పద్యతేయతః । సాచేద్వృషపివృత్తన్యఃపృ

వృషమియావత్ - నసంసంధాకయేత్సూతికమన్యవీలంబరేహంకా
 ద్యవనానంతరంపునరాగమనాచ్చేభావః - తాంప్రతిచ్ఛతస్సుందరన్య
 స్వస్వీభావః - భోగతాల్యమకీకంపా లవాన్యకలకామతద్వితి
 భావః ॥౫౦॥ ౫౧॥ ౫౨॥ కమితత్వంప్రకాశ్చానన ॥౫౩॥ప్రకాశ్చానన
 త్రస్వీభావః - శమితోపికామకామినఃపయోనురాగంయతఃయస్యాం
 సుందర్యాం-విషయసాన్వితభక్తిస్తనః - పురుషద్యుతేనావృషదివతక
 న్నాదగ్ధతయాపహప్రాయస్కాంధాభావః - జన్మసాధకీకం - రోధాత్మ
 యు పున్యనాన్యభల్యమేవేభావఃకన్య గ్భావఃసం - దృశాహంసత్రేణ
 శమితోపికాపన్యసరిః పతయన్సాన్యకాకాత్పురుషద్యుతే ప్రద్యు
 రుపేదేతథావత్ - వృషపివృత్తన్యఃపృ

యావత్ చీత్ పేయసి చేదిత్యథః - జన్మనసాఫలీకీద్యుశీతౌ పింమమజ
 న్నసాఫల్య మ్యథః || ౫౩ || ౫౪ || ౫౫ || ౫౬ || స్మరసికుచేతత్యాది || అభి
 జ్ఞాపచ నల్పదేహితా ధేల్యుటు || ౫౭ || ఫలస్యంతతి || నర్వప్రాతపదికా
 న్నాక్యచిలాలసాయాంసుగనుకావితకచీత్ ఫలమిచ్చంతి త్యథః - అవద
 దితి - అతస్మరణాథః ధాతుయోగాభావాన్నల్పటు - అవంచేతి - రావక్య

శీజన్మ సాఫలీ || ౫౩ || పరస్మరపరీహసన్మైరాననసరోజ
 యోః | సతయోః కలయక వీలాంశ్రేయసాం ధూయసాం
 సుధిః || ౫౪ || ౫౫ || ఏవమరివిదలోచనః కంచితా - లంప్రేయ
 సీపరిహసనుఖమును ధూయకుచేలంపునరపుచ్చత్ || ౫౫ ||
 ప|| అలోక్యాంగచారిణౌ మృగశిఖా రోమంభమభ్య
 స్యతౌ మాద్యక్షైరనవేక్ష్యమంబమధురంకింభక్ష్య మశ్మం
 త్యమి | ఇత్యేవంపరిపుచ్చతోతికృపణంభక్ష్యామయాబాల
 కాక సాకాంశ్రు పరిచుంభ్య ధూసురమణే కచ్చిత్సుఖం
 (పాప్యతే || ౫౬ || ౫౭ || స్మరసికుచేలగురుకుల వత్సాన్యమస్త
 త్రచయోమునపుశి నేమముష్టా ముష్టిపీలాం వధాస్యామః ||
 ౫౮ || అపితుస్తృతవిదంభవతా || ౫౯ || ఫలస్యంతౌవయం
 జాతుమాతా స్మరంతి దావదత్ | రామః పరభృతంపశ్య
 న్నావాంచత్వాదృశౌచ || ౬౦ || ఇదంకిమధ్యతి భవా
 న్వలాలతైగాశ్చైరముష్యాపదేదీతహాహః || ౬౧ || స
 స్మితాంరుక్మిణీమవలోక్య సశంకరం - శిఖామ్రమాణస్యగు
 రూననార్యకార్యావలంబోవినదుఃషణాయ || ౬౨ || ౫ ||
 ఏవంవాచసివాసు ఓవేలోకస్థితిమభిధధానవరుక్మిణీనకప
 టుమదమవాచత్ || ౬౩ || ప|| గురుధనోస్సవ్యధేనోర్వాహ
 మణునైవ దూషణమ్ | వస్తుతః పరధేమానాం రక్షణం

వైయోరపివ రణనందనపుష్పత్వాః - అధ్యేతస్మరతి - అత్రకమణ
 త్పేషత్వసావేవక్షతత్యాత్ వత్సేభావః అభిప్రాయ కాది క్షరణ ఇతిధా
 తాల - ట - వస్తుతః పరధేమానామిత - సంద్యస్యవస్తుతః పరిత్యాచితభ పి
 అమృతాదవిత - పృథుకేషచిపి టెమఅస్యకృష్ణస్య కింకరోగరుడు || ౫౪ ||
 ౫౫ || ౫౬ || ౫౭ || ౫౮ || ౫౯ || ౬౦ || ౬౧ || ౬౨ || ౬౩ || పునః || ప్రాసాది కవిజ్ఞ సన్నిహితా

యా రుక్మిణ్యాస్తతానానాత్వల్లట - తేసాధవే అస్మైకుచేలాయస
 వకసంపత్తి దేయాయది ముష్టిమాత్ర పృథుకానామేవ సవకసంప
 నూల్కత్యాదీతిభావః - ఉగ్రసఖస్య శివమిత్రస్య కుశేరశ్యేతి యావ
 త్ - కిద్దుగ్గతిః ప్రాచాత్యేవంవ్యాఖ్యాతంసతే వీనితాయాస్తైకుచేలాయ
 సర్వసంపదే యాయది ఉగ్రశ్చసాసఖాచ ఉగ్రసఖాతస్యకాగతఃవీనితా
 యైవమిత్రాయసర్వమపిసంపదం దాస్యసిచేదత్యంత కొపనాయమిత్రా
 యకిం దాస్యసీత్యథః - వీనితస్మత్స్వత్పనాపిపరితుష్టేన్నతూగ్రాధిభావః

నార్యలక్షణమ్ ॥౬౨॥ గ॥ భగవానప్రియేనీవచనీప్రవ
 చనమనధిగచ్ఛన్నివాను త్తరయకవయస్యకుచేలకచ్ఛిదుప
 నీతస్సఖ్యురుపహరతివదన్మేవ జీవాచేలాంచల వాస్త
 వ్యాకముష్టిపరిమితాక పృథుకానాదాయ సత్వరమవా
 దీత్ ॥౬౩॥ ప॥ అమృతాదపితేషు మాధురీపుథుకెష్విశ్య
 వగమ్యతేయతః । అమృతంలభతేస్య కింకరకపుథుకాస్తు
 ప్రియయాపిదులభాః ॥౬౪॥ పునఃజీఘృతంపుథుకా
 స్తురారిం విదభక్తజాప్రాహనివారయంతి । దేయాస
 తేస్తైయదిసర్వసంపదగర్భవేదుగ్రసఖస్యకిద్దుక్ ॥౬౫॥ గ॥
 కుచేలోపిపురందరమందిరభవముకుందసద్ నితామేవయా
 మిసీమవనీయపచేద్యురుద్యతిప్రద్యోతనే మిత్రధనమనధిగ
 చ్ఛన్నపితత్సమాగమమమేవభూరిలాభంమన్నానస్తదనుజ్ఞ
 యానిజనికతనాభిముఖమయాసీత్ ॥౬౬॥ అచ్చింతయచ్ఛ ॥ప॥
 అసౌనదీనామదభాగితిస్తనజీవనం భూరిదురాపమాధా
 త్ । సతీగతిస్సాతకథమన్యధాతునివతితాబాసురసం

సర్వసంపత్తుబేరపత్తిసాచేదస్తైదీయతేతదాకుబేరస్యకాగతిరితిధన్వః ॥
 ౬౫॥౬౬॥ అసానితి ॥ దీనఃఅసౌకుచేలోమదభాక్త్యోనియద్యపిదీనస్యాత్త
 హిమదభాక్స్యైతిత్యథః ఇతిజ్ఞాత్వాభూమిబహుళం జీవనం యద్వా
 జీవనంజీవనసాధనంభూరిసువణందురాపమాధాత్ నదత్తవా నిత్యర్థః -
 యుక్తంచైతదిత్యాహఅన్యధాసతీగతిర్మోక్షః కథంస్యాత్ ఆత్మసంభావి
 తాస్తద్భాధనమానమదాన్నితాఇతి భగవతాధనమదాన్నితస్య ముక్త్యన
 హత్యకథనాదితిభావః ఉచ్ఛాంతి కాఅసురసంపత్ ॥ దైవీసంపద్విజ్ఞాతా

..వతే—సవ్యాఖ్యానై,

యనిబంధాయాసురీమతెతిభగవతానప్రదశాధ్యాయే కథ్యమానానక
సామగ్రిత్యథానివణితాచకథంస్యాత్ ధనికస్యాసురసంపత్తింభవాదితి
భావఃవ్యంగ్యస్మత్సానదీనామినః॥ ని ॥ ప్రస్తుతీర్థినస్సాన్వితృప్తౌ
పశ్యావివిక్షప్తపకాశః-మదభాగితి-సరామః భూరిజీవన మంభః దురాప
మాధాల్ అగ్నయస్త్రేణశోషయామాసేత్యథః - అన్యధాగతిగమ
సంసముద్రమధ్యసంచారః-ధంస్యాత్ ఉచ్చాతసుర సంప్రదావణాదినం

పదుచ్చా॥ ౬౭॥ గ॥ ఏవంవిచింతయన్నేవనిజనదనసదేశ
మాసాద్యనిత్రచకిమిదంకేద్యదమిత్యపరమివపురందరమం
దిరమితతశ్యమమత్వాపరిభ్రమను-చేలన్నహసభీభఃప్ర
త్యుద్ధతయాసకరుణయాహరివిత్తిర్ణయా మూతయేవల
త్యైప్రియయాప్రవేశితస్సద్వనకల భోగాను భవన్నను
భవనమానందబంధురస్సుఖమువాస॥ ౬౮॥ సువత్సాప
హరవిధయావిహితాపరాధోరాధాభిధాంవ్యధికజాతు
వధూంవిధాతా॥ పుత్రీయతేవరమదాపిసీంహశాఖ్యద్య
పాధిపాయపణితోరమణీమణీంతామ్॥ ౬౯॥ గ॥అనంత
రంచత మేనం సీంహశాఖ్యపాధిపం విజయవమాణం స
ముపజాతయావనాయోదుహితూసురూపవల్లభమనుప
లభ్యదాయమానమానసంకమలాసనస్సప్తదశాయామే
వముపదిష్టవాక్॥ ౭౦॥ ప॥ రాజన్నా రాధికాంకృత్యా రా
ధికాంమురవైరిణః । నిమోజాచాతురీం కుర్యామామి
కాంఘరినామితి॥ ౭౧॥ గ॥ విజయవమాపిత దేవసంస
దానిదానంమన్వానాదామోదరమాహూయ మహూ
త్సవమాపాద్యరాధాంవ్యతరత్॥ ౭౨॥ భగవానపితామే

పత్నినివతితాచకథంస్యాదితి॥ ౬౭॥ ౬౮॥ ఏవంభాగవతప్రసిద్ధాంకు
చేలోపాఖ్యానపర్యంతాంకథాం వణయిత్వా సంప్రతిస్వకల్పితాంరా
ధామాధవవివాహారాదికథాంవర్ణయిష్యన్నుపాధ్ధాత త్వేనతదుత్పత్తిప్ర
కారంప్రస్తాతి-వత్సపహరేత్యాదినా॥ పుత్రీయతేపుత్రమాత్రనశ్చపుతే
సుపత్ర్యనఃకృచ్ఛ-వరమాదాద్యరత్వేనప్రాదాదిత్యర్థః పణితస్తుతః - ఘరి
నాంసఖ్యుఫలబహుభ్యామినక్షవక్ష్యతితిజ్ఞన॥ ౬౯॥ ౭౦॥ ౭౧॥

౨౨ || ౨౩ || ౨౪ || వినిమృమృతి || ఇష్టవరప్రదాతా ఈశ్వరవరప్ర
దాతాస్య కృతీవాతావ - ఆపూర్వ సుఖం సురతజన్య ఆనందఃసౌర
భంసౌందర్యంసూ రెరింద్రస్య చక్రస్థస్య చ సురతార్థం దేవ ధూయార్థం
కృష్ణం చ ఇష్టమిచ్ఛాంయాగంచ || ౨౫ || ౨౬ || ౨౭ || ౨౮ || ౨౯ || హితాప్తి

తాంసాప రాధవిధివితిణా పూర్ణాపాత్ర ధూతా మధిదే
వతామివసౌందర్యని ధేరిండుకమలామివవృషాకపిశిరక్లాఘ
నయోగ్యంస్వరుచిస్రజిబంధకలయాకమలానభి మతాం
చ దేవ సేనామివసుకుమారభావలోభనీయాం రాధికాం
విశ్వకమృనిమిత్తంకమపి పరిహసిత కైలాస విలాసమతః
పురంప్రప్యేతయాసమమరమల్ || ౨౩ || ప || కల్యాణేని
వేద్యజాతుసమయేసఖ్యస్సముత్కంఠితంకేళీనద్దని పంచ
సాయకకలాతంత్రస్వకంత్రంహరిమ్ | ద్వారాపాత్రమ
నీనయస్సవవధూంరాధాంకథం చిద్ధిరాంవారై వకంచన
చాతురీపరిణతైఃముగ్ధాంపిదగ్ధాంగనాః || ౨౪ || కనిమకమే
యత్తవపిశ్యకమాకలీలాగృహంతత్కిమలతీరాథే | ప్ర
యామత త్రేష్టవరప్రదాతా దేవోమనోభూరపిసన్నిధతై ||
౨౫ || ఖేలామలీలానదనేతి ముగ్ధనశక్యతాంనా స్తిహరికి
లాత్ర | కిమస్యపూర్వంసుఖమత్రైల్లస్మరిష్యసీత్వంసేత
సూచికాంమామ్ || ౨౬ || పంచణ్య తేసౌరభమస్యమన్యేహ
రేర్నివాసస్త్రివోహిసాత్మాత్ | యతస్తతత్సరతా
థకమిష్టంసుదృఢ నేనాచరతైవలభ్యమ్ || ౨౭ || ప || ఏవమా
దివచనమంచనవ శనకభంజన కేళిమందిరాశిం దమాసీతా
యాంరాధాయామ్ || ౨౮ || ప || సఖ్యాస్యాదతినంపి
తాకిముహితాబుద్ధ్యతవావంచనాం తపి స్రవ్యయవ

యాసఖ్యా అతిసంహితావంచి తాస్యాత్రి-మువంచనాంబుద్ధ్యత జానీ
యాశ్చ్యతివితరఃకీర్తి తివంచనాం-జానీయాచ్యేదిత్యర్థః-జాతుకదాచిత్సే
త్యమోచిత్వాసమీవనభవేక ఇతఃపరం కదాచిదవీంచయతు వశ్యో
అతిసంహితావంచి తాస్యాత్రి-యాచ్యేదిత్యర్థః-జాతుకదాచిత్సే
త్యమోచిత్వాసమీవనభవేక ఇతఃపరం కదాచిదవీంచయతు వశ్యో

యాముగ్ధాతస్సర్వధావంచితాస్యాదేవేతి అవధారణాత్తి కామతిః య
 దినావిధిసాబలవానలంఘ్యైతికార్వణౌక్యాదైన్యంశంకాంక రాశ్యంకా
 ద్యంకురాశ్యైశ్చ-ఆతపాత్రభావశబ్దతాలంకారః॥ ౭౯॥ అత్రాంతరే
 ఇతి॥ అస్మిన్ సమయే॥ అవసరమధ్యైన్యాత్మనిచేత్యన్తరశబ్దార్థోక్తావమ
 రః సర్వజ్ఞస్యాపిగురో మోక్షహనంపాదకంశిష్యపాణ్డ్యైత్యమద్భుతమితిభా
 వః తదేవపాండిత్యమప్తభిక్ష్వైకైవణయతి- స్తంభభృత్యాదిభిః - స్తంభో
 నామ స్తంభప్రళయరో మాంచస్వేతో వైవణ్యవేషభుః॥ ౫॥ అత్రచైన్య

జాతునభవేవ్యద్వాప్రవీణాగభి । ముగ్ధయంయదివాఙ్విధి
 హింబలవానిత్యాదిశంకాంకురాఃమంజీరోజ్వల మంజుశిం
 జికిరచైరస్తాస్సమస్తాహరేః ॥ ౭౯॥ అత్రాంతరైఃలబధ
 న్యమనాభవన్యపాండిత్యముజ్వలమభుడిత ముజ్జ్వలభే ।
 సార్వజ్ఞమాకలయతఃపురుషోత్తమస్యమోక్షహనుషాన్తి
 జగురారపిఎన తేనే॥ ౮౦॥ తథాసి॥ స్తంభపురాయో హరి
 రావిరాసీత్ స్తంభోధునాతత్రహరాచకాస్తే । కృతావ
 తారాన్నహరేరితఃప్రాగ్విలక్షణోయం నృహరిస్తదే
 వ॥ ౮౦ ॥ యదాజ్ఞయాస్యాత్ప్రళయస్తమిశమాకస్మికః
 త్కౌభమనీనయత్సః । స్థానేయతోయోహరిణాః ప్యలంఘ్య
 స్త్వరప్రపంచప్రళయోహిభిన్నః॥ ౮౧॥ విజృంభితోఽహా
 త్ప్రతిలోమహాషః స్తదామురాచేరితివైవణ్యైవ । యది
 దృశోజాతుచిదంగనానాంసంగేమహాషోననుభూతేషా

ర్యమిత్యేషా సాత్వికాఃపరికీర్తితా ఇతి శ్లోకోక్తస్సాత్వికభావఃస్థూణాచ
 నృహరేన్యసింహామానుషవిష్ణుశ్చ॥ ౮౦॥ ౮౧॥ యదితి॥ ప్రళయోనష్టచే
 వ్యతారూపస్సాత్వికభావఃసంవతశ్చ-అకస్మికభగవదాజ్ఞాంవినాప్రవృ
 త్తైశ్చైత్యభిః॥ ౮౨॥ విజృంభితాది॥ తదామురాచేరితివైవణ్యైవ । యది
 మ్నివీప్సయామవ్యయాభావః - నపుంసకాదన్యతరస్యామితిసమాసాం
 తన్యవికల్పవృజభావః హషణద్వ్యాధిరోమాంచఇతియావత్ - ప్రళలో
 మోవిపరితోహషఃప్రమోదఇతిచన్యజ్యజై-వైపరీత్యవేషప్రకటయతి

చీత్యాదిసా॥ ౮౩॥ స్వేదాంబ్యుతి॥ సార్థః స్వేదాంబుసి క్తః॥ ని॥ ఆద్రోంసా
ద్రోంక్లిన్నమిత్యమరః - విధుః కృష్ణానిర్వ్యవధానమేవ స్వేదో త్తరక్షణమే
వరాధాయాః పరీరంభమయేవ - వ్యంగ్యార్థస్మై - సాద్రోః ఆద్రోః నక్ష
త్రయు క్తవిధుశ్చంద్రానిర్వ్యవధానమేవ ఆద్రోః నక్షత్ర భోగో త్తరకా
లమేవరాధాయాః విశాఖానక్షత్రస్య పరీరంభం॥ ౧॥ రాధావిశాఖాపు
ష్టేతుసిద్ధ్యతిష్ఠాశ్రవిష్టయేత్యమరః - ఆద్రోః విశాఖాయోర్మిక్షత్రనవక
వ్యవధానాచాద్రో భోగో త్తరకాలమేవ విశాఖాభోగో నభుతత్యతి
భావః॥ ౮౪॥ సమగ్రేతి॥ సమగ్రేవేదినిసర్వజ్ఞేపివణః తాక్షవ్యంపామ
రత్వంచ॥ ని॥ వివణః పామరానీచిత్యమరః॥ ని॥ గ్రామ్యధర్మస్మై రతం॥ వ్య

వణః॥ ౮౩॥ స్వేదాంబుపూరః॥ పససారశా కేరసగళ
స్తన్నవిచిత్రపాత్రతే । సాద్రోః విధునిర్వ్యవధానమే
వరాధాపరీరంభమయేవచిత్రమ్॥ ౮౪॥ సమగ్రవేద్య
పితృకృష్ణే వివర్ణతాప్రాదురభూ త్తదాసీమ్ । నగ్రామ్యధ
మక్షప్రవణికథన్నభజేతవైవర్ణ్యమను స్తమోషి॥ ౮౫॥ ఆ
చలస్థితః ప్రచాల్యతేనమయాః స్మహాఽఽకథంయశః॥ ఇతి
తంజగతీధరంస్తరస్త్రిజగద్వ్యాపిసమ్యక్ సంపయత్ ॥ ౮౬॥
అనగళంనేత్రపథాత్ప్రవృత్తాయతొముఖందస్య తదాస్య
ధారాఅనంగచాక్షరతిరక్తతాంతః కృతేతితేనహ్యనుమి
యతెన్న॥ వైస్వర్యమప్యస్యతదావిరాసీద్విలాకితంకావసిన

హాయోగ్రామ్యధమోమైథునమిత్యమరః - గ్రామ్యాణాం ధర్మచార
శ్చ॥ ని॥ అశ్లే నేనురతే గ్రామ్యంగ్రామ్యకపల్లిభవాజనఇతిభాసూ రః - అను
త్రమః శ్రేష్ఠః॥ ౮౫॥ అచలఇతి॥ గిరిధీ రశ్చస్థితః మర్యాదాయాస్థానతశ్చ॥
ని॥ స్థానమర్యాదయోస్థిః రితిభాసూ రః - హాఽకథంయశః గోవర్ధనాద్ధా
రాదితిభావః జగతీధరంపరమాత్మానంపర్వతంచ॥ ౮౬॥ అనగళమితి॥
అస్యధారః॥ ని॥ అశ్రుశోణితయోరస్రమితిభాసూ రః - అతిరక్తతాశీణి
తాతిశయవత్తాంతరేవదాజప్రయాగాదితిభావః - అత్యసక్తతానతి
నుమియతఇతి॥ అనురాగస్యమనోధర్మత్వేనఅప్రత్యక్షత్వాదితిభావః॥ ౮౭॥
వైస్వర్యమితి॥ పరణినంజనపుష్పకృష్ణకోకిలఇతివవ్యజ్యతేరాధాయాఅ

అంశం

చమూభాగవతే - సవ్యాఖ్యానం,

గమనకాలే-రాధస్యవైశాఖస్యజగమకాలేచైత్యంతగతతతి యావత్ ||
 నిమిషైశాఖమాధవారాధధ్యమరః- ఈద్యగైస్సర్వవాణా కీన్నువసంతె
 కొకిలస్యప్రత్యుతసాస్వర్యానికభావః || ౮౮ || ౯ || ౯ || అక్షిణీ || ౯ గతశ్చవి
 పు-ంభంబువవక్కువ్వుసంపాతస్సంగమః || ౯ || ౯ || ౯ || ౩ || అక్షిణీ || యత్ర

తచ్చృతంవా | యశ్చైలవేసువ్వుపరేణపుష్పస్సకిన్నరాధా
 గమకాలఈవృత్ || ౮౮ || గ || ఏవముద్భూతప్రధూతసాంక్షిక
 వికారెనతిమురారానర్వంకపామివః క్షమసాయకశక్తిం
 విరహతాపనివర్తికామమృతవతిః కాంక్షామతామాశీజ
 నః కేశీసవనమాదితః సప్తేన్ద్రస్వయమసప్తేన్ద్రవనంఘటిత
 కవాటస్సత్వరమససార || ౮౯ || ప || దృష్టాన్త్రహరిః పు
 రస్తస్సరగురుం వేగాన్వివృత్తాననాసాటాపాపికవాటాపా
 టవవిధామోక్షీభవతోద్భవమా | రాధాతత్రయథాయ
 థాభజతసానిబంధమాశాతథా | గోవిందః పుష్పంభలా
 సమభవచ్చిత్రంస్మరప్రకమః || ౯ || అక్షిప్తదయాంఘర
 మ్మగ్ధంసదృతాపిపాణింబలవచ్చియాయాః | లాభంహ
 రిచ్చివృషిస్తనాస్యాస్సంపాతసంపాదితకంపసంపత్ ||
 ౯ || క్షిదామంరమాదరాదుసగతామాశీజనప్రాథకనై
 స్త్రతాతర్కితసంభవంయదుపతిందృష్టాన్త్రహరిమోహాక్షలా
 మ్ | అంకంసంస్పృహమాకలయ్యమధారైరానందయ
 న్నాప్తిశ్చైత్రేన్ద్రానూతనసక్తమేనవవధూంరాధాంహరిః
 పాతునః || ౯ || తథాహి || కేశీసమాశీజరహేనబ కలా
 లాలకేలుంపశిషవవమ్ | దాసోహమాజ్ఞావశగతి
 థంనుసఖ్యాచనిర్వతయితాన్తికృత్యమ్ || ౯ || అక్షిణీడన
 తత్పరాయదిభావస్సంఖ్యాసమంక్రేయసిద్ధ్యాతం గుహ్య

అక్షిణీకంఠింద్రియవల్గుంచ-మనవ్వప్తాన్తియాజీతిచనాత్ సాక్షి
 తుతసుశ్చరహాన్యస్తరశ్చ - సాత్కంఠతాసాత్కంఠకత్వంఘ్రమిత
 కంఠత్వంచలబలాదుబలాత్కాదనకౌలానభిజ్ఞాకత్వంఘ్ర - స్త్రీయశ్చ
 స్త్రీయశ్చ పరానందదలమితానందసంపాదకం - పరమాత్మనస్సుఖావ

హంచ. పసిద్ధాక్షుడనేతులక్షద్యయంక్రీడా సాధనం - శరీరసాక్షి - అజన
తక్లతత్వంజై తస్యస్తుతిరిత్యైత ద్వైలక్షణ్యమితి ధ్యేయం॥ ౯౪॥ దుష్ప్ర
పత్తిః॥ దుష్ప్రభోవివిధాఃకరః చంద్రకరణఃతప్తైశ్చచయుగేస్తాప్యతాంకి
ముఖీతలంవాతమాతనామికింవావీజయామికింస్వత్యథః - అథవాగ్రహ
యంతంచంద్రాదిగ్రహాయంతం అంబరమాకాశమేవాకమామి అనయా
మితతఃకిమతలహ ఉరుద్యుఃచుంబినంఅధికకాంతి స్సకంతమీశం నిశా
నాథం॥ రజనీయామినీతమీత్యమరః - స్పృష్ట్యాతాపాపనాదనార్థమితి
భావఃధన్యంకురుత్వత్కరస్య ద్భన చంద్రోపిధన్యోభవత్స్వత్యథః - వ్యం
గార్థస్తుపిధోఃస్వస్యకరహ సంక చయుగేస్తాప్యతాంస్సృతామికింస్వత్య
థఃకిమచమాత్రైతఃకాయంనియమిత్యాహతేతవాఖ్యేవ్యంగమఖీతలం

తమంపునస్త్రిజగతి జ్ఞాన్ముంసమాకరణయ । కీర్తనా
ధనమనుషటా మతసుస్సాక్షితుసాత్కంతతాస్తోతవ్యాఅ
బలాప్యైతతడిదంమన్యేపరానందదమ్॥ ౯౪॥ దుష్ప్ర
భోవివిధాఃకరఃకుచయుగేతప్తైశ్చమస్తాప్యతాంకింవా శీత
లమాతనామి సకలేవ్యంగేషు తేస్పర్శనమీఅకమావ్యథ
వాంబరంగృహాయంతధన్యం మీశంబిరు స్పృష్టైరుద్య
తచుంబినంపదముదాకావాత్రేనేవాస్తుతే॥ ౯౫॥ గుహ్యం
తవ ప్రకటయామ్యధునా సుఖాథం కోశ్యసి కామ

యథాతథాస్వత్వనమాలింగనంకరొమికిన్న-అంబరంవస్త్రంతకర్తావ్య
పహరామివస్రాపకారస్యకలమాహ ఉరుద్యుతచుంబినం వస్త్రరహిత
త్వాత్సక్తికాంఠదర్శనంశంప్రసిద్ధమీశంపంమామితిభావః- స్పృష్ట్యాధ
న్యంకురుతానునేవాసుమద్యేతవశిదృశ్యపేక్షి లేతిప్రశ్నః॥ ౯౫॥ గుహ్య
మితిసుఖాథంగుహ్యముపకం సకటయామి స్త్రాపహరణేన స్ఫుటయా
మీత్యగ్రః- అన్యతేతవసుఖాన్గంకుహ్యంసకటయామికిమపి రహస్యముపది
శామిన్యైత తేవాహ- కోపి- ధిగోపిదైర్ఘవానపిభీరూణాంభయశీలా
నాంఅశక్తానాంవశగతిశక్తైతదుపాసకేనధీరాఅపీజీయంతైతి భావః
లలనాపితదుపాసికాపుంభావంపుంజన్యాయతస్త్రీణాంపుంజన్య సుకృతల
భ్యమి- భావః- అన్యత్రధీరొవిద్వానపిభీరూణాంస్త్రీణాంవశగత్యభవ

తిలలనాపిపుంభావండపరిసురతమిత్యర్థః- తదుపాసనస్యమన్తథదేవాపా
సనస్యకాద్యశఫలమస్తీతిశేషః॥౯౬॥ అపీతి ॥ అఘటితఘటనాకౌశలమితిశ

ఇతి దైవతసార్వభౌమః। ధీరోపిభీరువశగోలలనాపియాతి
పుంభావమీద్యశఫలంతదుపాసనస్య॥౯౬॥ గ॥ అపివతదీ
యమఘటితఘటనాకౌశలమసాధారణ మవధారయతు
భవతి॥ ౯౭ ॥ త మేనంమిన కేతనంత్రిదశమపిప్రకాశితదశ
విభదశమనంగమపిస్తుతనులోభసేయంభవవిరోధినమపిసం
సారసారంపరిశ్చక్తేత్రమపిసరకింస్థాణువిరోధిన మపి
తరుణోపాస్యంమధుప్రణయినమపికృతసురావజ్జనం వ
సంతమిత్రమపిపుష్పసమయేశరప్రహారంకర్వాణ మనస్య
జమపిమనూభవంతిభాజమపివిరభిభాజం కనుమేకసాయ
కమపిపల్లవేమపక్షపాతినంసుమనా బాణమపి సురతావి
రోధిబాణంకంబరవిరుద్ధమపిదానవారితయాప్రసిద్ధంనవ్య
మూర్తిమస్యనవ్యమూర్తిప్రణయినంనిర్వాణ కారణభూ
తయోగాభిలాషజనకమపి మోక్షపరిపంధినమపవగమి
వభవవిరోధినంహంసమివమానసా వాపినం శిల్పకమివ
శూర్పకారితయాప్రసిద్ధంచైతేయమివసుమనసాండర్ల
భమమృతమాతన్వానంకృతాంతమివామోగావలంబిజన
యాతనొత్సుకంమాంత్రికమివకావిసీగ్రహ వ్యాకలికపు
రుషోపాస్యంబైవాకరమివాతిరక్తరుచివిషయంహరవి
న్తత్ప్రవియంజీవస్తు కమివనిరంతరప్రమదాశ్చితంపవనమి
వభోగిజీవాతుంకృపణస్యవవిధేరపిస్వజాతాభిలాషమా
పాదయంతం బహుప్రజస్యేవశశనోపిగురుగృహస్పృహ
మాతన్వానంయాతుధానస్యేవపురందరస్య తాపనక్షేత్ర
రూషణాధియమాపాదయంతం వాత్సల్యయనకంతసా
రుభగవంతింమకరధ్వజముపాసీనాస్సంపన్న ప్రియావా

శ్చమాణవిరుద్ధనమాణాం సహవస్థానవిరుద్ధసంపాదనరూపమిత్యర్థః॥
౯౮॥ శమితి॥ త్రిదశం దేవం దశవిధేతి॥* దృక్ సస్మక్ సుకల్పాజాగరః కృశ

తారఃః! హీ! త్యాగోన్మాదమూఢాంతాభివ్యసంగ దశాదశేతివచనా
క్తాదశదశాఃసుశనుఃస్త్రిసుందరంశరీరంచ తే తంశరీరంహస్తం॥ ౧౧॥ తే
త్రంకశత్రైకదారెనద్ధస్తానశరీరయోరితప్రతాపతిరుణాపాస్యం యువ
సేవ్యం. తరుణావృక్షేణాపాస్యంచ- సురావజ్జనంమదిరాత్యాగః- సు
రాణామావజ్జనంవశీకరణంచ- పల్లవేమసక్షపాతినం పల్లవచాణామర
క్తంవిటేష్వసుర క్తంచనుమనాబాణంకుసుమేమం సుమనసస్సురావచబా
ణాయస్యతంచ- సురతిస్యతివిరోధీకసుకూలః - సురతస్యభావిసురతస్య
అవిరోధీచబాణాయస్యతంశంబరోరాక్షసఃశరవంభక్తి॥ ౧౧॥ సీరక్ష

ప్రయస్సకలభోగాననుభవంతి॥ ౧౨॥ శత్రావతదీయంమం
త్రమస్మిన్నైకమాంగశివముహూతేకతుభ్యముపదేష్టుకా
మస్యకిమపివచనంప్రమాణయతుభవతీ॥ ౧౩॥ ౪॥ చామా
చారైకగమ్యోహిమంతోయంత్రస్యసాధనమ్ । నగ్నతా
మధునఃపానంప్రియోచ్చిష్ట్యవగ్రహః॥ ౧౦౮॥ ఇత్యాది
చాటువచనైమృతధురైమృతారాస్సైరాననా మధికతా
ర్థయాప్రియాంతామ్ । దృష్టైవనామతమసౌపితినస్త
కింనుమోహదకామయతీంస్వధరామృతంసః॥ ౧౦౯॥ చు
చుంబశారిశ్చదనంప్రియాయాధుగ్రీవం సుధాశీధితి బింబ
మేతతే । ప్రోవాహమందంకరదూననేనయదజ్జ్వలఃకోపి
రసోమనాజ్ఞః॥ ౧౧౦॥ ౧౧॥ ౧౧॥ శదనుయదుపతిఃప్రియసీబించా

రాంబుశంబరమిత్యమరః- దానవారితయాదానవశత్రురీయా దానోదక
తయాచ- యోగాభిలాషఃసంగమస్పృహధ్యానాసక్తిః॥ ౧౧॥ యోగఃప్రొ
ర్వాథఃసంప్రాప్తాసంగతిధ్యానయక్తిష్టితివిశ్లేషకాశః- శూషకా
రిశూషకదేవీ - శూషకంకరోత్తిశూషకకారీచ- స్వజాతాభిలా
షోధనాతిశయాసక్తిఃపుత్రీ సంగమేచ్ఛాచగురు గృహస్పృహ విస్తృత
సదనెచ్ఛా - పత్నీవాంఛాచ - తాపసత్వేత్రదూషణం ఋష్యాశ్రమపీ
డనం మునిపత్నీవ్రతభంజనంచ॥ ౧౧॥ ౧౧॥ చుచుంబేతి॥ యద్యస్మాత్కార
ణాత్- మందంకరభూననేనకరణకంపనేనజ్జ్వలః కోపిరసస్సుధాద్రవః
ప్రోవాహవహతిస్మ - అన్యత్రమందంకరభూననేన హస్తభూననేనమే

౧౩౩

చంపూ భాగవతే—సవ్యాఖ్యానె,

ధాన్యమిభావః- ఉజ్జ్వలఃకౌపిన్సః ప్రోవాహ కరధూనః సస్పృహఃతి
 శయస్సంజాతశ్చక్రభావః - సర్వమపిదులభంఽస్తుప్రియశిఖిభావః - ఉ
 జ్జ్వలఃశృంగారశ్చతి - ప్రాచీనవ్యాఖ్యానంతురసస్య స్వశబ్దవాచ్యతాయా
 దోక్షత్వాదుపేక్షణీయం॥౧౦౩॥శ్చదధరశ్చతి ॥ ద్విజరాజుచ దేశ్చాద్రస్వా
 దస్యశిరస్కురణంపరిభవంవిదధకకుర్వాణే అధరేసుధాధికతానాస్తిః
 స్యాదేవేశ్వరభావః చంద్రస్యసుధామయత్వాదిభావః - అన్యత్రద్విజరా
 జాచంద్ర శ్రేష్ఠ్యాః సద్యఃపదంతాశ్చియాత్ ॥౧౦౪॥రాజదంతా మధ్యదంతా
 దంష్ట్రాదంతాచపాశ్వకయోరిత్యైవజయంత్యాం - మధ్యమదంతానాం

ధరపానూలుషకమపిచాటు వచననిచయ మరయత్ ॥
 ౧౦౩॥శతాహి॥ప॥ స్వదధరఃపరిధూతసుధారసఃప్రియ
 తమేకతమేననబుధ్యతే విదధతిద్విజరాజుచేన్దిరస్కుర
 ణమస్తుసుధాధికతానః॥౧౦౪॥ ఆదాయదచ్చమమృతం
 మదనైబభూవగుప్త్యాతదేవవిధినానిహతత్వదోష్టే॥ఖ్యా
 తంత దేవదధరామృతముత్తంతు కాలువ్యభాగధికతం
 త్రిదశైధ్యతాశ్చై ॥ ౧౦౫ ॥ చాలేతవాఖిలమఖేపి వి
 ధోవ్యవతే రేఖాధరస్యపరమస్యకతోఽమృష్టా ఇత్థంవి
 శంక్యచిరమస్త్వధునావిశంకఃస్త్వత్వాశివంధృతరుచింశశి
 రేఖయేవ॥౧౦౬ ॥ సువణకమాత్రేణజగద్దురాపకల్యాణ
 పాత్రేణచయద్ధృహీతుమ్॥అర్హంకియత్ప్రియసి తేధరస్య

రాజదంతత్వకథనాద్ద్విజరాజత్వోక్తిఃతేషాంరుచేకాంతేః తిరస్కురణ
 మాచ్యాదనందంతవాసత్త్వాదితిభావః॥ ౧౦౪॥ ఆదావీతి ॥ అచ్యునిమక
 లంఅధరామృతంప్రాగుత్పన్నసుధా॥ ౧౦౫॥ శుశ్రంతంభవద్భిరధరా త్రరంసచ
 ఇతిశాకుంతలాదిప్రయోగాత్ ॥ ౧౦౫॥చాలేతి॥ వివతేపరిణామసంతీతి
 శేషః- విశంకానిస్సంశయోస్తి - చంద్రస్యస్వస్యమృతమయత్వాత్ప్రవృత్తి
 తత్రైకారేఖాత్వతిమృష్టాఅన్యథాశివోనభిభృయాత్ తయైవాధారాని
 ర్మితః అతేవేనముఖంసర్వం- మృష్టం- అధర స్త్వితిమృష్టైతినిరచినవమిత్య
 థా॥౧౦౬॥ సువణకతి॥ సువణకమాత్రేణఅచ్చిద్రక్ష్యశ్యాదిపణకమా
 త్రేణగరుడమాత్రేణచజగద్దురాపకల్యాణానాం పాత్రేణ ఆనంతకల్యా

బగుణశాలినాపరమాత్మ నైత్యభావః - బహుకూల్యేననువణః పాత్రైశ్చ
 తిచ్యజ్యతే । ౧౦౭ । మనూహరాపాంగీతి॥ క్షౌద్రస్య పటలంకుఢకా
 శఃమన్యేశ్చక్ర్యుష్ణేక్షావాక్యాభావఃకమల తిర్యగ్విహితఃతిర్యగ్జతుభిర్మక్ష
 కాభిఃకృతాపిపాఞ్చాయఃపరైశ్చైవనరణపేయఃకన్వలిన్మానుషసంచారిహితే
 ప్రదేశేమక్షికాభిరేషీయశ్చిత్తభిప్రాయేణప్రాయోగహణం- అన్యత్ర
 తిర్యగ్విహితాలజ్జయాసాచీకృతాపిపరణపరమాత్మనైవపేయ స్సర్వధా
 పాస్యామహేత్యభావః॥౧౦౮॥కమలేతి॥ ద్విజవాసోదంతవనసంధ్రాహ్మణ
 వస్త్రుంచ-అతిసితఃశర్కరామతిక్రాంతిఃఅధరః॥౧౧॥ ఖ్యతైసితంభాగవే
 నాశర్కరాయాంసితాస్త్రీయామిశ్యమరిశేషేనతతామృతసేకతః విధి

తస్యామృతస్యాపిచతారతమ్యమ్॥ ౧౦౭ ॥ మనూహరా
 పాంగీతవాధరాయం క్షౌద్రస్యమన్యేపటలంకుడవః ।
 చిరాయతిర్యగ్విహితోపికృతాపాఞ్చాయః పరైశ్చైవ నరణ
 పేయః॥ ౧౦౮ ॥ కమలకుటలచారుకుచాంకురైశ్చదధ
 రోద్విజవాసామిన్సుటమ్ । అతీతస్సతతామృతసేకతా
 భవతిరాగవిశేషపదంయతి॥ ౧౦౯ ॥ ద్విజచ్ఛదస్తేధర
 ఇత్యసంశయంద్విజోపిసోయంగరుడఃపరుంభవేత । అన
 నసంభాద్యయతోమృతంసంహతేనహర్యంహరితైవ ధా
 ర్యతే॥ ౧౧౦॥ మసారసారాక్షితనాధరోష్ఠంఫలంబికం

నాసంతతంను ధాభిస్సీచ్యమానత్వాదేతఃరాగవిశేషపదమనురాగాతిశ
 యాస్తద భవతి-ప్రథమతేవశర్కరాతిశాయాకదనునుధాభిరపిసీచ్యతే
 చేతిక్రమవక్తవ్యమితిభావః అన్యత్రఅతీతఃప్రథమమతిశుభ్ర ద్విజపట
 స్సతతమృతసేకతోజలక్షాననాద్రాగవిశేషపద మారుణ్యాతిశయాక్ర
 యః॥౧౦౯॥ ద్విజచ్ఛదఇతి॥ ద్విజచ్ఛదోదంతచ్ఛదఃపక్షః పత్రంచయతాయ
 స్మాత్కారణాత్ అననఅధరేణ హరిణాకృష్టేన- హతేనబలాత్కారే
 ణహర్యంహతుంశక్యంనవమమృతంసంభాద్యసంగోప్యధార్యతే అంతరే
 వధార్యతత్తత్త్యభావః- అన్యత్రఅననగరుడపక్షేణహరిణా ఇంద్రేణహతేన
 హర్యంహతుంయోగ్యంనవంఅమృతంసంభాద్యధార్యతే ఖరగరతా
 నమృతఘటంపక్షేణసంభాద్యనిసాయేతిప్రసిద్ధిః॥ ౧౧౦ ॥ మసారేణ॥ మ

సాగర్వాద్రసీలః ఆముష్య అధరస్యభోక్తుః పాతుః - ఆదాకంటకపాశిః పులక
 సజ్జిప్రకాశతే దృశ్యత ఇత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ వేదోద్రుమాంగేరీమాంచే
 యద్రాత్రాచకంటకఇతివైజయంతీ తశ్చమృష్టం స్వామవస్తులభ్యతే అన్య
 త్ర ఆముష్యసనస కలస్యభోక్తుః ఆదాకంటకానాం ధలావయవ విశేషా
 నాంపాశిః పక్షిః ప్రకాశతే దృగ్గోచరభవతీత్యర్థః తతశ్చమృష్టం వస్తుల
 భ్యతే ॥ ౧౧ ॥ ద్రాక్షే ॥ నాశత్యవాణీత్యర్థవాక్యం అభ్యసేయవచనంచ-గ
 దావలంబీగదాధరః రోగీ ॥ ౧౧ ॥ కథంస్వితి ॥ ద్విజగహి తేన బ్రాహ్మణ్యం
 ద్విజ-కాశాతకీచింబఫలం మధ్యమాంససమంస్తృతమిశ్కృత కోశాకీచిం
 బఫలయోర్ధమశాస్త్రనిపేధాత్ - అధశేతుశుచయః శ్రుభాః ద్విజప్రధా

కేపససద్రుమస్య ప్రకాశ్యతే కంటకపాశిరాదాతతశ్చమృ
 ష్టం యదముష్యభోక్తుః ॥ ౧౧ ॥ ద్రాక్షే వసాతాదధరస్త
 వాయం నాశత్యవాణీప్రవణోయతోహమ్ । తాపాశనా
 దాయగదావలంబీముదాతదాస్వాదససాదరౌష్టి ॥ ౧౧ ॥
 కథం ససామ్యం ద్విజగర్హి తేన బింబీఫలేనాస్తుతవాధరస్య ।
 ద్విజప్రధానాశుచయోధ కేతుప్రవతయత్యేవరుచింస్వ
 కీయామ్ ॥ ౧౧ ॥ ౧౧ ॥ ౩ ॥ సవిద్యతేయత్రధరెవృత్వాప్రతీయ
 తేథోధరశబ్దచుంబీ । ప్రత్యక్షమేతం నవఖండసారరసా
 శ్రయత్వం కథమస్తుముగ్ధే ॥ ౧౧ ॥ విరుద్ధతాచాపియతోన

నాశిప్రధానదంతాస్స స్వకీయాంరుచింకాంతిం ప్రవతయంతిదంతకాంతిర
 ధశేప్రసరతీతిభావః - అన్యత్ర శుచయః పవిత్రాః ద్విజప్రధానాః బ్రాహ్మ
 ణౌత్తమాస్స స్వకీయాంరుచిమభిలాషం ప్రవతయంతి అభిలషంతీత్యర్థః - ప్ర
 ధానశబ్దస్య పుల్లింగత్వం సమర్థితం ప్రథమవిలాసే సుక్ష్మప్రధాన ఇతి శ్రితి ॥
 ౧౧ ॥ ౩ ॥ సవిద్యత ఇతి ॥ వృత్త్యాపి హేణవ్యాఖ్యానాతియావత్ అధరశబ్ద
 చుంబీ అధరశబ్దస్య కేనవఖండానిభారతే శాస్త్రతాదీనితైస్సారాశ్రేష్ఠా
 రసాధూమిః అన్యత్ర నవోనూతనశిఖరశిఖరాని ॥ స్యాత్కండశ్చకలచ
 త్సు ద్వికారమణిదోషయోరివిశ్వః తస్యైస్సారః ॥ ౧౧ ॥ ౪ ॥ విరుద్ధతేతి ॥ అ
 సురాఅవిద్యాఅధరమృత్యాదావిరోధినా నశోర్థః త్వదశానాదితి భావః -
 యథాహుః ॥ తత్సాదృశ్యమథావచ్ఛేదస్య త్వదల్పతా ॥ ఆప్రాశస్త్యం

క పో వి లా న్ము

౧౩౫

విరోధశ్చ సర్వభావస్య బ్రహ్మకేతితాత్పర్యః ధరః పర్వతః ॥౧॥ ఆహార్యధరపర్వ
తాత్పర్యమరః - తద్విరోధీ ఇంద్రః ఆధరః ఘనాఘన ఇంద్రః - వాషికమే
ఘశ్చేతి వ్యజ్యతే ॥ ౧॥ శక్రఘాతుకమైభవాషికాబాధాఘనాఘనాత్పర్య
మరః యద్యస్మాత్కారణాదేవ ఆధరః విశ్వభరస్య కృష్ణస్య ఆహార్యధర
సంతాపాతిశయితధురీణాస్సంతాపాతిశయసంపాదకాత్పర్యః అమృత
స్య సుధాయాః ధారాః పవనాః ఆస్యత్ర విష ఇంద్రః విశ్వభరాయాధూ
మరాష్ట్రాదసంపాదకాః మృతస్యోదకస్య ధారాః పవనాః ॥౧౧౫॥ బింబా
ధర ఇతి ॥ పదనస్యోరవిందత్యేతత్ర మకరం దేన భవితవ్యమితి భావః - మధు
హృద్భృంగశ్చ కృష్ణశ్చ సత్పత్త ఇతి ॥ ౧॥ తృష్ణైస్సృహంపిపాసే ద్యై తత్పర్యమరః ॥

జర్ణస్తవాధరస్తేనఘనాఘనాయమయదేవపవనాః సమృ
తస్య ధారావిశ్వం భరాహ్మదరురీధురీణాః ॥ ౧౧౫॥ బిం
బాధరస్తే పదనారవిందమరందసంవాసపదం మదాద్యై ॥ ౧
దాంశుకింజలకపరితమేతమాదిత్యతేయస్తధుహృత్పత్త
ష్టః ॥ ౧౧౬ ॥ తవాధరః పల్లవవేదబాతేరసాల సాలస్య
రసాలసాంగి ॥ నచైతక్రథం వాపరపుష్పవేదస్సదాతదా
స్వాదససాదరస్స్యాత్ ॥ ౧౧౭ ॥ నితాంతశుద్ధద్విజవాసవి
షస్తవాధరౌష్టస్తదిహామృతం స్యాత్ ॥ కాంతుత్యతక్షత్సు
రుషోత్తమోషినిర్వాణహేతోస్సతతంకృతేష్టిః ॥ ౧౧౮ ॥ స్వ

౧౧౬ ॥ తవేతి ॥ పరపుష్టకోకిలః పరేణనంశనపుష్టకృష్ణకోకిలస్య
చూతాంకురభక్షణం ప్రసిద్ధం - అతేవ ॥*॥ చూతాంకురాస్వాదకమాయ
కంఠంపుంస్కీలోయం మధురంచికూశేతి కమారసంభవే ॥ ౧౧౭ ॥ ని
తాంతేతి ॥ నితాంతశుద్ధానామతిశుభ్రాణాం ద్విజానాం దంతానావాసో
వస్త్రం అతిపవిత్రబ్రాహ్మణనివాసశ్చ తక్షస్మాత్కారణాదహ - ఆమృ
తం యజ్ఞశేషాన్నంచ స్యాత్ ॥ ౧॥ అమృతం యజ్ఞశేషే స్యాదితి విశ్వపురు
షోత్తమః సిర్వాణసౌతోసుఖాథంకృతేష్టిః కృతాభిలాషః తదమృతం
కాంతుతి - ఆస్యత్ర సిర్వాణహేతో మోక్షార్థంకృతేష్టిః కృతయాగః పురు
షోత్తమః సత్పురుషాపితద్యజ్ఞశేషాన్నంకాంతుతి ॥ *॥ యాచయేచ్ఛాత్రి
యస్యాన్నంతదభావేజలంపి బేదితాస్త్రాక్షిభావః ॥ ౧౧౮ ॥ గ్వత ఇతి ॥ త

శ్రీకృష్ణ

చంద్రాధాగవతే—సహ్యాఖ్యానం,

మృతస్యందీ మోక్షప్రదః సుధాస్యావీచవిధుః కృష్ణశృంగ్రక్ష తేనురతాద
రః - సంకషేచ్ఛాస్యాద్యతంసౌమనస్యప్రదంః తాష్టదకరం సత్పరింప్ర
శస్తంప్రియంప్రీతయః - అన్యత్రతేనురతాయాం దేవధూయే ఆదరఃసాద్య
దిసౌమనస్యం దేవధూయంతత్ప్రదంసత్ప్రతింక్షత్రేతంప్రీతయః ॥ ౧౧౯ ॥
స్నేహస్యేతి॥ స్నేహస్యానురాగస్యపాత్రంజడానాం మాయామోహ
తానాంభ్రమమాత్రమూలం॥ *॥ ఆరోప్యాత్మానందంవిషయేతద్భాగ
లోలుపోదాలః । హస్తస్థితంక్షురాగ్రమాక్షికమాక్షిస్యలేధుముత్సహ

తామృతస్యద్యపియాచతేతేధరంవిధుః కిన్నతతాపికాం
త్యమిత్రంసత్ప్రతింప్రీతయసౌమనస్యప్రదంయదిస్యాత్సు
రతాదరసే॥ ౧౧౯ ॥ స్నేహస్యపాత్రంహ్యధరోజడా
నాంమాధుర్యమత్రభ్రమమాత్రమూలమ్ । ఇతిఽన్వీయా
ధరమాధురీతత్త్వానభిజ్ఞాఃప్రలపంతివిజ్ఞైః॥ ౧౨ ॥ ధ
యాని మోహిన్యధరం సుధాంధుంసౌతంతిప్రవేదముదా
రశతేగృహీత ఎవానుచినంసత్ప్రైరసోహి మాధుర్యము
ప్రైతినాన్యః॥ ౧౨౧ ॥ యద్దంతవాసోధరంపక్షతేన రదఃపదం
తత్ప్రేఽధిత్స తేమే । కొవాపరాధోన్యనఖస్తువార్యఃపదం
కుచేప్యస్యపచేఽధిత్సుః॥ ౧౨౨ ॥ ఇతిముహూస్తువతారేవ
తావతా నఖబువభిరితిబ్రువతామునా । సకృదచుంభిక
థంచనవంచనాఃచనసంచయ మోచనచుంచునా॥ ౧౨౩ ॥ప్రి
యతమాకుచకోకసభాజనైకృతరుఃః కమలాస్త తమస్త

తత్ప్రభియుక్తవచనాదితిభావః-తత్త్వానభిజ్ఞాదితి - అధరత్వానభిజ్ఞా
తవవచనాధాత్యధః॥ ౧౨౦ ॥ధయానీతి॥ మోహిన్యజ్ఞేనుధాంధుమమృ
తకూపం॥ప్రంస్యేవాంధుఃప్రహిః కూపత్యమరః - మాధుర్యమితికూ
పాదకంప్రత్యహముద్భృతంసదేవమధురంభవతి - అన్యథాన్యతీతి । ప్రసి
ద్ధః॥ ౧౨౧ ॥యదితి॥పదంఽధిత్స తేస్తాతుమిచ్ఛతి-క్షతంక్షతం వాంఛతిచ-
కోవాపరాధః-స్వగృహేవస్థాన-నాపరాధాయేతిభావః - అన్వసదతితి-
అధరోదంతవాసఇతి వత్సు-హ నఖవాసఇతి ప్రసిద్ధ్యభావాదితిభావః॥
౧౨౨ ॥ ౧౨౩ ॥ప్రియత మే॥ కుచావే-కోకాతయోన్యభాజన మానందనం

తే.త్ర-కృతరు పరసుర క్తకమలాయాత ప్రతమకృష్ణః - అంబుజబాంధవః
 కమలసదృశంకరంహ స్తమచాలయత్ తావపికుచావపి కించిదుదంచితౌఢ
 డచ్చనౌఅన్యత్రకృతమచిప్రాప్తకాంతిః కమలనామా ప్రతమో రవిః
 అంబుజబాంధవంకమలహితంకరంకరణం అచాలయత్ తాచక్రవాకావ
 పికించిదుదంచితౌఢదృత॥౧౨౪॥ చాలేనవేత్సినజానాసిగజకృతమన
 థమితిభావః - పదయోరితి తవేతి॥ శేషః అన్యథాగజవద్దమనంసన్యాదితి
 భావః ఎవము త్తరత్రాపిక్ర మే నేతి-వామనభిక్షున్యామూదితిభావః- అత్య
 ఘోరంబహుమూల్యంహరింసింహం॥ ౧౨౫॥ తేనైవేతి ॥ తేనైవగజాను

తః! కమలాలయదంబుజబాంధవం సపదితావపికించిదు
 దంచితౌ॥౧౨౪॥ చాలేనవేత్సినపదయోగః కిసౌక మూర్య
 మూర్వోకరంహృదిచక్షుంభయగంక్రమేణః । శీప్త్యాగ
 జస్సకలమాక్రమితుంశవాంగ మత్యఘోమిచ్చతిహరింశ
 రణంభజేమామ॥౧౨౫॥ తేనైవతేనంప్రతిపారవశ్యం
 విదారయ త్యేవహరి స్త చేతాః!నభేనకుంభాయది తేనుఖం
 స్యా త్తదాహితంజ్ఞాస్యసిభాషితంమే॥ ౧౨౬॥ త్వత్కం
 చుకాగ్రయుగయోగమిమైకకౌడబద్ధంకుచద్వయమిదం
 స్మరధీవరస్యపేటియుగయః హహనతనుంకదాచిత్సృ
 ప్రోపురాప్యహహతౌల్యముపై వి బద్ధః॥ ౧౨౭॥ నివాణ
 హతో భవదంగసీమ్నిః ధిప్రసాదో ప్యరతీత దేవమేకం
 భానిచిత్తై పసువణః పూణో కుచచ్ఛతే నాగమపారగా

ప్రవేశేనైవ- తేపారవశ్యంఎకస్మిన్ప్రాణనిప్రాణ్యంశర సమావేశాత్స
 రవశ్యంభవతి-యథాపిశాచ దేవతాద్యవిష్టే ఇతిభావః॥౧౨౮॥ త్వదితి ॥
 కంచుకాగ్రయోఃకుపాకసాగ్రయోఃయోగఃగ్రంధికృతస్సంయోగః తస్మి
 ష్మేణయదేకకాండంపేటిద్వయస్యగోదండః- స్మరవధీవరోమినగ్నా
 హీకదాః స్మినతనుంప్రాప్త్యవేదోద్ధారణార్థం మత్స్యయాపేదావతీర్ణ
 ఇత్యర్థః-తౌల్యంజలవిహార తాపకృతచాంచల్యం-అసక్తిః॥౧౨౯॥నిర్వాణ
 తినివాణహతో మోక్షార్థకంసుఖార్థంచ-దేవతాప్రతిష్ఠాపనేమోక్ష
 స్మరణాదితిభావః- నిచిత్తేపేతిదేవతాయతనస్వరూపాప్లకుంభనిత్యప-

౨౩౮

చంద్రాభాగవతే—నవ్యాఖ్యానే,

పాండరాతాద్యాగమప్రసిద్ధిః॥౧౨౮॥ అస్త్యపురమితి॥ మన్మథోహృదయే
శయశ్చిప్రసిద్ధిః తత్సమీపేతైరస్యవస్థానమావశ్యకం అస్త్యపురరక్షణా
భవంకంచుకిభిర్భవితవ్యమిత్యర్థః కంచుకినానకూర్పాసాసావిదల్లేచహి
తకరాహిసంపాదకాదండహినాతర శ్చిన్నభిభేతిభావః- అన్యత్రహిత
కరాధ్యతకరా॥౧౨౯॥ కథన్వీతి॥వజ్రోహీరంకులిశంచ - భూషణమేవేతి
న్యధా-కిమథామత్రతిష్ఠసేన్యపరాధస్సద్విదితభావః॥ ౧౩౦ ॥ న్యధత్తేతి॥
పద్మాప్తకరాభిమతః॥సూర్యకిరణసంపర్కః॥హరికరస్పృశశ్చ॥౧౩౧॥

మి॥౧౨౮॥ అంతఃపురంరతిమహా హృదయేశయస్య కా
మస్యగోత్రమయికంచుకినాస్తనాతే॥ దండౌతయోహికా
తకరాభవతాంభుజౌమనక్వాపి దండరహితః కిలకంచు
కిస్యాత్ ॥ ౧౨౯ ॥ కథన్నుయూధాఃకథయంతిసామ్యం
తైలేనబాలేకుచకుంభయోస్తే । క్షిప్తాభవద్భూషణమే
వయత్రవజ్రఃప్రతిపాచరజ్జేక్వశంకా॥ ౧౩౦॥ న్యధత్తపే
ధాహృదిభూషణాయకుచచ్ఛలంకౌకయుగంత వేదమ్ ।
యద్యత్రపద్మాప్తకరాభిమతశ్చిన్నవృంతదేదం సుఖితాం
ప్రయామాత్॥ ౧౩౧ ॥ త్వదంగలావణ్యరురీజిహ్వాషణ
యాకరద్వయేనాపివిధికుచచ్ఛలాత్ । న్యమజ్జియత్కుంభ
యుగంకదేణమనవార్యతేకదబలేతివంచనై॥ ౧౩౨॥య
త్కంచుకంప్రాంచమపాస్యకారం ద్రాగన్య మన్యం నవ
మాదధాతేతద్భాగినాస్త్యత్కుచయోనితాంతం కా
నిమృతస్సృశనమంతరేణ॥౧౩౩॥లావణ్యసాగరతయా

దంగతి॥ త్వదంగయాలావణ్యరురీతజ్జిహ్వాషణయాఅన్యవధూ సృష్ట్యభా
మితిభావః॥ నవార్యతే చైత్యాదితయోఃకుంభయోరుపరికరాప్రసార్యమ
యాభుయషేణనవార్యతేచేత్త్వమబలేతివంచయత్వాహరిష్యత్యైవేశ్యర్థః॥
౧౩౨॥యదితి॥కంచుకంకూర్పాసంఅహినిమోకంచభోగినాస్సుఖినాస్స
ర్యయోశ్చప్రసవంకంచుకధారణంభోగిత్వనూచకమిశ్యభాః॥స్పర్శనమా
లింగసంవాతంచ॥ ౧౩౩॥ లావణ్యసాగరతయాపాండరాత్రయైవేన అ
న్యత్రలవణస్యభావాలావణ్యంతదాత్రయస్సాగరత్వమధ్యమపదలొపేన

మానసతత్వేన హేతునా మేనకాత్మజగిరే మైకనాకస్య ఇంద్రాద్భుతస్య త్వభయదానెనకిమిత్యాశంక్యామాసోహమితి || ౧౩౪ || చక్రీతి || స్వస్వామిభావమితి చక్రస్య వాకోస్యాస్తీతి పుత్రత్వత్తైరితి భావః || ౧౩౫ || ముగ్ధాగతి || ఇహంస్మిన్ముచే గూఢంగిరీశత్వం పర్వతోత్తమత్వం యథా తంతుమయేపతేయధికపటోయమితి ప్రతీతిభవవతః తంతుప్రతీతిస్తు విలంబితా. ఎవం పర్వతకృతేకుచేపి- అతోగిరీశత్వస్య గూఢత్వమితి ద్వయం - అన్యత్ర గూఢంగిరీశత్వం || ౧౩౬ || గిరీశోగిరీశోమృదత్యమరః - ఆధాచంద్రం నఖాంకం చంద్రఖండంచ స్ఫుటయామితి - శిరస్యధాచంద్రధారణస్య శివచిహ్నత్వాపితి భావః || ౧౩౬ || రసాలసేతి || హృదిమనసిరసాలసత్వం శృంగారరస

త్వయి మగ్నయాతేః ప్రాశ్నేనకాత్మజగిరే శ్చిరాస్తవోతే! అద్యాభయాయతదమువ్యకరందదామి సోహంహరిశ్చిరసిః ఫలదానోదినం మే || ౧౩౪ || చక్రీతి || కస్యమమాపిశబ్దస్వస్వామిభావం ప్రకటంబిధత్తే | కుచచ్ఛలంచక్రయుగంకరణనిషేధసిన్స్పృహ్యమవీతి చిత్రమ్ || ౧౩౫ || ముగ్ధాగతి || కుచాదుగఃకృతేజహీర్దురస్తిస్మరంతే తదమువ్యభిత్త్యే! గూఢంగిరీశత్వమిహంధాచంద్రం నఖేనదత్వా స్ఫుటయామియాద్భిత్ || ౧౩౬ || రసాలసత్వం హృదివీక్ష్యతస్య ఫలేకుచావాక్రమితాస్తరంతే | కరణమీకంటకవెష్టితాతదిమావిధేయావధునైవముగ్ధే || ౧౩౭ || కృశానుభావా

పూర్ణాత్వమిన్యర్థః-వీక్ష్యహృదయే శయన్వాత్మనైవ స్యేతి భావః తస్య హృదయస్య ఫలభూతే అనేన హృదయస్య వృక్షస్వరూపణంగవ్యత ఇత్యేకదేశవివక్షిరూపకంకుచావాక్రమితా ఆక్రమివ్యతి-క్రమేలుకట్టుపొసేరస్వహృదయానాం వక్షీయసీనాంకుచాస్తరఃస్పృశేతితి భావః- అన్యత్ర హృదివక్షసేరసాలస్యమాతస్య సత్వం సత్త్వావీక్ష్యతస్య రసాలస్య ఫలేకచా ఆక్రమితా హరివ్యతి-తత్తస్మానేకరణకంటకవెష్టితానరోమాంచావిధయా మదీయకరస్పశేనరోమాంచాకచయోస్సానిత్యర్థః- అన్యత్ర కంటకదుర్గమాంగైర్వేష్టితాకర్తవ్య ఫలరక్షణార్థమితి భావః || ౧౩౭ || కృశానుభావానైతి || కృశానుమగ్నిం భజతీతకృశానుభావేన దగ్ధే నేత్యర్థః హృదయే

౧౪౦

మంత్రాభాగవతే - సవ్యాఖ్యానే

ఏనస్య రణవృద్ధయేవత్తు సీతం శయం పాణిం దదామి స్పృశామి శ్శర్థః శీత
 లస్త్రం దదామి తిచవ్యజ్యుతే - ఏకాచలస్య గోవర్ధనస్య ఏనయోస్యాస్తీతి విన
 యావినీత ఇన్యథః - తస్య భావో వినయితాతా అనల్పే హయా అధికస్పృ
 హయా నిని ఇచ్ఛాకాంతా స్పృహ హాస్యద్యే మరః - మతంగజాస్యం వినా
 యకం ఆరరాధ ఆరభతే త్యతః ॥ ౧౩౦ ॥ ౧౩౧ ॥ ౧౪౦ ॥ ౧౪౧ ॥ బాలే ఇ
 తి ॥ పీతా - బరాక్షేషః కృష్ణా లింగన - పీతవస్త్రధారణంచ - అన్యపీతా - బ
 రాక్షేషస్య గుణానాకణాయ గోప్యే గోపనయోగ్యో శోణికుచోరుణి ప్రా
 జ్యంగత్యాదేవద్భవః ప్రియం హృద్యః లలచ్చ - చలించనేత్రం వస్త్రం ॥

వృద్ధయేనయోగః - రాయంతవతాపహేతుః - దదా
 మితి తం వృద్ధయే శయం మేలే నైవ నూనం శవనివృత్తిస్సాస్య
 త్ ॥ ౧౩౦ ॥ నకించిచ్చామి సకృత్కుచాఖ్యం స్పృశానిశ్చై
 లంశ్యుతస్య సాధ్యమ్ - ఏకాచలస్య గ్రహణేతి తాదృగ్ స్తి
 ప్రశస్తీతి యతీద్వయోస్తు ॥ ౧౩౧ ॥ నాటయస్వినయితాం
 హారి రేవంచాటువాదపరపాటిపటియా ॥ అస్పృశతుక్
 చయుగం సకథంచిచ్ఛంబనంచకృతచుంకృతిరాధాత్ ॥ త
 త్త్య ॥ ౧౪ - ॥ నివేత్య తత్పశిరాంశుకల్పే * నల్పే హయా
 ప్రాణసమం సమాయా - నీవీవిమోక్షాయ విమోక్ష దా
 యా మతంగజాస్యం హారిరారాధ ॥ ౧౪౧ ॥ బాలే ఇలమి
 దంబహిహిధవశం పీతా - బరాక్షేషః - ప్రాజ్యం సౌఖ్యమ్
 పీతీతం యది గుణానాకణాయాస్యక్రమాత్ ॥ గోప్యే శో

ని ॥ నేత్రం విలోచనే వస్త్ర ఇతి భాసురః - తస్మాను బద్ధస్యం పరకరుచిః
 కాంతేరుతక - షః సుకుమారా తావస్త్రమాదక - వ - తేన కృతం సుఖం ధూ
 యాంసి శ్రేయాంసి చ - ఏవమాదయో గుణాత్ ఇన్యథః - అన్యత్ర ప్రియ
 స్య లలచ్చంచల - యస్మిత్త్రం చతుస్తస్య స - బంధః ప్రియద్యగ్గోచరశ్వ
 మీత్యథః - రుచేరనురాగాన్యోతక - షః సుకుమారతా శోభనకమారవ
 త్రా - త్వతలో గుణవచనస్యేంపుం వద్భవః - సంజ్ఞా జాత్యేతి రిక్తాశ్చ గుణ
 వచనా ఇతం ప్రదాయః - యద్వాప్రథమం ప్రీత్యేపుం స్వాద్యవివక్షయా
 సుకుమారస్యో వః సుమార తేతి తేన ప్రత్యయం విధాయ అనంతరం ప్రీ

త్వవివక్షేతి ధ్యేయం-తత్కృతంసుఖంధూయా, సి శ్రేయాంసిచ గుణాఇ
త్యర్థః॥౧౪౨॥భవదితి॥ప్రత్యయంవిశ్వాసమాతనుష్ఠానంఘోచితంవస్త్రం
ప్రసార్యదర్శనేమమవిశ్వాసస్సాధ్యదన్యధానేతిభావః॥౧౪౩॥ ఆచ్ఛాదయ
ష్యామితి॥అహమాశయాఅనురాగేణ తేనితంబమాచ్ఛాదయిష్యామి ఏత
త్కిందుకూలంకుత్సితదుకూలంత్యజదుకూలేత్యక్తేనర్వమపి నితంబం.న.
స్పృహమాలోకయిష్యామిత్యర్థః- అన్యత్రాహమాశయాదిశా తేనితంబ
మాచ్ఛాదయిష్యామిఏతత్కిందుకూలంత్యజేత్యపి వ్యజ్యతే దుకూలంపరి

ణికుచోరుణిప్రియలలన్నేత్రాను బంధూరుచేరుత్కృష్ణ
స్సుకుమారతాకృతసుఖం శ్రేయాంసి ధూయాంసిచ ॥
౧౪౨॥భవద్దుకూలాంతరవివలీనంమనోమమాన్యత్రనదృ
శ్యతేయత్తదపక్షయేదందయదివావిముచ్యతేమంమమ
ప్రత్యయమాతనుష్ఠ ॥ ౧౪౩ ॥ ఆచ్ఛాదయిష్యామ్యహ
మాశయా తేనితంబమేతత్త్యజకిందుకూలమ్దిగంబరత్వం
కిమదాప్యముగ్ధశివంజగత్పూజ్యతమంనవేత్సి॥౧౪౪॥రం
భాప్రకాండాద్దివ్యరదస్యశుండాదండాదపిశ్రీనిలయేత్వదూ
రా । తిరస్క్రియామాదధతోం శుకస్యపరిగ్రహఃకిన్న
శుభోవిభాతి ॥౧౪౫॥ ఇతీరయిత్యాస్పృశతీవనీవీచ
రాన్యరుంధేవనసాతదానీత । అనర్థభూవన్నఃపదము

త్యజ్యదిగ్రూపాంబరధారణమయక్తమిత్యాశంకామామాహదిగంబర
త్వమవాప్యజగత్పూజ్యతమంశివంనవేత్సినస్తరసిదిగంబరధారణే తవాపి
జగత్పూజ్యతాస్యాదితిభావః॥౧౪౪॥రంభేతి॥ తిరస్క్రియాంపరిభవమా
చ్ఛాదనంచ॥ ౧౪౫॥ఇతితి॥స్పృశతీవవిలాసేన స్పర్శనంనాటయతిసతీత్య
ర్థః-అనర్థభూమ్న ఇతి - నీవీమోక్షవిషయక బలాత్కారస్యేత్యర్థః-
అస్యానర్థత్వంచప్రియసీకర్తృకానిష్ఠత్వాధినయా దౌపచారికం - ప
దమితి-ధూతకయావకస్య లుబ్ధప్రభువిషయక పాపమితి మృదుత్వాత్

౧౪౨

చంపూభాగవతే—సహ్యాఖ్యానం,

పదితిభావః॥౧౪౬॥ ౧౪౭॥ ౧౪౮॥ అపీతి॥ బలినిగ్రహణేనబలవన్నిగ్ర
హణేనబలశ్చక్రవర్తినః పరిభవేనచ అంబరమాకాశంవస్త్రుణచక్రియా
ఘోషాయాని॥ ఉపాయుఃకషణేషామృతాకిత్యాచనవక్రియాత్వమరః-
వ్యనయత్ అపజహర॥ ౧౪౯॥ ౧౫౦॥ ఆధై॥ అంబరాలంచి వస్త్రు
హితం భూభృష్టువారాజపుత్ర్యై పర్వతభూమిశ్చనితంబం సానుం

త్తరస్యరంధ్రం॥ తదాగన్యయథాఽనూత్నమ్ ॥౧౫౧॥ దు
కులమాకషణ తినిర్విశంకంహరావిముగ్ధా శరణంకమేతు
వధాన్వనతస్యాకటకంపరంమేళితస్యనాశేతుణమాచితీ
తి॥౧౫౨॥ దృఢంజఘానేవకటాక్షబాజైహృదిన్యధైవ
విరోధభారమ్॥ తథాన్యసాముంచతుభీతవర్తింమాయా
సమస్తాశయవృత్తిసాక్షి॥౧౫౩॥ అపి పురాబలినిగ్రహణే
నమెక్యతవతోఽంబరమాక్రమితుంక్రియామ్॥ సపదిన్వబలె
నతదాక్రమేబలమితివ్యనయద్ధరిరంబరమ్॥౧౫౪॥ పునఃజీ-
ఘృతౌవససంక్రియాయాంమాయాబలెనైద మదృశ్యనూ
ధాత్ ॥ యోగేదురూహంకషటంయదస్య తతఃప్రసిద్ధౌ
జనియోగమాయా ॥౧౫౫॥ అధైవపస్పశణింతంబంచి
బహుంబరాలంచి హరిఃప్రియాయాః ॥ భూభృష్టువారికి
న్ననితంబమస్యాస్పృశ్యేన్ననీలామృతదస్సలౌల్యై॥౧౫౬॥
అవిషయోవచసాంసురతక్రమస్తదనుయఃప్రచచాలతమేక
కః॥ అవిధృతాంగతయాసవిధేవసృక్కుసుమసాయకవివస
బుధ్యతే॥౧౫౭॥ నిదద్రతుస్తావథకెళిలాలసాచిరాయధూ

స్త్రీకటిపశ్చచ్ఛాగంచఅమృతదోజలదఃమోక్షప్రదశ్చ సలౌల్యశ్చంచల
సానురాగశ్చపర్వతనితంబంమేళుస్సృజ్యత్యేతిభావః॥ ౧౫౮॥ అవిష
యశ్చి॥ వచసామవిషయః॥ గ్రామ్యధర్మతయావక్తుమశక్యత్వార్థః॥ అవిధృ
తాంగతయాఅనన్యతయా॥౧౫౯॥౧౬౦॥ స్మికవాకురుతమితి॥ ని॥ కృకపాకు

స్తామ్రమాడఃకుక్కుటశ్చరణాయథత్వమరః-స్వస్మచినుత్తైసః॥ సస్వ
 ప్నకృయాశుర్నిద్రాశురిత్యమరః॥.౫౪॥౧౫౫॥ఉత్తిష్ఠేతి ॥ రాధాయా
 దయితఃరాధయావశీకృతత్వార్థః- ఆసౌవిధుఃకృష్ణఃసరస్వాంస్త్ర్యంత
 రెరుచిమనురాగమాజ్ఞత్పరిత్యక్తవానిత్యార్థః- త్సాభ్యుక్తపితృఃఆశీవ్రజఃస
 భీసంఘః-కమలాశయంరుక్మిణీమనః శత్రుమన్యథాకర్తుంవయత తేద్రయ

త్వాబహుళశ్రమాలసా । సశింజినీబంధవపిస్వధన్వనశ్చ
 కారమారణ్యధిలంపుధుశ్రవః ॥౧౫౩॥ కృకవాకురుతం
 శమ్యతారందయితేస్వప్నబుద్ధ్యతేస్మరాధామఖరౌ
 వివిధస్తుతిప్రపంచై స్సహసాబోధకర ద్రవ్యోపుపాగా
 త ॥౧౫౪॥ ౫॥ఉపగమ్యచైతాశీకరికః స్తారమిదమవా
 దీత్ ॥౧౫౫॥ఉత్తిష్ఠాఖిలలోకపాలనకలా నిష్ఠాతకృష్ణా
 ధునాదత్తామోదముదస్యసర్వజగతాం భద్రాయనిద్రా
 రసమ్ । 'రాధాయాదయితోరుచింవిధురసావాజ్ఞత్పర
 స్యామితిత్సభ్యోయంకమలాశయంవయత తేశత్రుంకిలా
 శీవ్రజః ॥౧౫౬॥ ౫॥భగవానభివ్యంజితార్థాంతరంవైతా
 శికవచనమాకర్మయస్మవ సత్వరమవబుద్ధ్యర్క్తిణీరోష
 సంభావనయావిదారితహృదయశయాకళి నికతనాన్ని
 రగాల్ ॥౧౫౭॥ తదానీమేవ॥౬॥ రాధావశీకృతంశారిం
 నివేద్యవిదర్భజామ్ । ఆశయకలయామానుసికలుషాంప
 రుషామపి॥ తథాహి॥.౫౮॥ముగ్ధేప్రాజ్ఞసీమీమసప్త

• త్నంకరోతి- వ్యంగ్యార్థఃస్తు-రాధాయావిశాఖాయాదయితః ఆసౌవిధు
 శ్చంద్రః-ఇందోర్విశాఖాయామనురాగాశీతయః॥ *॥ యదివిశాఖైశశాం
 కలేభామనువతేతత్ ఇతిశాకుంతలేప్రసీద్ధిః - సరస్వాంస్త్ర్యంత
 కాంతిమాజ్ఞత్-అస్తమితత్వయావతే - ఇతిత్సభ్యుక్తపితృతంసంజాతమి
 త్యుద్భుద్ధత్వార్థః-ఆశీవ్రజోభృంగసంఘః- కమలాశయంపద్మాభ్యున్మితం

శ్చత్తుంపత్రోద్ధాటనేనాన్తప్రవేష్యుమిశ్యర్థః ప్రయతతేప్రభాతంజాతమి
శ్యుఃఆతఉత్తిష్ఠేశ్యస్వయః॥౧౫౯॥ మానమితిసక్యష్టవిధేయశ్చేత్ శ్వ
దధీనస్సాన్యచైదిత్యథః-విదగ్ధవిధయైవచాతుర్యైజైవచాతుర్యం వినాస

సుపరాస్వాదీయమానాసువాసం ప్రాప్తాస్వయుతాధి
కాసులినాస్వవ్యాసుమాన్యాసువా । జాతాత్వంమధు
దైరిణీనిరపథి సేమప్రవాహాస్పదంతస్యా స్సంప్రతిచా
ధికాతవహారేరారాధికారాధికా ॥ తతఃఖలు ॥౧౫౯॥
మానంప్రతిచ్యుతటబాటువచః ప్రసంపైర్మాధూః ప్ర
తారితమనాదయితస్యతస్య । వక్త్రాంబుజంచలలితం వ
లితంవిధేహిముగ్ధవిదగ్ధవిధయైవనచేష్టిధేయః ॥ ౧౬౦॥
౫॥వివమాదిభిస్సభిజవ భాషేతైరుపజస్తానిదభః జాని
వ్యాజహృదయాపి వీరచిత్రకుంకుమాంగరాగపిరాగా
తాంబూలరసవీరసాసముజ్జిత కుసుమమాల్యలౌల్య ఆ
న్యంజితాంజనరంజనా వినుక్తముక్తాహారా ముక్తాహా
రాచ భూత్వా కేవలమవనితల మధికయానాదమాన
మానటయత్ ॥ ౧౬౧॥ ప॥ఆత్రాంతరేయదుపఃః ప్రతి
పన్నమానామేనామనూనమననామనునైతుకామః॥ఆసే
దివాన్సదవమాశువిదభఃజాయా జాయామజాయత కృ
శాంవివశోపివీక్ష్య॥౧౬౨॥౫॥ ఉపసృత్యచప్రాణక్రియా
మిదమనాదీత్ ॥౧౬౩॥ప॥కుద్ధాసికిన్నదయితేకచకుంభ
సామ్యముద్భావ్యజంభరిపుకంజరకుంభయుగై । భిత్వా

మాయావీరవవశ్యానస్యాదతొన్నద్వచనంశృణ్వేత్కర్మ॥ ౧౬౦ ॥ ఏవమితి
ఉపజస్తాభేదంనీతా ॥ ని ॥ భేదోపజాపాపుపథత్యమరః - ఆనూనమ
ననామధికచింతాకులాం ॥ ౧౬౧॥౧౬౨॥౧౬౩॥ క్రుద్ధేతి ఉద్భావ్యప
ర్యాలోచ్య అప్రతిమస్యాపిమదీయకచక్షయన్యపరావత కంభరూపం

సదృశవస్త్యంతరమస్తీతిపర్యాలోచ్యకుప్యసి? విత్తృథః- భిక్షేతి॥౧॥ క
రింద్రజీమూతవరాహశంఖమత్సాస్యసాశుక్తుద్భవజ్ఞాని । ముక్తాఘ
లానిప్రథితానిలోకేతేషాంసాశుక్తుద్భవజ్ఞానిరితి ॥ కరికంభయో
ముక్తాయోనిత్వదశనాదితిభావః - బాలవిధయ బాలవత విధుభలన
చంద్రణసాకంభలనేకృష్టేనసాకంప్రీడనచ॥౧౬౪॥౧౬౫॥ కిమితి ॥ ఉప
నీతమానీతంవిషపారిజాతౌమమనైకతఽపి తా సంజాతకలుషా అసికిం-
కలుషశబ్దోధర్మధర్మివచః-సురూపకరనిర్జితవల్లవఇతి- త్వత్కరనిజీక

త దేవకుచయోరచయా మిహారమాత్మనమాత్తికగణేన
మమప్రసీద ॥౧౬౪॥ ప్రాణప్రియేకిమివవస్తుతవాస్త్య
పేక్ష్యమీదృశ్యనః కలుషతాయదలాభతస్తైలోలాసిబా
లవిధయావిధుభలనచే దాపాదయామిచరణాంబుజస
క్తమేనమ్ ॥౧౬౫॥ కింపారిజాతముపనీతమవేక్ష్యసన్య
భామాకృతేకలుషితాసిమమైషనేతికల్పద్రుమంసపవిన
ద్వనయామికింతుసోయం సురూపకరనిజీకతపల్లవస్తే ॥
౧౬౬॥ ప్రాణాదపిప్రియతమామతిలఁఘ్యధర్మ్యంత్యా
మన్యసుఘ్నిరుచిమమచేత్సమాదాత్॥భజ్యతాశం
కవదనద్విజరాట్ప్రసాదమున్మచ్చతే కథమివాహమఘా

తపల్లవస్యాశ్చర్య సంపాదకత్వా భావాత్తదానయన ఉపేక్షాకృతా
స్పృహణీయశ్చేదిదానీమానయిష్యామీత్యర్థః॥౧౬౬॥ ప్రాణాదపితి॥
ధర్మ్యాధర్మాదనపేతాం- ధర్మకార్యగ్ధ్యాయాదనపేతవిధియత్ప్ర
త్యయః-అన్యసుఘ్నిశ్రుత్యంతరే పరదాదేమచేతవ్యజ్యతే - వదనద్విజ
రాట్ప్రసాదంముఖచంద్రప్రసన్నతాం - ఉన్మచ్చ- అఘాద్ధుఃఖాత్పా
చ్ఛేతివ్యజ్యతే॥ ౧ ॥ అంహోదుఃఖస్యనవేష్యఘ్నిత్యమరః - కథంచ్యత
స్యాంత్రావప్రసాదాభావేమమదఃకిభిశ్చక్షేకుతస్యాంత్రార్థః- ప్రమా
దాత్పరదాతానురక్తస్య ద్విజౌత్తమానుగ్రహ మంతరేణ పావనివృత్తిః

కథంస్యాదితివ్యజ్యతే॥౧౬౭॥౧౬౮॥౧౬౯॥౧౭౦॥౧౭౧॥౧౭౨॥ ఏవం
లోకౌ త్తరప్రబంధంనిమాణ్యుః॥*॥యత్కరోషియదశ్చాసి యజ్ఞహూ

చ్చ్యుతస్సాస్త్రిమ్॥౧౬౭॥ప్రాణప్రియాఋతుమతీనసమా
గమాహోతిస్తోనిశాతివిలీనవిలాసజాలః । ఖేదంప్రస
ద్యహృదయస్యచిన్దమాత్రమాసాదయం సహకయాపి
విధేయమాతే॥౧౬౮॥ మంజీరమంజుతరశింజీతరంజితం
తేపాదాంబుజంప్రియత మేకలయామిమూర్ధ్నా॥ ఆదే
హిముగ్ధమధురంవదనేందుబింబమేకాంత కాంకమమిత
స్త్రితచంద్రికాభిః॥౧౬౯॥ X॥ ఏవంసకపటశపథసరంపర
యాప్రశంసయావినయాభినయేనచ ప్రేయసీ మనునీయ
పోన్నమనముత్సంగసంగిసీమాధాయపాంసునిరసనేనశి
రోరుహనయనేనకంఠాక్షేపేణకపోలపరిచుంబనైనచప్ర
మోదమాపాద్యయదునందనకమపి శచసామ విషయం
హర్షమభజతే॥౧౭౦॥ప॥శ్చక్రంమానుషలీలయాకలయతే
సర్వావనీంపావనీంకల్యాణైకనికతనాయజగదా నన్దాది
కన్దాయతే॥ దేవాయస్పృహయామిసర్వభువనన్దాపాయ
గోపాయతే లక్ష్మీచిత్తసుమేనవామృతయురీ కల్పాయక
ల్పాయతమ్॥౧౭౧॥ తస్యైవిదర్శనుదృశేజగదంబికా
యైగోపాలకాయవజగజ్జనకాయతస్మై । కల్యాణజాత
మతివేలమనల్పకాలమాశాన్తు హేనహితతోధిక మథా
యామః॥౧౭౨॥ మమేదంమేదిన్యాముదితమమృతాసార
సరసంసగంభీరంజానీతకృతవరసికాగ్రేనరత్నైః । కృతా

షీదదాసియత్ । ఇమత్తపస్యసికాంతేయతతురుప్యమదహణమితి ॥ భ
గవద్వచనమను సంధధానః - స్వగ్రంథం వ్యంగ్యమర్యాదయా పరమేష్వ
రాయనమహాయతే॥మమేదమితి॥.....*

నవకాళిదాసక వితాంబుధేరసా వుపరిష్లవాయ విహితామయాతరిః ।
 అవలంబ్యజేదయమిమాం విగాహ్యతే కిమలభ్యమత్ర గుణరత్నమస్తువః॥
 కాళిదాసస్యనవ్యస్య కావ్యవ్యాఖ్యాం యథావతి । కాశ్చేన్న్యైనవివ
 రీకుంచేత్ప్రభవేదిండు శేఖరః॥*

నంతాచింతాకథమివమయాహంతజనకేదయా శౌసర్వ
 జ్ఞానతిభవతినిర్మత్సరతరే॥౧౩॥ ప ॥ యస్త్రిన్మంకరదా
 రసారభజరీజ్ఞంభతరటాక్షచ్ఛటాపాతాకల్పలతావి
 తానసుమనాగుంభప్రియంభావుకాః! తస్యాసౌనవకాళి
 దాసవిదుషష్ఠీష్ఠికావ్యామృతేచపూనామని ధీమతాం
 కృతనముల్లాసోవిలాసోగమత్ ॥.....*

ఇతి శ్రీ పదవాక్యప్రమాణ పారావార పారీణ శ్రీమహా
 పాధ్యాయ పక్షధరయల్లయాత్యభాగ్యతృ తనయేన-
 ఆకర్యసూరిణావిరచితాయాం భాగవత
 చంపూ వ్యాఖ్యానాం రత్నావళి
 సమాఖ్యానాంషష్ఠోవిలాస
 స్సమాప్తః.

—†—

